

VERHANDELING

VOOR HET JAER

MDCCXCV.

PRYSVERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN GODSDIENST,

TEGEN DESSELFS HEDENDAEGSCHE

BESTRYDEREN.

VOOR HET JAAR 1795.

TE AMSTERDAM, HAERLEM EN IN 'S HAEGE.

Bij J. ALLART, C. VANDER AA, B. SCHEURLEER,

MDCCLXXXXVII.

VERHANDELING

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN GODSDIENST,

OPGERICHT IN 'S HAEGE.

VOOR HET JAER MDCCXCV.

TE AMSTERDAM, EN IN 'S HAEGE,
BIJ J. ALLART EN B. SCHEURLEER,
MDCCXCVIII.

Uitgegeeven naa voorgaande visitatie en approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hoogeschool te Leyden.

LEYDEN,
den 22. *Maart* 1798.

SEBALD FULCO JOH. RAU,
Facult. Theol. Decanus.

VOORBERICHT.

Bestuurders van het Haagsch Genootschap, tot verdediging der voornaamste waarheden van den Christelijken Godsdienst tegen hedendaagsche Bestrijders, hebben thands wederom het genoegen, aan hunne Correspondeerende en Honoraire Medeleden, en aan andere waarheid en godvruchtminnende Lezeren, eenige vruchten van de werkzaamheid deezer Maatschappij aan te bieden.

Behalven het Programma *van het Jaar* 1795, *en de* Aanspraak *van* D°. A. VAN ASSENDELFT, *vindt men hier het best gekeurd en*

† *met*

met goud bekroond Andwoord *van Prof.* A. W. P. Möller *op de Vraag:* Welke waren de eigenlijke oorzaaken kenmerken en gevolgen van het ongeloof der Jooden omtrent den perſoon de leere en de wonderwerken van onzen Zaligmaaker? welke was de handelwijze van Jeſus en de Apostelen omtrent het ongeloov en de ongeloovigen van hunnen tijd? en in hoe verre kan die handelwijze ons thands ten voorbeelde dienen?

Andere ingekoomene beandwoordingen dier belangrijke vraage verdienden haaren lof; doch deeze heeft den eere prijs behaald, en vertoont de klaarſte bewijzen van des uitneemenden Schrijvers goede geleerdheid gezonde oordeelkunde en oprechte deelneeming in de gewichtige belangen van het waare Christendom: ſchoon daarin meer opzettelijk had konnen geſproken worden over de verregaande onoplettendheid en onkunde der Jooden omtrent Gods hoogstbillijke rechtvaardigheid en der Menſchen doemſchuld, en omtrent Gods heilige natuur en de heerſchappij voerende verdorvenheid van Adams kroost; welke onkunde buiten twijffel mede behoorde onder de voornaame oorzaaken van het ongeloof dier Natie, en dezelve afkeerig maakte van de leere

der

der verzoening door den Middelaar, en van den aandrang op de noodzaaklijkheid der hartveranderende genade werkingen van den Heiligen Geest, in het Euangelie, door Christus en de Apostelen zo duidelijk en krachtig voorgedragen.

En om dat onze Verlosser en zijne Heilboden tegen deeze oorzaak des ongeloofs meer dan eens nadruklijk gewaarschuwd hebben, en het in deeze dagen niet minder noodig schijnt, de aandacht der Christenen daar bij te bepaalen, op dat niemand onzer valle in dat zelvde exempel van ongeloovigheid, zal het wel der moeite waardig zijn, hier over raad te pleegen met de schriften van JOH. HOORNBEEK, de convincendis & convertendis Judaeis, *in* 4°. *van* FRED. SPANHEIM F. controversiarum de Religione cum dissidentibus & cum infidelibus Judaeis Elenchus, *in* 8°. *en in Fol.* Opp. Tom. III. part. 2. *in het Nederduitsch overgezet, onder den titel,* Register der verschillen van de Christelijke Religie, *in* 8°. *en van* J. F. STAPFER, Institutiones Theologiae Polemicae Universae, *in* 8°. *Tom. III. of* Onderwijs in de gansche wederleggende Godgeleerdheid, *vertaald en met aanmerkingen en bijvoegzelen voorzien door*

A. DE STOPPELAAR, *in* 8°. *III. Deel, en van anderen, die in vroeger of laater tijd over dit ſtuk min of meer uitvoerig geſchreven hebben.*

Eerlang hoopen Beſtuurders de Prijsverhandelingen van 1796, *die reeds ter perſe beſteld zijn, gemeen te maaken, en daar op de uitgaaf der Stukken, die* 1797. *bekroond zijn, zo ras doenlijk is, te laaten volgen.*

Zij bevelen zich zelven en de belangen van het Haagsch Genootſchap aan de hulpvaardige toegenegenheid en voorbidding van allen, die Zions welzijn behartigen, en onzen Heer Jeſus lief hebben in onverderflijkheid, en wenſchen over dezelven den zegen en het leven tot in eeuwigheid.

PRO-

PROGRAMMA

Voor het Jaer 1795.

Het Genootſchap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, opgericht in 's Graevenhaege, heeft deszelfs Algemeene Vergadering gehouden op Donderdag den 29ſten October 1795. De Aenſpraek aen de Leden is gedaen door den Secretaris Do. ADRIANUS VAN ASSENDELFT, *Predikant te Leiden*, over *de Eenvoudigheid der eerſte Christenen, inzonderheid met opzicht tot de geloofsleer des Euangeliums, en de wezenlijke leerſtukken van de Christelijke belijdenis.*

Nae

Nae het eindigen deezer Aenſpraek is verſlag gedaen van de beandwoording der ingekomen Verhandelingen over de Prijsvraegen en Voorſtellen, in den jaere 1793 uitgeſchreven.

1. Op de eerſte Vraeg: welke waren de eigenlijke oorzaeken, kenmerken en gevolgen van het ongeloof der Jooden, omtrend den Perſoon, de Leere en de Wonderwerken van onzen Zaligmaker? Welke was de handelwijze van Jeſus en de Apostelen, omtrend het ongeloof en de ongeloovigen van hunnen tijd? en in hoe verre kan die handelwijze ons thans ten voorbeelde dienen? heeft het Genootſchap verſcheidene andwoorden ontvangen, maer geöordeeld, dat aen het oogmerk het best voldaen was door den Schrijver eener Verhandeling in de Hoogduitſche taele, geteekend met de Spreuk: Ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ, aen wien daerom de gouden Eereprijs is toegewezen, welke bij het openen van het verzegeld briefje bleek te zijn de HoogEerw. Heer ANTON WILHELM PETER MÖLLER, *Doctor en Profesſor der Theologie op de Koninglijke Pruisſiſche Univerſiteit te Duisburg aan den Rhijn.*

2. De twee andere Voorſtellen, vorderende en een Betoog, dat de Natuerlijke Godgeleerdheid

heid geen genoegzaem onderricht geeft van die middelen, wier kennisſe voor den zedelijk bedorven mensch onöntbeerlijk is tot eene gegronde hoope op eeuwige zaligheid; en eene Historiſche voordragt van de Leere der Verzoening, zoo als die in de op malkanderen volgende Huishoudingen der kerke meer en meer is ontwikkeld, en duidelijker voorgeſteld: zijn mede voor den bepaelden tijd beändwoord, maer die Verhandelingen konden in deeze Vergadering noch niet beöordeeld worden, waerom het verſlag van dezelve wordt uitgeſteld tot eene volgende algemeene Vergadering.

3. En daer op de uitnodiging in 't jaer 1793 niet is ingekoomen eene opgaeve der drangredenen voor de onderſcheidene Gezindheden der Christenen, om, ieder uit haere eigen beginſelen, zich tegen de hedendaegſche zoogenoemde nieuwe hervormers te verzetten; zoo blijft dit voorſtel uitgeſchreven tegen den eerſten April 1797.

Onder de Verhandelingen over verſcheidene ſtoffen, die aen het Genootſchap gezonden zijn, is eene, handelende over *Matth.* XXV: 46. *deeze zullen gaen in de eeuwige pijne*, geteekend: *Hebt acht op u zelven, en op de leere,*

volhard in deezen. Want dat doende, zult gij en u zelven behouden, en die u hooren. PAULUS aen *Timotheus* 1: IV: 16, welke waerdig gekeurd is met den uitgeloofden Eereprijs van een zilveren Medaille, of tien dukaeten, bekroond te worden. De Schrijver derzelve, in het geöpend biljet gemeld, is de Wel-Eerw. Heer AERNOUT DUIRCANT, *Predikant te Yſſelmuiden in Overyſſel.*

Het Genootſchap nodigt op nieuw een iegelijk, die daer toe lust en vermoogen heeft, ter beändwoordinge van deeze twee Vraegen of Voorſtellen:

I. Een Betoog, dat in de Schriften des Ouden Testaments eigenlijk genoemde rechtſtreekſche voorſpellingen aengaende onzen Heere Jeſus Christus gevonden worden.

II. Welk een denkbeeld hechten de Bijbelſchrijvers aen de Koninglijke waerdigheid of heerſchappij van den verheerlijkten Middelaer Jeſus Christus?

Men verwacht de beändwoording deezer Voorſtellen, met aenbieding van een gouden Medaille van den gewoonen ſtempel, of vijftig dukaeten, aen elken Schrijver, die dezelve, op eene aen het oogmerk best voldoende wijze, zal beändwoord hebben, voor den eerſten April 1797.

Ook

Ook worden alle kundige voorſtanders van waarheid en godvrucht wederom, met aenbieding eener zilveren Medaille, opgewekt tot vervaerdigen van zoodaenige Verhandelingen, waer in, ten nutte van den gemeenen Man, eene of andere Euangelie waerheid of deugd zoo overredend en treffend als kort en klaer wordt voorgedraegen, of eenig ingeſlopen misverſtand beſcheiden en nadrukkelijk wordt tegengegaen, of een of ander belemmerend gemoedsgeval omzigtig opgelost wordt: — kunnende een iegelijk zich eene ſtoffe verkiezen, welke hij voor onzen tijd gewichtig keurt; of zich bepaelen tot de onderwerpen, die in de Programmata van 1791, 1792, 1793 en 1794. voorgedraegen, en noch niet voldoende beändwoord zijn: Namelijk

Het recht gebruik van pleitredenen in het Gebed.

Een kort begrip van Bijbelſche zedekunde voor menſchen van allerlei ſtanden.

Een Vertoog, waerin Joannes in zijn liefderijk character — of Paulus als een wijs en ſtandvastig belijder, ter naevolging wordt aengeprezen.

Een Betoog van de waerheid van den Christelijken Godsdienst, uit de geſchiedenis der

Godlijke openbaering onder het Oude Testament.

De invloed der Leere van Jeſus eeuwige Godheid op de heiligmaeking en vertroosting der Christenen.

De verbindende kracht van den Eed.

Hoe kunnen de gemeenzaeme bijeenkomſten der Christenen tot waere ſtichting best worden ingericht?

of tot het beärbeiden deezer twee nieuwe onderwerpen.

1. Het onbetaemelijke der onkuisheid, afgeleid uit natuerlijke en Euangeliſche zedenkunde, en het belang der Maetſchappije.

2. Abraham als een Vader des Huisgezins ter naevolging voorgeſteld.

Eindelijk belooft het Genootſchap, even als in de voorige Programmata, een zilveren Medaille aen elken Schrijver, die voor den eerſten September 1796 aen hetzelve zal gezonden hebben

1. Eene wel bewerkte Verhandeling over eenig voornaem Leerſtuk, welk in onze dagen door de zoo genoemde nieuwe Hervormers beſtreden wordt.

2. Eene bondige wederlegging van eene der dwaelingen, welke door die zelvde lieden thands verbreid worden.

3. Eene oordeelkundige opheldering en handhaeving van eene of meer voornaeme bewijsplaetzen uit het O. of N. T., bekend onder den naem van loca Clasſica, *tegen de nieuwer aenvallen of verdraejingen der hedendaegſche Beſtrijderen.*

4. Eene beſcheidene en duchtig wederleggende Recenſie van eenig nieuwlings uitgekomen waerheid ondermijnend of Godsdiensthoonend Geſchrift.

5. Of een wel gepast Vertoog over een gewichtig ſtuk van de beöefenende Godgeleerdheid.

De Schrijvers, die, door het beändwoorden van alle de gemelde Voorſtellen, na den prijs dingen, worden verzogt, zich der kortheid en klaerheid te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen, *in leesbaer Schrift*, liefst in de Nederduitſche of Latijnſche, of des noods in de Hoogduitſche Taele, met Romeinſche letters, vrachtvrij, te zenden aen den Secretaris des Genootſchaps, D°. ADRIANUS VAN ASSENDELFT, *Predikant te Leiden*, en zich te ſchikken naer de voorwaerden, in vorige Programmata opgegeeven.

Het Genootſchap verwacht in 't volgend jaer 1796:

voor den eerſten April,

Een Betoog, dat de Leere aengaende den weg der Zaligheid door een Middelaer, niet alleen in de Boeken van het Nieuwe, maar ook in die van het O. Testament, wordt voorgedraegen, en in die beide, wat de hoofdzaeke betreft, dezelvde is, en dat ook om die rede de Schriften des O. Verbonds voor het Christendom van een uitmuntend belang zijn. En

Eene Verhandeling, waar in de voorbeelden van misbruik van den Allegorischen en Zinnebeeldigen stijl der Oosterlingen in de uitlegkunde der H. S. uit de werken der hedendaegsche bestrijderen der voornaemste waarheden van den Christelijken Godsdienst aangevoerd, en te gelijk genoegzaeme regels opgegeeven worden, volgens welken 't geen al of niet Allegorisch is onderkend, en de waerheid, in een Allegorischen stijl voorgesteld, met genoegzaeme zekerheid bepaeld kan worden.

En voor den eersten September,

Een Betoog der waeragtige en eeuwige Godheid van den Persoon des H. Geests: En

Een Betoog van des menschen zedelijk bederf en onmagt ten goede, afgeleid uit de Rede en uit de Schrift, en verdedigd tegen hedendaegsche wanbegrippen.

Ook

Ook blijven de vraegen, die voorheen zijn opgegeeven, maer sederd het Jaer 1792 voor een onbepaelden tijd uitgeschreven, en noch niet beändwoord, voor als noch ter beändwoording voorgedraegen, namelijk

In 't Jaer 1792.

Eene Verhandeling, waar in de echtheid van die Boeken des O. en N. Testaments, welke in onze dagen meest bestreden worden, kortbondig verdedigd wordt. Reeds voorgesteld 1788, en in twee Vraegen herhaeld 1790.

Eene Verhandeling over de BESTE MANIER, om de Christelijke Jeugd onderscheidene en gegronde bevattingen van de geöpenbaerde Geloofs- en Zedenleere te geeven, zoo, dat zij al vroeg tegen de verleiding der dwaelingen van deeze eeuw gesterkt en beveiligd worde. Voorgesteld 1788, herhaeld 1790.

In 't Jaer 1793.

Een duidelijk Betoog van het eeuwig en onveranderlijk onderscheid van zedelijk goed en kwaed, of deugd en ondeugd; met aenwijzing van eenige voornaeme bijzonderheden, waer in dat onderscheid, door zulken, die het goede wel eens kwaed, en

 het

het kwaede goed, zouden willen noemen, verdonkerd, of uit het oog verloren wordt, en van het onbetaemende en naedeelige van dusdaenige denk- en handelwijze. Voorgesteld 1791.

Eene opgaeve, oplossing en wederlegging der voornaemste zwaerigheden en tegenwerpingen, welke bepaeldelijk door de hedendaegsche bestrijderen ingebragt zijn tegen de geloofwaerdigheid van Moses, als Geschiedschrijver, vooral ten aenzien der Wetgeeving op Sinaï: met een kort vooraf gaend Historisch bericht omtrend het geen, dien aengaende, reeds te voren door anderen bondig betoogd is, met aenwijzing der Schrijveren. En

Eene soortgelijke Verhandeling, betreffende de geloofwaerdigheid der Apostelen, als getuigen van Jesus Opstanding en de uitstorting van de gaaven des H. Geests, op den Pinksterdag. Voorgesteld 1789, herhaeld 1791.

Eene duidelijke en volledige opgaeve van de Leere van Jesus en de Apostelen, uit vergelijking van hunne eigene voorstellingen in de Schriften des Nieuwe Testaments afgeleid. Voorgesteld 1787, hethaeld 1790.

In

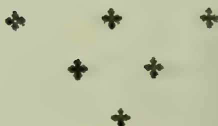
In 't Jaer 1794.

Eene Letterkundige Historie van de Formulieren van Eenigheid, en de Liturgiën der hervormde Nederlandsche Kerke, met leerzaeme aanmerkingen. Voorgesteld 1792.

Het Genootschap behoudt aen zich het recht, om, naer goedvinden, en ten algemeenen nut, gebruik te maeken van alle de inkomende Verhandelingen, en dezelve, schoon 'er de Prijs niet aen is toegewezen, geheel of ten deele gemeen te maeken, 't zij met bijvoeging der Zinspreuken, door de Schrijvers gebruikt, 't zij met uitdrukking van hunne Naemen, indien zij, daartoe verzogt wordende, dezelve gelieven te openbaeren.

Eindelijk hebben dirigeerende Leden het genoegen om het algemeen te moogen berichten, dat wijlen de Heer ALLARD HULSHOFF, in leeven *A. L. M. & Phil. Doct.*, *Leeraer bij de Doopsgezinden te Amsterdam*, *Lid van de Hollandsche Maetschappij te Haerlem en van het Provinciael Genootschap te Utrecht*, de opsteller is der in den Jaere 1791 bekroonde Verhandeling over de oorzaeken, dat allerlei schriften, die, of den geöpenbaerden Godsdienst in 't gemeen, of de voornaemste Waerheden van denzelven in 't bijzonder, bestrijden, in onze

onze dagen groteren opgang maeken dan voorheen, en niet zelden zeer diepe indrukken in 't gemoed van den Leezer agterlaeten; welker Schrijver toen verkoos zich verborgen te houden onder den Naem van CHRISTIAEN, maer zorge gedraegen heeft, dat zijn Naem, nae zijn overlijden, wierdt bekend gemaekt.

AENSPRAEK.

VEEL GEËERDE HOORDERS!

Men kan zich geenſins verwondeѐren, dat de gevoelens over de waerheden van den Godsdienst, welke men grondwaerheden noemt, zoo wijd uit een loopen. — Men kan er toch verſcheidene oorzaeken van opgeeven. — Het menſchelijk verſtand, 't welk zeer beperkt is, beſchouwt de zaeken uit onderſcheidene oogpunten, waer uit een verſchillend begrip en voordragt van dezelvde zaek geboren wordt; — men ontmoet eene menigte vooroordeelen, die, of uit zekere vooringenomend-

menheid, of ook wel uit de opvoeding en het onderwijs voortſpruiten, en niet gemakkelijk afgelegd worden; inzonderheid wanneer het gezag van anderen, op wier kunde en oordeel men eenigen prijs ſtelt, zich 'er onder mengt; en dit wordt niet zelden door een geest van partijſchap, in den ongelukkigen ſtaet van zedelijk bederf, aengewakkerd. Beſchouwt men daer en boven, dat de voordragt der gewijde Bladeren, waer uit men ook hier de waerheid leeren moet, niet uitgegewikkeld, en als met opzet, het bepaeld getal of gewicht deezer leerſtukken inſcherpt; en de godgeleerden van onderſcheidene gezindten onder de Christenen, hunne gedachten, niet op dezelvde wijze, wat zegge ik? ook tegenſtrijdig leiden, zal men voor deeze verſcheidenheid genoegzaeme redenen vinden.

Men denkt misſchien, hoe is het moogelijk, dat 'er zulk een verſchil van denkwijze over dit onderwerp plaets

plaets heeft, daer de H. Schrift zoo duidelijk en eenvoudig de waerheden van den Godsdienst voordraegt? dat is zoo: maer het oogmerk des Bijbels is niet in eene Syſtematiſche orde de waerheden mede te deelen; deeze moeten uit de onderſcheidene gedeelten der Godlijke openbaeringe worden afgeleid, waer in zij, of meer duidelijk, of meer bij wettige gevolgtrekking liggen; en, daer deeze duidelijk ſpreekt, is er geene ongerijmdheid in, om, ter bevordering van onderwijs, de daer voorkomende waerheden, in haere betrekking tot malkanderen, in eene geregelde ſchikking, tot hoofdzaeken te brengen, en te verklaeren. Maer is het moogelijk, dat bij de uitbreiding der Christelijke Leere in de wereld, en de vermenigvuldiging haerer belijderen, de begrippen over de waerheid, en zeer veelen van haere voornaeme Leerſtellingen, niet aenmerkelijk zouden zijn verdeeld geworden? Kon het anders zijn,

of

of de vijandſchap tegen het Euangelie, die zoo ras, volgens de geſchiedenis reeds van de eerſte eeuwe der Christenheid, welke wij in den Bijbel zelfs ontmoeten, bij Jooden en Heidenen zich openbaerde, bracht een heimelijk zaed van verdeeldheid in den akker der kerke, 't welk, opwasſende, een vergiftigenden invloed verſpreidde onder de belijders der waerheid, en de ſnoodſte vijand, wiens aenwezen, ten minſten, wiens werkzaemheid en invloed op 't menschdom de zoogenaemde verlichting vruchteloos tracht te vernietigen, of voor ongerijmd te doen doorgaen, bediende zich ras met voordeel van een kunstgreep, welke hen in den burgerſtaet, en voorheen, en naderhand, zoo wel gelukte, *wek verdeeldheid en voer heerſchappij.*

Het blijkt uit dien hoofde vrij duidelijk, dat het Christendom, in desſelfs zuiverheid en onvervalschte waerheid, toen best gekend en betracht werdt, toen het naest was aen desſelfs eer-

eerften oorfprong, toen er noch geen kwaed zaed geftrooid werdt en de Geloofs- en Zedenleere zich in de eenvoudigfte gedaente van waerheid en heiligheid openbaerde.

Ja, Toehoorders! in welke aenminnige gedaente vertoont zich de beminnelijke eenvoudigheid, die den Christenen betaemt, in haere allereerfte jeugd, zoo juist beändwoordende aen de teekening, die de Mond der waerheid er van afmaelde, toen hij zijnen leerlingen aenprees de oprechtheid der duiven! eene opregtheid, die niet alleen voor God en menfchen eene onbefmette zuiverheid van hart openbaert, maer zich ook zorgvuldig wacht, om die waerheden, welke in de geëerbiedigde Openbaering van den barmhartigen God met veel duidelijkheid te leezen zijn, te verdonkeren, te verdraeien, te verbasteren. Ik vond het noch nutteloos, noch ongepast, uwe aandagt, bij deeze plegtige gelegenheid, eenige oogenblikken te verzoe-

** ken,

ken, om mij te hooren, *over de eenvoudigheid der eerſte Christenen, inzonderheid met opzicht tot de geloofsleere des Euangeliums, en de wezenlijke leerſtukken van de Christelijke belijdenis.* Dit onderwerp komt niet kwalijk, zoo ik meene, te pasſe, in eene ſamenkomst als deeze, en grenst aen 't wezenlijk oogmerk onzer Maetſchappije. Uwe heuschheid zal mijne ongeſchiktheid in 't ſpreeken wel bedekken!

Wanneer ik van de *eenvoudigheid* der eerſte Christenen ſpreeke, verſtae ik geenſins er door die ſtompheid van geest, welke een bewijs is van onkunde en dwaesheid, en in onze taele door *onnozelheid* wordt uitgedrukt, welke beteekenis het misbruik aen deeze uitdrukking meermaelen geeft, en die eene kinderlijke onweetendheid openbaert; noch ook eene zoogenaemde *Myſtieke eenvoudigheid*, welke eene vijandinne is van alle beöefening van Kunſten en weetenſchappen, die eene onbeſchaefdheid van 't verſtand aenprijst,

prijst, in eene zoogenaemde ſtilheid in God, welke alle beöefenende werkzaemheid uitſluit, en aenleiding geeft tot geestdrijverij. —— Maer, eene zuivere oprechtheid, die door het geloove Gods getuigenis, zonder zich door hoogmoed tegen het zelve te verheffen, met eerbied aenneemt, en, werkzaem in eene zuiverheid van hart en gevoelens, zich openbaert in eene heilige vereeniging met Gods geöpenbaerd woord, en in eene welmeenende behandeling van de naesten, alle geveinsdheid, arglistigheid, bedrog en valsch vermoeden afkeurende, en behoorende tot de Euangeliſche volmaektheid, die een bewijs geeft, dat men door de waerheid verlicht, door het geloove gereinigd en door Gods vreeze beſtierd wordt.

Deeze was het beſtaen der eerſte Christenen, eer de waenwijsheid van zulken, die eene verhevener wijsheid boven anderen zich aenmatigden, en hierom, zoo al niet toen, ten minſten

niet lang daernae, den naem van Gnostieken ontvingen, de eenvoudigheid der Euangelieleere noch in den Apostolischen tijd bedorven hadt. Toen vereenigde zich eene prijswaerdige eenheid van gevoelens met een onopgesmukt sieraed van Euangelische Godzaligheid, die boven het bereik van de lasteringen der bestrijderen zich verhief.

In de openbaere Godsdienstoefeningen van hen, die den gekruisten en opgewekten Jesus als den eenigen grondslag hunner zaligheid beleden, heerschte eene onafgebroken gezetheid, en eerbiedwaerdige staetelijkheid, die, zoolang de Jerusalemsche Tempel noch stondt, in dat Huis des Gebeds, de zedelijke plichten van den openlijken eeredienst, ter versterking des geloofs, en betooninge van gehoorzaemheid aen Gods bevel, dagelijks uitoefenden, welke zeer veel verschilden van de wijze, waerop het vleeschlijk Israël, verbasterd van de inzettingen en oogmerken, welke de Heere hadt aenge-

pre-

prezen, redeloos den Godsdienst ontheiligde.

En beſchouwt ge de Christenen in hunne gemeenſchappelijke ſamenkomſten, waerin zij zich oefenden in de geloofs- en zedenleere van 't Euangelie, en de heilige plegtigheden van Jeſus Godsdienst, welke de Jooden niet openlijk zouden hebben toegelaeten, waernamen, welk een ijver, welk eene zedigheid, welk eene eerbiedwekkende ſtaetelijkheid, welk eene eenvoudigheid zult gij in hen bewonderen! het zij gij hen gaedeſlaet onder de leerredenen der Apostelen of andere meer gevorderde belijders, wier onderwijs zij met eene ſtille aandagt aenhoorden; hetzij gij hen opmerkt onder de openbaere gebeden, in welke de ootmoed en 't vertrouwen zich met een heilig vuer van ernst vereenigde, om de gemeenſchappelijke belangen en de bevordering van het Euangelie aen den Algenoegzaemen aen te beveelen, en Jeſus, die aen 's Vaders rechtehand

verhoogd was, in zijne heerlijkheid hulde te doen; hetzij gij hen beſchouwt, daer de plegtige inwijding der nieuwe bekeerlingen door den Christelijken Waterdoop, op eene belijdenis, welke meer dan lippewerk was, geſchiedde; of daer zij onderling brood braken, bij de gedachtenisſe van 's Heilands dood in het Avondmael; welke plegtigheid, toen de heilige dingen door de gewoonte noch niet in veragting gekomen waren, in eene dagelijkſche herinnering de gewichtigſte Euangeliewaerheid voor oogen ſchilderde. Hoe verre waren van die bijeenkomſten verwijderd de indrukkelooze ongevoeligheid en onbeſchaemde oneerbiedigheid van latere dagen! hoe lokten de nieuwbekeerden, door den glans van hun geloof en heiligheid, de Troongezellen des Lams, welke toen, zoo immer, in de Gemeente tegenwoordig waren, uit, om getuigen te zijn van die reinheid van hart en handel, welke de Engelen naeſtreefden; en met welk eene goedkeuring

ring zag Jesus van den troon zijner heerschappije de hulde aen, welke de deelgenooten zijner genade, met de tederste oprechtheid en den diepsten ootmoed, maer niet min met een blijmoedig vertrouwen, aen den eenigen oorsprong hunner zaligheid wijdden! Geen wonder! zij genoten de heilrijke uitwerksels van hunne gemeenschap met God en Jesus; en de tederste liefde tot malkanderen, welke de harten geheel doortrokken hadt, zweefde op alle tongen, en openbaerde zich in de gewilligste dienstvaerdigheid aen malkanderen. Hier was Cains tael, ben ik mijns broeders hoeder? geheel onbekend. Malkanderen op te bouwen in het allerheiligst geloof, met een belangeloozen ijver de welvaert van het gansche lighaem te bevorderen, malkanderen om strijd geestelijke gaeven mede te deelen, en het beste voor hunne broeders te zoeken bij den troon der genade, waren de eigenaertige uitwerksels van dien Geest, welke geen lust heeft

tot nijdigheid. De edele broederliefde, die geen onderſcheid tusſchen rijken en armen kent, ſtrooide met eene milde hand uit, en ontdeedt zich van eigen bezittingen, om die tot behoudenis van het geheele lighaam aen te leggen, en de behoeften der noodlijdenden te vervullen; eene noodzaekelijke voorzigtigheid, welke geſchikt was naer de behoeften dier tijden, en de hartelijkſte verkleefdheid aen malkanderen aenduidde! een gewrogte, niet van de wijsgeerige leerſtelſels van Pythagoras, noch ook van de beginſels der Esſeen onder de Jooden, maer van de Christelijke liefde, die de huisgenooten des geloofs, welke nu aen de veragting hunner broederen naer den vleeſche zouden worden blootgeſteld, door eene gemeenſchappelijke onderſteuning op eene buitengewoone wijze, welker verplichting zich niet tot volgende tijden, in die maete, uitſtrekte, in hunnen veegen toeſtand tegen gebrek en armoede bewaerde! Kon

het

het anders zijn? de lieflijke eendragt hieldt de harten der eerste Christenen door de zagtste banden samengestrengeld, en de helsche twist hadt den toegang noch tot de harten, noch tot de vergaderingen der vreedzaeme belijderen van het Euangelie. Geene verdeeldheid van gevoelens mengde zich in de belijdenis der Christenen; 't was hier in nadruk een hart en eene ziele; en dit was weêr de vrucht des Geests, die nu uit de hoogwaerdige heerlijkheid was neêrgedaeld, en in kragt de belofte vervulde, dat men den Heere zou dienen met een eenpaerigen schouder. Laet de liefdemaeltijden getuigen, die, noch niet besmet door den geest der losbandigheid, voorbeelden waren van matigheid, terwijl een stil genoegen en heilige blijdschap, zoo ver van 't uitzinnig lacchen der wereld verwijderd, en het stichtend onderhoud, het zout en de geur waren van den disch, dien de Christelijke liefde spreidde.

Gij verblijdt U over zulk eene ge-

lukkige gesteldheid, maer stort tevens zilten traenen, wanneer gij indenkt, hoe verre zijn wij thans van dezelve af! — Hoe kragtig moet het Euangelie zijn, of liever, de Goddelijke genade, die het Euangelie in deszelfs prediking vergezelde! maer gij ontdekt tevens in dit alles eene standvastige eerbiedenis van, en gewillige beändwoordinge aen die leere, welke de Apostelen predikten, en gevolgelijk de eenigheid van geest, die zich opdeedt in het geloovig vasthouden aen die leere, welke zij hadden aengenomen, en tot welker aankleevinge zij zich in 't ondergaen van den Waterdoop verbonden hadden. Of zouden zij in alles eenstemmig gedagt hebben, behalven in de belijdenis der Euangeliewaerheid? zouden zij het de een aen den anderen hebben overgelaeten, wat hij gelooven wilde, als waerin elk zijne eigene overreding moest volgen? zou de eenvoudigheid des harte niets te doen hebben met de leerstelsels des Euangeliums? dat zij

ver-

verre! de geſchiedenis van den eerſten Euangelietijd leert ons duidelijk, dat *zij volhardden in de leere der Apostelen*, en dus vasthielden aen die waerheden, welke hun door de Apostelen werden ingeſcherpt. De eenvoudigheid der eerſte Christenen openbaerde zich dan zoo wel in hunne geloofsbelijdenis, als in hun oprecht beſtaen en liefderijken wandel, ja deeze was zijn oorſprong aen die ſchuldig, daer de geloofsomhelzinge der leere aen de godzaligheid haere wezenlijke waerde geeft, zoo lang het eene waerheid is, dat het hart gereinigd wordt door het geloove.

Meent ondertusſchen niet, waerde Toehoorders! dat de teekening, welke ik met weinige gaf van de eenvoudigheid der eerſte belijderen van Jeſus, eenigſins overgedreeven is. Het kort maer duidelijk verhael van den Euangelist Lucas, in de laetſte gedeelten van het tweede en vierde hoofdſtuk van zijne Handelingen der Apostelen, geeft ons

ons zoodaenig een bericht, waer uit de gemaekte aenmerkingen zich van zelven ontwikkelen, en waer in de zuivere oprechtheid der Euangelie-eerstelingen haere uitmuntende trekken vertoont — de oprechtheid, zegge ik; want, aen deeze gelukkige schaere eene volmaektheid toe te kennen, waer aen geen gebrek was, zou zoo min met de gesteldheid van het menschdom (al wildet gij zelfs aen hetzelve alleen eene zwakke natuer toekennen) als met de algemeene verzekeringen van den Bijbel, dat er geen mensch op aerde is, die goed doet en niet zondigt, te vereffenen zijn.

Maer, het geen ik nu vooral wilde opmerken, indien de eenvoudigheid der eerste bekeerlingen van 't N. T., zich ook in de belijdenis der leere openbaerde, dan moet die leere en haere belijdenis zelve ook zeer eenvoudig geweest zijn, en het voorstel derzelve, niet naer de gekunstelde regels van Schoolgeleerden, maer naer den inwendi-

digen aert der eenvoudige waerheid, en de bevattinge der menschen, tot hunne overtuiging, zijn ingericht geweest. Dit is volkomen zeker; maer dit onderwijs boezemde toch zekere waerheden in, die van 't grootst belang, en eene onontbeerlijke noodzaekelijkheid waren, en in een zeer zeker verband stonden met 's menschen eeuwige behoudenis. Maer welke zijn deeze waerheden? Van de beändwoordinge deezer vraege hangt de bepaeling der wezenlijke en characteristische leerstukken van het Christendom af. Het is niet moeilijk die te vinden, zoo men maer, niet vooringenomen met zijne eigene begrippen, het woord van God bedaerd en met liefde tot de waerheid onderzoekt, en niet voorgenomen heeft het getuigenis van Gods Openbaering te verdonkeren, ter begunstiging zijner eigene begrippen; maer zich in de verklaeringe der schriften houdt aen de Apostolische vermaening, om niet te wandelen in arglis-

tig-

tigheid, noch het woord van God te vervalschen, maer door overtuiging der waerheid zich aengenaem te maeken bij alle gewetens der menschen, in Gods tegenwoordigheid. Het is niet moeilijk deeze waerheden te vinden, daer het niet ontbreekt aen onderscheidene bronnen, uit welke dezelve kunnen worden afgeleid. En welke zijn deeze bronnen?

Ik mag in de eerste plaets de leerredenen van den Heere Jesus noemen, die in zijn verkeer op aerde, dan eens meer uitgebreid, dan eens korter, zijne leere heeft voorgedraegen, en wie zal ontkennen, dat de Heiland tot dat oogwit ook in de wereld gekomen is, om de waerheden van God en zijnen dienst intescherpen, of, om met een' Bijbelschrijver te spreeken, als Gods eeniggeboren Zoon God ons bekend te maeken? Offchoon toch de grootste en beste Leeraer met eene voorzigtige wijsheid zijn onderwijs inrichtte, en niet alle bijzonderheden, welke hij

aen

aen zijne gemeenzaemfte vrienden verklaerde, aen de gemengde fchaere medeedeelde, ja zijnen leerlingen niet alles verkondigde, om dat ze, gelijk hij zelf verklaerde, niet alles draegen konden, maer veel overig liet voor dien anderen Trooster, welken hij zenden zou van den Vader; het geen hij predikte was echter klaer genoeg, om elk, die niet moedwillig zijne oogen floot, te overtuigen van de waerheid, waerop hij zich voor den raed der Jooden beroepen kon, *ik hebbe vrij uit gefproken tot de wereld.*

En deeze zelvde waerheden, welke Jefus predikte, maekten de leere der Apostelen uit, die Hem als hunnen Meester eerbiedigden, en zijn Euangelie verkondigden. Men kan dan, in het bepaelen van de leere der waerheid, zich ook veilig beroepen op de Apostolifche redenvoeringen, die zij, bij verfcheidene gelegenheden, zoo te Jerufalem als in andere gedeelten van 't Joodfche Land, gehouden hebben,

en vervolgens, nae dat zij tot de Heidenen waren overgegaen, ook elders. Schoon ook deezen zich wijslijk schikten naer de omstandigheden van tijden en hoorders, en Paulus onderscheid maekte, of hij b. v. te Antiochiën in de Synagoge, of te Athene voor den Areopagitischen Raed sprak, de geest van 't Euangelie en de verkondiging van Jesus kruis sloeg den boventoon in alle hunne gesprekken. Indien wij slegts de eerste leerreden, op het Pinksterfeest gehouden, met eenige opmerking naegaen, wij zullen ontdekken kunnen, welke begrippen de Apostelen maekten, en anderen inboezemden, van Jesus, wien zij als Zaligmaeker predikten.

En deeze aenmerking wordt noch klaerder, wanneer wij hun openlijk onderwijs vergelijken bij hunne schriften, en deeze niet slegts elk op zich zelven, maer in verband en betrekking tot malkanderen beschouwen. Hoe groot toch het onderscheid hier en

daer

daer in de voordragt zij (en dit is immers een waerborg tegen den blaem van bedrog) in het wezen der zaeken doet er zich geen verſchil op. Het voorwendſel, dat zich de Apostelen, zoo wel als Jeſus zelf, geſchikt hebben naer de verkeerde denkbeelden van hunne tijdgenooten, is door de bondige en geleerde aenmerkingen van eenen ervaeren Schriftverklaerder, wiens werk over dat onderwerp geen het minſte ſieraad onzer bekroonde Verhandelingen uitmaekt, kragteloos gemaekt; en men kan zich niet genoeg verwonderen over de onbeſchaemdheid der Bijbelverklaerders van onzen tijd, die de Apostelen malkanderen doen tegenſpreeken, of den eenen in de leer des Christendoms meer lichts toekennen dan den anderen, of zelfs ſtrijdigheden in de Schriften des N. T. aentreffen, en, wanneer zich de duidelijkſte bewijzen opdoen voor eene grondwaerheid, dan zulks afleiden uit eene bijzondere leerwijze, waerin men

zich ſchikte naer de bijzondere gevoelens van hen, aen welke zij ſchreven, even als of de waerheid zich in allerlei bochten wringen liet, en God zijn Woord geöpenbaerd hadt, om het onzeker te laeten, wat men gelooven moet, ja, om de H. Schriften voor laeter tijd nutteloos te maeken.

Het is wel zoo, dat men over de leere der Christenen over 't geheel niet onbepaeld en alleen oordeelen kan uit de Schriften van de Leeraeren der Oude Kerk; evenwel men kan niet ontkennen, dat de echte ſchriften der vroegſte Christen-Leeraeren, en inzonderheid der Apostoliſche Kerkvaders, die de naeste waren aen de oorſprongelijke zuiverheid, en gedeeltelijk de Apostelen zelve gehoord hadden, gedeeltelijk van hunne gevoelens volkomen konden overtuigd zijn, ook hier moogen geraedpleegd worden. Indien Clemens Romanus, Ignatius, Justinus de Martelaer in hunne ſchriften ons leerſtukken hebben vermeld,

die

die tot de Christelijke belijdenis behoorden, dan mag men er niet aen twijfelen, of deeze waren wezenlijke inmengſels der Apostoliſche leere, waer in de eerſte Christenen volhardden.

Eindelijk, die eenigen eerbied heeft voor de Schriften des Ouden Verbonds, en de Godſpraeken der Propheeten, en in dezelve eigenlijke voorſpellingen vindt van den Meſſias en zijne Kerke, en zich niet allerlei buitenſpoorigheden veroorlooft, om de aenhaelingen van die Schriften door de Schrijvers des N. T. te ontduiken, als waren die alleen zoogenaemde Accommodatiën, en niet aenwijzingen der vervullinge van die voorſpellingen, die zal ook niet aarzelen, de wezenlijke waerheden van het Euangelie, ſomtijds zelfs met duidelijke penſeelen geteekend, in de ſchriften der oude Godsmannen te ontmoeten, en met Paulus van de Christenen te getuigen, dat zij gebouwd zijn op 't fundament der Propheeten zoo wel, als der Apos-

telen, en dat Jesus Christus er de uiterste hoeksteen van is. Kunt gij het begrijpen, dat Petrus verklaeren zou, dat alle de Propheeten van Samuël aen, en die daernae gevolgd zijn, de dagen (van Messias) te voren verkondigd hebben; of dat Petrus zou verzekeren, deezen geeven getuigenis alle de Propheeten, en dat ondertusschen die Godsmannen op niets minder zouden gedagt hebben dan op dien aengelegen Persoon, welke eens in de wereld komen moest, om zondaeren zalig te maeken, of de voorrechten, welke hij stondt aen te brengen? Neen, de leere van Moses en de Propheeten kwam in het zaekelijke met die der Apostelen overeen, die niets betuigden, buiten het geen die oude Godsmannen gesproken hadden, dat geschieden zoude.

Wanneer wij nu alle deeze getuigenissen vereenigen, en uit dezelve een besluit afleiden aengaende de echte leere der Apostelen, zal het voor een ge-

gemoed, het welk niet voorgenomen heeft de waerheid te verdonkeren, blijken, dat de eenvoudigheid der Leere niet moet bepaeld worden tot den Natuerlijken Godsdienst, zoo als die zoude gepredikt zijn door Jesus, als een voortreffelijken Leeraer, die de begrippen zijner tijdgenooten heeft opgehelderd, en den weg der behoudenis aangeprezen, door het inscherpen van geloof, als eene deugdsbetragting, en berouw over de zonden, waer in Hij gelijk zou staen met voortreffelijke Onderwijzers onder Jooden en Heidenen. — Maer dat de Leere der Apostelen zulke waerheden heeft ingeprent, waer uit blijkt, dat Jesus, niet slegts als Leeraer, maer ook als schuldbetaelende en verzoenende Borg, en zijn dood als een zoendood gepredikt is, waer uit de uitneemende voortreffelijkheid van zijn Persoon, en de verhevenheid der Christelijke Leere boven den Natuerlijken Godsdienst, welke geen ander onderwijs dan dat

der Rede kent, mag worden afgeleid: De geheele inhoud van 't Euangelie is ons een waerborg voor de zekerheid deezer ſtelling; en, gelijk oulings de Leere van Moſes, in haeren godlijken oorſprong en gezag, bij de plegtige Wetgeeving van Sinai, door teekenen uit den hemel bevestigd werdt, zoo zal de nederkomſte des H. Geests op den doorlugtigen Pinkſterdag, voor alle de waere betragters van het Euangelie, een achtbaer gedenkteeken blijven van het godlijk getuigenis van Jeſus, die, geduerende bijna achttien eeuwen, tegen de woede van allerlei beſtrijderen, zijne eere in de wereld gehandhaefd heeft. Is 't wonder, dat het hedendaegsch Ongeloof, daer het de historiſche waerheid der Pinkſtergebeurtenis niet durft lochenen, zich heeft geſcherpt, om het wonderdaedige daer uit weg te neemen, en er enkel natuerlijke verſchijnſels in te vinden? waer toe anders, dan om 't Euangelie zelve kragteloos te maeken?

Welk

Welk een voorregt intusſchen zou het zijn, indien de Leere van het Euangelie werdt wedergebragt tot haere oorſprongelijke eenvoudigheid, en wie zou niet wenſchen, dat de tijden eens aenlichtten, waer in de Heere en zijn Naem een waren over de geheele aerde? In die gelukkige dagen zou de waerheid in kracht alle haere liefhebbers vrijmaeken; en de eenvoudigheid van 't Euangelie alomme erkend worden; eene eenvoudigheid, die in den dageraed van den grooten heildag der Christenen haeren onbenevelden glans zoo luisterrijk verſpreidde: maer dan zullen de grondwaerheden, die toen gepredikt en beleden werden, ook in haere waerde en onontbeerlijke noodzaekelijkheid gekend worden. — Men verbeelde zich toch niet, dat de eenvoudigheid des Euangeliums medebrengt, dat men geene eigenlijke verborgenheden of leerſtukken, die zelfs, nae dat zij geöpenbaerd zijn, het begrip van eindige wezens te boven gaen,

in de Leere der Apostelen vinden moet. Indien al niet eene Godlijke Openbaering, welke dienen zal, om aen menschen, in een staet van dwaeling en verderf, een weg van behoudenis aen te wijzen, die voor de rede, aen zich zelve overgelaeten, ontoegangelijk is, uit haeren aert, van voren, zulke geheimenissen vordert, die Openbaering echter, met welke de hoogste Goedheid ons in haer Woord beweldaedigd heeft, geeft ons van agteren duidelijke bewijzen van zoodaenige verborgenheden, en het geloove, 't welk zij vordert, geeft haere toestemming aen ontdekkingen, die het als waerheden vaststelt, maer als onbegrijpelijke waerheden, met belijdenis van de bekrompenheid eens beperkten vernufts, bewondert, te meer, daer de rede zelve haere geheimenissen heeft, voor welker bevatting het oog der scherpzinnigsten schemert.

Met dat alles blijft de leere der waerheid een eenvoudige leere, om

dat

dat ze uit proefhoudende kundigheden, die door de Rede en ondervinding bevestigd worden, noodzaekelijke en onontbeerlijke waerheden afleidt, welke, tot behoudenis van zondige menschen, in en door Jesus Christus, geopenbaerd zijn; waerheden, welke zoo geschakeld aen een hangen, dat ze als eene keten uitmaeken; en de oorzaek, waerom men zich met deeze eenvoudigheid niet vereenigt, is niet te vinden in de waerheid zelve, of in haere voordragt, maer in de geestgesteldheid der menschen, die, gelijk de Apostel zich uitdrukt, de gezonde leere niet verdraegen kunnen, om dat ze met hunne natuerlijke hooggevoeligheid, die zich Gode weigert te onderwerpen, strijdig is.

Getuigen hier van de Jooden en Heidenen in den eersten Euangelietijd! waerom was de leere van den gekruisten Jesus den eersten eene ergernis? om dat ze, afgedwaeld van de leere der Vaderen, en meerendeels ingeno-

men met hunne eigen deugd, niet besluiten konden, om in een gekruisten te gelooven, welke versmaedinge zij niet konden vereffenen met de waerdigheid en grootheid, welke Messias bezitten moest; en die niet, gelijk zij verwachtten van hunnen Verlosser, het juk der Romeinsche dienstbaerheid van hunne halzen ligtte: en is het vreemd, dat de heidensche Redenaers en Wijsgeeren, die, gelijk de Apostel zegt, wijsheid zogten, den draek staken met het Euangelie, 't welk een Verlosser aenprijst, die niet alleen geene uitwendige vertoning in de wereld maekte; maer ook als een misdaediger, eene veragtelijke straf onderging, welk verwijt de heidensche bestrijderen van de heilleer ook in 't vervolg meer dan eens, met veele verguizing, aen 't Euangelie deeden.

Wij moogen, waerde Toehoorders! uit het gezegde afleiden, dat de wezenlijke leerstukken van het Euange-

ge-

gelie, welke altijd tot het characteristische van het Christendom behoord hebben, schoon naderhand, of gelochend, of verdonkerd, of met veele overtollige bekleedsels omwonden, niet strijdig zijn met de eenvoudigheid van het Euangelie, en wezenlijk behooren tot de leere der Apostelen. En wanneer we dan, met eene onbevooroordeelde aendagt, letten op die getuigenissen, welke wij, niet raedselagtig, of onder verbloemde voordragt, maer met duidelijke woorden ontmoeten, dan moogen wij niet aerzelen, om aen deeze gewigtige waerheden vast te houden.

Dat het menschdom, federd Adams val, onderworpen is geworden aen een zedelijk verderf, waer door het gebragt is onder de verbindtenis tot het draegen van eigenlijke straffen, welke God, als Richter uitvoert, en zich bevindt in een staet van ellende, waer uit het zich zelven met geene moogelijkheid verlossen kan.

Dat

Dat de zedenlijke wanorde, die door de zonden in de wereld gekomen is, niet wederom kan herſteld worden, zonder eene daedelijke genoegdoening aen Gods Gerechtigheid, eene genoegdoening voor en in de plaetſe van ſtrafſchuldige zondaeren; eene genoegdoening, waer in alle zijne deugden worden opgeluisterd; en dat Jeſus Christus, in deezen zin, door eene volkomene gehoorzaemheid, door zijn borgtochtelijk lijden en ſterven, betaeld, en zich geöfferd heeft voor de zonden, en de verdienende oorzaek is van hunne zaligheid.

Dat Hij, die deeze onſchatbaere weldaed heeft aengebragt, een Perſoon is van eene verhevene voortreffelijkheid, verre in waerde boven alle menſchen, ja boven Engelen, als zijnde Gods eigen Zoon, niet in een overdragtelijken, maer eigenlijken, ſchoon onbegrijpelijken zin; en dat er in 't eene Godlijke Wezen drie onderſcheidene beſtaenlijkheden

zijn,

zijn, de Vader, de Zoon, de H. Geest.

Dat het deeze H. Geest is, die door zijne inwendige en kragtdadige genade het zedenlijk verderf wegneemen, en, overeenkomſtig 's menſchen redelijke en vrijwillig werkende natuer, de ziele heiligt tot eene gehoorzaeme betragting van Gods wil, waer van hij afkeerig is.

Dat de waerheid van het ganſche Euangelie, in 't bijzonder van de Godlijke belofte, aen welke men door het geloove in den Heere Jeſus deel ontvangt, bevestigd wordt door bondzegelen, welke geenſins willekeurig of eigendunkelijk moogen, maer uit kragt der verordering van Jeſus zelven moeten bediend worden, en van eene geduerzaeme verplichting zijn, zoo lang de wereld ſtaet.

Dat, niet tegenſtaende er een aenmerkelijk onderſcheid is tusſchen de bedeeling van Gods genade voor of nae Jeſus komſte in de wereld, deeze bei-

beide huishoudingen echter, in 't weezen der zelven overeenkomen, en er dus geen onderſcheid is in den weg der zaligheid, onder het Oude en Nieuwe Testament; waer uit volgt, dat de inzettingen van den Iſraëlitiſchen Godsdienst haere betrekking hadden op den beloofden Verloſſer, en in Hem haere vervulling vonden.

Ik zou geheel buiten het oogmerk van deeze plegtigheid gaen, indien ik, op een Godgeleerden trant, deeze aengelegene waerheden, welke in een gewigtig verband met malkanderen ſtaen, zoude willen betoogen. Het zij genoeg aen te merken, dat deeze leere het voorwerp was der belijdenis van de Apostoliſche Kerk, en dus niet gehouden moet worden voor een bijvoegſel van laeter tijden, waer mede de echte en Apostoliſche leere verbasterd is. Indien het zonneklaer blijkt, dat de genoemde waerheden reeds door de oude Godsmannen waren voorgedraegen, duidelijk door Jeſus

ſus zelven verkondigd, uit de leerſtellige geſchiedenis der Apostoliſche onderwijzingen kunnen bewezen worden, en in den tijd, die er onmiddelijk op gevolgd is, door de leerlingen der Apostèlen, in hunne echte ſchriften is voortgeplant, met hoe veel regt moeten wij deeze waerheden, als de belijdenis der Christenen, ook in hunne eerſte eenvoudigheid, aenzien!

Men vondt van 's menſchen bedorven beſtaen in de Schriften des Ouden Verbonds de nadrukkelijkſte getuigenisſen, welke ons verzekeren, dat het gedichtſel van 's menſchen harte van der jeugd aen alleenlijk boos is; en niemand een reinen geeven kan uit een onreinen, 't geen men niet, dan in een zeer lammen zin, t' huis brengt op volwasſene menſchen, die, uit zondige menſchen voortgekomen, ook zondaers zijn, wanneer ze tot dien leeftijd geraeken, in welke de zonde vallen kan. Zoo wil men de vernederende waerheid van 't oorſprongelijk be-

bederf ontduiken! eene waerheid, die de onfaelbaere Getuige met deeze nadrukkelijke uitſpraek bevestigde, al wat uit vleesch geboren is, is vleesch — zal het een zuiver hart zijn, waer uit, naer Jeſus verzekering, kwaede gedagten, en allerlei moedwillige bedrijven voortkomen? — van waer die bitterheid, welke de Jooden zoo zeer ingenomen hadt tegen Jeſus, die niemand beledigde, die alles wel deedt, wien niemand overtuigen kon van zonde, welke de Apostel in zijne Pinkſterleerreden met zoo veel ernst als vrijmoedigheid onder 't oog bragt, en waerom hij hen met zoo veel medelijden tot bekeering riep? was 't niet uit de vuile bron van alle kwaede bedrijven, het bedorven hart? Heeft niet de Apostel der Heidenen duidelijk geleerd, dat de geheele wereld voor God verdoemelijk is, en Jooden en Heidenen onder de zonde beſloten zijn? en van waer is dit afteleiden? van den eenen mensch, door wien

de

de zonde in de wereld gekomen is, volgens dat zelvde onfaelbaer getuigenis Het ontbreekt in de Schriften der vroegste Oudvaderen (en deeze komen ook alleen in aenmerking) aen geene getuigenissen van dit leerstuk, en de spaerzamere melding van hetzelve toont zelfs de ongeschondene zuiverheid der begrippen hier over aen. Justinus de Martelaer spreekt van een sterven door een regtvaerdig oordeel van God, en een wederlevendig worden, en leidt het eene van de ongehoorzaemheid, het andere van de gehoorzaamheid van eenen mensch, op 't voetspoor van Paulus, af, en leert, dat Christus geboren en aen 't kruis gehegt is, ter oorzaeke van het menschelijk geslagt, 't geen door Adam en 't bedrog en verleiding der slange in den dood gevallen was.

Wij moogen er Ireneus bijvoegen, door Hieronymus een man van Apostolische tijden geheeten, die mede zeer dikwijls Adam en Christus tegen

malkanderen ſtelt, en van Augustinus naderhand werdt aengehaeld, om uit de overlevering der vroegere Kerkvaderen tegen de Pelagianen den verdorven oorſprong van Adams naekomelingen te bewijzen, waer van hij niet alleen de ſtraf maer ook de ſchuld en ſmet duidelijk heeft ingeſcherpt.

Die zelvde oudvaders van de tweede eeuw, van welke ſommigen ook reeds in de eerſte leefden, hebben niet onduidelijk de leere der Voldoeninge in hunne Schriften voorgedraegen, en deeze moeten zekerlijk allen niet voor onecht gehouden worden. Clemens de Romein, in wiens eerſten brief aen de Corinthers niets voorkomt, hetwelk niet aen de eenvoudigheid, zedigheid, deftigheid van den Apostoliſchen tijd beandwoordt, beroept zich op het bloed van Christus, 't welk dierbaer is in Gods oog, en vergoten is voor onze zaligheid, en ſpreekt van eene randzoeneerende Verloſſing door het bloed des Heeren. Ignatius,

wiens

wiens ſpreuk, *mijn liefde is gekruist*, bekend is, en verſchillende verklaerd wordt, in wiens zeven echte en onvervalschte brieven niets gevonden wordt, hetwelk of met zijn perſoon of met zijn leeftijd niet zou ſtrooken, leert, dat zonder het geloof in Christus, of het bloed van Christus, geene zaligheid is. Polycarpus, die met den Apostel Joannes gemeenzaem omgegaen, en, naer 't getuigènis van Irenæus, te Rome veele Marcioniten en Valentinianen tot betere begrippen gebragt heeft, om dat zij niet durfden lochenen, dat zijne leer die der Apostelen was, zegt, dat Jeſus onderſtaen heeft voor onze zonden den dood te gemoet te treeden, en noemt in zijne laetſte ſmeekbede, toen hij ter verbrandinge zich overgaf, Jeſus Christus Gods lieven Zoon, den eeuwigen Priester. Het zou niet moeilijk vallen, dit zelvde door getuigenisſen van andere Oudvaders te ſtaeven, als Juſtyn den Martelaer en Irenæus, die

 her-

herhaelde reizen getuigt, dat Christus door zijn bloed zondaeren heeft vrij gemaekt, maer ik zoude te verre uitweiden, en men vindt elders deeze getuigenisfen geftaefd. Trouwens, de Apostolifche leerredenen en fchriften geeven daer van zulke duidelijke blijken, dat men zich allerlei ongerijmde uitzonderingen en verklaeringen heeft veröorloofd, om de kracht dier fchriftuerlijke bewijzen te ontduiken, en den allegorifchen en zinbeeldigen ftijl der Oosterlingen te hulpe heeft geroepen, om de benaemingen van offeranden, verzoening, Hoogepriester en anderen, die ons op den voorbeeldigen fchaduwdienst des Ouden Testaments wijzen, kragteloos te maeken. En zeker, het borgtogtelijk lijden des Verlosfers was door de oude voorzeggingen reeds klaer geteekend, zoo dat de Propheeten (ik gebruike de woorden van een geleerd Man) hunnen duisteren fchrijftrant op eenmael nederleggen, wanneer zij daer van voorzeggen,

gen, en redeneeren er van met gelijke klaere woorden als de Apostelen. Het 53ste Hoofdſtuk van Jeſaïas getuige er van.

Die zelvde Apostelen beſchouwden den Perſoon, welken zij als den Zaligmaeker verkondigden, in een zeer verheven licht, oneindig voortreffelijker boven alle geſchaepene wezens, als Gods eigen Zoon. Trouwens het onderwijs van hunnen Meester, die, toen de Jooden hem als een godslasteraer wilden ſtenigen, om dat hij zich Gods Zoon genoemd hadt, door zijn ſtilzwijgen toonde, dat hij dit in een eigenlijken zin gemeend hadt, hadt hen hier van overtuigd, en deeze overtuiging deedt hen dit onbewimpeld getuigenis afleggen, Gij zijt de Christus, de Zoon des leevendigen Gods. —— Wanneer wij alleenlijk gadeſlaen de Redenvoering, welke de Apostel Petrus op het Pinkſterfeest hieldt, daer treffen we de duidelijkſte ſpooren van deeze verhevenheid aen. Hij beroept

 zich

zich op de krachten en wonderen en teekenen, welke God door hem gedaen heeft; hij meldt zijne luisterrijke verhooging, en ſtaeft die door de voorzegging van den 110den Psalm; hij wijst hem aen als den oorſprong van den uitgeſtorten Geest, en als den Heer en Christus; getuigenisſen, die ik niet zie hoe van een bloot ſchepſel kunnen worden afgelegd. Is Jeſus de waeragtige en eeuwige God, het afſchijnſel van Gods heerlijkheid, het uitgedrukt beeld zijner zelfſtandigheid, dan is de verborgenheid der Heilige Drieëenheid een wezenlijk leerſtuk van 't Euangelie, en de Kerkvaders, die in de Apostoliſche leer niet onbedreven konden zijn, hebben deeze verborgenheid zeer duidelijk geleerd. Die de echte brieven van Ignatius met een oordeelkundig oog hebben doorgezien, getuigen met veele vrijmoedigheid, dat er niets in gevonden wordt, 't geen eenigſins ſtrijdig is met de Christen leere, aengaende

de de eeuwige Godheid van Jeſus, gelijk ſommigen beweerd hebben, maar veel, 't welk die waerheid ſtaeft. — In de ſchriften van Juſtyn den Martelaer zijn de klaerſte verzekeringen van zijn gevoelen, omtrend de Godheid van Jeſus, als van den Vader geboren voor de grondlegginge der wereld, en men rukt ſommige plaetzen van dien Oudvader uit hun verband, wanneer men uit dezelve wil beweeren, dat men in zijn tijd gemeenſchap oefende met hen, die Jeſus voor een bloot mensch hielden; en diezelvde Bloedgetuige ſchrijft, dat de Christenen niet onder de Ongodisten moesten geteld worden, als dienende en aenbiddende en eerbiedigende den Vader, den Zoon en den Prophetiſchen Geest. — En, om er niets meer bij te voegen, men kan de getuigenisſen van Irenæus, over de Verborgenheid der Dieëenheid, en Jeſus waeragtige Godheid, bijeen verzameld vinden bij de Schrijvers, die de belijdenis deezer

zer leerſtukken, reeds voor de Niceeſche Kerkvergadering, hebben verdedigd.

De Leere van de noodzaekelijkheid des kragtigen invloeds van den Heiligen Geest, tot verbetering van den zondigen mensch, wordt door Jeſus en de Apostelen zoo duidelijk ingeſcherpt, dat het geloof van die waerheid ook tot de eenvoudigheid van 't eerſte Chistendom moet gerekend worden te behooren. De verklaeringen van 's menſchen natuerlijke geſteldheid, in zijn verderf en onvermoogen, en de verzekeringen van de verlichtende, vernieuwende, trekkende, leevendigmaekende, heiligende genade, die wij zoo menigmael ontmoeten, zijn er waerborgen voor. En waer toe de plegtige uitſtorting des H. Geests op het Pinkſterfeest, dan om zijnen invloed over alle vleesch te openbaeren, welken de Verdediger der Apostoliſche leere tegen dwaeze ſpotters, met zoo veel wijsheid en kracht, uit

Joëls

Joëls Godſpraek, die deeze overkomst voorſpeld hadt, bevestigd heeft? wordt niet de heerſchappij der genade in onderſcheiden gedeelten der Apostoliſche Schriften verheerlijkt, en ingeboezemd, in zoo verre, dat niemand zeggen kan Jeſus Christus den Heere te zijn dan door den H. Geest?

De Kerkvaders van volgende tijden, ook die welke voor Augustinus en de Pelagiaenſche geſchillen geſchreven hebben, hebben zich hier en daer over dit leerſtelſel geuit, offſchoon wij bij de vroegere Leeraeren er zoo zeer geen uitdrukkelijke melding van vinden, 't geen niet te verwonderen is, daer het veelal de opkomende dwaelingen en ketterijën waren, welke aenleiding gaven tot het opzettelijker behandelen van verſchillen over waerheden, die voorheen niet betwist werden.

De geduurzaamheid van de bedieninge des Doops en des H. Avondmaels in de kerke tot op den huidigen

 dag

dag leert ons genoegzaem, dat wij deeze gewichtige plegtigheden voor ſtaetelijke en verbindende gedeelten der Christelijke geloofsbelijdenis te houden hebben, en men zal daer ook minder aen twijfelen, dan aen de geheime beduidenis dier bedieningen, waer in men, naer de leere des Bijbels, eene afteekening der zaligende genade-weldaeden, die in de offerande van Jeſus en zijne bloedſtortinge gegrond zijn, geëerbiedigd heeft; maer die men nu, op het voetſpoor van oudere dwaelgeesten, alleen voor onderſcheidende leuzen van het Christendom wil doen doorgaen, welke niets gemeen hebben met eene geestlijke vereeniging met Christus, en gemeenſchap aen hem. Even als of dit de volzin ware van 's Heilands inſtelling, welke hij, kort voor zijn verſcheiden na den hemel, met zoo veel gezags gegeeven heeft: even of er niet anders bedoeld ware, toen hij als met ſtervende lippen de ſtaetelijke gedagtenis zijns doods verordende;

de; de Apostelen dagten er anders over, en Petrus gaf den verslaegenen van harte, die bekommerd waren over hunne zaligheid, niet alleen den heilzaemen raed om zich te bekeeren, maer voegde er ook dit bestier bij, een ijgelijk van u worde gedoopt in den naem van Jesus Christus tot vergeevinge van zonde, en gij zult de gaeve des H. Geests ontvangen. Of zal een bloote geschiedkundige gedagtenis van Jesus dood, een gemeenschap van zijn lighaem en bloed moogen heeten, gelijk Paulus het Avondmael noemt?

Maer ik treede hier thans niet verder in. Een iegelijk, die met waeren eerbied voor de Godlijke Openbaering vervuld is, zal deeze waerheden, op dat getuigenis, en met onderwerping van zijne eigene wijsheid aen Gods getrouw woord, als voorwerpen des geloofs eenvoudig aenneemen, en de overeenstemming van de Apostolische leere met die van Moses en de Propheeten opmerken, in dat geloof den

den grondslag zijner zaligheid vindende.

Ik bekenne, deeze eenvoudigheid der leere werdt ras verbasterd. Het kon niet anders zijn: toen sommige Wijsgeeren den Christelijken Godsdienst begonden te belijden, moesten hunne wijsgeerige stelsels eenen invloed krijgen op de Godgeleerdheid, en men vindt daer van, in de schriften van Justyn den Martelaer, Clemens den Alexandryner en anderen, veele bewijzen, welke door den geleerden Mosheim elders (*) verzameld zijn. — Het ontbrak niet aen zulken, die bij monde en geschriften verscheidene leerstelsels verspreidden, welke niet overeenkwamen met de eenvoudige voordragt van Jesus en de Apostelen. En kon dat anders zijn? daer de bestrijders van de leere der waerheid, offschoon zich als belijders derzelve voordoende, zoo veel kwaed zaed in den akker der Kerke strooiden, zelfs bij het leeven der eerste Kruisgezanten, die in hunne brieven

(*) De rebus Christian. ante Const. M. p. 272. & seqq.

ven zoo veele waerſchouwingen, zoo tegen Joodsgezinde Christenen, als tegen verdervers, die uit de Heidenen waren overgekomen, hebben ingevlogten, gelijk gij allen weet. Maer, ofſchoon men hier en daer, bij de Kerkleeraers der tweede eeuwe, zich of zeer onvoorzigtig of niet naer waerheid uitdrukte omtrend belangrijke waerheden, was echter het openlijk onderwijs en de ſaemenſtemming der algemeene Christenheid naer de oorſprongelijke eenvoudigheid der leere ingericht, en men ſchijnt zich in het zelve veelal gehouden te hebben als een regel des geloofs aen de artikelen, die naderhand onder den naem van Geloofsleuze der Apostelen zijn bekend geworden, gelijk zulks uit eene opgaeve van Tertullianus ſchijnt te blijken, en niet minder uit een getuigenis van Irenaeus, welke verklaert, dat de Kerk dit geloof, dat is deezen geloofsregel, van de Apostelen en hunne leerlingen heeft ontvangen. Uit welke beide plaetzen

ge-

genoegzaem blijkt, in hoe verre de leere, welke nu den inhoud der twaelf Geloofsartikelen uitmaekt, in de tweede eeuw de leere der Kerke was, en dat men zonder eenigen grond heden ten dage ons wil overtuigen, dat er een zeer groot onderſcheid was tusſchen de openbaere leere der eerſte en tweede eeuw en daernae.

Ik beſluite, dat de eenvoudigheid der eerſte Christenen geenſins medebrengt, dat de voornaeme leerſtukken, welke men heden als characteristisch beſchouwt, verbasteringen zouden zijn van 't Christendom. Ja, ik durve ſtellig verzekeren, dat 's menſchen natuerlijke hoogmoed, welke weigert zich aen de duidelijkſte verklaeringen van Gods Woord eenvoudig te onderwerpen, gepaerd met waenwijsheid, welke de liefde tot de waerheid verdonkert, oorzaeken zijn van de vooringenomenheid tegen de gewichtigſte leerſtellingen en Verborgenheden des Geloofs, en van de ongerijmde verklae-

klaeringen der duidelijkſte Schriftuerplaetzen.

Gezegend Christendom in den eerſten tijd van het vervuld Euangelie, toen geloof, liefde en heiligheid, en de voorbeeldigſte eensgezindheid, door den band des vredes ſamengeſtrengeld, haere lieflijke heerſchappij voerden in de harten der Belijderen, en haeren zachten invloed verſpreidden over de gevoelens en betrachtingen van de liefhebberen der waerheid! Men kende het Christendom toen in nadruk aen den Geest des Euangeliums, die de leden der gemeente lieflijk ſamenbondt, liefdeloosheid en twistgierigheid verbande, en ſchroomde een hairbreed aftewijken van de zuiverheid der leere, en de wijsheid, die de Apostelen predikten, beſtaende in verborgenheden. Men onderwierp de bedenkingen des vleeſches, als vijandſchap tegen God, aen het getuigenis van Jeſus, 't welk de geest der profecyen was, en men lag de gedagten des vleeſches gevangen

gen onder de gehoorzaemheid des geloofs; ach, ware deeze eenvoudigheid voor altijd gebleven! maer hoe ras voerde het verderf eene verbastering in, die de Kerke van Jeſus deedt ontaerden van haere oorſprongelijke zuiverheid! hoe ras verdween die prijswaerdige eenheid in leer en wandel, om plaets te maeken voor ketterijen, ſcheuringen, ſtrijdige begrippen over de waerheid! de twist en partijſchap mengde zich in de belijdenis der Christenen, en eene beklaeglijke verdeeldheid van gevoelens nam de harten in van hen, die verklaerden, dat zij Jeſus als Meester volgden.

Het is waer, wij moeten in deeze verſcheidenheid van gevoelens, zoo wel als in de beſtrijdingen der waerheid, proeven ontdekken van de hemelſche Wijsheid, die om gewichtige redenen de onvolkomenheid van de ſtrijdende Kerke hier op aerde verordend heeft; maer aen 's menſchen zijde openbaert zich een bewijs van diep be-

bederf, het welk edelaertige harten beweenen, maer niet verbeteren kunnen, en 't geen den gemoedelijken Godsvriend meer doet verlangen na den hemel, daer geene verwijdering meer gekend wordt, en de eenvoudigheid der waerheid in haer verheven ſchoon zich openbaeren zal; en daer de geloofsverborgenheden, door welker genaderijken invloed de hoope der oprechte Christenen hier beneden wordt aengevuerd, in de onmiddelijke tegenwoordigheid van God den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, de waerde en heerlijkheid der Openbaering zullen opluisteren, ſchoon onder blijvend gevoel van den afſtand der eindige wezens van den Oneindigen.

Het blijft ondertusſchen hier beneden voor den liefhebber der waerheid eene noodzaekelijke taek, niet alleen voor zich zelven er dagelijks nae te ſtreeven, om meer aen de prijswaerdige teekening der eerſte Euangeliekerk

te beandwoorden, maer ook ter bevordering van die eenvoudigheid, welke toen, zoo wel in de leere als in de zeden, zoo zuiver uitblonk, naer vermoogen mede te werken, en de poogingen van zulken, welke voorgeeven de overtollige bekleedſels van 't Christendom aftewerpen, maer in der daed bedoelen de wezenlijke leerſtukken van het Euangelie te verdonkeren en kragteloos te maeken, te ontdekken en tegen te werken, en dat des te meer, naer maete het verfijnd ongeloof met het kleed des Christendoms zich vermomt, en de ſchoonſchijnende voordragt van verlichting des Menschdoms een gereeder toegang opent tot de harten der eenvoudigen. Indien de edele en waere vrijheid, die tusſchen den dwang en ongebondenheid het veilig midden houdt, zich zoo min door de magtſpreuken van gezagoefenende geleerden, als door vervolging van dweepzieke kettermaekers liet verſchrikken,

en

en het onbevooroordeeld onderzoek van het onfaelbaer Woord de eenige regel was, welken men volgde, men zou God op zijn woord gelooven, het geleide der Openbaering volgen, zijn eigene wijsheid daer aen onderwerpen, en met belijdenis van eigen kortzigtigheid, erkennen, God is groot, en wij begrijpen Hem niet.

Het Genootſchap, mijne waerde Hoorders, van 't welk Gij Leden zijt, hadt, van deszelfs oprichting aen, het doel, om de eenvoudigheid van het Euangelie, en de handhaeving der voornaemſte waerheden van 't zelve, te verdedigen, en deszelfs Beſtierders erkennen hunne verplichting aen uwe edelmoedigheid, die deeze gewichtige oogmerken door uwe medehulp en onderſteuning wel heeft willen bevorderen. Het is door de goede hand van den God onzes leevens en onzer goedertierenheid, dat de veerkracht van deszelfs werkzaemheid noch niet ge-

broken is, en, ſchoon het niet anders zijn kon, of de gevolgen der merkwaerdige gebeurtenisſen, die onze oogen gezien hebben, moesten ook hunnen invloed openbaeren in deeze Maetſchappij; de liefde tot de waerheid is toch niet uit edeldenkende gemoederen, ook niet uit uwe harten uitgeroeid. Scheen de voorzigtigheid in 't verleden jaer te vorderen, dat de plegtige Jaerlijkſche Samenkomst werdt afgezegd, men heeft echter in 't voorjaer van deezen loopenden jaerkring zorge gedraegen, dat de Leden niet verſtoken bleven van de kennisſe der verrichtingen onzes Genootſchaps, en der bekrooninge van onderſcheidene Verhandelingen, welke eerstdaegs ter persſe zullen gelegd worden. En nu moogen wij wederom plegtig bij een komen, om U in 't openbaer getuigen te maeken van het oordeel der Beſtierderen over ingekomene Andwoorden, offſchoon minder in aental dan op andere

re tijden: en kan U dit bevreemden, daer immers, wanneer de zwaerden gescherpt worden, de pennen doorgaens stomp zijn? Gij zult echter de moeite uwer tegenwoordigheid U niet geheel beklaegen.

Dan, eer ik U verslag doe van den uitslag des letterkundigen arbeids der Schrijveren, die na eenen Prijs gedongen hebben, mag ik U niet onkundig laeten, dat een onzer Medebestierderen, de Weleerw. Heer JOHANNES KNEPPELHOUT, op zijne herhaelde aenzoeken, om gewichtige redenen, uit deeze zijne betrekking ontslaegen is, van wiens ijver voor de belangen des Genootschaps, waer van hij zoo veele wezenlijke bewijzen gegeeven heeft, wij in 't vervolg noch de aengenaemste verwachting moogen voeden, waer toe de Algenoegzaeme zijn leeven rekke, en zijne krachten versterke! Maer zulk een wensch is, helaes! ijdel, met opzicht tot eenen anderen ijverigen Voor-

ſtander en Medewerker ten nutte onzer Maetſchappije. De Weleerw. Heer Daniël Albert Reguleth werdt ons op den 28. van Wintermaend des verleden jaers, zeer ſchielijk, door een' onverwagten dood ontrukt, en de Gemeente deezer Plaetze betreurt met ons het gemis eens Mans, die haer, die ons dierbaer was. Die van nabij getuigen geweest zijn van 's Mans groote Talenten, behoeven mijne ſtaemelende lofſpraeken niet. Hij leeft in de harten van hen, die de lesſen van Jeſus weldaedigen Godsdienst eerbiedigen. Wij genooten in onzen Broederenkring zijne raedgeevingen, die wij nu misſen, en, ſchoon wij hem de verwisſeling van een beter lot in de wooninge des lichts en der onſterflijkheid niet benijden, vordert echter de naegedagtenis van deezen vaerdigen Schriftgeleerden de traenen onzer dankbaerheid en liefde, en wij ſchreien hem nae, met dit getuigenis: „ Hij

„ is

„ is, helaes! ons te vroeg ontvallen. „ Maer Gods doen is Majeſteit en „ heerlijkheid!” Ach! dat het in de Nederlandſche Kerke nimmer ontbreeke aen Amazia's, die zich gewillig aen den Heere overgeeven, en de breuke deezer Maetſchappije, ten beſtemden tijde, geneezen worde!

Maer, ik mag U niet langer onkundig laeten van het oordeel der Beſtierderen over de ingekomene Andwoorden op de voorgeſtelde Vraegen.

Ziet daer, veelgeëerde Hoorders! aen het oogmerk deezer plegtige Samenkomst voldaen. Er is wederom een ruim veld geopend voor kundige en waerheid-lievende Voorſtanders van den geopenbaerden Godsdienst, om hunnen ijver voor de eere van onzen dierbaeren Godsdienst op eene verſtandige wijze aen den dag te leggen, in de

de beandwoording van belangrijke Voorſtellen, die of voorheen reeds zijn voorgedraegen, of thans op nieuw worden medegedeeld. — En er is hoope, dat, indien de God des Vredes eenmael aen 't verward Europa eene zegenvolle rust mogt wedergeeven, de verdediging der waerheid niet langer zal onderdrukt worden door inwendige of uitwendige beroerten. Och zagen dit onze oogen, die nu zilten traenen ſtorten over den gruwel der verwoesting, die zich niet ontziet in de heiligdommen in te dringen! Gelukkig, dat, onder al het geweld en de list, die zich tegen het eenvoudig Euangelie van Jeſus verheffen, het oog beſtendig mag geſlaegen zijn op den Koning zijner Kerke, die zijn eeuwig wijs plan zal uitvoeren, de poogingen van den afgrond op zijnen tijd zal paelen zetten, en eenmael de waerheid zal doen zegepraelen over de leugen. — Stelt gijlieden, geachte Leden deezer Maet-

ſchap-

ſchappije! er eene eere in, om de zaek van God, naer uw vermoogen, te bevorderen, en aenſchouwt, in den beſtendigen bloei deezes Genootſchaps, de aengenaemſte vruchten uwer edelmoedigheid!

Immanuël, die uit den hemel,
Bij al 't gewoel van 't aerdsch gewemel,
De ſnoode ontwerpen uws beſtrijders gadeſlaet;
Verleen uw Sulamith beſcherming,
En laet uw Waerheid en Ontferming
De vaste ſteenrots zijn, waer op haer hoope ſtaet.

Laet opgeblaezen ſtervelingen,
Die wrevlig Uwen troon beſpringen,
Getroffen door uw kracht, uw hoogheid hulde biên;
En zij, die, aen uw woord verbonden,
Hun heil in uw bevrijding vonden:
De waerheid, bij uw licht, in al haer luister zien!

Laet

 AENSPRAEK.

Laet eens in alle wereldſtreeken
De ſtem van uwe Waerheid ſpreeken!
Wijk nimmer met uw woord en Geest uit Nederland;
Daer uit zoo veele heiligdommen
De wierookgeuren opwaerds klommen,
Voor 's Vaders troon gebragt door uwe onzichtbre hand!

Breng eens voor 't afgemat Europe
Een dageraet van blijde hoope
Op beter tijden! woon in onze Maetſchappij!
Blijf ons verlichten, leiden, ſterken,
En leer ons voor de waerheid werken!
De Waerheid maekt ons wijs: de Waerheid maekt ons vrij.

A M E N!

BEANDWOORDING

DER

PRIJSVRAEGE:

WELKE WAREN DE EIGENLIJKE OORZAEKEN, KENMERKEN EN GEVOLGEN VAN HET ONGELOOF DER JOODEN, OMTREND DEN PERSOON, DE LEER EN DE WONDERWERKEN VAN ONZEN ZALIGMAEKER? WELKE WAS DE HANDELWIJZE VAN JESUS EN DE APOSTELEN, OMTREND HET ONGELOOF EN DE ONGELOOVIGEN VAN HUNNEN TIJD? EN IN HOE VERRE KAN DIE HANDELWIJZE ONS THANDS TEN VOORBEELDE DIENEN?

DOOR

ANTON WILHELM PETER MÖLLER,

DOCTOR EN PROFESSOR DER THEOLOGIE, OP DE KONINGLIJKE PRUISSISCHE UNIVERSITEIT, TE DUISBURG AEN DEN RHIJN.

AEN WIEN DE GOUDEN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

ONTWERP

DER VOLGENDE

VERHANDELING.

INLEIDING. §. 1—4.

§. 1. Waarom een onderzoek van deezen aart belangrijk zij; en wat men reeds vooraf verwagten konne; wanneer onder eene vervallene Natie een Hervormer te voorschijn treedt?

§. 2. Hoe zich een dergelijk vermoeden in de geschiedenis van Jesus opdoe?

§. 3. Simeöns merkwaardige voorzegging, aangaande het lot van Jesus. Den Heiland zelven was geheel zijn lot op aarde te vooren bekend.

§. 4. Waarom het onderzoek naar het ongeloof der Jooden en deszelfs oorzaaken gewigtig zij? Overgang tot de Prijsvraage.

EERSTE AFDEELING. §. 5—33.

Behelzende de beändwoording der eerste vraage:

„ Welke waren de eigenlijke oorzaaken, kenmerken „ en gevolgen van het ongeloof der Jooden, om- „ trend den Persoon, de Leere en Wonderwerken „ van onzen Zaligmaker?

§. 5. Wat door het ongeloof der Jooden te verstaan zij? Aanwijzing der drie hoofdoorzaaken van dat ongeloof.

A. Ontwikkeling der *eerste hoofdoorzaak*, die in de toenmaalige burgerlijke gesteldheid en denkwijze des Joodschen volks te vinden is. §. 6—21.

§. 6. De Jooden hadden, van ouds af, veel Patriottische drift voor hunne natie. Van waar dit kwam?

§. 7. Dit Patriottisme ontaartte in buitenspoorigen Nationaalen hoogmoed.

§. 8. Het geluk, 't welk de Joodsche Natie, bij alle haare staats-omwentelingen, genoot, daar deeze haar aanzien geduurig hielpen vermeerderen, was aan dien Nationaalen hoogmoed zeer bevorderlijk: dit wordt bewezen,

a) ten aanzien van hun lot, in de ballingschap, en onder de Persen,

§. 9. *b*) onder Alexander den Grooten,

§. 10. *c*) onder de Aegyptenaaren,

§. 11. *d*) onder de Syriërs,

§. 12.

eene gemoedsgesteldheid der Jooden, zoo weinig geloof aan zijn Mesfiasfchap ontmoette?

§. 21. De wijze, op welke Jefus zich den Jooden, als den waaren Mesfias, zogt bekend te maaken. Waarom in 't bijzonder de voorzeggingen, aangaande Jefus, in het Oude Testament, niet recht verftaan wierden? Waarom zijne wonderen zoo weinig invloed maakten, zoo wel 1) in 't algemeen, als ook 2) ten aanzien van de wijze, op welke hij dezelve verrichtte, en 3) der bedoeling van Jefus bij dezelven.

B. Ontwikkeling der *tweede hoofdoorzaak* van het ongeloof der Jooden, die in hun Godsdienftig verval gelegen was. §. 22—28.

§. 22. Korte gefchiedenis van den Godsdienftigen toeftand der Jooden tot op Christus tijden. Na hunne ballingfchap was dezelve, in veele opzigten, beter dan voorheen, bijzonder bleef het geloof aan éénen God ongekrenkt. Oorzaaken hier van.

§. 23. Er ontftonden echter andere zoorten van bederf in den Godsdienst, die er voorheen niet waren. Welke? en Oorzaaken hier van.

§. 24. De oirfprong van meenigerlei Godsdienftig bijgeloof, van de Overlevering ten tijde der Mischna, en van de verkeerde uitlegging der Schrift.

§. 25. De Hoofdvooroordeelen der Farifeeuwfche Secte. Groote uitbreiding en aanzien derzelve, Historisch voorgefteld.

§. 26. Nader voorftel der befchouwende en beöeffenende dwaalingen deezer Secte, inzonderheid van hun valsch begrip aangaande den Mesfias.

§. 27.

§. 27. Het Sadduceeuwsch geloof. Allerschadelijkste uitwerking deezer partijschappen onder de Jooden.

§. 28. Jesus verbond zich aan geene der heerschende partijen, waarom hij bij dezelve in 't algemeen geen geloof en bijval vinden kon; in 't bijzonder waarom niet, *a.* noch als Israëliet, *b.* noch als Leeraar en Wonderdoener, noch *c.* als Messias. In hoe verre hun de toenmaalige Godgeleerdheid eene hindernis des geloofs ware? waarom de wonderen niets uitwerkten? kracht der dweeperij.

C. Ontwikkeling van de *derde hoofdoorzaak* des ongeloofs der Jooden, gelegen in hun zedenverval. §. 29—33.

§. 29. Korte beschrijving van het zedenverval der Jooden tot op Christus tijden, en van alle de omstandigheden, die het bevorderd hadden.

§. 30. Waarom Jesus, ook in dit opzigt, zoo weinig geloof ontmoette, ten minsten bij de vermogende partij der Fariseeuwen. Hun gedrag jegens Jesus, een bewijs van hun allerdiepst bederf.

§. 31. Het ongeloof der Jooden is Theoretisch en Practisch. De ongodsdienstigheid eené hoofdbron deszelfs. Verklaaringen van Jesus hier over. Waarom de wonderen zoo weinig uitwerkten?

§. 32. Trappen van dit ongeloof. Bij wien het moeilijkst, bij wien gemakkelijkst kon overwonnen worden? Over het geloof en ongeloof der Jooden onder de Overheden des volks te Jerusalem, in Judaea, Galilaea, Samaria; bij de buitenlandsche Jooden en de laagere standen. Waarom het getal

der geenen, die in Jesus geloofden, altijd nog zoo gering bleef.

§. 33. Nog eenige *kenteekenen* van het ongeloof der Jooden, en deszelfs *gevolgen*. Waarom ook Jesus opstanding bij veelen geene verandering van gezindheid voortbragt? De dwaaze ligtgeloovigheid der Jooden, die naderhand op hun hardnekkig ongeloof volgde.

TWEEDE AFDEELING. §. 34—53.

Behelzende de beändwoording der tweede en derde vraag:

A. „ Welke was de handelwijze van Jesus en zij-
„ ne Apostelen, omtrent het ongeloof en de
„ ongeloovigen van hunnen tijd. En

B. „ In hoe verre kan deeze handelwijs ons nog
„ ten voorbeelde dienen?"

§. 34. Offchoon alle deeze hindernisfen zouden doen vermoeden, dat Jesus bij zijne Natie niets zou hebben uitgewerkt, zoo is dit echter het geval niet: dit leidt ons op tot eene zeer wijze handelwijze van Jesus, welke nader verdient overwogen te worden.

§. 35. *De eerste handelwijze van Jesus en zijne Apostelen*: zij beschouwen het ongeloof der Jooden van de rechte zijde, en handelen volkomen overeenkomstig dit oogpunt.

§. 36. *Toepassing daar van.*

§. 37. *Tweede handelwijze.* Jesus vangt zijne poogingen, ten beste zijner Natie, daar mede aan, dat hij hun zedelijk gevoel zoeke op te wekken, en hen

op

op hunne zedelijke behoeften opmerkzaam te maaken. Even zoo vangen ook de Apostelen aan.

1.) Wat Jesus ten hoofdinhoud zijner lesſen maakte, gelijk ook Joännes de dooper reeds gedaan had.

2.) Hooge wijsheid en menſchenkennis van Jesus in deeze handelwijze.

3.) Gevolg daar van bij veelen.

§. 38. *Toepasſing daar van*, in zoo verre ons dit gedrag ten voorbeelde ſtrekt,

1.) Om anderen voor het ongeloof te bewaaren,

2.) Om daadelijk ongeloovigen van het ongeloof terug te brengen.

§. 39. *Derde handelwijze.* Jeſus en zijne Apostelen dringen aan op waarheidsgevoel en waarheidsliefde, en zoeken dezelve, als het gewigtigſte vereischte tot geloof in het Euangelium, op allerlei wijzen op te wekken en te verſterken.

1. Waar in dit gevoel en deeze liefde voor de waarheid beſtaa?

2. Jeſus houdt het onderdrukken deezer waarheidsliefde voor de grootſte hinderpaal des geloofs.

3. Maakt haar tot deszelfs eerſte beding.

4. Ruimt ten dien einde alle hindernisſen der waarheidsliefde weg: deeze waren onder de Jooden:

a. de huichelaarij der Fariſeeuwen,

b. blinde zucht tot navolgen, en het vooroordeel des aanziens,

c. Sectenzucht,

d. de Joodsche schoolgeleerdheid en gehechtheid aan de overleveringen,

e. menschenvrees en valsche schaamte,

f. onreine begeerten en aandoeningen.

5. De wijze, op welke Jesus en de Apostelen deeze hindernissen zochten weg te ruimen.

6. Voorbeelden van waarheidlievende zielen, als de eerste geloovigen.

§. 40. *Toepassing daar van.* Wat geschieden moet, om waarheidsgevoel en waarheidsliefde te bevorderen?
1. bijzonder in de eerste opvoeding,
2. en bij het eerste Godsdienstig onderwijs,

§. 41. *Vierde handelwijze.* Jesus verkoos volstrekt geene doordrijvende en gewelddaadige, en in 't algemeen geene onzuivere middelen ter bestrijding des ongeloofs; geene anderen dan die van onderrichting, aan 't welk hij ten dien einde ook de hoogstmogelijke kracht gaf.

1. Korte aanwijzing der onzuivere bedoelingen en middelen, die men Jesus, in onze dagen, heeft willen toedichten,

2. Wederlegging daar van. Bewijs, dat Jesus volstrekt geene gewelddaadige, staatkundige middelen gebruikt heeft.

3. Dat hij dit ook zijnen jongeren verbood, die dezelven ook niet gebruikt hebben.

4. Jesus wilde, dat de waarheid door zich zelve zou zegevieren: daarom bedient hij zich slechts van zedelijke middelen, van onderrichting.

5. Aan dit middel geeft hij de hoogstmogelijke

kracht,

kracht, hoe dit gefchiedde? van hem en de Apostelen?

6. Welke uitwerkingen daar van zich hier en daar vertoonden?

§. 42. *Toepasfing daar van.*

1. Hoe de Leeraars des Christendoms deeze handelwijs van Jefus niet altijd nagevolgd hebben?

2. Meenige ondoelmaatige middelen, welken ten deele naar dwangmiddelen gelijken, beproeft men hier en daar, ook nog in onze dagen: b. v.

a. Stichtingen van geheime Genoodfchappen.

b. Bevelen der Overheid, aangaande Geloofszaaken.

c. Ontwerpen ter vereeniging aller Godsdienst-Partijen.

d. Valfche Godsdienstftijver, twistzucht e. z. v.

3. Waarom, en op wat wijze, Christenleeraars flechts door zedelijke middelen moesten zoeken ingang te verfchaffen voor het Christendom, en over het ongeloof te zegevieren?

§. 43. *Vijfde Handelwijze.* Jefus vordert van zijne tijdgenooten eigen nadenken, beproeving, en onderzoek van zijne Leer; hij wekt zelf twijfel in hun op, maar wijst ook denzelven zijne grenzen aan, terwijl hij aandringt op geloof.

1) Waarom in 't gemeen eigen nadenken zoo noodzaakelijk zij in den Godsdienst.

2) Bewijs dat Jefus en de Apostelen dit op allerlei wijzen aangeprezen hebben.

3) Dat

3) Dat hij zelf twijfel wekte; om des te meer het nadenken op te ſcherpen,

4) Dat hij beval te gelooven. Hij berispt de twijfelzucht van veelen zijner tijdgenooten, als eene bron des ongeloofs. De Christelijke geloofsverpligting, een krachtig middel tegen het ongeloof. Waar in dezelve beſta?

§. 44. *Toepasſing daar van.*

1) Waarom het in onze dagen ook zoo noodig zij, het eigen nadenken in den Godsdienst als een middel tegen het ongeloof, te bevorderen.

2) Wat ten dien einde bij het Godsdienſtig onderwijs der jeugd geſchieden moet. Dat inzonderheid ook veel uit de ſtellige en wederleggende Godgeleerdheid tot het onderricht der jeugd van hoogere ſtanden behoort.

3) Wat ook ten dien einde in de Leerredenen geſchieden moet?

4) Hoe men met twijfelaaren hebbe te handelen, het zij zij onkundig, ligtzinnig, of meer redelijk zijn. Hoe de volſlagen twijfelaarij zij voortekomen; en de geloofsverpligting aan te prijzen?

§. 45. *Zesde handelwijze.* Jeſus begint van de eerſte beginſelen, die hij voor bronnen des ongeloofs zijner tijdgenooten houdt; en neemt zeer voorzigtig eenen trapswijzen voortgang waar, in zijne onderrigtingen.

1) Jeſus zoekt, voor alle dingen, het gevoel van ze-

zedelijke en Godsdienstige behoeften op te wekken.

2) Hij begint niet met het bestrijden van bijzondere stukken, maar van de grondbeginselen van het ongeloof der Jooden, zoo wel in beschouwende als beöeffenende waarheden.

3) Bewijs, dat Jesus hier bij eenen trapswijzen voortgang waarnam.

a.) zoo wel bij de Jooden in 't algemeen,

b.) als ook bij de vorming zijner Jongeren.

4) Even zoo verkeerden ook de Apostelen.

§. 46. *Toepassing daar van.*

1) Even zoo moet men ook de ongeloovigen, in onze dagen, met opzicht tot de grondbeginselen van hun ongeloof, zoeken te onderrichten.

2) Voorbeelden van tegenwoordig heerschende grondbeginselen van dit zoort.

3) Hoe noodzaakelijk een trapswijze voortgang zij. Voorbeeld van Paulus.

§. 47. *Zevende Handelwijze.* Jesus en zijne Apostelen bedienden zich in hun onderricht, leerwijze en geheel uitwendig bedrijf, van eene wijze afdaaling naar de behoeften en omstandigheden hunner tijdgenooten.

1) Waar in deeze afdaaling besta?

2) Grondstellingen van Jesus hier over.

3) Hoe hij wist af te daalen, bij het onderricht zijner jongeren en des volks.

a) Ten aanzien der inrichting van zijnen leertrant.

b) Ten

b) Ten aanzien van zijn overig gedrag en bedrijf.

4. Zoortgelijke handelwijs der Apostelen; inzonderheid van den Apostel Paulus.

§. 48. *Toepasſing daar van.*

1.) Waarom zulk eene afdaaling nog altijd noodzaakelijk zij, om ongeloovigen te winnen?

2.) Hoe men ten dien einde, met redelijke twijfelaaren verkeeren moete? door voorbeelden aangetoond.

3.) Dat zulk een gedrag zeer verſchille van een verachtelijk Indifferentisme.

4.) Hoe berispelijk derhalven het gedrag van veele nieuwe Godgeleerden en ſchrijvers zij?

5.) Nog eenige hier toe behoorende Regelen, bij het onderricht van ongeloovigen.

6.) Wat men doen moet, wanneer twijfelaars niet tot volle overtuiging kunnen gebragt worden?

7.) Hoe men zich, in de wijze van voordragt, naar het bevattingsvermogen van anderen moet ſchikken.

§. 49. *Agtſte Handelwijze.* Jeſus bevestigt zijne Godlijke volmagt door Wonderen, en wil dezelven, als gewigtige getuigenisſen voor zijne Godlijke Leer en Zending, aangemerkt hebben; hoewel hem echter de inwendige bewijzen voor haare Godlijkheid niet min gewigtig zijn.

1.) Gewigt van Jeſus wonderen, als getuigenisſen voor zijn Mesſiasſchap, Godlijke Zending en Leer, uit de eigene verklaaringen van Jeſus zelven, betoond.

2.) Be-

2.) Bewijs uit Jesus eigene verklaaringen, dat echter zijne wonderen niet de eenige grond van het geloof in hem behoeven te zijn.

3.) Hij wilde beiden, zijn Leer en Daaden, als een geheel verbonden hebben; zoo ook de Apostelen verbinden beiden in hun onderricht aan de ongeloovigen.

§. 50. *Toepassing daar van.*

1.) In onze dagen begint men niet zelden, doch ten onrechte, het uitwendig bewijs voor de waarheid en Godlijkheid des Christendoms, uit de wonderen ontleend, min te achten, en zich alleen tot het inwendig bewijs, uit de voortreflijkheid van Jesus Leer te bepaalen.

2.) Beändwoording der bedenkingen tegen het uitwendig bewijs.

3.) Hoe noodzaakelijk de vereeniging deezer beide bewijzen zij, om veelen voor het ongeloof te bewaaren.

§. 51. *Negende Handelwijze.* Jesus doet zijne Leer van het volmaaktste voorbeeld verzeld gaan; en vertoont in zijn persoon het beeld der zuiverste deugd, niet alleen ten voorbeelde van navolging, maar ook ter opwekking van geloof in hem en zijne Leere.

1. Korte schets van Jesus heerlijk voorbeeld.

2. Bewijs dat Jesus dit voorbeeld, niet alleen als een voorschrift ter navolging, maar ook als eenen beweeggrond tot geloof in hem, wilde beschouwd hebben.

3. Met welk recht Jesus dit ook vorderen kon?

4. Uit-

4. Uitwerking daar van onder zijne tijdgenooten.

§. 52. *Toepasfing daar van.*

1. Een voorftel van Jefus groot voorbeeld moet in den voordragt van den Godsdienst dikwijls voorkomen. Waarom?

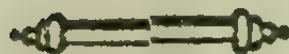
2. Hoe veel een voorbeeldig gedrag van Christenleeraars ter befchaaming van en zegepraal over het ongeloof konne bijdragen?

§. 53. *Tiende Handelwijze.* Jefus gebruikt de grootfte zorgvuldigheid, in het vormen zijner jongeren tot leeraars des Euangeliums.

1. Bewijs.

2. *Toepasfing daar van.* Hoe gewigtig de vorming van toekomende Godgeleerden zij, en eene gegronde oeffening, behoorlijke gefchiktheid en hartelijke belangneming omtrent het Predikambt, bij alle Christen leeraars behoore plaats te vinden, om over het ongeloof te konnen zegevieren.

3. Befluit met eene plaats uit Erasmus.

VER-

VERHANDELING

DER

PRIJSVRAAGE:

WELKE WAREN DE EIGENLIJKE OORZAAKEN, KENMERKEN EN GEVOLGEN VAN HET ONGELOOF DER JOODEN, OMTRENT DEN PERSOON, DE LEER EN DE WONDERWERKEN VAN ONZEN ZALIGMAAKER? WELKE WAS DE HANDELWIJS VAN JESUS EN DE APOSTELEN, OMTRENT HET ONGELOOF EN DE ONGELOOVIGEN VAN HUNNEN TIJD? EN IN HOE VERRE KAN DIE HANDELWIJZE ONS THANDS TEN VOORBEELDE DIENEN?

INLEIDING.

§. 1.

Wanneer onder eene Natie een Man verschijnt, aan wiens verlichten geest zich geheel het Burgerlijk, Godsdienstig en Zedelijk verval, waar in die Natie, veelligt buiten haar eigen weeten, is gezonken, met deszelfs bronnen, en onvermijdelijke gevolgen, klaarblijklijk ontdekt; wanneer hij kracht en lust, sterkte van ziel en warme vaderlandsliefde in zich vereënigt, om dit verval tegen te gaan, en dien stroom des ver-

 derfs,

derfs, zoo veel mogelijk, afteleiden; inzonderheid, wanneer hij meent, van het heerfchend zedenbederf zijn eerfte werk te moeten maaken, en met eene zedelijke Hervorming, ter volkomene geneezing van het vervallen Staatslichaam, te moeten beginnen: men kan terftond vooruitzien, dat hier een belangrijk toneel voor den nadenkenden Waarneemer zal geöpend worden. Meenigvuldige zeer verfchillende en tegenftrijdige oogmerken en onderneemingen, een open oor en hart bij zommigen, verftoktheid en ongevoeligheid voor de ftem der waarheid bij anderen, bij deezen eene hoogstmogelijke medewerking ten goede, bij dien een geheime of openlijke en misfchien geweldige tegenftand zullen zich weldra in allerhande gedaanten vertoonen. Met een zorgvuldig oog achtervolgt de deelneemende Befchouwer het moeilijk fpoor van dezen edelmoedigen Vriend des Vaderlands, hij hoopt hém, door moed en taai geduld, zijn fchoon doelwit te zien bereiken, en hij zal, hoe ook de uitflag zij, zijn oog van dit toneel niet aftrekken, zonder daar door kundiger en wijzer te zijn geworden.

Want, dat ondank, ijverzucht, miskenning van het beste doel, eigenbaat en vooroordeelen zich tegen die algemeen nuttige onderneemingen van deezen menfchenvriend verzetten zullen, doet

doet de geheele Geschiedenis der menschheid reeds vooruit verwagten. Nooit konde ergens eenig heilzaam werk terstond gedijen; en zelden plukte hij de vrucht, die het eerste zaad gestrooid, en deszelfs gelukkige ontwikkeling bevorderd had.

§. 2.

Wen wij derhalven in de merkwaardige Geschiedenis van den Goddelijken Stichter des Christendoms, die de redding zijner diep gezonkene Natie naast bedoelde (*Matth.* XV: 24.) hoewel hij ook anderen, die uit alle volken, en ten allen tijde in hem gelooven zouden, in zijn heilvol plan ter verlosfing mede begrepen had (*Joh.* XI: 52. III: 16. en elders) eene zoortgelijke tegenkanting ontmoeten, toen hij *tot het zijne kwam*, en *de zijnen*, voor het grootste deel, *hem niet aannamen Joh.* I: 11. dit kan den Menschenkenner, die den loop der waereldsche zaaken weet, niet onverwacht voorkoomen, nochte hem eenigzins bevreemden: de Geschiedenis, die zoodanigen Held in zulke ongunstige omstandigheden plaatst, zal even daar door een duidelijk kenmerk van geloofwaardigheid verkrijgen.

§. 3.

Met een oog, welk diep in de toekomst doordrong, voorzag daarom ook één van Israëls laatste Profeeten het lot van den geenen, welken hij als een licht tot verlichting der volken erkende; *ziet, deeze wordt gezet tot eenen val en opstanding veeler in Israël, en tot een teken, dat wederſproken zal worden; zoo dat de gedachten uit veele harten geöpenbaard zullen worden Luc.* II: 34, 35. Deeze loop zijner lotgevallen was ook den Heiland zelf zoo weinig onbekend, dat hij zulks veeleer, bij zijne eerste openbaare verſchijning, reeds te kennen gaf, in het nagtgeſprek met Nicodemus *Joh.* III, en dat hij, nu eens in wenken en beelden, dan eens regtſtreeks, het onzalig gedrag zijner verblinde Natie, met deszelfs gevolgen voor haar, aanwees, dat hij het rein zaad, door hem geſtrooid, zich voorſtelde, als door veele vijandelijke poogingen bedorven, *Matth.* XIII: 14 enz. doch des niet tegenſtaande eenen grooten oogst te gemoet zag, *Matth.* IX: 37. wiens zaad uit het bloed van den zaajer zijn opkomst zou ontfangen, *Joh.* III: 14, 15.

§. 4.

§. 4.

Het onderzoek naar de naaste en eigenlijke oorzaaken, die den Stichter des Christendoms zoodaanig een lot berokkenden, naar de bronnen en grondbeginzelen, naar de kenteekenen en gevolgen van het ongeloof der Jooden, aangaande 's Heilands Persoon, Leere en Wonderwerken kan geenen veréerer des Christendoms onverschillig zijn. Het verbreidt een helder licht over de Euangelische Geschiedenis, en het geeft de redenen aan de hand, waarom Jesus en zijne Apostelen, juist zoo, en op geene andere wijze, onder hunne ongeloovige tijdgenooten geleerd en gehandeld hebben: en de betrachting van derzelver Leer en handelwijze, naar deeze omstandigheden bereekend, kan niet anders dan leerrijk zijn voor eenen ijder, die anderen, en inzonderheid ongeloovigen, tot erkentenis van het Christendom brengen wil.

En daar de ontwikkeling van dit alles het onderwerp is eener Prijsvraage van het Genootschap, tot verdediging van den Christelijken Godsdienst opgericht, zal het niet ontijdig zijn, deeze volgende Proeve eener beändwoording aan deszelfs beöordeeling te onderwerpen.

EERSTE AFDEELING.

BEANDWOORDING DER EERSTE HOOFDVRAAGE.

§. 5.

Het voorſtel verdeelt zich in drie Vraagen, welker eerſte *de oorzaaken, kenmerken en gevolgen van het ongeloof der Jooden omtrent Jeſus* betreft, en dus die gemoedsgeſteldheid, en daar uit voortvloejende handelwijze der Jooden aan den dag legt, uit kracht van welke zij Jeſus niet erkenden en aannamen voor dien, die hij waarlijk was; alle bewijzen, waar door hij zich den waaren Mesſias, den Zoon en Gezant van God betoonde, verwierpen; en aan zijne Leere, met alle zijne verklaaringen, hunne toeſtemming, gehoorzaamheid en vertrouwen weigerden.

De oorzaaken van dit ongeloof liggen in de Euangelie-Geſchiedenis zelve hier en daar verſpreid, en kunnen gevoeglijk tot de drie volgende gebragt worden: tot Burgerlijke, Godsdienſtige en Zedelijke; ik wil zeggen, de bronnen en aanleidingen van het ongeloof der Jooden zijn te zoeken, I) *in derzelver toenmaali-*

gen

gen Burgerlijken toeſtand, en deszelfs invloed op hunne denkwijze; II) in de toenmaalige geſteldheid van hunnen Godsdienst, en het groot verval welk daar in had plaats gekregen. III) en in derzelver toenmaalige heerſchende zedenloosheid, of zedelijk bederf.

I. Ontwikkeling der eerste Hoofdoorzaak.

§. 6.

Wat betreft het eerſte ſtuk, den Burgerlijken toeſtand der Jooden, en deszelfs invloed op hunne denkwijs en gemoedsſtemming, inzonderheid bij de Palaeſtyners, onder welken Jeſus te voorſchijn trad: er is een algemeen begrip van hunne gantſche Geſchiedenis noodig, om den invloed van dien toeſtand op hunne gemoedsſtemming behoorlijk te kunnen openleggen.

De Jooden waren van ouds een vaderlandlievend volk, dat aan zijne Regeeringsvorm, Burgerlijke en Godsdienſtige Inrichting, wetten en rechten vasthield, met eene gehechtheid, die onder alle Omwentelingen, enkele korte tijdperken uitgezonderd, (verg. §. 34.) onverzettelijk bleef, en die zelfs, zinds al die eeuwen, in welken het zijn Regeeringsbeſtaan

verloren had, dezelfde gebleven is. Zoodaanig een Stamvader, als *Abraham* was, door zijn karakter, zijnen omgang met God, en de Goddelijke openbaaringen aan hem verleend, zoo eerwaardig, dat hij onder den naam van den Godsvriend zelfs bij vreemde volken beroemd was (*a*); wiens roeping tot Stamvader eener Natie met eene zoo ongemeene belofte gepaard ging; (*Genes.* XII. XV. XVIII. XXII.) hunne geheel bijzondere, hen van alle volken der aarde onderscheidende en afzonderende inrichting, Wetgeeving en Godsregeering; hun Nationaal geloof aan den eenigen, waaren God, dat zich, zelfs na meenige afdwaalingen van het zelve, steeds staande hield, terwijl alle andere Natiën den Afgoden offerden; hunne merkwaardige en verwonderlijke leidingen; hunne Helden; hunne Profeeten; hunne aanmerkelijke uitbreiding, en de hun alleen eigene verwagting van eenen Messias; — dit alles moest hen met dien

(*a*) Deeze benoeming *vriend Gods*, dat is geliefde van God, droeg Abraham onder de Jooden bij uitneemendheid. Verg. 2 *Chron.* XX: 7. *Jac.* II: 23. Zoo heet hij ook in den Coran, en bij de Arabieren; (zie den *Alcoran*, Sura IV: 124., God nam Abraham aan tot zijnen vriend, insgelijks *Elmacin* en *Kessaeus.* Verg. *Hottinger* Hist. Orient. Pag. 51.

dien Nationaalen Vaderlandſchen geest bezielen, die in hunne geheele Geſchiedenis, in hunne daaden, in hunne heilige Boeken en Gezangen leeft en ademt.

§. 7.

Maar deeze denkwijze der Joodſche Natie ſloeg allengskens over tot eenen geheel buitenſpoorigen en dweependen Nationaalen hoogmoed, welken wij, ten tijde van Christus, ten hoogſten toppunt van overmoed zien klimmen. De luister, tot welken zich de Natie, ondanks zoo veel druks, ſteeds meer verheven had, alle haare lotgevallen, welken denzelven telkens bevoorderd hadden, en haare toenmaalige Burgerlijke geſteldheid, over het geheel genomen (*b*), gaven deezen haaren hoogmoed geduurig nieuw voedſel. — Daar deeze gezindheid nu een zeer grooten invloed had, op haar gedrag jegens Jeſus,

(*b*) In Palaeſtina, en inzonderheid in Judaea, was de burgerlijke geſteldheid der Jooden, ten tijde van Christus, zekerlijk niet voordeelig, het welk hunnen gekrenkten hoogmoed ook zoo oproerig maakte; over 't geheel genomen, bevond zich echter, toen ter tijde, de Natie op haare aanzienlijkſte hoogte, gelijk beneden nader getoond zal worden.

ſus, en op haar ongeloof, zoo verdient dit alles, door een Geſchiedkundig vertoog, nader uitgebreid te worden.

§. 8.

Het verlies van de onafhanglijkheid en het burgerlijk zelfbeſtaan der Jooden, onder buitenlandſche Beheerſchers, inzonderheid de Babyloniſche ballingſchap, was ja in 't begin eene vernederende beſchikking; zelfs de naam der Natie ſcheen nabij den ondergang; maar al ras vertoonde zich de zaak van eene geheel andere zijde. In de ballingſchap zelfs verloren zij de bijzondere inrichtingen hunner wetten niet geheel, maar zij behielden hunne Voorſtanders, Priesters, en den Dienst van den eenigen waaren God. (*c*) Ook hun ſtond de weg tot de gewigtigſte Eereposten en Staatsambten, open, (*d*) en hun wasſend aanzien ontvonkte den naarijver der Perſiſche Grooten zoo zeer, dat zij derzelver uitroejing beſloten: (*e*) doch de verijdeling van

(*c*) Verg. *Esra* I: 5. VII. en elders.

(*d*) Waar van Daniel, Nehemias, Mordechai, en anderen bewijzen zijn. De Joodin Esther wierd zelfs eene Perſiſche Vorſtin.

(*e*) Vergelijkt het Boek *Esther*.

van dit Plan bevestigde het aanzien der Jooden ſlechts nog meer. — De gunſten, welke Cyrus, en deszelfs Opvolgers op den Perſiſchen troon, aan de Jooden, die ter herſtelling van Staat en Godsdienst wederkeerden, hebben toegedeeld, waren zoo ongemeen, dat de Beheerſchers van Perſiën bijna om den voorrang ſcheenen te ſtrijden, om aan de Joodſche Natie haare Regeeringsvorm, en voormaalige Burgerlijke en Godsdienſtige geſteldheid terug te geeven; (*f*) in-

(*f*) Cyrus begunſtigde der Jooden Tempelbouw en vrije Godsdienstoeffening op allerlei wijze, en wees hun daar toe inkomſten uit Samaria aan. Verg. *Esra* I. en *Joſeph. Antiq.* Lib. XI. Cap. 1. Darius Hyſtaſpes voer voort hen te begunſtigen; hij beval den Stadhouderen van Syrië, den Jooden alle mogelijke hulp toe te brengen, ontſloeg hen een tijd lang van alle belastingen, gaf hun hunne voormaalige bezittingen buiten Palaeſtina weder terug, behartigde de volledige herſtelling hunner Kerkelijke Rechten, en beſchermde hen tegen vijandelijke Nabuuren *Esra* IV. V. VI. *Joſeph. Antiq.* Lib. XI. Cap. 3, 4. Xerxes begiftigde hen op eene aanzienlijke wijze, ontſloeg de Priesters en Leviten van alle belastingen, ſtelde Esra tot Stadhouder over Palaeſtina, vergunde hem alle de Hoogepriesterlijke Rechten, gaf aan het Moſaïſche Recht eene verbindende kracht der wetten, en veroorloofde van tijd tot tijd Rechters aanteſtellen, die naar die wetten de in Perſiën terug gebleevene Jooden vonnisten. *Esra* VII. *Jo-*

inzonderheid doordien zij den Jooden, die in Perſië terug bleeven, het overmaaken van rijke giften aan hunne Geloofsgenooten, tot den Tempelbouw, vergunden; waar door van tijd tot tijd de jaarlijkſche ſchatting der uitlandſche Jooden aan den Tempel ontſtond; en dewijl zij Gerechtshoven buiten Palaeſtina veroorloofden, die aan den Hoogenpriester te Jeruſalem ondergeſchikt waren, en in deszelfs naam het recht uitſpraken; waar door langſaamerhand alle buitenlandſche Joodſche Gemeenten aan Jeruſalem verknocht, en in alle Kerkelijke zaaken van het Hoogſte Gericht aldaar afhangelijk gemaakt wierden; (g) — hier door werd de grond tot den ſchoonſten bloei des Joodſchen Staats gelegd;

Joſeph. Antiq. Lib. XI. Cap. 3, 4, 5. Bij Artaxerxes ſtonden zij in geen mindere gunst en aanzien, en Nehemias bekwam alle mogelijke onderſteuning tot bevestiging des Joodſchen Staats. *Nehem.* I, II. *Joſeph. Antiq.* Lib. XI. Cap. 5, 6.

(g) Zoodaanige van het opperſte Gerichtshof of Sanhedrin te Jeruſalem afhangelijke uitlandſche Gerichtshoven vond men bij voorb. te Babylon, Sardis, Antiochiën, en elders. *Joſeph. Antiq.* Lib. VII. Cap. 2. Lib. XIV. Cap. 10. ook ten tijde van Christus en de Apostelen oeffenden de Hoogepriesters nog dit recht. De Hoogepriester te Jeruſalem verleende lastbrieven tegen de Christenen naar Damascus. *Hand.* IX: 2.

legd; gelijk ook niet minder, doordien zoo veele Jooden in Perfië terug bleeven, en zoo veele vreemdelingen, die geduurende de Ballingfchap Palaeftina bewoonden, tot het Joodendom overgingen, (*h*) 't geen tot de uitbreiding van den Joodfchen naam en Godsdienst zeer veel heeft toegebracht.

§. 9.

Alexanders onderwerping van Perfië, en zijne bezitneeming van Palaeftina was andermaal, voor de Joodfche Natie, eene gelukkige Omwenteling, toen aan haar niet alleen alle haare voorige Rechten, inrichtingen haarer wetten, en aan allen uitheemfche Jooden eene onbeperkte Godsdienstvrijheid wierden toegeftaan; maar ook de grond wierd gelegd tot haare verdere uitbreiding in de overige, haar dus ver geheel onbekende waerelddeelen; door dien zoo veele Jooden in het nieuwgeftichte Alexandria gelokt wierden, en de Handelzucht onder hen wierd opgewekt (*i*).

§. 10.

Ook de Aegyptifche Scepter was den Jooden al

(*h*) *Nehem.* X: 29.
(*i*) Verg. *Jofeph. Antiq.* Lib. XII. Cap. 2.

al vroeg gunstig en weldaadig, daar de Ptolemaeussen derzelver oude voorrechten niet slechts bevestigden, maar zelfs vermeerderden, en hun, ook in Aegypten, waar hun aantal meer en meer aangroeide, de onbeperkste Godsdienst-vrijheid, (*k*) en zoo veel andere voorrechten hebben laaten genieten, waar door hun telkens hooger stijgend aanzien en vermogen de inboorlingen tot den bittersten naarijver aanhitsten (*l*).

§. 11.

De nieuwe Omwenteling, die hen onder de Syrische heerschappij bragt, had, bij aanvang, weder geene andere dan gelukkige gevolgen voor de Jooden, daar Antiochus de Groote, zoo wel den Palaestyneren, en den geenen, welken hij naar klein Asiën gevoerd had, (*m*) als den

(*k*) Waar van de onder hunne begunstiging vervaardigde Grieksche Overzetting des Ouden Testaments, en de Tempel van Onias in het oog vallende bewijzen zijn.

(*l*) Want de Jooden drongen zich ook hier in de gewigtigste Staatsambten, en hadden het grootste deel aan den Koophandel, gelijk onder anderen blijkt uit *Joseph. Antiq.* Lib. XX. Cap. 5.

(*m*) Conf. *Joseph. de Bello Jud.* Lib. 7. Cap. 3. zij waren voor een langen tijd ontslagen van alle belastingen, en werden talrijk en magtig in klein Asiën.

den anderen, die door zijne voorgangers reeds in Syrië waren opgenomen, (*n*) de gewigtigste vrijheden vergunde (*o*).

§. 12.

Zoodra echter de Syrische heerschappij een drukkend juk voor de Jooden werd, en de dwingeland Antiochus Epiphanes hun Heiligdom ontheiligde, hunnen Godsdienst, en daar op gegrond bestaan vernietigen, en hen tot het veelgodendom dwingen wilde, verheft zich het Heldenkroost der Asmonaeërs tegen den onderdrukker,

(*n*) Seleucus Nicanor en Antiochus Theus, hadden reeds voorheen den Jooden in Syrië aanzienlijke voorrechten gegeven. De Jooden waren daar zelfs zoo toegenomen, dat zij de groote meerderheid des Lands en der Hoofdstad, (Antiochiën) uitmaakten. *Joseph. Antiq.* Lib. XII. Cap. 3.

(*o*) Met de laatste Aegyptische Koningen, die verwijfde Vorsten waren, konden de Jooden niet anders dan te onvreden zijn, waarom zij zich ook zeer gewillig aan Antiochus onderwierpen, die hen zoo begunstigde, dat hij, door zijne uitnoodiging, veele uitlandsche Jooden bewoog, om naar Jerusalem terug te keeren, hen veele jaaren van alle belastingen verschoonde; den Tempel begiftigde, en aan de Joodsche slaaven in Syrië de vrijheid schonk, enz.

ker, en de naamen van eenen Mattathias, Judas, Jonathan, Simon, Hyrcanus blinken met onsterfelijken roem in de Joodsche Geschiedenis, als Helden der eerste grootte! Onder derzelver aanvoering verschijnt de Joodsche Natie, eeuwen lang den krijg ontwend, als geheel herboren, ontrukt zich, met eenen edelen vrijheidsgeest, door hoop op zegepraal aangevuurd, haaren vreemden overheerscheren, ziet zich zelfs van deezen om haare gunst gevleid, (1 *Maccab.* X.) breidt de grenzen van haaren Staat uit door veroveringen, die tevens haaren Godsdienst verder uitbreiden, (*p*) maakt zich geducht, door verbonden, met het magtigst Rijk der waereld, met de Romeinen gesloten; (*q*) en

(*p*) Eenige deezer veroveringen worden vermeld, 1 *Maccab.* IV. V. XIII. XIV. Voornamenlijk was gewigtig het bedwingen der Samaritaanen, de verovering van het Moäbitisch land, van het wingewest Idumaea (door Hyrcanus I.) en Ituraea (door Aristobulus I.) welken zich besnijden lieten, en daar door, zoo wel in den Burgerlijken als Godsdienstigen Staat der Jooden wierden ingelijfd. Cf. *Joseph. Antiq.* L. XIII. Cap. 9, 10.

(*q*) Dit verbond legde den grond tot hunne toekomende volledige onderwerping, waartoe het de Romeinsche Staatkunde met alle haare Bondgenooten wist te brengen. Met deeze listige Staatkunde der Romeinen, waren

en wordt eene vrije, onafhanglijke Natie, die zich van Koningen uit haar midden geregeerd, en in den leeftijd van eenen David en Salomo verplaatst ziet; waarom ook thands eene nieuwe tijdreekening van de Jerusalemmer vrijheid en Zions verlossing aanvangt.

§. 13.

Maar jammerlijke inwendige beroerten en burgerkrijg, door de eerzucht van twee, om de Opperheerschappij strijdende, Broeders aangestookt, stortten de Joodsche Natie weldra van dit toppunt van luister weder af; daar deeze opschuddingen den Romeinen geleegenheid gaven, om zich in dezelver zaaken te mengen, en hen voor altijd te berooven van hunne onafhanglijkheid. Een verlies, het welk aan deeze Natie altijd onverdraaglijk bleef, en des te gevoeliger smertte, hoe spoediger hetzelve na een zoo glorievol Tijdperk volgde.

Doch, ook deeze Omkeering bragt hun veel minder nadeel toe, dan men verwagt zou hebben.

rén echter de Jooden, en inzonderheid Judas, die eerst het ontwerp van zulk een verbond in gedachte kreeg, niet bekend, gelijk uit 1 *Maccab.* VIII. duidedelijk blijkt.

ben. Hunne inrichting en Godsdienſtige Vrijheid bleeven onveranderd; zij zagen zich met de gunſtigſte Beſluiten van Julius Caeſar Augustus, en veelen zijner Opvolgeren overlaaden, en deeze zelfs tot alle buitenlandſche Jooden uitgeſtrekt. (*r*) In Kerkelijke zaaken waren alle buitenlandſche Gemeenten aan de uitſpraak van het Sanhedrin te Jeruſalem onderworpen. (*s*) Tot hunne verdere uitbreiding in het Westen werd hun, door de verbindnis met de Romeinen, de weg gebaand. Te Rome zelf werden zij dra talrijk en magtig; hunne voorrechten, en bevrijding van meenige Burgerlijke lasten; hunne onbepaalde Godsdienſtige vrijheid; hunne Synagogen; hun eigen Gerichtshof te Rome (*t*); het aan zoo veelen onder hen vergunde Burgerrecht; (*u*) hunne Proſelyten, en hun groote en talrijke aanhang, maakten hen zoo fier, dat

(*r*) Conf. *Decreta Romanorum, pro Judaeis facta, collecta e Joſepho a J. T. Krebſio* Lipſiae 1768.

(*s*) *Joſeph. Antiq.* Lib. XIV. Cap. 10.

(*t*) *Act.* XXVIII: 17 ſqq.

(*u*) *Cicero* klaagt over den invloed der Jooden in de Staatsvergaderingen in Orat. pro Flacco Cap. 28. zelfs inlandſche Jooden, b. v. Antipater (de vader van Herodes, den Grooten) de Apostel Paulus; de Geſchiedſchrijver Joſephus, en anderen, zijn bekend, als zulken, die het Romeinſche burgerrecht hadden.

dat zij den grootſten invloed in de Romeinſche Staatsbelangen verkreegen. En dus werden zij, ook in de Hoofdſtad der weereld, voorwerpen van nijd, en naarijver, (*v*) en eindelijk niet zelden van de vrees der Keizeren, zoo dat eenigen derzelven zich genoodzaakt vonden, hen door ban en vervolging te krenken, (*w*) waar door zij hen echter ſlechts meer aanſpoorden, om hun aanzien dra weder te bemagtigen. (*x*)

§. 14.

Ten tijde van Christus bevond zich derhalven de Joodſche Natie, over 't geheel genomen, onder de begunſtiging der Romeinen, in een uitneemend aanzien. In alle beſchaafde deelen der toen bekende weereld had zij zich uitgebreid; over-

(*v*) Alle ſchrijvers van dien tijd, *Cicero*, *Juvenalis*, *Seneca*, *Perſius* en anderen, uiten daar over den bitterſten ſpot. *Rutilius* Itin. Lib. I. Pag. 395. zegt, b. v.

„ *Atque utinam numquam Judaea ſubacta fuiſſet*
„ *Victores ne ſuos natio victa premat.*"

(*w*) b. v. Tiberius (conf. *Sueton.* in vita Tiberii) Caligula (*Joſeph.* Antiq. Lib. XVIII. Cap. 8.) Claudius (*Act.* XVIII: 2).

(*x*) Dat zij onder de regeering van Nero weder in aanzien waren, blijkt b. v. uit *Perſius*, *Satyra* V. en uit het 16de Hoofdd. van *Paulus Brief aan de Romeinen*.

overal genoot zij uitſteekende voorrechten, overal vond haare Godsdienst bijval en aanhang, en het getal der Proſelyten was ongemeen groot. (*y*) In Aegypte hadden de Jooden nog ſteeds hunnen eigen Tempel, (*z*) Synagogen en Gerichtshof; in meer andere Oosterſche landen had hunne Godsdienst den troon beklommen, en was zelfs de Godsdienst van het Hof, en de heerſchende Godsdienst van het Land geworden. (*a*) Alle deeze talrijke buitenlandſche Gemeenten waren, niet minder dan de Palaestynſche, aan Jeruſalem en aan den Tempel, het Heiligdom der Natie, verknocht; daar zij allen aan het hoogst Gerichtshof aldaar, wiens Hierarchie zich, zinds den tijd der Perſen, ſteeds ſtaande had gehouden, onderworpen waren, en verplicht tot eene jaarlijkſche Tempelſchatting, en

(*y*) De *Handelingen* en alle de *Brieven* der Apostelen geeven daar van meenigvuldige blijken.

(*z*) Hij ſtond 220 jaaren tot op Vespaſianus.

(*a*) Men zie Hoogduitſche Overzetting der *Algemeene Weereld-Geſchiedenis* (met aantekeningen te Halle uitgekoomen) XVI. Deel §. 330. volg. benevens de daar aangevoerde bronnen, b. v. *Schultens* Hiſtoria Joctanidarum, en anderen meer, waar men nader vindt van de uitbreiding der Jooden in Yemen in Adiabene. *Joseph. Antiq.* Lib. XX. Cap. 2. in Aethiopien *Hand.* VIII: 7.

en de viering der jaarlijksche hooge Nationaale Feesten te Jerusalem, al het welk aan deeze Hoofdstad zoo veel luister en rijkdom gaf; dat zij als de voornaamste stad van geheel het Oosten beschouwd kon worden. (*b*)

§. 15.

Uit dit algemeen tafereel van de lotgevallen der Joodsche Natie, tot op den tijd van Christus, laat zich duidelijk verklaaren, hoe deeze Natie, die over 't gemeen, van ouds af, zoo zeer aan haare Regeerinsform gehecht, en wier Patriottisme ook in de daad zoo billijk was, tot dien buitenspooringen, Nationaalen hoogmoed kwam, die haar zoo zeer verblindde. Haare geheele Geschiedenis, zoo veele Omwentelingen, welke haar geduurig nader scheenen te brengen aan den ondergang, en welke haar des niettegenstaande niet alleen bij haare wettige inrichting behielden, maar ook te gelijk een middel wierden, om haare uitbreiding, luister, aanhang en invloed te vermeerderen, gaven aan deezen

(*b*) Conf. *Plinius* Lib. V. Cap. 14. welk een zeldzaame toevloed van menschen uit alle weerelddeelen op de Hooge Feesten te Jerusalem ware, ziet men uit *Hand.* II.

zen hoogmoed het ſterkſte voedſel. Zich als lievelingen der Godheid te beſchouwen, en Jehova, als den eigendomlijken God hunner Natie, die zich alleen aan hun bekreunde, en geene andere Natien, dan voor zoo verre die zich tot lidmaaten hunner Kerk lieten aannemen, begunſtigde, was hun heerſchend en geliefkoosd denkbeeld. Abraham tot een Vader te hebben, aan wien de belofte van de zegening aller volken, door zijn gezegend zaad, geſchiedde; eene belofte, die reeds ten deele, ondanks zoo veele wederwaardigheden, door de uitbreiding der Jooden in zoo veele landen der weereld, en door zoo veele Proſelyten en aanhangers, bevestigd was, dit voorrecht hunner geboorte ſcheen hun de billijkſte aanſpraak te geeven op de voorkeur in Jehova's liefde, en op de ſchoonſte verwagtingen van telkens hooger ſtijgende grootheid. De oude gedenkſtukken der Profeeten behelsden zeer veel, dat deeze denkwijze ſcheen te begunſtigen: de uitbreiding van den eenigen, waaren Godsdienst onder vreemde, afgodiſche Volken, en derzelver aanbidding van den waaren God op den berg Zions, waren daar in zoo duidelijk voorſpeld; (c) en van deeze voorzeggin-

(c) b. v. *Ps.* LXVIII. *Jeſaj.* XLIV. XLV. *Jerem.* III. XII. enz.

gingen was reeds, gedeeltelijk, zoo veel daadelijk vervuld, dat hun het tijdſtip niet meer verre af kon ſchijnen, waar in deeze ſchoone uitzichten, in derzelver geheelen omvang, aan hun zouden bevestigd worden. Van daar hunne poogingen om zoo veel mogelijk, ter verhaasting van dit tijdſtip bij te draagen, door hunne dwangzieke en onbeſchaamde Proſelytenzucht; van daar hunne Nationaale haat en bittere onverdraagzaamheid tegen allen, die weigerden zich in Abrahams verbond te laaten opneemen; van daar het op hunne heilige Oirkonden gegronde, doch uit een verkeerd oogpunt beſchouwde, en toen in geheel het Oosten algemeen verbreide denkbeeld (*d*) van den Meſſias, als zoodaanig eenen, die deezen hunnen Nationaalen hoogmoed eerst en meest zou bevredigen, en hen, als Gods wel beproefde en getrouwe liefhebbers, tot de heerſchappij over alle volken verheffen.

§. 16.

Bieds men tegenſtand aan hevigen driften, zij worden daar door ſterker aangevuurd, om

(*d*) *Joſephus* de Bello Judaico Lib. VI. Cap. 5. *Sueton.* in vita Veſpaſiani Cap. IV. *Tacit.* Hiſt. Lib. V. Cap. 13.

om in volle flammen uit te breeken. Dit was de gemoedsgesteldheid der Palaestynsche Jooden, inzonderheid der inwooneren van Judaea, toen Christus onder hen verscheen: derzelver hoogmoed was reeds lang op meer dan eene wijze zeer gevoelig gekrenkt geworden. De twisten tusschen Hyrcanus en Aristobulus hadden de jammerlijkste beroerten voortgebragt, en de Jooden aan den Romeinschen Scepter onderworpen. Pompejus en de eerste Syrische Stadhouders lieten hun deeze onderwerping hard en drukkend genoeg voelen: (*e*) en schoon Julius Caesar en meer anderen der eerste Romeinsche Keizeren, hun deeze hunne laatste Omwenteling, door de aanzienlijkste Voorrechten, en inzonderheid door het heilig bewaaren van hunnen Godsdienst en Hierarchie, minder drukkende zogten te maaken,

(*e*) Pompejus trad binnen het Heiligdom, 't geen de grootste ontheiliging van den zelven was, volgens de Joodsche denkwijze; hij wierp de vestingwerken van Jerusalem ter neder; hij verbood den Joodsche Vorsten de Koninglijke kroon en tijtel; hij maakte hen aan de Romeinen cijnsbaar; hij ontnam hun hunne steden in Coelesyrien en Cilicien, en liet hun alleenlijk Judaea, het welk onder het opzicht van Syrische Stadhouders kwam; welker eerste Gabinius veele, voor de Jooden nadeelige hervormingen maakte; de tweede Crassus plunderde den Tempel e. z. v.

ken, (*f*) zoo bleef dit echter eene krenking van hunnen hoogmoed, dien zij niet konden overwinnen.

De verheffing van het geflacht der Herodesfen, onder begunftiging der Romeinen, zelfs tot den Joodfchen troon, was eene bron van beftendige gisting, woelingen en oproeren. Onverdraaglijk was het hun, in zoodaanig eenen Ufurpateur, als Herodes de Groote was, hunnen Koning te moeten zien, die, noch door geboorte (daar hij een Idumaëer was) noch door de volksftem (want hij werd te Rome in den Raad tot Koning gekroond) eenig recht had tot deeze waardigheid; die door zijn achterdochtig beftaan, ongodsdienftigheid, kruipende vleierij van het Roomfche Hof, bloeddorftige wreedheden, en

(*f*) Caezar hief deeze bezwaaren weder op; hij handhaafde Hyrcanus als Landvorst en Hoogepriester, liet aan den Joodfchen Raad te Jerufalen het onbepaald recht van uitfpraak in alle Godsdienst en Kerkelijke zaaken, het welk de Raad ook nog ten tijde van Christus bezat; hij onthefte de Jooden van veele belastingen, en gaf hun ontflag van den Krijgsdienst. *Jofeph. antiq.* Lib. V. Cap. 10. Keizer Augustus, naderhand ook Claudius, bevestigden op nieuw deeze voorrechten, begunftigden ook de nitlandfche Jooden zeer uitfteekend, en befchermden hen op meenige wijzen *Jofeph.* Antiq. Lib. XVI. Cap. 256. Lib. XIX. Lib. 255.

en vooral door het vermoorden van alle de vermogenden onder zijne tegenpartij, van bijna geheel den Joodſchen Raad, en van de laatſte telg van het, bij de Jooden, zoo onvergeetelijk geſlacht der Asmonaëers, en door zeer veele beledigingen van den Godsdienſtigen ſmaak der Jooden (*g*) alles tegen zich verbitterde, en daar door alle zijne overige kunstgreepen, om zich de gunst des volks te verwerven, vruchteloos maakte. Van daar zoo veele pogingen der Jooden, door Gezandſchappen en aanklagten te Rome, door zamenzweeringen en opſtand, om van dien Tyran ontſlagen te worden, welke hij echter door zijne arglistige ſtaatkunde telkens wist te verijdelen, en zich zoo veel te meer, tot zijnen dood toe, in zijne waardigheid ſtaande te houden. De gisting der gemoederen werd ſlechts nog meer vergroot, wanneer men het geheele Joodſche land, na den dood van Herodes den Grooten, onder zijne gehaatte Familie verdeeld zag, en Archelaus het bewind over Judaea, en de daar mede verbondene Gewesten verkreeg. Meerdere oproeren onſtonden daarom onder hem; (*h*) zijne dwinglandij, zijne haatelijke ver-

(*g*) Men zie hier over *Joſeph.* Antiq. Lib. XV.

(*h*) Nog voor dat hij Viervorst werd, ontſtond er een oproer tegen hem te Jeruſalem. Zijn tegenpartij wil-

veranderingen, en zijne herhaalde verkoopingen van het Hoogepriesterambt aan den meestbiedenden, bragten het eindelijk zoo ver, dat de Jooden bij het Roomsche Hof wisten te bewerken, dat hem het Land ontzegd wierd.

Dit gaf echter slechts geleegenheid, om den Jooden hunne onderwerping onder eene vreemde Regeering nog meer ondraaglijk te maaken: vermits zij nu, door den overgang der voormaalige Heerschappij van Archeläus in eene Romeinsche landvoogdij (Procuratura), onmiddellijk onder de Heerschappij der Romeinen kwamen, en in alles, wat den Godsdienst of de Kerkelijke zaaken niet betrof, (*i*) onder derzelver Rechtsgebied moesten bukken; zoo dat zij tot het opbrengen van schattingen, hoofdgelden en tollen genoodzaakt, en, wat het allerhardste was, van hebzuch-

wilde liever onder Syrische Stadhouders, dan onder hem, staan. Geduurende zijn verblijf te Rome was er een opstand te Jerusalem, waar bij een deel van het Tempelgebouw door de Romeinen verbrand werd, het welk de Jooden nog meer aanhitste. Een Pseudo Alexander, die zich tot Praetendent van den troon opwierp, bekwam van daar veel aanhang.

(*i*) Uit de geschiedenis van Jesus zelf zien wij, dat de Joodsche Raad te Jerusalem, ook nog ten zijnen tijde, doodsvonnissen vellen Joh. XIX: 7 doch slechts niet voltrekken durfde Joh. XIX: 10.

zuchtige Procurators ten uiterften gedrukt wierden. Van daar die fteeds meer algemeen gereezene verbittering; die dweepende denktrant, welke het voor eenen afval van den waaren Godsdienst hield, dat Abrahams kinderen zich van eene afgodifche Overheid beheerfchen lieten; van daar die oproergeest, welke thands zoo dikwijls uitbarstte, onder aanvoering van Judas Galilaeus ontvlamde, en flechts gedempt, maar nimmer uitgebluscht kon worden. Van daar ook zoo veele opfchuddingen onder Pilatus, die wreeder was dan alle de voorige Procurators, die, door tallooze kneevelarijen, door het oprichten van Romeinfche vaandels en fchilden, en door zijne aantasting van den Tempelfchat, bloedige Toneelen aanrichtte (*k*) en de gemoederen tot onftuimige woede vervoerde. (*l*)

§. 17.

Zoo onrustig, en met haaren burgerlijken toeftand misnoegd, ja verbitterd en oproerzuchtig was de gemoedsgefteldheid, waarin Jefus het groot-

(*k*) *Jofeph. Antiq.* Lib. XVIII. Cap. 4.

(*l*) b. v. Luc. XIII: 1. volg. Twee zoonen van Judas Galilaeus leefden nog ten tijde van Christus *Jofeph. Antiq.* Lib. XX. Cap. 6.

grootſte deel zijner Natie aantrof. Het behoud haarer nog overgebleevene, en de herſtelling haarer verloorene Rechten, waren het voornaamſte en het meest aangelegen onderwerp, waar op de algemeene opmerkzaamheid der Jooden in dien tijd gevestigd was. Zij waren ja in zekere Burgerlijke Partijen verdeeld, als Herodiaanen, Antigoniaanen, Zeloten, en Aanhangers der ſtaatkundige Godsdienstleere van Judas Galilaeus. Doch zij allen, gelijk ook de onderſcheidene, en voor 't overige onderling zeer verſchillende Godsdienst Secten, kwamen echter daar in overeen: zoo als het thands was kon en mogt het met het Vaderland niet blijven! en eene Omwenteling, die min of meer geleek aan de Maccabeeuwſche, tot welker gedachtenis men nog jaarlijkſche feesten bleef vieren, (*m*) doch die

(*m*) Het Inwijdingsfeest van den Jeruſalemmer Tempel, dat Judas de zoon van Matathias, na dat hij een beſlisſend gevegt tegen de Syriers gewonnen had, heeft ingeſteld, op den 15[den] der maand Kisleu (December) juist op den dag, op welken Antiochus Epiphanes, drie jaaren te vooren den Tempel ontheiligd had, werd nog ten tijde van Christus gevierd Joh. X: 22. Men kan ligt denken, wat in het gemoed van meenig nadenkenden Jood, bij de overweeging van de toenmaalige burgerlijke geſteldheid zijns Volks, vergeleken met den Maccabeeuwſchen leeftijd, op zoodaa-

die nog veel uitgeſtrekter gevolgen hebben moest, was zonder twijfel te verwagten! De zoo lang beledigde Nationaale hoogmoed, die zoo wel in de roemvolle Geſchiedenis der Vaderen (§. 8—12) als in het aanzien, waar toe zich thands de Joodſche Natie, buiten Palaeſtina, meer dan ooit voorheen, verheven had, (§. 13, 14) zeer veel voedſel vond, deed hen thands, met het grootſte ongeduld, dit tijdſtip te gemoet zien; en het verlangen naar Jsräels verlosſing, door hunnen lang verwagten Mesſias, was nooit zoo dringend geweest, als juist ten deezen tijde, nu hij reeds midden onder hen was: maar even deeze hoogmoed, en het misnoegen, waar in zij, door hunnen tegenwoordigen burgerlijken toeſtand, verſterkt wierden, had het geheele begrip van den Mesſias onder hen

daanig een Nationaal feest moest omgaan. Ook het zoogenoemd klein Purimfeest, het welk de Jooden vieren, voor het Hamansfeest, is (gelijk zommigen denken) oirſpronglijk een van Judas ingeſteld dankfeest ter gedachtenis zijner zegepraal over het leger van Nicanor, die in den ſlag bleef, en wiens hoofd en handen op den 13den der maand Adar naar Jeruſalem gebragt wierden 1 Maccab. VII: 48: 49. 2. Maccab. XV: 36: 37. Joſeph. Antiq. Lib. XII. Cap. 17. Zoodaanige feesten moesten natuurlijk den ouden Nationaalen Vrijheidgeest levendig houden.

hen vervalscht, en hun ſlechts den wensch naar eenen enkel aardſchen Koning overgelaaten, daar zij geen grooter, hooger en ſterker dringende behoefte ſcheenen te kennen.

§. 18.

Hoe zeer de Jooden hieromtrent het waare oogpunt misten, en hoe verkeerd eene richting zij gaaven aan hunne verwagting van den Mesſias, welke zij voor het overige als het heiligſte voorrecht hunner Natie billijk aanzagen, zal uit het volgende blijkbaar worden.

De Voorzienigheid had toch met de Joodſche Natie zeer groote en veruitziende oogmerken (*n*). „ *Door haar zouden alle geſlachten* „ *der aarde gezegend worden.*" Deeze groote belofte was haaren Stamvader en zijnen naaſten nakomelingen meermaals en op het plegtigſte toegezegd; en zij was ſteeds bij de Jooden in het levendigst aandenken. Moſes had hun, op Goddelijken last, eene Thëocratiſche, dat is Burgelijk Godsdienſtige Regeeringsvorm gegeven, die hen bij de vereering des eenigen waaren Gods behouden, en zoo tot een Godsdienſtig en zedelijk volk opvoeden en vormen zoude; daar het altijd

(*n*) *Gen.* XXII: 18. XXVI: 4. XXVIII: 14.

tijd heette „ *Gij zult heilig zijn*, *want de Heer uw God is heilig.* " (*o*) Hunne wetgeeving bevatte ook in de daad de wezenlijkfte Zeden-wetten, doch deeze waren zoo ingericht, en door hunne geheele Burgelijke en Godsdienftige gefteldheid zo gewijzigd; dat zij de gedaante van een ftellige Staatswet vertoonden, en ook als zoodaanig plegtig ingevoerd en bekrachtigd wierden. Hun geluk of ongeluk in het bezit van Canaän zoude daar van afhangen, of zij deeze wet opvolgden of niet. *Deut* XXVIII. XXX. tot deeze Wetgeeving wierden zij dan ook beftendig te rug geweezen, en hunne meenigvuldige wederwaardigheden werden fteeds als vervullingen der bepaalde bedreigingen voorgefteld, die hun aangekondigd waren, in geval zij van Jehova afvielen, en zich aan afgoderij en Godloosheid overgaven. (*p*) Op deeze wijze moest de Israëlitifche Natie gewend worden, zich altijd, in zulke Godsdienftige betrekkingen, haare pligten jegens God voor te ftellen: doch hunne Gefchiedenis toont, dat zij dit gezigtspunt bijna altijd uit het oog verlooren; dat zij door de tegenfpoeden, hun

(*o*) *Lev.* XI: 44: 45. XIX: 2. XX: 26. XXI: 8. en elders.

(*p*) Ontelbaare plaatfen van het O. T., bijzònder bij de Profeeten, geeven hier van bewijzen.

hun deswegens overgekomen, niet wijzer wierden; en dat zij daarom ook tot het beloofde volksgeluk in Canaän nooit geraakten. (*q*)

Hunne hoop daar op bleef echter onveranderlijk dezelvde, daar zij die op min weezenlijke dingen, op het voorrecht hunner geboorte, op hunne gehechtheid aan de bloote letter der wet, vestigden. Op gelijke wijze was het gesteld met hunne verwagting van het algemeen geluk der Volken, welk uit de Jooden zijnen oirsprong neemen zou. De uitdrukkelijke belofte van een zoo algemeen verbreid geluk, aan Abraham, Isaäc en Jacob gedaan, de belofte van een Davidisch Rijk, dat nooit een einde zou hebben; (2 *Sam.* VII) beloften, die zelfs nog ten dien tijde, en juist toen allernadrukkelijkst, herhaald wierden, wanneer de Joodsche Natie scheen te naderen aan den ondergang; (*r*) de schoone Tafereelen van dit Rijk, van deszelfs omvang, heerlijkheid, en van de tallooze en afgelegene

(*q*) Na de Babylonische ballingschap, verkreegen de Jooden wel zeer veele boven (§ 8. volg.) aangevoerde gunsten; doch niet het beloofde volks geluk van het vrij, voorspoedig en ongestoord bezit van Palaestina. Zij bleeven altijd afhanglijk, en voelden dit ten tijde van Christus juist wel het meest.

(*r*) b. v. *Jes.* LI. *Jerem.* XXXIII. *Ezech.* XXXVII.

ne Volken, die aan het zelve zouden deel neemen: (*s*) dit alles moest de Natie met buitengewoone verwagtingen vervullen. Maar de Profetische Geest had ook te gelijk dit Rijk van eene Godsdienstige en zedelijke zijde voorgesteld: reeds deszelfs teekening als een Davidisch Rijk, doch, voor het overige, naar deszelfs omvang en gesteldheid veel volkomener, dan dit ooit geweest was, deed zulks vermoeden; daar David niet slechts Koning en veroveraar, maar een man vol Israëlitisch gevoel geweest was, van wiens Godsdienstig character zijn leven, zijne gezangen en gebeden, zoo vol van Geest, zijne herstelling van den Godsdienst, en van Israëls zeer vervallene Godsdienstige gesteldheid, en de vorming van zijn hart naar deszelfs waare bedoeling, zoo duidelijk getuigen. Zou men van den toekomstigen grooten troon-opvolger, van die Spruite uit den wortel van Isai, van den Stichter van zoo heerlijk een Rijk, niet dergelijke, niet nog grootere Godsdienstige hervormingen mogen verwagten? (*Zach.* III. IV.) Uit de trekken, waar uit het beeld van dit Rijk zamen gesteld is, blijkt nog duidelijker, dat het als een Godsdienstig en zedelijk Rijk verwagt moest worden, wanneer b. v. van een wandelen in het licht van Je-

(*s*) b. v. *Zach.* III. IV.

Jehova, van eene algemeene kennis en vereering van God, van eene heerſchappij der gerechtigheid en alle deugden, van eene bekeering der Volken tot den Heere, van de oprichting van een eeuwig verbond, waar in alleen de Rechtvaerdige kan deelen, als van weezenlijke kenteekenen van dit Rijk, wordt gewaagd; en de groote Stichter van dit Rijk als zoodaanig een wordt voorgeſteld, die, gelijk zoo meenige Godsmannen onder het Oude Testament, veel leeds zouden ervaaren, doch die even daar door zich zelven magt, grootheid en heerſchappij zoude ſtichten (*t*). Deeze teekeningen van dit Rijk hadden zekerlijk een zinnelijk bekleedſel; in het vuur der verrukking, waartoe zulke uitzichten de ziel noodwendig moesten verheffen; in de hooge vlucht der verbeeldingskracht, die groote, ſtoute, fiere, nieuwe beelden ſchiep, waren dezelve ter nedergeſteld; en er moest dus veel donkers en onbepaalds overblijven: doch des niet tegenſtaande bleef de zedelijke zijde van dit Rijk altijd zoo bemerkelijk, dat geen Israëliet dezelve geheel had moeten over het hoofd zien, wen hij met een vernuftig oog zijne Heilige Oirkonden had naargevorscht. Wij vinden ook in de daad, vóór

(*t*) b. v. *Jeſ.* XI. XXVI. XXXXIX. LI. LII. LX. *Jerem.* XXIII. XXXI. *Hoſ.* III *Mal.* III. IV.

vóór en in den tijde van Jesus, rechtschapene Israëliten, die met zoodaanige edele, schoon veellicht niet geheel zuivere, voorstellingen en verwagtingen den Messias te gemoet zagen: *Een licht tot verlichting der Heidenen* verwagtte in hem een Simeön *Luc.* II: 32. *dat men hem dienen zoude in heiligheid en gerechtigheid alle de dagen zijns levens*, was de hoop van eenen Zacharias *Luc.* I: 74, 75, en dat men alleen door verbetering van hart en leven tot een lid van dit Rijk kan worden aangenomen, was de hoofdinhoud van alle de redenen van Joännes den Dooper. Doch de groote meenigte had dit oogpunt geheel verloren; en hoe moeilijk het viel, zelfs de Jongeren van Jesus tot betere begrippen te brengen, getuigt de Euangelie-geschiedenis. Het onbepaalde en donkere in de Profeetische tafereelen wilde men bepaalen, ophelderen, aanvullen; en dit geschiedde naar den heerschenden smaak der Natie, en naar 't geen haar juist toen in 't bijzonder, wanneer de Messias onder haar verscheen, de meest dringende behoefte was. Hunne Nationaale hoogmoed, die door hunne voorledene lotgevallen aangekweekt, en ten hoogsten toppunt geklommen was, en hunne toenmaalige Burgerlijke toestand, die hen met ongeduld en ingespannen verwagting, vol oproerige drift, de bevrijding van alle vreemde heer-

schap-

schappij deed te gemoet zien, vormden hunnen verwagten Mesfiäs tot eenen zegevierenden overwinnaar hunner vijanden; tot eenen veroveraar en hersteller hunner wettige Regeerings Vorm, buiten alle beperking en afhangelijkheid; tot eenen stichter eener roemrijke alleenheersching, die alle kinderen Abrahams, en deezen ook alleen, dewijl zij dit waren, over alle Volken der aarde verheffen zou. In die verblinding, in dit Nationaal geworden vooroordeel, zoo ver van den echten Israëlitischen geest verwijderd, bevond zich dit trotsch, en door zijne burgerlijke onderdrukking verbitterd Volk; (*u*) gelijk zoo wel de Euangelie-Geschiedenis, als ook andere Schrijvers

(*u*) Een algemeen overeenstemmend denkbeeld van den Mesfiäs had de Natie niet: alles hing af van de bijzondere stemming van geest en gemoedsgesteldheid. Naar maate een Jood meer Nationaalen trots en eerzucht had, verbeeldde hij zich den Mesfiäs meer als eenen Onderdrukker van andere Volken; hoe meer hem de overheering der Romeinen drukte, als eenen Verlosser van dezelve; en hoe weeldriger hij dacht, als eenen uitdeeler van geluk en rijkdom, en zijn Rijk, als een Rijk van zinlijk genoegen. Ook zij, die de behoefte der Natie beter kenden, en den geest der Voorzeggingen beter verstonden, hadden zelfs nog geen geheel zuivere voorstellingen, waren echter meest vatbaar voor geloof in Jesus als den Mesfiäs.

vers ons dit leeren kennen. (v) Bedrieglijk verſchijnſel, waar aan zij zich vasthechtten met eene hardenkkigheid, die eindelijk den ondergang van den Staat ten gevolge had! (w)

§. 19.

Bij zoodaanig eene ſtemming der gemoederen, bij zulke vooroordeelen en verwagtingen, kon Jeſus bij zijne Natie geen ander onthaal vinden, dan hij ondervonden heeft. De bekendmaaking van het naderen des Mesſiäanſchen Rijks, door Joännes den dooper, verwekte een algemeen opzien, en alles ſtroomde toe tot zijnen doop. Deeze doop, een zinnebeeld van de reinheid des harten, die gevorderd werd om in dit Rijk in te gaan, moest voor allen, bij welken zulke ſchitterende aardſche verwagtingen het overwigt hadden, reeds iets bevreemdends hebben; nog meer de nadruklijke, krachtvolle, ernſtige oproeping tot bekeering, tot aflegging van den Nationaalen hoogmoed, en van het dwaas vertrouwen op voorrechten der geboorte; en de aankondiging van de rijpheid der Natie voor haaren ondergang, wanneer zij niet, met aflegging van deeze

(v) Conf. *Tacitus*, *Suetonius* &c. zie §. 15.
(w) *Joseph. Antiquit.* Lib. XVIII. Cap. 4.

ze haare vooroordeelen, en de daarmede verbondene buitenſpoorigheid, haaren eerlang verſchijnenden Mesſiäs huldigde (*Matth.* III. *Luc.* III.) Dit alles was, voornamelijk voor het meer aanzienlijk deel der Natie, zoo min vleiend, en zoo weinig overeenkomſtig aan hunne zinlijke verwagtingen, dat de bijval, dien hij bij een deel des volks vond, hen reeds verbitterde; waardoor reeds vooraf een tegenzin tegen den Mesſiäs, op wien hij wijzen moest, ontſtond. Jeſus zelf treedt eindelijk te voorſchijn, en zoo dra het bleek, dat hij voor den langverwagten Mesſiäs aangezien wilde zijn, vertoonen zich tegenkanting en ongeloof, welke zich meer en meer vestigen, hoe meer zich de getuigenisſen voor Jeſus Mesſiäsſchap op één hoopen. In hem vindt men niets, wat den toenmaaligen ſmaak der Natie, wat in 't bijzonder haare Oudſten, wat haaren trots en ijdele verwagting ſtreelen kon, en haarer behoeften bevrediging beloofde; niets, dat ontwerpen, ter verlosſing en verheffing der Natie tot de opperheerſchappij, ook ſlechts vermoeden liet: veel meer doen alle omſtandigheden, in welke Jeſus onder zijn volk verſchijnt, juist het tegendeel vermoeden. Zijne zich in donkerheid verliezende afkomst en verwandſchap; zijn verblijf in het ongeëerd Nazareth en verachte Galilaea; zijne uitwendige nedrigheid

en behoeftigheid; zijne keuze van geringe, verachte, ongeleerde menfchen tot zijne Leerlingen; zijne gefprekken, zijne leere en de verklaaringen aangaande zich zelven en zijne beftemming, die alle gedachten van aardfche grootheid zoo ver verwijderen; zijne zoo min gerucht maakende leevenswijze; zijn zeldzaam verblijf in de Hoofdftad; zijne vermijding van alles wat den fchijn kon hebben van zich bij de Grooten aan te prijzen, of zich aan de eene of andere burgerlijke of vermogende Godsdienst-partij te verbinden; zijne gemeenzaame verkeering, ook met de geringften des volks, zelfs met diep verachtte Tollenaaren en Samaritaanen; zijne gewoonte om zich te onttrekken van alle burgerlijke aangelegenheden en ftaatszaaken; zijne zorgvuldigheid, om alle eerbewijzingen, op aardfche verwachtingen gegrond, voortekoomen, en daar door alle mogelijke aanblaazing van den gistenden oproergeest te vermijden; zijn ftil, en der burgerlijke gefteldheid van dien tijd niet wederftreevend, burgerlijk gedrag, zoo wijd vervreemd van allen ijvergeest; zijne uitdrukkelijke verklaaringen, dat zijne navolging gansch geene gunftige uitzichten op de weereld zoude bevoorderen; zijn uitfpraak over die hoofdvraag: „ *Is het geöorloofd den Keizer fchatting te geeven?* " (*Matth.* XXII.) die alle verwagting, om door

hem

hem van het Romeinſche juk bevrijd te worden, ter neder ſloeg; zijne lesſen over de waare geſteldheid van zijn Rijk, over de beſtemming van zijnen perſoon, en over de waare behoeften, zoo van zijn volk, als van de geheele menschheid: hoe luid en duidelijk getuigde dit alles, dat zijn Koningrijk niet van deeze weereld ware, *Joh.* XVIII: 36.

§. 20.

De verſchijning van den Mesſiäs in eene gedaante, zoo ontbloot van alle aardſche hoogheid, was derhalven voor het grootſte deel zijner Natie, bij haare toenmaalige gemoedsſtemming, een algemeene aanſtoot. Haare harsſenſchimmige hoop; haar belang; haare vermeende eenige en wezenlijkſte behoefte: dit alles vond bij zoodaanig eenen Mesſiäs geheel geene bevrediging. — Wie hier groote toerustingen tot veruitziende ſtaatkundige ontwerpen verwagtte, moest van Jeſus verneemen, dat Mesſiäs Rijk zoo weinig van dien aart in zich bevattede, dat het veel eer, zonder dit alles, reeds werkelijk midden onder hen zijn aanvang had genomen, (*Luc.* XVII: 20, 21) en dat het zich ſtil en verborgen, gelijk een zaadkorrel ontwikkelde. (*Matth.* XIII: 31 volg.) Wie voedſel voor

zijne eergierigheid en heerschzugt bij hem d. cht te vinden, werd tot gehoorzaamheid en nedrigheid vermaand; (*Luc.* XIV: 11. *Marc.* X: 14. *Matth.* XX: 25. volg.) Wiens Nationaale hoogmoed de verheffing der Jooden, als het geliefde volk Gods, boven alle volken der aarde, verwagtte, deeze vond zijnen trots ten uittersten beledigd; door voorstellingen, van het gelijk aandeel van alle overige volken der weereld aan dit Rijk, en van Gods vaderliefde; en door bedreigingen van eene geheele uitsluiting des Joodschen volks van dit Rijk, in gevalle het zich niet bekeerde. (*Matth.* VIII: 11, 12. H. XXI: 31.) Wie de onrechtvaerdigheden van den Romeinschen Procurator, tegen vermeende Israëlitische Patriotten gepleegd, hoopte aan den dag gelegd te zien, werd op verandering van zin gewezen, indien hij een dergelijk lot ontgaan wilde (*Luc.* XIII: 1—3.) Wie zich waardigheden en eerambten, een Rijk van zinlijk genoegen, door hem beloofde, en zich bereidwillig toonde, om in die verwagting zijn Leerling te worden, werd voor geheel ongeschikt daar toe verklaard; en kracht en moed tot de zwaarste verloocheningen en opofferingen werden tot een noodwendig vereischte in zijne navolgers gemaakt. (*Matth.* XVI: 24, 25. X: 38, 39. *Luc.* IX: 58.) In de daad er behoorde veel toe, om

zich

zich boven alle deeze blinde volksvooroordeelen te verheffen, en ook, onder zulke omſtandigheden, Jeſus grootheid en Mesſiäsſchap te erkennen: ſlechts weinige uitverkorene en edelmoedige zielen gelukte dat; veelen zijner Jongeren bleef dit nog lang eene duiſtere en twijfelachtige zaak: en hij werd, hoe langer hoe meer, aan de groote meenigte der Jooden, bijzonder echter aan derzelver Oudſten, een teken dat wederſproken wierd, naar Simëons voorſpelling *Luc.* II. 34.

§. 21.

Maar zoo zeer Jeſus, door alle zijne geſprekken en door zijn geheel gedrag, dien aardschgezinden droom van hun verwagt Mesſiäsrijk zogt te ſtooren, zoo nadrukkelijk, aanhoudend en vrijmoedig ſpreekt hij desniettegenſtaande van de verhevenheid van zijnen Perſoon, en doet duidelijk genoeg opmerken, dat hij, met dit alles, echter voor niets minder, dan voor den waaren Mesſiäs, den beloofden Verlosſer en Koning van Israël, wilde gehouden zijn. Hij verklaarde zich wel niet, behalven kort voor zijnen dood, (*Matth.* XXVI: 63, 64.) rechtſtreeks en openlijk aan de geheele Natie, voor den Mesſiäs en Zoon van God; maar hij betoonde te vooren doorgaands eene zekere wijze achterhoudenheid.

(b.

(b. v. *Matth.* XVI: 14—20.) Hij kende den geest zijns volks te wel, dan dat hij de schroomelijke gevolgen daar van, het uitbarsten van den ziedenden oproergeest bij zommigen, of het verhaasten van zijnen dood, voor dat zijn uur gekomen was, bij anderen, niet zou hebben vooruitgezien: waarom hij meer dan eens hun, die zijn Mesfiässchap reeds geloofden, de openlijke verbreiding van deeze hunne overtuiging uitdrukkelijk verbood. (*Matth.* XVI: 20.) Deeze overtuiging moest aan niemand opgedrongen worden, maar elk moest daar toe door eige nadenken gebragt worden. Van daar spreekt hij van de natuur van zijn Rijk en van de verhevene bestemming van zijnen persoon, meer door gelijkenissen, dan eigenlijk; b. v. *Matth.* XIII. Dat hij het zeegenend zaad van Abraham zelf zij; dat hij in den naam en met volmagt van God, zijnen Vader, wiens vertrouwling, wiens zoon hij is, met wien hij één is, spreeke en handele; dit moest men uit de op hem alleen doelende uitspraaken van Moses en de Profeeten, en uit zijne wonderwerken besluiten. (verg. *Joh.* V: 31—47. *Joh.* X: 37, 38.) Dan, hun aardsch denkbeeld van den Mesfiäs benam hun alle gevoel daar voor. De Godsregeering, en de daar door beschikte lotgevallen hunner Natie, en het groot oogpunt, waar uit zij de geschiedenis

der

der Vaderen, als eene meer en meer voortgaande Goddelijke leiding van hun volk tot volkomene kennis en vereering van God, (*x*) en de uitſpraaken der Profeeten, als aanwijzingen van een Rijk van waarheid en deugd, betrachten moesten, hadden zij geheel en al uit het oog verloren. Hunne volks-geſchiedenis en de Profetiſche uitſpraaken werden ſlechts met een ſtaatkundig oog beſchouwd. De bedingen, aan welken het beloofde volks-geluk verknocht was, werden over 't hoofd gezien; en dit toekomſtig geluk werd enkel bereekend naar het geen hunne door burger-

(*x*) Wie het O. T., en den ſtaat der Jooden, dien Moſes vestigde, oplettend beſchouwt, kan dit oogmerk niet loochenen. In onze dagen wordt men echter meer en meer gewoon, zich daar van andere voorſtellingen te maaken. Ook KANT (in zijn werk *Religion innerhalb der Gränſen der bloſſen Vernunft* Koningsberg. 1793. Bl. 176. volg.) erkent, in de inrichting van den Joodſchen Staat, een enkel ſtaatkundig, geen Godsdienſtig ontwerp; wijl 1) alle de Moſaïſche wetten ſlechts uitwendige handelingen betroffen, 2) geene zedelijke beweeggronden werden aangevoerd, 3) en het Joodendom het gantſche menschdom van zijne gemeenſchap uitſloot. Het is hier de plaats niet, te toonen, hoe veel hier tegen kunne ingebragt worden. Zeer veele uitſpraaken van Jeſus en de Apostelen kunnen met zoodaanig eene afbeelding des Joodendoms niet vereenigd worden.

gerlijke onderdrukking beledigde hoogmoed hun tot eene behoefte maakte. Daarom bevorderden zelfs Jesus wonderen zoo weinig geloof aan zijn Mesfiäsfchap: had Jesus flechts eenige hoop op bevrediging deezer behoeften gegeeven, had hij den hoogmoed der Natie flechts willen vleiën, en den gistenden oproergeest aanvuuren en onderfteunen, men zou, zelfs zonder wonderen, hem gaarn voor den Mesfiäs erkend hebben. Dit ziet men onder anderen, uit den grooten aanhang, dien zoo veele valfche Mesfiäsfen, kort na Jesus tijd, vonden, toen de zoo vaak bedrogene Natie zich geduurig weder aan nieuwe bedriegers prijs gaf. Daar nu Jesus waardigheid, zending en beftemming zoo ver verheven waren boven zoodaanige bedoelingen, zoo konden ook zijne wonderen derzelver eigenlijk oogmerk, om hem als Gods Zoon en den waaren Mesfiäs te doen erkennen, zoo weinig bereiken. 'tIs waar, wij vinden in de Euängeliegefchiedenis voorbeelden genoeg, dat zijne daaden bij de groote meenigte, voornamenlijk bij de Galilaeërs, eenen grooten indruk maakten, bewondering en verbaazing wekten, en hem eenen algemeenen toeloop en aanhang verfchaften. *Hoedaanig een is deeze, dat ook de winden en de zee hem gehoorzaam zijn!* (*Matth.* VIII: 27.) *Een groot Profeet is onder ons opgeftaan*

ſtaan (*Luc.* VII: 16.) *Wanneer de Christus zal gekomen zijn, zal hij ook meer teekenen doen dan die, welke deeze gedaan heeft?* (*Joh.* VII: 31.) *Zouden nu wel de Overſten waarlijk weeten, dat deeze waarlijk is de Christus?* (*Joh.* VII: 26.) *Alles wat Joännes van deezen zeide, was waar.* (*Joh.* X: 41.) Men begon in hem allengskens meer en meer den Mesſiäs te vermoeden, en hem ook wel regtſtreeks daar voor te verklaaren *Joh.* XVI: 41. Bij zijne plegtige intreede in Jeruſalem, waar toe de opwekking van Lazarus de naaste geleegenheid gegeven had, kwam de geneegenheid des volks, door het verbod des Sanhedrins (*y*) dus verre onderdrukt, om hem voor den lang verwagten zoon van David, voor den Mesſiäs uit te roepen, ten vollen boven. Maar ook hier lagen meer of min aardſche verwagtingen ten gronde. Het grootſte gedeelte voedde geene andere gedachten, dan die van eene nabij zijnde troonbeklimming (*Luc.* XIX: 11. volg.) De indruk der wonderen was bij de meesten meer oogenblikkelijke vervoering, dan echt en vast geloof. Altijd bleef in hunne meeningen aangaan-

(*y*) Het Sanhedrin had vastgeſteld, dat niemand, op ſtraffe van den kerkelijken ban, hem mogt belijden als den Mesſiäs *Joh.* IX: 22.

gaande Jesus persoon en waardigheid nog eene groote afwisseling en onzekerheid; en veelen, die in de eerste drift van bijval en verbaazing over zijne wonderwerken, zich luid voor hem verklaarden, *gingen*, zoo dra hij hunne aardsche hoop ter nedersloeg, *terug*, *en wandelden niet meer met hem. Joh.* VI: 66. De schielijke omzetting des volks door het Sanhedrin, bij Jesus veroordeeling, toont zeer duidelijk, hoe min het geloof in Jesus, als den waaren Mesfiäs, onder zijne tijdgenooten gevestigd was. Hem als een gevangen man in de magt hunner Oudsten te zien; waar uit hij, die anderen verlost had, zich zelven thands niet scheen te kunnen verlossen; dit sloeg alle aardsche verwagtingen ten eenemaal den bodem in; en alle nog overgebleevene indrukken van Jesus verrichtingen, en het nog glimmend vonkje van geloof in hem, werden daar door bijkans uitgedoofd. Maar dat ook 's volks Oudsten, de Priesterschap en het Sanhedrin, voor de bewijs-kracht zijner wonderen, welken zij toch niet konden in twijfel trekken, en waar op zich Jesus altijd, als op Goddelijke getuigenisfen voor zijn Mesfiäsfchap, beriep, volstrekt geen gevoel hadden, dat zij veeleer dezelve door veelerlei spitsvindige bedenkingen zochten te verzwakken; hier van lag de reden in het verbaazend vermogen, [welk diep gewortelde voor-

vooroordeelen en tegengeſtelde driften doorgaands op de menſchen oeffenen. Naar hunne voorin-genomene begrippen en verwagtingen kon Jeſus hun Mesſiäs niet zijn; de afſtand, tusſchen dat geene, wat Jeſus als zijne beſtemming opgaf, en wat hij naar hunne wenſchen zijn moest, was te groot; (§. 19, 20.) en zij werden, hoe langer hoe meer overtuigd, dat alle hoop moest worden opgegeeven, om hem in hun belang te trekken, en tot een werktuig hunner ontwerpen te gebruiken. Van daar hunne verbittering over den aanzienlijken aanhang, dien hij door zijne wonderen bij het volk kreeg; van daar hunne aanſlagen, om hem uit den weg te ruimen, wanneer zij bemerkten, dat zijne wonderen in veelen de gedachte opwekten, dat hij de Mesſiäs ware. (*Joh.* XI: 47—53.) Jeſus wonderwerken, en in 't geheel de wijze, op welke hij die verrichtte, waren niet overeenkomſtig hunnen ſmaak. Hoe zeer dezelven echte bevestigingen waren van zijn Mesſiäsſchap, zoo weinig ſtreelden zij hunne aardſche verwagtingen, maar droegen veel meer bij, om die ter neder te ſlaan: want hier vonden zij geene ſchitterende toneelen; geene teekenen uit den hemel, welken zij, naar hunne zinnelijke begrippen, als bewijzen der hoogheid van den Mesſiäs, verwachtten en vorderden; (*Luc.* XI: 29.) Hier vonden zij geen wonder-

lijke en onvoorziene Staats-omwentelingen; — geene ſchitterende Nationaale weldaaden; — geen grooten, de zinnen onderhoudenden, de nieuwsgierigheid bevredigenden, wijden zijdklinkenden en opzien wekkenden toeſtel; — geene ontheffingen van enkel ingebeelde behoeften; geene verzekering van ontbeerlijke goederen en voorrechten. Jeſus wonderen hadden over het geheel een kenmerk van de hooge waarde van zijnen perſoon, en van de weldaadigheid van zijn character, het welk niet onder de zinnen viel, maar alleen uit eene nietvooringenomene onbevooroordeelde ſtille en diepdringende beſchouwing kon gehaald worden, Als het beeld van God, zijnen weldoenden Vader (*Joh.* V: 17.) wilde hij zijne Godlijke kracht ſlechts tot waarlijk weldaadige handelingen, tot redding van hulpeloozen en ellendigen, vooral onder de nederigſte ſtanden, aanwenden; en dit deed hij met dienzelfden geest, waar mede elke weldaadige handeling in 't gemeen geſchieden moet, zal zij eenige zedelijke waarde hebben; en zonder zwier en opzien, met eene edele waarde, vol ongemaaktheid en eenvoudigheid; hij verbood daarom dikwijls zelfs de bekendmaaking derzelven, hij ontweek telkens terſtond alle dringende eerbetuigingen daar over, en hij ſloeg dezelve met edele grootheid af, aan hun, die ſlechts uit wonderzucht en nieuws-

nieuwsgierigheid, buitengewoone teekenen en wonderbaare toneelen, zonder nuttig doelwit, van hem vergden. *Luc.* XI: 29. Dit alles was niet overeenkomſtig den ijdelen ſmaak der Jooden. Maar dat Jeſus uitdrukkelijk deeze wonderen, als getuigenisſen zijner Godlijke zending en Mesſiäsſchap, wilde aangemerkt hebben; dat hij dezelven van het geloovig betrouwen der behoeftigen op hem deed afhangen, en tot belooningen van dit vertrouwen maakte; dat hij even daarom ook aan zulken, die niets daar van openbaarden, geene wonderen deed; dat hij dezelven, als zoo veele proeven der Godheid, die zich door hem openbaarde, voorſtelde; (*Joh.* X: 38.) dat hij verklaarde, dezelven te verrichten, op onmiddellijken last zijns Vaders, en dit ook werkelijk aanwees; (*Joh.* V: 19—37.) dat hij zijne Goddelijke hoogheid, en zijn recht om zonden te vergeeven, daar uit deed zien; (*Luc.* V: 17—24.) dat hij het vertrouwen op hem, als den waarachtigen verlosſer der menſchen, door deeze daadzaaken wilde opwekken en verſterken; dit alles verſterkte de verbittering en het ongeloof tegen hem ſlechts nog meer. *Indien gij mijne woorden niet wilt gelooven, zoo gelooft mijne werken, die werken mijns Vaders zijn.* Deeze uitroep was hun ondraaglijker, naar maate zij daar tegen minder wisten in te

 bren-

brengen. Maar ach! die groote, die Godlijke Heiland, die ook deezen uitroep vruchteloos voor hun deed, verſcheen niet in die gedaante, noch met die ontwerpen en bedoelingen, waar in zij hem ſlechts gaarn hadden willen zien: En dit was genoeg, om hen te verblinden, hoewel zij meenden te zien. *Joh.* IX: 40, 41.

II. Ontwikkeling der tweede Hoofdoorzaak.

(verg. §. 5.)

§. 22.

De tot hier toe ontwikkelde oorzaaken van het ongeloof der Jooden, die in hunne toenmaaligen Burgerlijke omſtandigheden, in hunnen Nationaalen trots, en in hunne daar uit voortgeſprotene verblinding en vooroordeelen te zoeken zijn, zullen nog duidelijker daar voor kunnen erkend worden; wen wij op *den Godsdienſtigen toeſtand der toenmaalige Jooden en deszelfs verval*, als *de tweede hoofdoorzaak van hun ongeloof*, onze aandacht vestigen.

De ruwe en woeste zinlijkheid, tot welke de Joodſche Natie voor de Babyloniſche ballingſchap zoo dikwijls vervallen was, waar door zij niet

niet zelden tot den ſchandelijkſten Afgodsdienst overging, zoo dat haare Priesters en Koningen zelfs, op zekere tijden, niets meer wisten van de Moſaïſche wet; (een verval, waar toe voornamelijk de verdeeling des Rijks, de beſtendige naarijver en inwendige beroerten tusſchen de Koningen van Juda en Israël, de vermenging met uitlandſche afgodiſche Volken, door hun eigen toedoen veroorzaakt, gelijk ook de gebrekkige inrichtingen tot openbaar onderwijs, zoo veel bijdroegen) deeze nam een einde na de ballingſchap. De afgoderij kon niet weder ingevoerd worden; de afkeer tegen dezelve, het geloof aan den eenigen waaren God, en de gehechtheid van den Moſaïſchen Godsdienst, waren onverzettelijk, en werden, ook bij de ſterkſte verzoekingen tot afval, met de grootſte opofferingen, behouden. De ballingſchap zelf gaf tot deeze hervorming in de denkwijze der Jooden de naaste geleegenheid: want zij zagen hier, op eene zichtbaare en ſpreekende wijze, de Godlijke bedreigingen, van eene zoo treurige beſchikking over hun volk, wen het bij zijne afwijking van Jehova volhardde, vervuld; en dit bracht ernſtig nadenken berouw en afkeer tegen hunne voorige groote afdwaalingen te wege: ook werden zij in de ballingſchap zelf met hunne Heilige Schriften, uit welken zij troost ſchepten, meer be-

kend dan voorheen, en genooten het onderwijs der Profeeten. Ezech. VIII: 1. XIV: 1. En dat zelfs de Perſen verklaarde vijanden der afgoderij waren, moest ook de Jooden nog meer in 't geloof aan den eenen waaren God verſterken. (z) Maar nog meer dan dit alles droeg de ijver van eenen Esra Nehemia en anderen, ter herſtelling van den Godsdienst, hier toe bij; derzelver inrichtingen, om het volk met zijne Heilige Schriften, Wetten en Geſchiedenis meer bekend te maaken; de ſchikkingen, om de openbaare voorleezingen meermaalen te herhaalen, het geen aanleiding gaf tot eene gewigtige oprichting van Synagogen, die van tijd tot tijd geduurig vermeerderd wierden; de allengskens meer gemeen geworden afſchriften der Heilige Boeken, ten minſten van gewigtige gedeelten derzelven; gelijk ook de Chaldeeuwſche en Griekſche Overzettingen deezer Boeken, bij toeneemend gebrek van kennis der oirſpronglijke taal, noodzaakelijk geworden, en allengskens ontſtaan: dit alles moest ten minſten zoo veel uitwerken, dat alle terug keering tot Afgoderij wierd voorgekomen: ſchoon men nog veel meer van deezen toeſtel, tot Godsdienſtige verlichting en zedelijke verbetering der Joo-

(z) Verg. Michaëlis, *Moſaïsch Recht* I. Deel. bl. 165. volg.

Jooden, verwacht zou hebben, dan men, bij eene nadere beſchouwing van hunnen toeſtand, daadelijk aantreft.

§. 23.

Men wordt toch, in het gantſche tijdperk, van de bevrijding der Jooden uit de ballingſchap tot op Christus tijden, geene aanmerkelijke vorderingen der Natie gewaar, in meer waardige begrippen van God en zijnen dienst: waar toe echter het dieper indringen in den geest hunner Heilige Schriften hen billijk had moeten verheffen, daar hun de toegang tot dezelven zoo gemakkelijk was gemaakt. Mannen, gelijk in vroeger tijd een David en anderen zijner tijdgenooten, Profeeten, gelijk een Jeſajas en anderen, verhevene Godsdienſtige Dichters enz. ziet men in laater tijd niet meer onder hen verſchijnen en werken. Slechts vermijding der afgoderij en ſtipte Godsdienſtigheid, geen algemeen geworden echt Godsdienſtige ſmaak, kan men hij hen, voor het grootſte gedeelte, beſpeuren. Er ſloop veeleer zoo veel bederf, ten opzicht van hunnen Godsdienſtigen toeſtand in, dat het twijfelachtig wierd, of de Jooden van dit tijdperk zich hier in boven alle anderen wilden doen uitmunten; dit alleen uitgezonderd, dat de afgodsdienst thands

niet meer tot ſtand kon komen. Dat zij een deel des uitheemſchen bijgeloofs in hun land, en veel daar van allengskens in hunne Godgeleerdheid overbragten, is onloochenbaar. Even min kan men den invloed der nieuwe Platoniſche, Epicuriſche en Pythagorïſche Wijsbegeerte, in de ſtelſels der drie Joodſche hoofdſecten, van tijd tot tijd ontſtaan, in twijfel trekken, zinds de Jooden met volken, onder welken Griekſche zeden en beſchaaving bloeiden, in nadere verbindnis kwamen. Maar dit uitheemſche, 't welk zij overnamen, maakte hunne Godgeleerdheid langzaamerhand tot een gekunſteld zamenſtel van ſpitsvindigheden, en voedde meer nieuwsgierigheid en partijzucht, dan echt en zuiver Moſaïsch geloof, waar in een David, Jeſajas en anderen zoo diep waren ingedrongen. Hunne ſchriftuitlegging werd geduurig gebrekkiger, verre gaande allegorisch en gekunſteld; men gaf meer acht op kleinigheden en letters, dan op de groote zaak, het wezenlijke en de bedoeling; de Geſchiedenis van hun volk, en de daar in liggende verhevene uitzichten in de toekomst, werden meer en meer ſlechts ſtaatkundig beſchouwd; het edel, Godsdienſtig Patriottismus, het welk zoo veele groote Mannen onder hun volk weleer bezield had, ging over in laage partijſchapen Nationaalen hoogmoed; het voorbeeld van Priesteren en

Leer-

Leeraaren was een flecht patroon, voor een volk, dat grootendeels aan zich zelf bleef overgelaten, en bij het welk, onder zoo veelvuldige ftaatsberoerten, de telkens noodige meerdere verbetering der onderwijzings-inrichtingen, zeer bezwaarlijk tot ftand had konnen komen; al waren ook de Overften en Voorftanders des volks geene zo blinde leidslieden geweest, als zij waarlijk waren.

§. 24.

De ruwe zinlijkheid, welke voor de ballingfchap de Jooden zoo vaak tot afgoderij verleidde, werd eigenlijk naderhand flechts anders gewijzigd, en vervoerde hen tot eene fijnere foort van afgoderij: welke daar in beftond, dat men van eene uiterlijke Godsdienftigheid, of eene naauwkeurige ftipte en angstvallige betrachting van de uitwendige plegtigheden der Mofaïfche Wetten, zijne hoofdzaak maakte, en daar in het wezen van den Godsdienst ftelde. Een gevaarlijke doolweg! maar op welken zich het menfchelijk hart zoo ligt en gaarn verliest! daar men in die uitwendigheden eene vergoeding van het gebrek aan echte Godsdienftigheid en zedelijkheid zoekt: is het daar toe gekomen, dan opent zich voor het bijgeloof een oneindig ruim veld; en het menfchelijk vernuft vindt, in het uitdenken van zulke

vervalschingen der waare vroomheid en deugd, geene paalen. De Joodsche Godsdienst-geschiedenis levert hier van even duidelijke bewijzen, als de Christelijke, bijzonder van Constantyn den Grooten af tot op de tijden der hervorming, dezelve in zeer veele gedaanten heeft daargesteld.

Reeds voor de ballingschap vonden de Profeeten meenige aanleidingen, om tegen dit allerschadelijkst slag van Godsdienstig bijgeloof, en alle soorten van eigenwilligen Godsdienst, daar mede verknocht, en toen reeds opgekomen, te ijveren. (b. v. *Jes.* LVIII: 1—5.) Doch naderhand won dit bijgeloof nog veel meer velds. Een volk, gelijk het Joodsche, dat wegens afval van zijnen Godsdienst in druk en lijden kwam, vervalt naderhand al ligt tot eenen dweepzuchtigen Godsdienstijver, welke het zelve blootstelt aan de grootste doolingen. Om zijnen afkeer van de afgoderij aan te kweeken en te bewijzen, verviel men derhalven tot eene laaggeestige denkwijze, die de minstbeduidende plegtigheid, als eene zaak van het grootst gewigt, beschouwde, en zelfs boven de pligten van den Godsdienst verhefte. Men ving dan aan, met eene angstvallige naauwkeurigheid, aan plegtigheden te blijven hangen, en het geheel ontwerp van den Joodschen Godsdienst te veranderen in een lichaam, waar uit de geest ontvloden was.

Nog

Nog meer, om het indringen der afgoderij des te zekerder te verhoeden, wilde men dit Gods-dienst-Ontwerp met een heining omgeeven, (*a*) welke men uit willekeurige bijvoegſelen tot de Moſaïſche Wetten zamenſtelde, en tot een gelijk aanzien met dezelven, en ten laatſten tot een nog hooger aanzien, zocht te verheffen. In het tijdperk, van de wederkeering der Jooden in hun Vaderland tot op de Maccabaeërs, ontſtond de voordragt der Mischna: wanneer zich deeze laaggeeſtige en bekrompene denkwijze telkens verder uitbreidde, en de willekeurige bijvoegſels, die men voor eene, van Moſes en zijnen tijd af voortgeplante, overlevering uitgaf, geduurig vermeerderden: ſpooren deezer denkwijze laat ons de geſchiedenis onder anderen ook reeds beſpeuren in de bijgeloovige angstvalligheid, met welke men den Sabbath toen reeds vierde. (*b*) Dee-

(*a*) *Eene heining*, eene *omtuining der wet.* סיג לתורה noemden de Jooden de Overlevering; men meende namenlijk daar door de overtreding der wet zo veel zekerder te verhoeden, wanneer men meer deed, dan geboden was.

(*b*) Voor de ballingſchap wist men daar van niets. Naderhand wilden de Jooden, om den Sabbath niet te ontheiligen, op denzelven tegen hunne vijanden niet ſtrijden; waar van deezen gebruik maakten. Van daar liet Pto-

Deeze denkwijs moest op de geheele gedaante van den Joodschen Godsdienst, en op het gebruik en de uitlegging hunner Heilige Oirkonden, den schadelijksten invloed hebben. Door spitsvindige verdraajingen derzelven het gezag der overleveringen te verheffen, heette schriftuitlegging; de bekwaamheid daar in maakte iemand eenen Schriftgeleerden; derzelver kunstige zamenvoeging en vereeniging met elkanderen, en met de beschreevene wet, nevens vraagen en toepassinge van bijzondere gevallen, maakten de schoolsche Godgeleerdheid der Rabbijnen, en derzelver listige aanwending en uitoeffening, de Israëlitische heiligheid uit.

§. 25.

Ptolemaeus Soter op eenen Sabbath Jerusalem bestormen, en nam de stad in. Zoo plunderde, onder Antiochus Epiphanes, Apollonius Jerusalem op eenen Sabbath. Toen de Syriers op eenen Sabbath vuur aan de holen legden, in welken de Jooden zich verborgen, verweerden zij zich niet. Van daar gaf Mattathias het bevel, van in het toekomende zich ook op den Sabbath te verdeedigen. In laater tijden treffen wij dit angstvallig Sabbathvieren weder aan. Pompejus veroverde den Tempel op eenen Sabbath, dewijl de Jooden niet vochten. De Priesters bleeven, geduurende den storm en het bloedbad, aan het offeren.

§. 25.

Van deezen denktrant was verre weg de grootste Secte onder het Joodsche volk, naamelijk de Fariseeuwsche; tot welke zich het aantal der Wetleeraaren der Priesterschap en des Joodschen Raads voegde. Alle laage driften te zamen vinden in zulk eene denkwijze het sterkste steunsel. Wat kan den geestelijken hoogmoed meer voeden, dan de inbeelding van nog meer te doen, dan de wet beveelt, en de streelende optelling van goede werken, die door derzelver dagelijksche vermeerdering eindelijk onoverzienbaar groot wordt? (c) Wat kan der zelfsverheffinge en huichelaarij meer voet geeven, dan die bedrieglijke verbeelding, dat men bij het stipt betrachten van uiterlijke gebruiken en insteliingen, zich ontslagen moge reekenen van alle hoogere pligten? wat kan de eer- heb- en heerschzugt meer begunstigen, dan wanneer men de groote onkundige meenigte, door zoodaanig eenen huichelachtigen roem, verblinden en bedriegen kan? hoe naauw alle deeze grondbeginselen met het stelsel der

(c) Van deeze zijde inzonderheid teekent Jesus den Farisaëer in de gelijkenis *Luc.* XVIII: 10. volg. *ik vaste tweemael ter weeke enz.*

der Farifeeuwen verbonden waren, leert de Euängelifche, jaa ook de vroegere Joodfche Gefchiedenis. Door hunne naauwe onderlinge verbindnis en door listige ftreeken (niet ongelijk aan die, waar door naderhand Loloja's Leerlingen hunne geheime en verfchrikkelijke magt wisten te vestigen) werden zij zelfs geducht voor hunne Vorsten, (*d*) en bij het volk met flaaffche vrees ontzien; zoo dat men hunnen uiterlijken fchijn van heiligheid voor wezen, hunne uitfpaaaken voor Orakelen hield, en de opgelegde lasten zonder tegenfpraak droeg.

§. 26.

Met deeze eerfte en voornaamfte vooroordeelen

(*d*) Onder den Joodfchen Koning Jannaeus (Alexander) den oudften broeder van Ariftobulus I waren de Farifeeuwen de voornaame ftichters van het oproer en den zesjaarigen burgeroorlog. Ook onder de regeering van Alexandra de Gemalin van Jannaeus, hadden zij een geducht aanzien in den Staat, zoo dat Alexandra van hnn afhangelijk ware. In de twisten tusfchen Hyrcanus II en Ariftobulus II, in de oproeren tegen Herodes den Grooten, en tegen Archelaüs, in den opftand van Judas Galilaeus, hadden zij veel invloed en aandeel. Ziet *Jofeph. Antiq.* Lib. XIII en Lib. XIV. Cap. 1. Lib. XVII. Cap. 2. Lib. XVIII. Cap. 4.

len en zedenlooze beginſelen dier ſecte waren nog meer andere verbonden, die den Moſaïſchen Godsdienst geheel vervalschten, en echter door den grooten invloed der Fariſeeuwen op het volk, en door het vertrouwen, welk men in hunne rechtzinnigheid ſtelde, zeer algemeen wierden. Eeven ongevoelig en onverdraagzaam als zij zelven waren, verbeeldden zij zich ook God te wezen: en hierom maakten zij zich zelven wijs, dat Jehova's voorzorge en goedgunſtigheid zich alleenlijk uitſtrekte tot Abrahams nakomelingen, als tot het volk van God, maar niet tot de Heidenen, dat volk der aarde; en dat de Heidenen daar geen deel aan konden krijgen, ten zij dezelven tot het Joodendom overgingen. Op gelijke wijze was het geſteld met het aandeel aan het toekomſtig Rijk van Mesſiäs. De eerſte eerambten in deeze algemeene Monarchie waren, zoo zij meenden, ſlechts voor hun, wien nevens de wet ook de Overlevering heilig was. De Mesſiäs namenlijk zelf zou deeze Overlevering eerbiedigen, gelijk hij in 'tgemeen, zoo min aan de mondelijke als aan de ſchriftelijke wet iets veranderen zou; in tegendeel zouden beide door hem nog meer luiſter en kracht verkrijgen. Het onderwijs, en de bevordering der geestelijke belangen des volks, zou toch zoo zeer zijne bezigheid niet uitmaaken, maar veel meer de terugbren-

brenging van alle Israëliten onder zijnen wijd uitgeſtrekten ſcepter. (*e*) Over de merkteekenen, waar bij men den Mesſiäs zoude moeten onderkennen, had hunne School beſlischt; en het volk had daar bij geene ſtem. (*f*) Voor het overige ſtelden zij zich vervolgends voor, dat de verſchijning van Mesſiäs op aarde niet meer verre af zoude zijn; naardien de Joodſche Natie bereids in

(*e*) השבת הגליות *de terugvoering der gevangenen* werd als de eigenlijke bezigheid van den Mesſiäs beſchouwd en verwagt. Conf. *Ligthfoot Hor. Hebr. & Talm.* ad *Joh.* XI: 51. onderwijs en Godsdienſtige verbeteringen had Israël niet van nooden.

(*f*) *Ligthfoot* l. l. ad Luc. III: 5. veelerlei zeer willekeurige kenteekenen van den toekomenden Mesſiäs had men vastgeſteld, waar van men zich onder anderen overtuigen kan uit *Ligthfoot:* men vergelijke bij voorbeeld des Mans aanmerkingen over *Luc.* III: 5. XXIV: 21 *Matth.* II: 5, 6. XX: 20. XXIV: 2. *Joh.* VII: 27. en *Hand.* I: 8. veele deezer Rabbijnſche meeningen waren, ook ten tijde van Christus, reeds volks geloof geworden. b. v. de meening aangaande eene dubbele verſchijning van Mesſiäs, de ééne uit Bethlehem: *Matth.* II: 5, 6. *Joh.* VII: 42. de andere onbekend van waar? *Joh.* VII: 27. de meening, dat de Mesſiäs één der afgeſtorvene groote mannen zijn zou, of althands zoodaanig eenen ten voorganger zou hebben. *Matth.* XVI: 13. verg. *Luc.* IX: 18. en dat de Mesſiäs altijd blijven zou. *Joh.* XII: 34.

in alle Weereld-deelen tot zoo hoog een luister gestegen was, en echter, zelfs in het heilige Land, en in den zetel des Tempels, onder den last eener afgodische Regeering zuchtte, wier onwettige overheersching weldra verdelgd en gewroken moest worden. Wen zoo hunne vijänden, door den Messiäs, Israëls Verlosser, te schande gemaakt waren, dan zou het lang beloofde volksgeluk van Ziön uitgaan, en de opstanding der dooden, die met de grondvesting van dit Rijk verbonden ging, zoude dan alle echte Israëliten tot een gelukkig leven voeren (*g*).

Hunne bijzondere practicaale dwaalingen, die uit het verderflijk Mechanismus, of werktuiglijk leerstelsel ontstonden, waar in zij den gantschen Godsdienst en Zedekunde veranderd hadden, en die zoo veele kunstgreepen waren, om het zwaarste der wet achter te laaten, om muggen uit te zijgen en kameelen door te zwelgen; deeze dwaalingen zijn in het Nieuwe Testament zoo dikwijls voorgesteld, inzonderheid in de Berg-Re-

(*g*) Dat veelen zich de opstanding meer als eene zielsverhuizing voorstelden, blijkt zelfs uit veele plaatzen des N. T. Matth. XIV: 2. Joh. IX: 2, 3. ook meenden zij, dat de inrichting des tegenwoordigen levens na den dood zou voortduuren. Matth. XXII: 24—30.

Reden *Matth.* V – VII. en *Matth.* XXIII, dat dit niet nader behoeve te worden aangewezen.

§. 27.

Over deeze bekrompene Fariſeeuwſche denkwijze was de Sadduceeuwſche zoo wijd heen, dat die zich overgaf aan ligtzinnigheid en ongeloof, gelijk deeze aan bekrompenheid en bijgeloof. Reeds vroeg verzette zij zich tegen den dwang der Overleveringen, en hield zich alleen aan de beſchreevene Wet, waar voor zij echter weinig innerlijke achting had; het geen zij ook nog meer zou aan den dag gelegd hebben, wanneer dit had kunnen ſtrooken met voorzichtigheid en belang. (*h*) Daar zij de onſterflijkheid en de opſtan-

(*h*) Men kan de Sadduceeuwen niet ongegrond, naar onze manier van ſpreeken, Vrijgeesten noemen; daar vrij zeker de meesten hunner zonder eenigen Godsdienst waren, en ſlechts aan zekere uitwendigheden des Joodendoms, b. v. aan de beſnijdenis en de beſchreevene Wet, vast hielden, om niet alle vertrouwen te verliezen. Hoe ver ook Jooden in dit opzicht gaan konden, leert hunne Geſchiedenis onder Antiochus Epiphanes, toen zelfs de Hoogepriesters zich des Joodendoms ſchaamden, en zich vrijwillig naar Griekſche zeden en den Heidenſchen Afgodsdienst geheel ſchikten; gelijk Jaſon, Menelaus, Lyſimachus. 2 *Macc.* IV. *Joſeph. Antiq.* Lib. XV. Cap. 5. *Prideaux. De Geſchied. van het O. en N. verb. aaneengeſch.* III Boek. bl. 931. en volg.

ſtanding loochenden (Luc. XX: 27. Hand. XXIII: 8.) zoo moesten de goederen en vermaaken van dit leven bij hun des te meer in waarde rijzen; daarom was ook hunne verwagting van den Mesſiäs en zijn Rijk even zoo zinlijk, aardschgezind en ſtreelend voor hunnen Nationaalen hoogmoed, als dit het geval was bij de Fariſeeuwen.

In deeze twee Secten van bijgeloof en ongeloof was de grootſte hoop der Palaeſtynſche Jooden verdeeld. (*i*) Bij die der Fariſeeuwen voegde zich grootendeels het gemeen: aan die der Sadduceeuwen hielden zich de dartele grooten en aanzienlijken. Dat de Prieſters en Schriftgeleerden van beide partijen zich ſteeds tegen elkanderen verzetteden, en wederzijdſchen naariever betoonden, was onvermijdelijk: inzonderheid moest de ſpitsvindige, op de Overlevering gebouwde, Godgeleerdheid der Fariſeeuwen meenigen twist en krakeel

(*i*) Er waren ſlechts weinige Esſaeërs: en met deezen had Jeſus niets te doen; waarom zij hier kunnen voorbijgegaan worden. Dat in zommige Brieven van *Paulus*, b. v. aan de Colosſers, Epheſiers en Thesſalonikers, op hen gedoeld zij, wordt van zommige Uitleggeren aangenomen: het ſchijnt echter, dat men deeze plaatſen even zoo wel tot de Fariſeeuwen betrekken kan: en deeze verklaaring heeft meer voor zich.

keel baaren, daar deeze een ruim veld tot twisten, even gelijk de Scholaſtieke Godgeleerdheid naderhand, opende. De volgers van Hillel en Schammai ijverden zoo wakker voor hunne ſpitsvindigheden, als de eene verbitterde Monnikkenorde tegen de andere, in laater tijd. (*k*) Ook waren de Fariſeeuwen nog onderling in meer ſoorten en partijen verdeeld. (*l*) Deeze partijſchappen moesten de ſchroomelijkſte gevolgen voor den waaren Godsdienst hebben, deszelfs geest en wezen meer en meer verdringen, en de gemoederen voor alle beter onderwijs onvatbaar maaken: gelijk zich dit dan ook, ten tijde van Jeſus, ter waarſchuwing voor alle volgende eeuwen, genoeg openbaarde.

§. 28.

(*k*) De verſchillende partijen vervolgden elkanderen tot doodſlagen toe. Vid. *Ligtfoot Hor. Hebr. & Talm. in Acta Apoſtol.* XXIII: 9.

(*l*) Zeven derzelven telt *Ligtfoot* op l. l. ad *Matth.* III: 7. Wanneer ook al deeze, ten tijde van Christus, niet juist op die wijze verdeeld waren, zoo kan het toch niet misſen, of er moesten verſcheidene ſoorten onder hen zijn, naar maate hunne voorſchriften meer of min geſtreng waren.

§. 28.

Dat, bij zoo diep een Godsdienſtig verval der Joodſche Natie, het onthaal van Jeſus, als den waaren Mesſiäs, een zeer ſterken tegenſtand zou vinden, en dat inzonderheid het aanzienlijkst deel der Natie, de Leeraars in Israël, het uiterſte tegen hem zouden waagen, was natuurlijk te verwagten. De afſtand, tusſchen het geen deeze heerschzugtige partijen in den Mesſiäs wenschten, en het geen hij waarlijk was, ſcheen te groot, dan dat hier niet een geduchte tweeſtrijd der waarheid met de dwaaling en met het digt, in een geward zamenweefſel van bejaarde vooroordeelen, ontſtaan moest. Geene der toenmaalige het zij Godsdienſtige het zij Burgerlijke partijen kon hoopen, Jeſus in haar belang te trekken: daar hij volſtrekt van alle menſchelijk aanzien, hoe genoemd, onafhanglijk zijn en blijven wilde. Hij werd de ſchrik van beide de Godsdienſtige hoofdſecten, van het dweepziek bijgeloof, of den blooten Fariſeeuwſchen ſchijn; en van de Epicuriſtiſche ligtzinnigheid, of het Sadduceeuwsch ongeloof; en van de laage oogmerken en ijdele hoop, waar in die beiden overeenſtemden: en alles ſcheen daar op te doelen,

len, dat zijn aanzien zich op den ondergang van het hunne zou vestigen.

Zoo dra men dit bemerkte, en dit geschiedde reeds bij Jesus eerste openlijke verschijning onder zijn volk: zoo dra zij vernamen, dat hij eene gelijke reden voerde, als Joännes de Dooper, die hun reeds haatelijk was geworden, en dat hij, door zijne redenen en daaden, eene nog grootere opmerkzaamheid en bewondering des volks tot zich trok, moest alles tegen hem vooringenomen worden. (*m*).

Reeds bloot als Israëliet beschouwd, kon Jesus niet naar den smaak der Fariseeuwsche Secte zijn: daar zijne geheele levenswijs juist het tegendeel was van hunne regels. Men bemerkte bij hem geene gedenkcedels (φυλακτηγια), geen vasten, geene openbaare praalende gebeden, ongewasschene handen, omgang met tollenaaren en zondaaren, hoe Anti Fariseeuwsch was dit alles!

Veel minder kon Jesus nog, als Volksleeraar, aan

(*m*) Zoo dra de toeloop tot Jesus doop grooter werd, dan tot den doop van Joännes, en zijn aanzien onder het volk nog grooter, dan het reeds zoo groot aanzien van Joännes, ontstond reeds het bitterst misnoegen van de Priesterschap en de orde der Fariseeuwen. *Joh.* IV.

aan deeze Secte welgevallig zijn. Men verneemt bij hem geen Rabbynsche geleerdheid, en spitsvindige School - Theologie. Hoe zou en kon iemand dit (dus dacht men, op eene spottende wijze) van eenen Timmermans Zoon, die verre van Jerusalems gehoorzaalen opgevoed, en uit Galilaea, uit een veracht volk, dat in de duisternis zat, (*Matth.* IV: 16.) gekomen was, ook slechts durven verwagten? Daar en tegen verneemt men louter wonderspreuken: Abraham tot eenen vader te hebben, zou geen waardigheid voor God geeven; — het heilig volk Gods, dat met vuurig verlangen op zijne verlossing en verhooging hoopte, zou nabij zijn aan deszelfs ondergang, zoo het zich niet bekeerde en boete deed; — barmhartigheid zou beter zijn dan offerande; — de droefheid van een boetvaardigen tollenaar zou meer gelden, dan de optelling der stipte waarneeming van alle instellingen! — Eene menschlievende daad van eenen Samaritaan zou meer zijn dan de Tempeldienst van eenen Priester en Leviet! en, wat nog meer is, dezelfde Leeraar zegt hun, die op den stoel van Moses zitten, de bitterste waarheden! hij stelt hen ten toon als blinde leidslieden, die Moses en de Profeeten noch verstaan, noch gelooven en volgen: (*Joh.* VII: 19.) hij toont hun duidelijke tegenstrijdigheden tusschen hunne

Overlevering en het recht verſtand van Moſes Wetten; hij verklaart zich zelven daar en tegen voor den waaren herſteller en vervuller van den echten geest dier wetten; hij waarſchuwt voor den zuurdeeg hunner grondſtellingen, en roept een verſchrikkelijk wee uit over hen, als witgepleiſterde graaven! hij beſchaamt zoo dikwijls hunne ingebeelde wijsheid, vernedert hunnen eigenwaan, maakt alle hunne ſtreeken en listige onderneemingen, om hem in zijne reden te vangen,] en van tegenſpraak der wet en oproerige grondſtellingen tegen de Romeinſche regeering te kunnen beſchuldigen, te ſchande; hij doet wederkeerige vraagen, die hen in het aangezicht des volks in de pijnlijkſte verlegenheid zetten; hij ſtelt tegen over hunne bedekte huichelaarij, eene reine openbaare en onbevlekte deugd, die hen, bij zijne uitdaaging, om hem van zonde te overtuigen, verſtomt. Een Leeraar en Boetprediker van deezen aart, die op eene geheele verbetering en hervorming des tegenwoordigen ſtaats van den Godsdienst, waar bij men zich zoo wel gevoelde, ſcheen te doelen; hoe moest deeze niet alles tegen zich opzetten, en in de oogen zijner tegenpartijderen als een Volksverleider verſchijnen? (Joh. VII: 12.).

En even deeze, die als Isra liet, als Leeraar en Hervormer, reeds zoo gehaat werd, beweer-

de

de nog daar en boven, meer dan een Profeet te zijn; hij ſprak, bij alle zijne gewoone beſcheidenheid en nederigheid, met de ſterkſte uitdrukkingen, van de hoogheid van zijnen Perſoon, zijne zending van God zelf, wiens Zoon hij was, met wien hij één was; en liet het geduurig duidelijker blijken, dat hij voor niets minder, dan voor den langbeloofden Mesſiäs, wilde zijn aangezien. — Zoo zeer hunne aardſche, zinlijke en burgerlijke verwagtingen, en hunne valſche Staatkunde, zich tegen deeze aanmatiging aankantten (§. 17—21.) zoo zeer verzette zich daar tegen ook hunne Godgeleerdheid. Hunne bedorvene Schrift-uitlegging ſtelde hen buiten ſtaat, tot dat naarvorſchen van Moſes en de Profeeten, waar op Jeſus hen beſtendig wees, om de overeenkomst van het daar geteekend character van den Mesſiäs met zijne eigene verklaaringen, aangaande zijn perſoon, waarde en beſtemming, te ontdekken, (*Joh.* V: 39, 46, 47.) en hen op het wezenlijke in de Moſaiſche wetgeeving opmerkzaam te maaken. Hier vonden zij gelegenheid, om tegen zijn aangematigd Mesſiäsſchap, met hooggeleerde en rechtzinnig ſchijnende Godgeleerde gronden, te redekavelen: hoe kan deeze mensch en zijne leer van God zijn, die zoo weinig waaren Godsdienstijver (Zelootengeest en Nationaalen hoogmoed)

moed) betoont; die een Sabbatsfchender; (*Joh.* IX: 16.) een vriend van Tollenaaren en Zondaaren is; *Matth.* XI: 19. die van de inftelling der Oudften laag denkt, ze zelf niet betracht, (*Matth.* XV: 1—20. *Luc.* XI: 38.) en ver af van zijn vernuft, in naauwkeurige en nieuwere bepaalingen van ftrijdige leeringen onder dezelven, te bewijzen, alles onder het eenvoudig gebod van liefde jegens God en menfchen bevat? hoe kon hij de Mesfiäs zijn, die (naar hunne denkwijze) geene der kenteekenen draagt, welken de Profeeten en Over leveringen van hem opgeeven? (verg. §. 26.) die noch in het burgerlijke, noch in de Hierarchie, eene fchitterende rol naar hunnen wensch fpeelt? die niet het geringfte onderneemt, dat Israëls verlosfing hoopen doet, die niet eens tot eene duidelijke verklaaring komt, dat het Joodfche volk onder eene onrechtvaardige Overheid en overheering zucht; die op geenerlei wijze de vrijheidsdrift aanvunrt (*n*) die

(*n*) Het was de magtige Secte der Farifeeuwen, die de oproerdrift tegen de Romeinen ongemeen voedde, en het ook met Judas Galilaeus en zijne partij hield, welke het afval van den Godsdienst noemde, wen men de overheering eener afgodifche Overheid geduldig verdroeg. Onder Herodes den Grooten wilden zes duizend Farifaeërs den Keizer Augustus niet huldigen, maar

die uit Galilaea, jaa zelfs uit Nazareth, komt; van waar men toch niets groots verwagten kan? (*Joh.* I: 46.) hoe konden dan ook zijne Wonderen iet anders zijn, dan bedriegerijen en tooverkunsten des Duivels? (*Marc.* III: 22.) daar Moses beveelt, alle wonderen voor zoodaanigen te houden, die ter bevestiging eener leere met zijne leere strijdig, geschiedden. Hoe kon zoodaanig een van God zijn? (*o*) Zoo eenen voor den Messiäs te houden, of hem toe te geeven, dat hij zich voor Gods Zoon verklaarde, zou Godslastering zijn! (*Joh.* X: 33.) en wie hem aanhangt, is een Ketter, der Kerkelijke ban waardig! (*Joh.* IX: 22.) Voegt men nu hier nog bij twee gewigtige leerstellingen, die Jesus in zijne voordragt reeds liet doorstraalen, doch welke de Apostelen naderhand regtstreeks en openlijk verklaaren moesten: de aanneeming der Heidenen in Messiäs Rijk, zonder voorgaanden overgang tot het Joodendom, jaa zelfs de opheffing van alle onderscheid tusschen Jooden en Heidenen; en de thands opgehevene verbindende kracht en volledige afschaffing van de Mosaïsche Gods-

maar beriepen zich op hunne wet, die verbood een vreemden Vorst te dienen. *Deut.* XVIII: 15.

(*o*) *Deut.* XIII: 1. ook redenkavelde men wel tegen de wonderen, gelijk men het vindt *Joh.* VI: 31. volg.

Godsdienst-inrichting: (*p*) ſtellingen, die de grondpijlaaren der Joodſche Godgeleerdheid om ver ſtieten: zoo kan men ligt begrijpen, hoe ook zelfs alle getuigenisſen voor Jeſus Opſtanding geen geloof konden vinden; en hoe men kon meenen, Gode een dienst te doen, (*Joh.* XVI: 2.) wen men alles opriep, om eene zulke vermeende Godlasterlijke leer, die te gelijk het aanzien en belang der Volks-voorſtanderen, Priesteren en Hoofden der Secten, eene aanmerkelijke afbreuk doen zoude, uit te roeien, en dezelve, door vervolging haarer belijderen, zelfs tot den dood toe, te vernietigen. (*q*)

ONT-

(*p*) Deeze, den Jooden, naar hunne toenmaalige denkwijze, zoo geheel aanſtootelijke en gehaatte leerſtukken, had Jeſus reeds door zekere wenken te kennen gegeven, in de gelijkenisſen van den wijnberg (*Marc.* XII: 1—11.) en van het Bruiloftsfeest (*Matth.* XXII: 1—14.) ingelijks *Matth.* VIII: 11, 12 *Luc.* XIII: 28, 30. *Matth.* X: 18. XXIV: 14. *Marc.* XIII; 10. *Joh.* X: 16. Cap. IV: 21—24. enz.

(*q*) Stephanus werd het eerſte offer dier belijdenis, nopens het eindigen der Moſaïſche bedeeling. *Hand.* VI: 13.

III. Ontwikkeling der derde Hoofdoorzaak.

(verg. §. 5.)

§. 29.

Slaat men eindelijk zijn oog op het aanmerkelijk *Zedenverval* des Joodſchen volks ten tijde van Jeſus, zoo zal men daar in eene *derde Hoofdoorzaak des ongeloofs der Jooden* tegen hem ontmoeten.

Het Joodſche volk had ten allen tijde, ondanks het genooten hooger licht, en de bijzondere Goddelijke beſchikkingen tot deszelfs Godsdienſtige en zedelijke vorming, zich deeze voorrechten weinig ten nutte gemaakt: Moſes verwijt hun reeds nadrukkelijk hune halſtarrigheid en onbuigzaamheid, die zij ook in volgende tijden zoo dikwijls betoonden, en hoe onwaardig zij de geſchonkene voorrechten waren. (*Deut.* X: 5, 6.) En wanneer de Voorzienigheid niet te gelijk andere, tot de geheele menschheid zich uitſtrekkende oogmerken door dit volk had willen bereiken; zoo zou, buiten twijfel, meenig ander volk, in eenen ſtand gelijk het Joodſche volk geplaatst, zich in Godsdienſtigheid en ze-

zedelijkheid, in een veel hooger trap, hebben doen uitmunten, dan dit volk. Ten tijde van Christus was het zeden verval onder de Jooden, in veele opzichten, grooter dan ooit voorheen. Hun eigen Geschiedschrijver Josephus, de Euängelie-geschiedenis, de uitspraaken van Jesus over de zedelijke gesteldheid van zijne Natie, en eindelijk de vruchteloosheid van alle 's Heilands onvermoeide poogingen, om hen van het verderf terug te roepen, leeren duidelijk, in hoe groot een verval, ook in dit opzicht, zich de Jooden toen bevonden.

Zedert zij onder de heerschappij van het huis van Herodes gekomen waren, en kort daar na onmiddellijk onder den Romeinschen Scepter, inzonderheid zedert zij de verdrukkingen der Romeinsche Procurators ondervonden, waren opstand en beroerten eene gewoone zaak geworden. Hoe meer zij onderdrukt werden, des te grooter werd de verbittering; en de gisting, die vaak in zeer gewaagde onderneemingen uitbrak, bleef bestendig voortduuren. Dit gaf hunnen menschenhaat, en hunnen afkeer van de Heidenen, die hen bij andere volken zoo verachtelijk maakte, geduurig nieuw voedsel; en dit bezielde hen met eenen geest van woestheid en wreedheid. Door de verkeering der Jooden met Buitenlanderen, door den koophandel, door de

jaar-

jaarlijksche feestbezoeken van zoo veel duizend Vreemdelingen, was het toen zoo volkrijk Palaestina, en bijzonder de Hoofdstad Jerusalem, tot eenen hoogen graad van rijkdom gestegen, die de weelde en uitspattende zinlijkheid, met alle haare gevolgen, van de hoogere tot de laager standen verbreid had: de Priesterschap en Voorstanders des volks gaven slechte voorbeelden van heerschzucht hebzucht en rangzucht; de Sectengeest verwijderde overal de gemoederen van elkanderen. De Sadduceeuwsche ligtzinnigheid vond het gunstigst onthaal bij de dartele Grooten; de Fariseeuwsche bijgeloovigheid, die door spitsvindige schoolsche leeringen alle zedelijk gevoel verstompte, hield het grootste deel des volks gevangen, en maakte allen Godsdienst tot eene bloote werktuiglijke plegtigheid. Deeze Sectenzucht, de verscheidene Burgerlijke Partijen, de Nationaale tegenzin tusschen die van Judaea en Galilaea, (*r*) van beiden tegen de Samaritaanen, en van allen tegen al wat Heiden, inzonderheid wat Romein heette; dit alles moest al-

(*r*) *Een volk dat in de duisternis zit* werden de Galilaeërs genoemd *Matth.* IV: 26. Door hunne nabuurschap en verkeering met vreemde volken hadden zij veel van derzelver spraak en zeden aangenomen, het geen hen bij die van Judaea in haat bragt.

alle gezellige deugden noodwendig verdringen. En 't geen dit zedenverval te gelijk onherſtelbaar maakte, was de veelvermogende beſcherming, die alle deeze verderflijke driften, in de toenmaalige Joodſche Godgeleerdheid, in hun toenmaalig zedenloos ſtelſel van den Godsdienst, vonden. Daar door kreeg elke afwijking een ſchijn van billijkheid, jaa zelfs van heiligheid. Hunne haat tegen Heidenen en Samaritaanen heette bij hen zuivere Godsdienstijver; hunne Nationaale hoogmoed, billijke ijver voor hunne rechten, als een uitverkozen volk van God; hunne dweepende oproerzucht, Godsdienſtig Patriottismus, dat de onderwerping aan eene buitenlandſche heerſchappij voor afval van Jehova houdt; hunne booze aanſlagen tegen Jeſus, wisten zij, door zich te beroepen op hunne Heilige Boeken, die geheel andere kenteekenen van den verwagten Mesſiäs, naar hun inzien, aan de hand gaaven, zoo te rechtvaardigen, dat dezelven het voorkomen hadden van eene vroome zorgvuldigheid, om het volk voor bedrog, verleiding en afval van den waaren Godsdienst te behoeden; hunne grootſte overtredingen der zedenwet werden, door de listige bepaalingen, die ſchoolſche leeringen aan dezelve gaaven, door hunne naauwgezette uiterlijke Godsdienſtigheid en werkheiligheid, en door hunnen ijver voor vermeende recht-

rechtzinnigheid bedekt. Op die wijze prees zich het aangenomen Godsdienstſtelſel aan alle onreine driften aan, en het diende der zedenloosheid zelfs ten ſteun en ter verſchooning, 't geen noodwendig het uiterst verval bewerken moest.

§. 30.

Dat bij zoo groot een zedenbederf, eene zoo heilige Leer, als de Leer van Jeſus was, weinig ingang vinden kon, was natuurlijk. Jeſus hield dit zedenbederf zijner Tijdgenooten voor de bron van al hun tegenwoordig en toekomſtig ongeluk: hij opende daarom zijne groote loopbaan, met de oproeping tot verandering van gemoed en bekeering; (*Matth.* IV: 17.) hij kondigde zich zelven als den vervuller der wet aan, (*Matth.* V.) als dien, die gekomen was, om de menſchen van de heerſchappij der zonde te verlosſen, (*Joh.* VIII: 34—36.) en een Rijk op te richten, waar toe men alleenlijk door reinheid des harten, (*Matth.* V: 8.) en door hongeren en dorsten naar de gerechtigheid (*Matth.* VI: 33.) geraaken kan. Hij hield de Heerſchers en leidslieden des volks voor blinde leidslieden, wolven in ſchaapskleederen, volksverleiders, bewaarders en bevorderaars des heerſchenden bederfs, die uit perſoneel belang van

eerzucht en eigenbaat, uit bijgeloovige dweeperij, of uit ligtzinnige onverschilligheid, elke pooging, om hun hunne waare behoefte te ontdekken, tegenstreefden, door hunne schoolsche leeringen; die als planten, welke zijn Vader niet geplant had, uitgeroeid moesten worden; die de wet wisten te verijdelen, (*Matth.* XV: 1—10. *Marc.* VII: 13.) (*s*) en daarom van den grond af moesten verbeterd worden, wanneer zij niet wilden, dat de hoop op redding, die nog overig bleef, door hun toedoen geheel verloren ging. Alleenlijk waren zij het juist, wier bederf meest onherstelbaar was. Hun gemaklijk en inschiklijk stelsel stond in regtstreekschen tweestrijd met Jesus verhevene zuivere en gestrenge grondstellingen: Zijn leven en deugden, waar bij zij verstommen moesten op de uitdaaging, om hem van zonde te overtuigen, (*Joh.* VIII: 46.) waren eene te gevoelige beschaaming hunner huichelaarij en ondeugenheid, dan dat hunne beledigde hoogmoed dezelve lang had kunnen verdraagen. Geene zelfskennis, geen berouw, geen onpartijdig onderzoek zijner leer en daaden, geheel geen smaak en vatbaarheid,

om

(*s*) Hier zegt Jesus uitdruklijk, *gij maakt alzo Gods woord krachteloos door uwe inzetting, die gij ingezet hebt, en dergelijke dingen doet gij veele.*

om de inwendige voortreflijkheid en waarde zijner leer, den geest en de reinheid zijner deugd, te voelen en op den rechten prijs te ſtellen, kon men bij hen beſpeuren; ſlechts wraak over de beſchaaming van hunnen hoogmoed bezield deeze Hoofden en verleiders des volks. — Zoo lang zij Jeſus intusſchen voor een rond reizenden Rabbi aanzagen, die echter zeer veel leerde, dat tegen hunne begrippen ſtreed, en die zich daar bij het aanzien van eenen Profeet gaf, beſchouwden zij hem nog ſlechts met verachting, en geloofden de reeds op hem gevestigde opmerkzaamheid des volks genoeg te kunnen beſchaamen en van hem af te trekken, door ſpotternij, door hem als eenen Galilaeër, eenen Nazarener, en eenen timmermans-zoon te beſchimpen: Maar zoo dra zij, door de kragt zijner Goddelijke leer, die zoo ver boven de Schoolgeleerdheid der Schriftgeleerden verheven was, (*Matth.* VII: 29.) en door zijne Wonderwerken, het getal zijner aanhangeren, of althands zijner bewonderaaren, geduurig zagen vermeerderen, en de gedachte onder het volk wierd opgewekt, „ Daar is een groot „ Profeet, veelligt de Mesſiäs zelf, onder ons op„ geſtaan" (*Luc.* VII: 16. *Joh.* VII: 40, 41.) beraamden zij tegen deezen hun zoo gevaarlijken Man, die door de ontdekking hunner waare gedaante hun geduurig meer een ſchrik werd, ge-

heime ſtreeken en valſtrikken; zij zonden beſpieders tegen hem uit, en zochten hem in zijn reden te vangen; tot dat zij, ziende, dat hij ook deeze bedekte aanſlagen der boosheid te ſchande maakte, eindelijk openbaar geweld gebruikten. Hun geheel gedrag hier bij getuigt van de uiterſte zedelijke verſtoktheid; daar noch de luidſpreekende onſchuld van Jeſus, noch zijne grootheid van ziel, zijne heerſchappij over zich zelven, zijne zachtmoedigheid, zielsrust en onverzettelijke ſtandvastigheid, die zich op de bewustheid zijner goede zaak vestigde, noch zijn Godlijk zwijgen, onder hoon en ſpot en ijdele vraagen, benevens elke edele deugd, die zich hier zoo zichtbaar vertoonde, noch het openlijk getuigenis des Richters voor de onſchuld van den aangeklaagden, noch eenige van deszelfs poogingen, ter verloſſing des onſchuldigen en ter opwekking van het menſchelijk gevoel, den minſten indruk bij deeze lieden achter lieten of voortbragten. (*t*) Het kruis van Jeſus zal altijd het ſterkst ſpreekend gedenkteeken blijven, tot welke eene diepte de gevoelloosheid en verdorvenheid

(*t*) Mattheus en Marcus merken uitdrukkelijk op, dat de Jooden Jeſus uit nijd hebben overgeleverd, het geen ook Pilatus niet onbekend was. *Matth.* XXVII: 18, *Marc.* XV: 10.

heid der menschen zinken kan; gelijk het ons teffens aanleiding geeft, tot eenen waarschuwenden blik, over het geheele zamenweefsel van leugens gemaaktheid en huichelaarij, waar in het menschelijk hart zich kan inwikkelen. Om dat Jesus niet die aardsche Koning was, dien hunne valsche Godgeleerdheid versierd had, en dien hun laage geest slechts begeeren kon, gaven zij hem over in den dood; en klaagden hem echter nog aan, dat hij hun Koning had willen zijn; en terwijl zij zich met het onschuldig bloed, dat zij over zich riepen (*Matth.* XXVII: 25.) bezoedelden, wagtten zij zich, met eene vroome zorgvuldigheid, om door de intreede in de wooning van een Heiden niet verontreinigd te worden. (*Joh.* XVIII: 28.) O witgepleisterde graven! uitwendig blinken zij schoon, maar inwendig zijn zij vol doodsbeenderen en allerlei onreinigheid. (*Matth.* XXIII: 27.) Hoe billijk kon Jesus dit geslacht vergelijken bij een mensch met zeven onreine geesten bezocht! (*Luc.* XI: 14—27.) Hoe billijk van hun zeggen, dat zij de maate der bloedschulden hunner Vaderen geheel vervulden (*Matth.* XXIII: 32, 35, 36.) en dat Tyrus Sidon en Ninive, jaa Gomorra en Sodom, eens tegen hen getuigen zouden!

§. 31.

Deeze ongodsdienſtige en zedenlooze denkwijze, bijzonder van de Hoofden en Voorſtanderen des volks, en van de Priesterſchap, mag als de voornaamſte grond der hardnekkigheid van hun ongeloof worden aangemerkt. Uit al het dus ver gezegde blijkt, dat dit hun ongeloof niet ſlechts beſchouwend, maar ook beöeffenend was; daar het niet bloot op dwaalende verſtandsbegrippen verkeerde inzichten en gevolgtrekkingen berustte; en dat een zamenloop van verkeerde driften en zondenlust hen weêrhield, om den perſoon en de waarde van Jeſus Christus, en zijne leer en daaden, voor dat geene te houden, wat zij waren. Niets verzwakt en onderdrukt zo zeer het innerlijk gevoel der waarheid, de redelijke waarheidliefde en de lust tot onpartijdig onderzoek, of de vatbaarheid voor alle indrukken van het waare en goede, als het overheerſchend geweld van booze lusten en aandoeningen. Waar deeze nog niet heerſchen, daar kan de mensch, ook bij meenige dwaalingen en vooroordeelen, door zijne opmerkzaamheid omtrent het waare en goede, en door zijn nog overgebleven zedelijk gevoel, tot betere overtuiging van, en gehoorzaamheid aan de ſtem der waar-

heid

ſheid, en tot meer helder licht, langzaamerhand gelukkig gebragt worden: dan, waar ondeugende driften dien indruk en dit gevoel verzwakt verſtompt of ten volle vernield hebben, daar vindt de waarheid geen gehoor meer; haare ernſtige en heilige ſtem wordt den ſlaaf zijner aandoeningen haatelijk; en deeze aandoeningen dwingen hem, om de waardij van zaaken en perſoonen, niet zoo als zij waarlijk zijn, te ſchatten en te beöordeelen, maar ſlechts zoo, gelijk de bedorvene denkwijze het wenscht. Deeze denkwijze is onophoudelijk werkzaam, in het geduurig uitvinden van nieuwe twijfelingen bedenkingen en uitvluchten tegen de waarheid; en et bedorven hart misleidt het verſtand. De dwaalende inzichten en vooroordeelen zetten zich des te meer vast, hoe meer zij op zich zelven reeds dienſtig zijn, om de lusten te vleien; en zij worden allengskens een digt gekunſteld zamenweeſſel, waar door geen ſtraal der waarheid meer kan heen ſchieten. Zoo vervalt de mensch daar toe, dat hij de duisternis liever hebbe dan het licht. (*Joh.* III: 19.) En juist zoo ſchetst Jeſus het Character van het grootſte deel zijner tijdgenooten, daar hij hen voorſtelt, als zulken, die *ziende niet zien*, *en hoorende niet hooren*, *noch ook verſtaan*, (*Matth.* XIII: 14.) die bij hunne weereldliefde, aardſche hoop en

verwagtingen, geleeken naar eenen onvruchtbaaren, *vertreeden*, *met doornen bezaaiden*, *en steenachtigen grond*, waar op het zaad der waarheid niet wilde opschieten; (*Matth.* XIII.) wanneer hij hun, met traanen vol meedogen, toeroept: *Hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen bij een vergaderen ...... en gijlieden hebt niet gewild!* (*Matth.* XXIII: 37.) In dit door booze driften onderdrukt waarheidsgevoel, in dit bederf van het hart, erkent Jesus de voornaame bron der hardnekkigheid van hun ongeloof, wanneer hij van zijne ongeloovige tijdgenooten zegt: *Zij hebben de duisternis liever dan het licht, dewijl hunne werken boos zijn; want een iegelijk, die kwaad doet, haat het licht, en komt tot het licht niet, op dat zijne werken niet bestraft worden.* (*Joh.* III: 19, 20.) daar en tegen verklaart hij alleenlijk het rein hart voor den goeden grond en akker, waar op zijn zaad vrucht kan voortbrengen, (*Matth.* XIII. *Luc.* VIII: 15.) en hij maakt de redelijke waarheidsliefde en zucht tot verbetering, tot het eenig mogelijk beding van geloof in hem. *Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne stem.* (*Joh.* XVIII: 37.) *Die de waarheid doet, komt tot het licht, op dat zijne werken openbaar worden, dat zij in Gode gedaan zijn.* (*Joh.* III: 21.) Gebrek aan dit alles, of zede-

lijk

lijk bederf, kweekt eene zoodaanige hardnekkigheid in alle dwaalingen, die de lusten en begeerten vleiën, dat ook de krachtigfte en zelfs buitengewoone tegenredenen vruchteloos blijven, om dezelve uit te roeien en te vernietigen. Daarom vermogten ook alle Jefus Wonderen bij zoo veelen niets ter overtuiging van eene waarheid, die even ftrijdig was tegen hunne driften, als tegen hunne vooroordeelen. Niets is voor een onredelijk hart gemakkelijker, dan door duizend bedenkingen twijfelingen en uitvluchten de waarheid van allen ingang en indruk te berooven. Daar de vriend der waarheid ook de wonderen zou kunnen ontbeeren, daar hij gelooft zonder te zien; (*Joh.* XX: 29.) daar zullen haare vijanden ook bij alle wonderen blijven die zij zijn. Met diepe kennis van het menschlijk hart fprak daarom ook Jefus, *wie Mofes en de Profeeten niet hoort* (d. i. voor de ftem der waarheid, die in hunne fchriften fpreekt, geen gevoel heeft, en daar aan geene gehoorzaamheid bewijst,) *die zal ook, al ware het dat er iemand uit den dooden opftond, zich niet laaten gezeggen. Luc.* XVI: 31.

§. 32.

Aan de maate van hun zedelijk bederf beänd-

 woord-

woordde dan ook de maate van hun ongeloof. Over het ongeloof te zegevieren wordt gemakkelijker of moeilijker of ook onmogelijk, naar maate het zedenbederf min of meer hoog gestegen is. Bij de meeste Grooten en aanzienlijken onder de Jooden was dit bederf, buiten tegenspraak, allergrootst. Zij, die der Fariseeuwsche huichelaarij waren toegedaan, waren de onherstelbaarsten; daarom was ook hun ongeloof onverwinnelijk. Bij anderen, die het ongeluk hadden, ondeugend te worden, doch echter nog geene opzettelijke huichelaars, en even daarom nog vatbaarder waren voor de ontwaaking van het sluimerend geweten, zullen wij meer geneegenheid voor Jesus, meer vatbaarheid voor zijne stem, gewaar worden. Van daar die ernstige verklaaring van Jesus aan de Fariseeuwen: *Hoeren en Tollenaars zullen u voorgaan in Gods koningrijk;* en zij zijn geschikter, om leden van mijn Rijk te worden, dan gij! — Op gelijke wijze was het gesteld met veele vooroordeelen dwaalbegrippen en verwagtingen, die men aan de eigenlijke bestemming van den Messiäs hechtte. Hoe meer men deeze, door Schoolgeleerdheid, door voorgewenden ijver ter bewaaring van het geen men voor rechtzinnigheid hield, of van het aanzien der Secte, waar toe men behoorde, wist te ondersteunen, en hoe meer deeze valsche

Gods-

Godsdienstijver slechts diende, ter verberging van een boos hart, des te grooter moest de tegenkanting tegen alle betere overtuiging zijn. — Jerusalem was de voornaamste zetel der vermeende Joodsche rechtzinnigheid der Schoolgeleerdheid en der Sectenzucht. Daarom wist men hier, waar men, door den ingevoerden leertrant, de vrije en onbevooroordeelde lust tot onderzoek verstikt had, met gekunstelde Theologische rederen van vooren, (a priori) over de zaak van Jesus te beslissen, zijn persoon leer en daaden in het haatlijkst licht te plaatsen, en eenen ieder, die het met hem hield, als eenen Ketter te brandmerken. Van daar die taal: *wij weeten dat deeze een zondaar is*, *maar de schaare*, *die de wet niet weet*, *is vervloekt. — Heeft iemand uit de Oversten in hem geloofd en uit de Fariseeuwen?* *Joh.* VII: 4, 8.

Van daar kon ook Jesus te Jerusalem en in Judaea zich minst ophouden, om dat de vervolgzucht hier meest tegen hem woedde; van daar verrichtte hij ook hier de minste wonderen, dewijl zij hier vergeefsch geschiedden, en slechts vonken waren, om de onstuimige gemoederen te ontsteken, of in vuur en vlam te zetten. Ook was de hierarchische invloed der Oversten, der Priesterschap, inzonderheid der Fariseeuwen, op het volk hier allergrootst; waarom ook hier

de

de gezindheid van het volk omtrend Jeſus zo veranderlijk was, dat zij zich door het aanſtooken hunner blinde leidslieden zoo ras lieten overhaalen, om op Jeſus dood aan te dringen.

Buiten den omtrek van Jeruſalem, in Galilaea, en zelfs in Samaria, (*Joh.* IV.) vertoonden zich deeze vooroordeelen zo ſterk niet, nochte in een zoo onverwinlijken graad: waarom Jeſus leer en daaden hier ook meerderen indruk ſcheenen te maaken. Doch van deeze vooroordeelen, gelijk ook van het hierachisch juk des Sanhedrins en der Priesterſchap, waren de buitenlandſche Jooden meest bevrijd: waarom ook ras daar na veele Christengemeenten uit dezelven voortkwamen. Minst echter waren het overal de Grooten, de Geleerden en de Wijzen, die voor het geloovig aannemen van Jeſus vatbaar waren: meest waren het de laagere ſtanden, op welke Jeſus werken kon. Zonder aanſpraak te hebben op Joodſche geleerdheid, zonder in de Schoolſche termen en gekunſtelde ſtelſels hunner vooroordeelen ingewijd, en met zoo veele Godgeleerde ſpitsvindigheden en tegenſtrijdigheden bekend te zijn, hadden deezen nog meer onbedorven en onverdrongen waarheidsgevoel: 't is waar, van de meenigerlei volksvooroordeelen waren zij ook niet vrij; echter waren zij nog vatbaarder voor den invloed, dien Jeſus leer en daaden

op

op het gezond menschenverstand natuurlijk moesten maaken. Van daar zien wij ook het volk dat zich om hem heen drong, bij zijn onderwijs, de kracht zijner redenen dikwijls ondervinden, de waarheid zijner woorden, en de braafheid van zijn Character voelen, zijne werken, als daaden van God zelf, bewonderen, (*Joh.* VI. XI.) en zijne grootheid, zijn Messiäschap, vermoeden: (*Joh.* VII.) terwijl de Schriftgeleerden en Fariseeuwen slechts daar op uit waren, om hem in zijn reden te vangen, zijne bedoelingen verdacht te maaken, zijnen wandel, als strijdig met de wet, zijne leer, als ketterij, zijne daaden, als werken des Duivels, zijn getuigenis voor zijne Goddelijke waarde, Goddelijke zending, en allernaauwste gemeenschap met den Vader, met wien hij één was, als Godslastering voor te stellen. Echter bevonden zich onder de groote meenigte weinigen, en er waren zelfs onder zijne openbaare bewonderaars navolgers en medgezellen niet veelen, die hem met een volkomen geloof en vertrouwen aanhingen. Zijne daaden maakten op de meesten slechts voorbijgaande indrukken; dewijl dezelve van leeringen en omstandigheden verzeld gingen, die hunne valsche volksverwagtingen niet streelden. Een groot deel bleef wankelmoedig en twijfelachtig. *Zijne* geduurige ontwijking, wanneer men hem tot

Ko-

Koning wilde uitroepen, en meenige zoo genoemde harde reden, (*Joh.* VI: 60.) die den Joodſchen denktrant in rep en roer zette, kon zelfs veelen, die hem dus verre gevolgd waren, ligt weder te rug doen gaan. (*Joh.* VI: 66.) Ook verzuimde de Priesterſchap niet, den ingang, dien Jeſus bij het volk vond, door allerlei kunstgreepen, zoo veel mogelijk te verijdelen. En zoo bleef het ongeloof doorgaands, hoewel in zeer verſchillende trappen, de heerſchende gemoedsgezindheid der meesten van Jeſus tijdgenooten, zelfs onder het volk: want had zich het volk algemeen verklaard voor de zaak van Jeſus, dan had zijne verwerping en verwijzing ter dood door het Sanhedrin niet kunnen volgen; daar deeze vergadering, ondanks al haar aanzien, toch niet verhinderen kon, dat zich het volk dikwijls, op eigen gezag, zeer willekeurig gedroeg. Dit was ook werkelijk in den aanvang het geval, zo wel met Joännes den Dooper, als met Jeſus zelven, wier beider aanzien een tijd lang zoo veel gold, dat de Euangelie-geſchiedenis veele voorbeelden geeft, hoe de Overheden, uit vrees voor het volk, niet durfden ontdekken, wat zij werkelijk van hem dachten, en niet uitvoerden, wat zij tegen hem in den zin hadden, tot dat zij de toeſtemming des volks verkregen hadden. (Men verg. *Marc.* XI: 32. *Matth.*

Matth. XXI: 26, 27. *Hand.* V: 26. enz.) De kruisdood van Jesus moet daarom steeds, als een gevolg en uitwerksel des ongeloofs van verre weg het grootste gedeelte der Natie in 't algemeen, aangemerkt worden; gelijk ook de laatere vervolgingen der eerste getuigen en Apostelen van Jesus. Dit ongeloof wies ook naderhand met het toeneemend en tot den hoogsten trap gestegen zedenbederf zoo zeer, dat eindelijk de ondergang van den Staat, en alle daar mede verbondene schrikbaarende rampen volgden, welke Jesus had aangekondigd, en als eene Nationaale straf over hun gedrag jegens hem wilde aangemerkt hebben. Jerusalem vond zijnen ondergang, dewijl het den dag zijner bezoeking niet in acht genomen, en het heil, door Messiâs aangeboden, zich niet ten nutte gemaakt had. (*Luc.* XIX: 44.

§. 33.

Na al het gezegde zal het onnodig zijn, over de *Kenteekenen en Gevolgen des Ongeloofs der Jooden*, waar van in de vraag gesproken wordt, in 't bijzonder nog te handelen.

Het ongeloof der Jooden teekende zich; door alle die merkteekenen, die doorgaands aan het zelve eigen zijn.

1.) Gelijk nog tegenwoordig de ondervinding leert,

leert, dat de verwerpers van het Christendom zelden deszelfs waaren aart kennen, en zich des aangaande in eene waare onweetenheid bevinden; zoo was het ook gesteld met de Jooden, ten aanzien van Jesus en zijne bestemming. Deeze bleef verborgen voor hunne oogen: zij koozen de duisternis boven het licht, gelijk hun Jesus meermaalen verwijt: bij alle hunne vermeende wijsheid en rechtzinnigheid, wandelden zij echter in de duisternis van dwaaling en vooroordeelen.

2.) De ongeloovige geeft zich gemeenlijk toe in twijfelzucht; hij is er op uit, om gronden voor bereids aangenomene meeningen te vinden, en de tegenovergestelde twijfelachtig te maaken, het geen hem onvatbaar maakt voor alle betere overtuiging; hij is niet zelden traag in het naarvorschen der waarheid, dewijl hij reeds beslist heeft, en verder onderzoek onnoodig houdt. Hoe zeer de Jooden, inzonderheid de aanzienlijken en Geleerden, in de zaak van Jesus, zich aan dit alles schuldig maakten, behoeft geen nader bewijs.

3) Ongeloovige verwerpers van het Christendom hebben doorgaands reeds te vooren een zeker stelstel opgevat van zekere meeningen, waar naar zij het Christendom willen schikken; het geen zij dus niet onbevooroordeeld beschouwen konnen: hunne schriftuitlegging is altijd ge-

gebrekkig; en de verwijten, die zij aan het Christendom doen, gronden zij op misverſtand en onkunde van het Bijbelsch ſpraakgebruik. Dat dit ook bij de Jooden het geval ware; is boven reeds aangetoond.

4.) Het ongeloof kweekt niet zelden menſchenhaat iedelen waan en hoogmoed, waar door men zich verheven acht boven 't geen anderen heilig is, en waar in men niets dan bijgeloof waant te vinden; het is bitter en onverdraagzaam jegens anders denkenden, en wordt hardnekkiger, hoe minder de verworpene ſtellingen de lusten en begeerten ſtreelen. Ook dit kenmerk draagt het ongeloof der Jooden, gelijk de Euangelie-Geſchiedenis zoo duidelijk toont. Daarom bragt ook Jeſus Opſtanding de Hoofden des Volks tot geene andere gedachten. Een gekruiste kon in hun oog nooit de Mesſiäs wezen, en daarom moest elk getuigenis, voor de waarheid zijner Opſtanding, niet anders dan ongelooflijk bij hun zijn. Hunne blindheid deed hen dan ook de eerſte Getuigen van den verrezen Heiland, met gelijke bitterheid, vervolgen; en ten laatſten kwam het zo verre, dat zij, zoo ongeloovig zij zich tegen den waaren Mesſiäs bewezen hadden, zoo ligtgeloovig jegens elken Bedrieger waren, die hen, naar Jeſus voorzegging, onder verblindende gochelaarij bedriegen zou, met den uitroep:

Ziet hier is Christus, of daar, in de binnenkamer, in de woestijn. (*Matth.* XXIV: 23.) Treurig einde der meenigvuldige doolingen van hun verstand en hart!

TWEEDE AFDEELING.

BEÄNDWOORDING DER TWEEDE EN DERDE HOOFDVRAAGEN.

§. 34.

Wanneer men alle hindernissen dus ver opgenoemd gadeslaat, welke de denkwijze van het Joodsche Volk tegen Jesus onderneemingen verwekte, zou men naauwlijks hebben durven waggen, dat er bij dit Volk nog waarlijk iets ware uit te richten. En dit was echter Jesus naaste doel. Zijn ontwerp omvatte wel het gansche Menschdom, *op dat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwig leven hebbe: Joh.* III: 16. Hij zeide, *ik ben het licht der waereld, die mij volgt, zal in de duisternis niet wandelen, maar het licht des levens hebben, Joh.* VIII: 12. en hij wilde een rijk van waarheid en deugd en van liefde en eeuwigen vrede stichten, welk allerlei menschen op den geheelen aardbodem,

door

door gelijke overtuigingen en gezindheden, en door gelijke bedoelingen en handelingen zoude vereenigen, om *met Abraham Isaak en Jakob aan te zitten in het koningrijk der hemelen.* *Matth.* VIII: 11. Met dit al verklaarde hij echter, voornamenlijk gekomen te zijn, ter verlosfing der *verloorene schaapen van Israëls huis, Matth.* XV: 24. *de zaligheid zou uit de Jooden zijn. Joh.* IV: 22. en het Joodsche land was de grond, waar in het mostertzaad des Euangeliums eerst kiemen zou *Matth.* XIII. De hindernisfen, welke zich hier op deeden; het aanmerkelijk Burgerlijk Godsdienstig en Zedelijk verval van dit Volk, welk hij zoo juist kende; de geduurige ondervinding van het vruchtelooze zijner poogingen; het voorzien zelfs van zijnen dood; dit alles weêrhield hem niet, om standvastig te volharden bij zijn ontwerp: en het gevolg toont, dat zijne verwagting hem geenszins bedrogen hebbe. Zijne eerste vereerers, standvastigste aanhangers en belijders, kwamen uit het Joodsche volk voort; en wij zien de eerste Christen gemeente in 't midden van Jerusalem ontstaan. Hier werd Simeöns uitspraak aangaande hem bevestigd, dat hij *zou gezet worden tot een val, zoo wel als tot eene opstanding van veelen in Israël. Luc.* IV: 34. of dat veelen (en, gelijk naderhand bleek, de meesten) zich aan hem er-

geren, en hem verwerpen, veelen echter ook in hem zich oprichten, en op den weg der zaligheid geraaken zouden. Zoodaanig een gevolg, bij zulke hindernisfen, doet een hoogstwijs gedrag van Jefus en van zijne plaatsbekleederen, de Apostelen, in de uitbreiding des Euangeliums, vermoeden. En dit nader in het licht te ftellen, is het onderwerp van het tweede deel der Prijsvraage, aan welker beändwoording deeze Verhandeling is toegewijd: *Welke was de handelwijs van Jefus en zijne Apostelen tegen de Ongeloovigen van hunnen tijd?* waar mede zich te gelijk de beändwoording van de derde vraag gevoeglijk laat vereenigen: *In hoe verre kan deeze handelwijs ons nog ten voorbeelde ftrekken?*

§. 35.

Eerfte handelwijs van Jefus en zijne Apostelen.

Er is ongetwijfeld veel aan gelegen, van welke zijde men het ongeloof der geenen befchouwe, die men leeren en overtuigen wil: anders zal ons gedrag zijn, indien wij het zelve alleen voor een gevolg van dwaalingen, van vroeg ingezogene vooroordeelen, en van valfche begrippen en gevolgtrekkingen houden; anders, wan-

wanneer wij het enkel aan een boos hart toekennen; anders zoo wij denken, dat dit beide te gelijk plaats hebbe. Bij het voorſtellen van de handelwijze van Jeſus en zijne Apostelen, tegen de Ongeloovigen van hunnen tijd, moet derhalven eerst overwogen worden, van welken kant zij derzelver ongeloof bezichtigd hebben? Uit de eigene duidelijke verklaaringen van Jeſus en de Apostelen blijkt, dat zij het ongeloof der Jooden naast voor eene vrucht der dwaaling en der vooroordeelen gehouden hebben, welker kracht en ſterkte zich bij des Volks Overſten, den Joodſchen Raad, de Schriftgeleerden, de Fariſeeuwen en de Priesterſchap, in den hoogſten graad vertoonden: *ach of gij ook bekende, wat tot uwen vrede dient, maar nu is het verborgen voor uwe oogen!* (de kracht der vooroordeelen heeft u verblind!) zoo zuchtte Jeſus bij het aanſchouwen van de Hoofdſtad Jeruſalem, *Luc.* XIX: 42. *Vader vergeef het hun, want zij weeten niet wat zij doen!* was zijn hartroerend gebed aan het kruis. *Luc.* XXIII: 34. En Petrus verklaart den Jooden: *En nu broeders! ik weet, dat gij het uit onweetenheid gedaan hebt, gelijk ook uwe Overſten. Hand.* III: 17. en Paulus zegt, 1 *Cor.* II: 7, 8. *Wij ſpreeken de wijsheid Gods, beſtaande in verborgenheid, welke niemand van de Overſten deezer weereld ge-*

kend heeft: want indien zij ze gekend hadden, zoo zouden zij den Heer der heerlijkheid niet gekruist hebben. Hier uit zien wij zeer duidelijk, dat de Jooden, uit wezenlijk gebrek aan overtuiging, en niet tegen hun beter weeten aan, Jesus verworpen hebben. Niemand zijner vervolgeren en moordenaaren had hem daadelijk erkend voor den geenen, die hij waarlijk was; hunne volksvooroordeelen; hunne geheel andere verwagtingen; hunne verkeerde schriftuitlegging; hunne blinde gehechtheid aan den vaderlijken Godsdienst en de overleveringen; en hunne gansche daar uit ontsprotene valsche Godgeleerdheid, waren hun een beletsel, dat zij in Jesus niet geloofden, en vervulden hen veel meer met eenen blinden Godsdienstijver; zoo dat zij meenden, door het vervolgen van Jesus en zijne aanhangeren, Gode eenen dienst te doen. *Joh.* XVI: 1, 2. Hier bij kwam nu nog de boosheid der geenen, die de voornaamste werktuigen van vervolging tegen Jesus en zijne belijders waren, welke hun ongeloof ten uitersten hardnekkig maakte. Hadden zij hier door niet alle waarheidliefde onderdrukt, zij zouden hunne overige vooroordeelen veeleer, hoewel niet zonder groote moeite, overwonnen hebben: doch bij hen, die Jesus bitterste vijanden waren, ontdekte zich de kracht der vooroordeelen tegen hem allersterkst;

en

en die vooroordeelen vonden een machtig steunsel in hunne zedenloosheid, en dus werd hun ongeloof te gelijk Practikaal; echter zoo, dat nergens alleen de boosheid des harten, en eene verwerping van Jesus tegen beter weeten, plaats vond. Van opgevatte dwaalbegrippen ving hun ongeloof aan, en het was in zoo verre beschouwend; de heerschende zondenlust stevigde het zelve, en maakte het daar door te gelijk beöeffenend. (*u*)

Op deeze wijze beschouwden Jesus en de Apostelen het ongeloof der Jooden: en dit heeft op den aart en de wijze van hun gedrag jegens dezelven geen geringen invloed gehad. Wij vinden namenlijk, dat zij even daarom het ongeloof der Jooden, in zoo verre het een gevolg was van vooroordeelen en dwaalingen, wel hartelijk beklaagen en bejammeren, doch hen als dwaalende, en door dwaaling en onkunde tot ongeloof misleid, niet verdoemen. Dwaaling, onweetenheid en vooroordeelen; kunnen toch niet zelden verschoonlijk zijn; en wanneer men de algemeenheid der Joodsche vooroordeelen bedenkt, en hoe dezelve zich van het een tot het ander Geslacht voortgeplant hadden, en inzonderheid aan zulken, die eene geleerde opvoeding van Jood-

(*u*) Z. *Töllners Vermischte auffsäzze* 2 B. N°. 1.

Joodfche Leeraaren genooten, reeds vroeg wierden ingeboezemd; zoo is er geen twijfel aan, of dit zal ook het geval geweest zijn, bij veelen van Jefus ijverigfte tegenftreevers: maar de boosheid, welke door eigen toedoen veröorzaakt wordt, was het, welke Jefus veroordeelde, en om welker wille, hij ook huu ongeloof, dat in die boosheid een zoo krachtig fteunfel vond, en daar door zoo hardnekkig was geworden, met zoo veel ernst en ijver beftrafte, en hun aankondigde, dat deeze volftrekt ftrafwaardige hardnekkigheid van hun ongeloof een verfchrikkelijk oordeel over hen brengen zou. Bij anderen daar en tegen, die Jefus hield voor zulken, die wel even weinig vrij waren van deeze volksvooroordeelen, doch die door geen zedenloos leven en booze hebbelijkheden voor betere overtuiging onvatbaar bleeven, vinden wij, dat Jefus met de grootfte oogluiking geduld toegeevenheid en verfchooning verkeerde, en hen zoo min om hunne vooroordeelen, welke hen nog weêrhielden, om zich geheel voor hem te verklaaren, veroordeelde, dat hij veel meer nog altijd van dit foort van menfchen in 't vervolg, bij meerdere verftandsverlichting, iets goeds hoopte, *Marc.* IX: 38. volg. Tot dit foort behoorden Jefus Discipelen, die kleingeloovige zwakke vaak mistrouwende en wankelende Leerlingen, die

Je-

Jefus, bij alle hunne nog overgeblevene vooroordeelen, met zoo veel liefde droeg, en in welken hij, ondanks derzelver onkunde en hardheid van hart, bij het weigeren van geloof, ook aan zeer duidelijke bewijzen, (*Marc.* XVI: 14.) zijne toekomftige waardige plaatsbekleeders zag; daar hun waarheidsgevoel door geene ondeugd verftikt was; en die even daarom hunne nog overgeblevene wanbegrippen, bij wasdom hunner kennisfe, weldra verlaaten moesten; gelijk zij dezelven zich dan ook in de daad lieten vaaren, zo dra de Geest der waarheid hun gefchonken werd.

§. 36.

Toepasfing deezer handelwijze als voorbeeld voor ons.

Leerrijk is deeze omftandigheid voor allen, die anderen tot overtuiging van het Christendom zoeken te brengen. Hoe dikwijls is het niet gebeurd, en gebeurt het nog, dat men twijfelaars en ongeloovigen regtftreeks befchuldige van booze vijandfchap tegen het Christendom, en hun ongeloof alleen aan de verkeerdheid van hun hart toekenne; daar het even zoo wel in onweetenheid, misverftand, vroeg ingezogene vooroordeelen, valfche gevolgtrekkingen enz. zijnen

grond kan hebben? Niets zal echter den twijfelaar en ongeloovigen sterker afschrikken, en van alle bereidwilligheid, om aan betere gronden geloof te geeven, meer verwijderen, dan zoodaanig eene beschuldiging, waar door den dwaalenden het meest beledigend onrecht wordt toegevoegd. In 't algemeen kan men, over de eigenlijke bronnen, en over de zedelijkheid van het ongeloof, bij bijzondere menschen, moeilijk oordeelen; en wij, die geen hartenkenners zijn, gelijk Jesus was, moeten ons geheel onthouden van alle beslisfende vonnisfen daar over, en allerminst geneigd zijn, om de ergste dier bronnen aanstonds te vermoeden. Dit kweekt zoo ligt hevigheid en verbittering: eene gemoedsgesteldheid, die zeker niet geschikt is, om dwaalenden beter te onderrichten.

§. 37.

Tweede handelwijs van Jesus en zijne Apostelen.

Jesus vangt zijne onderneemingen, ten beste zijner Natie, daar mede aan, *dat hij haar zedelijk gevoel zoeke op te wekken, en haar opmerkzaam te maaken op haare zedelijke behoeften:* en op gelijke wijze hebben ook de Apostelen hun ambt begonnen.

Be-

Bekeert u, want het Koningrijk Gods is nabij gekomen! was de groote inhoud van Jesus eerste redenen *Matth.* IV: 17. De verklaaring der groote waarheid, *ten zij dat iemand wedergeboren worde* (door zinsverandering geheel herschapen worde) *hij kan Gods Koningrijk niet zien*, geen waardig lid van Mesfiäs Rijk worden! was de inhoud van zijn eerste uitvoerig gesprek, welk de Euangelie-geschiedenis ons medpremdeelt. *Joh.* III: 2. volg. En welk eene, geheel tot het geweten spreekende, diep in hetzelve dringende, tegen het Fariseïsmus de huichelaarij en zedenbedervende school-leeringen ten eenemaal overgestelde, Practicaale Reden, vol van geest en kracht, is niet de zoo genoemde Bergreden, de eerste samenhangende en uitvoerige Leerreden, die in Jesus geschiedenis voor ons ligt? Naar eene geheele reinheid van hart, en eene zoodaanige gerechtigheid te streeven, die alleen den weg baant tot ingang in zijn Rijk en deszelfs zaligheden, is de groote zaak, welke hij hier voordraagt, en met eenen nadruk inscherpt, die alle gemoederen verbaast.

Bekeert u, en laat u doopen, tot vergeeving der zonden! is de eerste vordering van Petrus aan het Joodsche volk. *Hand.* II: 38.

En wat bedoelden de onderneemingen van Jesus onmiddelijken Voorlooper den grooten Joännes

nes anders, dan de Natie de oogen te openen voor haaren zedelijken toeſtand en behoefte, op eene geheele verbetering van hart en leven aan te dringen, en haar door den doop, als een teken van zedelijke reiniging, tot het Rijk van Mesſiäs in te wijden. *Bekeert u, want het Koningrijke Gods is nabij* (bereidt u, door waare verbetering, om den Mesſiäs te ontvangen) *Matth.* III.

In deeze handelwijze van Jeſus en zijne Apostelen ligt eene hooge wijsheid, en eene diepe kennis der menſchelijke natuur. Het geloof in hem, als den Zoon en Gezant van God, als het Licht der weereld, als den Helper aller behoeftigen, en den Zaligmaker aller ellendigen, moest geen bloote zaak van het verſtand zijn; maar den geheelen mensch veredelen, en een nieuw geestelijk leven in hem voortbrengen: Jeſus Rijk moest niet, als een Rijk dat de zinnelijkheid ſtreelt, maar als een Godsrijk, waar in de waarheid en een geloof werkzaam in de liefde, heerſchappij voeren, beſchouwd en gezogt worden. Maar hoe kan men daar toe bereidwillig zijn, wanneer men niet, door erkentenis en gevoel zijner zedelijke behoefte, zulk een ontwerp noodzaakelijk en begeerlijk keurt? Hoe kan de wensch naar hulp en redding, naar deugd en rust en naar licht en hoop ontſtaan? wanneer niet de waare overtuiging en het innerlijk gevoel,

hoe

hoe zeer men dit alles behoeve en noodig hebbe, te vooren zij opgewekt en verlevendigd. Kan men den mensch daar toe brengen, dan heeft men het waare middel tot zijne aanvanglijke verbetering gevonden: men wende zich dan niet flechts tot zijn verftand, maar ook tot zijn hart, of zedenlijk gevoel en gewisfe. In het verftand kunnen zich reeds zoo veele opgevatte meeningen opdoen, dat de waarheid langs deezen weg geen ingang vinde: maar het geweten, dat jaa ook fluimeren, doch altijd ligter kan opgewekt worden, dan diepgewortelde vooroordeelen kunnen worden weggeruimd, is eene zoo heilige ftem, dat de mensch, zoo dra hij dezelve verneemt, haar niet konne weêrftaan. *Rom.* II: 14, 15. De mensch, die het zedelijk verval, waar in hij dus ver lag, begint te voelen, wien eene onverdoofbaare ftem inwendig zegt, *Gij zijt niet, die Gij wezen moest!* wiens eigen hart hem zelfsbefchuldigingen en eene zelfsveroordeeling afperst, die zal te gelijk ook ondervinden, wat hij noodig hebbe, om van die inwendige bittere aanklagten bevrijd te worden; zijn zedelijk gevoel zal hem dra doen bemerken, dat alle listige kunstgreepen van lusten en begeerlijkheden niet toereikend zijn, om hem met zich zelven te bevredigen; hij zal gewaar worden, dat hij verbe-

betering noodig hebbe, en; beginnen te waardeeren, het geen hem daar toe brengen kan.

Een onderricht hier over, het welk zijn gewisse, en zijn naar licht rust verbetering en hoope dorstend hart bevredigt, zal hem welkom zijn. Dien zin, dit gevoel van zedelijke behoefte, dien wensch naar verlosfing van dezelve, in zijne tijdgenooten op te wekken, was de eerste stap, dien Jesus en zijne Leerlingen deeden, ter bereiking van hunne groote bedoelingen. Van daar die algemeene eisch aan allen, die Leden van Jesus Rijk wilden worden: *Bekeert u, en laat u doopen, brengt vruchten voort der bekeering waardig.* Een eisch die, gepaard met andere leeringen, en met het voorstel van het gevaarlijke eener langduuriger gerustheid, ook daadelijk de gemoederen ontroerde en bekommerde; *zij bekenden hunne zonden Matth.* III: 6. zij gevoelden de noodzaakelijkheid der verbetering, en zogten nader onderricht, wat voor hun te doen ware? *Luc.* III: 10. Van Jesus Bergreden, waar in hij het huichelachtig zelfsbedrog en den blooten schijn het masker afligt, en zijne zuivere, wel gestrenge, doch zich aan het gezond menschenverstand en zedelijk gevoel zoo zeer aanprijzende, grondwetten daar en tegen voorstelt; en zijne verhevene zaligspreekingen

aan

aan den geenen alleenlijk verzekert, die zich deeze grondwetten wil eigen maaken; van deeze Leerreden verzekert Matthaeus, dat zij eenen diepen en ſterken indruk op het volk hebbe achtergelaten. *Matth.* VII: 28.

Wie nu deeze indrukken onderhield en aankweekte, zijn eigen zijns Volks toeſtand en behoefte van de rechte zijde aanzag, en het verval daar in zogt, dat men zich zoo zeer van den waaren Godsdienst, en de deugd vervreemd had, die werd vatbaar en bereidwillig, om in Jeſus te gelooven. De vooroordeelen tegen hem moesten bij deezen geduurig verminderen, en zijn hart moest beſlisſen, dat zulk eene Leere, die zoo zichtbaar tot God en de deugd bragt, van God ware.

§. 38.

Toepasſing deezer handelwijze als voorbeeld voor ons.

Eene navolgingwaardige handelwijze voor alle Leeraaren des Christendoms!

1. *Zij* zullen gewis zodanigen, die aan hun onderwijs zijn toebetrouwd, voor ongeloof, en verachting van den Godsdienst en des Christendoms, te zekerder beveiligen, hoe meer zij derzelver zede-

delijk gevoel zoeken op te wekken, en hen te wijzen op hunne zedelijke behoeften. Hoe gewigtig dit, vooral bij het Godsdienstig onderwijs der jeugd zij, valt eenen ieder in de oogen. Met beschouwende leerstukken, en moeilijke, dikwijls zeer afgetrokkene, en bespiegelende bewijzen voor dezelven, aan te vangen, gaat het bevattingsvermogen der jongheid te boven, en blijft altijd onverstaanbaar, al meent men zich ook uitneemend bevlijtigd te hebben, om tot hunne begrippen af te daalen. Het wekt ook geen deelneemend belang voor zulk een onderricht, waar in de Godsdienst verschijnt als een gekunstelde Theorie, die zeer moeilijk is om te bevatten. — Eene geheel andere werking zal volgen, wanneer men zich tot het zedelijk gevoel, tot de gewaarwordingen en ondervindingen zijner leerlingen wendt, en zijn onderwijs daar aan verbindt; wanneer dezelven op de zedewet, die in hunne harten geschreven is (*Rom.* II: 17, 18.) opmerkzaam gemaakt worden, en het zedelijk gevoel, door beöordeeling van het geen in de menschelijke handelingen recht en onrecht, edel en onedel is, inzonderheid door gepaste voorbeelden, uit de Weereldlijke en Bijbelsche geschiedenissen, wordt opgescherpt; wanneer van deeze in het menschelijk hart geschrevene wet tot den Wetgever wordt opgeklommen, en het aanzijn van God, als eene

be-

behoefte voor den mensch, voor zijne deugd en gelukzaligheid, in het licht wordt gesteld; wanneer de stem des gewetens, als Gods stem, en zijne openbaaring door Jesus Christus, als de volkomenste verklaaring van zijnen heiligen wil, en van zijn groot Raadsbesluit en bedoelingen met de menschen, worden voorgesteld; en wanneer de heiligheid van de wetten des Christendoms, en derzelver overeenkoomst met de heilige stem van het geweten binnen ons, en de goedheid en reinheid van gemoed en wandel, welke deeze wetten voorschrijven, worden vertoond, en indien de hulpmiddelen, die ons derzelver beöeffening gemaklijker maaken, en ons geduurig nader tot Gods gemeenschap brengen, en de ziel opbeuren, met verzekering der Goddelijke genade bij eene oprechte verbetering, in derzelver bevallig licht, zoo eigen aan het Christendom, worden aangewezen: de zedelijke natuur des menschen is zoo ingericht, dat zij eene wetgeeving, die met haare eerste grondbeginselen zoo juist overeenstemt, en eenen Godsdienst, die zulk eene naauwe betrekking tot alle onze behoeften heeft, en dezelve bevredigen kan, vereeren moet. Een Godsdienstig onderricht, dat op die wijze zich aan de zedelijke behoeften der menschen aanprijst, zal in staat zijn, om een vast geloof aan het Euangelium, en eene waare hoogachting jegens het zelve, te bevorderen.

2. Op gelijke wijze moet men verkeeren bij zulken, die reeds daadelijk tot het ongeloof zijn overgegaan: en dit zal niet zonder alle vrucht zijn; het ongeloof mooge beschouwend of beöeffenend zijn, zelden zal de twijfelaar, de ongeloovige, zoo verre gaan, dat hij ook het geweten, het aanwezen der zedenwet in de menschelijke natuur, loochene, van welke alle menschen zich bewust zijn, *De Heidenen, die de* (geopenbaarde) *wet niet hebben, zijn zich zelven eene wet, dewijl hun geweten mede getuigt. Rom.* II. Dit is eene eigenschap van het redelijk vernuft, waar van wij de innige bewustheid hebben, welke zich niet laat wegredeneeren. Wanneer derhalven zoodaanig een twijfelaar of ongeloovige ook alle gronden verwerpt, op welken de waarheid en Godlijkheid van het Christendom rust en steunt, en men hem van deeze zijde niet kan bijkoomen, dan geeft ons toch eindelijk zijne zedelijke natuur nog een vast punt, waar van men beginnen kan. Hij zal het wezenlijk onderscheid tusschen recht en onrecht, zedelijk goed en kwaad, het billijken van goede gezindheden, en het wraaken van kwaade, iets dat den menschen zoo natuurlijk is, en een verpligtende zedelijke wet toegeeven; en wanneer hem de heiligheid en zuiverheid der zedelijke wet van het Euangelium, en van de voorschriften

van Jefus, gepaard met zijn groot en heilig voorbeeld, wordt voorgehouden, dan zal zijn zedelijk gevoel dezelve billijken, en hij zal voor den Stichter van het Christendom eene inwendige hoogachting ontwaar worden. Hij is zeker daar door nog reeds geen Christen; maar wanneer deeze hoogachting jegens Jefus en zijne Leer oprecht is, zoo mag men ook op hem de woorden toepasfen, die Jefus eens fprak tot iemand, wiens zedelijk gevoel hem ook deed zien, dat eene zedelijk goede denkwijze, dat God en menfchen lief te hebben, meer waardig zij dan alle offer, *Gij zijt niet verre van 't Koningrijk Gods!* met één woord, overal, waar het gevoel van Godsdienst en van zedelijke behoefte zich ontdekt, en dit gevoel werkt Gods voorzienigheid en overal werkende Geest op meenigerlei wijze, daar zal men ras, vooral in zekere omftandigheden of toevallen des menfchelijken levens, bij tegenfpoed en andere gelegenheden, befpeuren, dat hij den mensch tot ernftig nadenken over zich zelve brenge en tot berouw over begaane misflagen: op welke omftandigheden elk die zijnen verdwaalden broeder te recht wil brengen, naauwkeurig acht moet geeven; want waar dit plaatfe vindt, daar zal ook het gemoed den Christelijken Godsdienst aanneemingwaardig vinden, wanneer dezelve hem, als de waare hulp

aller behoeftigen, die waarachtig en volkomen deeze behoeften kan bevredigen, zichtbaar en tastbaar wordt voorgesteld. *Matth.* XI: 28—30.

§. 39.

Derde handelwijs van Jesus en zijne Apostelen.

Jesus en zijne Apostelen dringen op gevoel der waarheid, en op waarheidsliefde aan, en zij zoeken dezelve, als het wigtigst vereischte tot geloof aan het Euangelium, op allerlei wijze, op te wekken en te versterken.

Daar de ondervinding leert, hoe zeer de menschen geneigd zijn, om liever door navolgingzucht, door vooroordeel des aanziens, en door hunne driften, dan door echte waarheidsliefde, hunne eigere inzichten en overtuigingen te bestemmen; zoo is niets noodzaakelijker, dan daar op te werken, dat deeze allergrootste hindernissen eener betere erkendnis weggeruimd, en waarheidsgevoel en liefde opgewekt en versterkt worden. Dit gevoel der waarheid (sensus veri), het welk bestaat in een ontsloten en opmerkzaam hart, welk ons onbevooroordeeld alles doet aannemen, gelooven, en getrouwlijk ten nutte maaken, dat de kenmerken van waarheid draagt;

zon-

zonder dat wij ons, door nog overgeblevene donkerheden, tot twijfelzucht of volledige verwerping laaten vervoeren; deeze waarheidsliefde, door welke het ons bij onpartijdig onderzoek alleen om de waarheid, en altijd om eene geduurig grootere volkomenheid in derzelver erkendnis, te doen is, ontbrak aan zoo veele tijdgenooten van Jeſus, die enkel naar hunne opgevatte meeningen, naar de ſtelſels hunner bedorvene Godgeleerdheid, naar hunne driften en veelerlei onzuivere bijeinden, Jeſus leer en daaden beöordeelden, en daar door tot onſtandvastigheid, tot onzeker wankelen, jaa tot volkomen ongeloof verleid wierden. Dat dit waarheidsgevoel bij zoo veelen verzwakt of geheel onderdrukt was, hield Jeſus voor den grootſten hinderpaal van het geloof in hem. Daarom verweet hij hun zo dikwijls deeze hunne onzalige denkwijze, en beſtrafte hen, dat zij uit gehechtheid aan hunne leerſtellingen, uit Nationaalen hoogmoed en eerzucht, uit laage eigenbaat, uit valſche ſtaatkunde weereldzin en gebrek aan moed, om voor de waarheid iets op te offeren, zich onvatbaar maakten, om zijner ſtemme gehoor te geeven. *Matth.* XIII. XXI. XXII. *Joh.* XII: 43 en elders: *Hoe kunt Gij*, ſprak daarom Jeſus eens, *gelooven, daar Gij eere van een anderen neemt, en de eere, die uit God is, niet*

zoekt, daar gij ſlechts van laage eerzucht bezield wordt, welke zekerlijk in mij en mijne leer geene bevrediging vindt, en dat geen, wat alleen de waare eer en het welgevallen Gods werkt, niet zoekt. *Joh.* VI: 44. *Gij oordeelt naar het vleesch*, dat is, gij beöordeelt mij alleen naar uwen aardschgezinden ſmaak. *Joh.* VIII: 15. *En oordeelt niet naar het aanzien, maar oordeelt een rechtvaerdig oordeel*, dat is, oordeelt onpartijdig naar de waarheid. *Joh.* VII: 24. *gij gelijkt naar den Vader der leugenen; daarom gelooft gij mij niet, dewijl ik de waarheid zegge. Joh.* VIII: 44, 45.

Daar en tegen verklaarde Jeſus de tegengeſtelde denkwijze voor een wezenlijk vereischte tot het geloof in hem: alleen hij, *die uit de waarheid is* (dat is gevoel en liefde voor de waarheid heeft) *hoort mijne ſtem Joh.* XVIII: 37. dat is, hij ſlechts wordt vatbaar voor de waare vrijheid, waar toe ik mijne aanhangers brengen wil. *Joh.* VIII: 31, 32. Jeſus verklaarde dus den kinderzin voor de echte vatbaarheid voor zijne Godlijke waarheid. *Indien gij u niet verandert en wordt gelijk de kinderkens*, (dat is zoo openhartig onbevooroordeeld vertrouwelijk en gehoorzaam van zin) *gij kunt in het Koningrijk der hemelen geenszins ingaan! Matth.* XVIII: 1—4.

Jeſus deed alles, wat ſtrekken kon, om deeze waar-

waarheidliefde in het gemoed op te wekken en te versterken, terwijl hij derzelver hinderpaalen zogt uit den weg te ruimen.

Daarom was Jesus

1. De schrik der huichelaarij, dat zaamenweefsel van gemaaktheid en valschheid, van bedrog en leugen; waar door men zich met een verblindenden schijn of verleidend schemerlicht vergenoegt, en voor het bekoorlijke van de edele eenvoudigheid der waarheid allen smaak verloren heeft: zeer dikwijls en nadrukkelijk prees hij daar en tegen een rein hart aan; en hij stelde een ongeveinsd en oprecht gemoed, 't welk de onafscheidelijke medgezel der waarheidsliefde is, in deszelfs natuurlijke aantrekkende bevalligheid, tegen de huichelaarij ter haarer beschaaming over. (*v*)

2. Daarom ieverde Jesus ook zoo zeer tegen alle blinde navolgingzucht, en tegen het vooroordeel des aanziens, waar bij men, niet zijn eigen natuurlijk waarheidsgevoel, maar alleen de voorbeelden van anderen volgt, en bevreesd is zijn eigen oordeel te uiten, en zich liever overal door anderen leiden laat. Hij beriep zich op gronden; hij wilde dat men zelf oordeele, en hij waarschuw-

(*v*) Bijzonder characteristiek is de schoone gelijkenis van den Fariseeuw en Tollenaar *Luc.* XVIII.

ſchuwde zijne tijdgenooten, om zich niet van hunne blinde leidslieden te laaten begoochelen, om zich geene zwaare en ondraaglijke lasten op den hals te laaten leggen, die zij zelven niet met den vinger aanroerden, en om zich niet tot eene ſlaafſche eerbiediging te vernederen. *Matth.* XXIII en elders. En zoo ſpraken ook zijne Apostelen: *wordt geene dienstknegten der menſchen* 1 *Cor.* VII: 23. *wordt niet omgevoerd met allen wind der leere Eph.* IV: 14.

5. Met het zelfde oogmerk waarſchuwde Jeſus ook voor alle partijzucht, en deszelfs medgezel, den geestelijken hoogmoed, den Fariſeeuwſchen tijtel- en rangzucht, en voor de heerſchappij over de gewetens der menſchen. — Deeze partijzucht was bij hem ten uiterſte gehaat, daar zij in 't onderzoeken eenzijdig twistgierig en vervolgziek maakt, en van alle waarheidliefde en onvooringenomenheid aftrekt; waarom zich ook Jeſus aan geene der toenmaals heerſchende Secten hield, of zelfs nabij dezelve zogt te komen, maar veel meer de bijzondere leeringen der onderſcheidene Secten altijd, als ſtrijdig met den zuiveren Moſaiſchen Godsdienst, ten toon ſtelde. Van daar ook die vermaaning aan zijne Jongeren: *Gij zult niet meesters genoemd worden, want één is uw meester, namenlijk Christus.* (*Matth.* XXIII: 10.) van daar de waarſchuwing tegen de

de zucht om Joodegenooten te maaken, of anderen tot verandering van hun gevoelen en overgang tot het onze ſterk te dringen *Matth.* XXIII: 15. waar toe de partijzucht dikwijls vervoert, en waar om Paulus zo ſterk afkeurt dat de een zegge, *ik ben het met Paulus, de ander, ik met Petrus, en de derde, ik met Apollos eens* 1 *Cor.* I: 12.

4. Met het zelfde oogmerk heeft Jeſus zich afkeerig getoond van de toenmaalige Joodſche Schoolgeleerdheid, of het valsch, op menſchelijke vindingen gegrond, en in die dagen heerſchend en hardnekkig verdedigd, zaamenſtelzel van Godgeleerdheid, en de laaggeestige woordenzifterij, die daar mede gepaard ging. Deeze Schoolgeleerdheid, die inzonderheid door de geduurig meer opeengehoopte bepaalingen der overleveringen een onoverzienbaar ruim veld opende tot ijdele beſpiegelingen en redentwisten, verwarde en verſtrooide het gemoed, maakte opgeblazen en verdoofde allen lust en liefde tot de eenvoudigheid der waarheid; dewijl men alles toetſte aan zijn aangenomen ſtelſel, en daar uit bedenkingen en zwaarigheden opzocht tegen alles, wat daar mede niet ſcheen in te ſtemmen: van daar Jeſus waarſchuwing *wacht u voor deezen zuurdeesſem! Luc.* XII: 1. welke hen, die zich daar mede bezoedelden, met den waan ver-

vulde, dat zij zagen, daar zij tog, bij het licht der waarheid beſchouwd, blind waren *Joh.* IX: 40, 41. en van daar Paulus waarſchuwing, voor de *kennis die opgeblazen maakt* 1 *Cor.* VIII: 1, 2. voor *dwaaze vraagen*, die niets dan twist en tweeſpalt baaren *Tit.* III: 9 en voor de *Filoſofie*, dat is, de onnutte en ijdele Joodſche Schoolgeleerdheid, die de menschlijke leeringen en uitvindingen deezer weereld, in de plaats der zuivere Leer van God, ſtelde. *Col.* II: 8. Van daar dat Jeſus den kinderkens, welker zielen door deeze Schoolgeleerdheid nog niet misvormd, maar voor de waarheid meer vatbaar en genegen waren, zoo zeer de voorkeur gaf, boven ingebeelde wijzen en verſtandigen *Luc.* X: 21. om dat hij dezelven om die onvervalschte en onbevooroordeelde waarheidsliefde, zalig roemde: *uwe oogen zijn zalig*, *om dat zij* (het licht) en uwe ooren, om dat zij (de ſtem der waarheid) *zien en hooren. Matth.* XIII: 16.

5. Ook zogt Jeſus der menſchenvrees en valſche ſchaamte tegen te werken, en maakte eene vrijmoedige belijdenis der waarheid tot een charactertrek van zijnen waaren vereerer: want ook die vrees en ſchaamte zijn een groote hinderpaal der waarheidsliefde; zij verleiden den mensch, om zijn inwendig gevoel geweld aan te doen, en iets aan te neemen of te verwerpen,

niet

niet om erkende gronden, maar om uitwendige inzichten, om dreigende gevaaren, of veelligt alleen om den naam van een zonderling mensch te ontgaan. Van daar Jesus vermaaning: *Laat uw licht schijnen voor de menschen Matth.* V: 16. *Vreest u niet voor de geenen die het lichaam dooden. Matth.* X: 28. *Wie mij bekennen of verloochenen zal voor de menschen, dien zal ik ook bekennen of verloochenen voor mijnen hemelschen Vader Matth.* X: 32. Zijn eigen voorbeeld, dat voorbeeld van den Koning der waarheid, en het voorbeeld zijner Apostelen, toonden duidelijk, hoe ver zij boven zulke laage inzichten, boven menschenvrees, en boven de toegeevenheid van eenen menschenbehaager, verheven waren, en hunnen eerbied voor de waarheid, standvastig, en met de grootste opofferingen en gevaaren, overal aan den dag legden *Hand.* IV: 5. *Rom.* I: 16. Ook in dit opzigt mogt Jesus zeggen: *Zij zijn niet van deeze weereld, gelijkerwijs ik niet ben van deeze weereld Joh.* XVII: 16.

6. Eindelijk was Jesus gantsche Leer en Leven daarom ook eene zoo gestrenge en onverbiddelijke bestraffing van alle heerschende driften en onreine begeerlijkheden, welke het gevoel en de liefde voor de waarheid tot in den eersten kiem verstikken, en door haar geweld de stem der waarheid verdooven, en dezelve verdacht en ondraag-

draaglijk maaken, ja den mensch dwingen, dat hij den wezenlijken aart en de waarde der dingen slechts van die zijde aanzie en beöordeele, van welke het onrein en bedorven hart dezelve wil hebben aangezien. Van daar verzekert Jesus zoo nadrukkelijk en ernstig: *Uit het hart komen voort booze bedenkingen* enz. *Matth.* XV: 19. *Waar uw schat is*, *aldaar zal ook uw hart zijn Matth.* VI: 21. waar dit groot vereischte, een goed en eerlijk hart, niet is, daar kan het zaad des woords zich niet ontwikkelen (*Matth.* XIII.) daar wast een kwaade boom, die geen goede vruchten kan voortbrengen. (*Matth.* VII.)

Zoo veel liet zich Jesus gelegen liggen aan dit waarheidgevoel, aan de opwekking en versterking van het zelve, en aan het wegruimen van alle deszelfs hinderpaalen! Dit gevoel der waarheid was bij hem *het eenvoudig oog*, dat alles in het waare licht doet zien, en deszelfs mangel *het booze oog*, dat in het duister tasten doet. *Matth.* VI: 22, 23. Van daar vinden wij ook in de Euangelische geschiedenissen, nu en dan zodanigen, vooral onder Jesus eerste oprechte aankleevers vermeld, welken deeze gemoedsgesteldheid eigen was, waare Israëllers, bij welken geen bedrog woonde: men denke aan Jesus Jongeren, aan zijne Vriendinnen, aan Nicodemus Nathanaël en anderen, en zelfs aan zoo mee-

meenig verachten Tollenaar Samaritaan en Heiden, welker harten voor de waarheid open ſtonden, en nog niet misvormd waren, en die even daarin eene Godlijke wijsheid en kracht ontdekten, waarin de Wijzen naar het vleesch niets dan ergernis en dwaasheid vonden. 1 *Cor.* I.

§. 40.

Toepasſing deezer handelwijze als een voorbeeld voor ons.

Een leerrijk voorbeeld voor allen, die anderen tot geloof aan het Christendom willen opleiden, en voordaan veele ſtandvastige en getrouwe belijders van het zelve wenſchen te vormen, of ook zulken, die reeds eene neiging tot ongeloof koeſteren, daar van poogen aftetrekken. In elk menſchelijk hart is tog eenige vatbaarheid voor het gevoel der zuivere waarheid, en haarer Godlijke kracht, om zich zelve aan te prijzen: men ruime ſlechts, naar Jeſus voorbeeld, elk zaad des onkruids weg, welk dit teder kiempje zoo ligt verſtikt. Men kweeke en koeſtere ten dien einde, den openhartigen, den oprechten kinderzin, het gezond menſchenverſtand; men ſtoore deszelfs eigene werkkracht niet, door den onderwijzeling vroeg te gewennen tot eene blinde navol-

volging; men verhoede de overhelling tot ligtzinnigheid en enkel schemerenden schijn, en elke soort van huichelachtig poogen, om anders te schijnen, dan men is; benevens de vrees, om af te wijken van dat geen, het welk de heerschende, hoewel dwaalende toon, en eene algemeene, hoewel onverdedigbaare gewoonte is. Men vorme het gemoed tot waaren smaak voor eenvoudigheid en natuur; men belette, dat onreine driften, bijzonder de hoogmoed, eigenwaan, weereldzin, en zucht om te behaagen, niet indringen, noch zich vestigen; men draage inzonderheid het eerste Godsdienst onderricht met eenvoudigheid voor, met achterlating van onnutte, onbepaalde en onverstaanbaare uitdrukkingen, vraagen en verklaaringen, en pleege overal raad met het eigen oordeel en gevoel, den zedelijken smaak, en al wat waare behoefte voor de vernuftige en zedelijke natuur des menschen is. Dit zal een recht bezef en liefde voor de waarheid, die Jesus leert, wekken, bewaaren en scherpen: met onvooringenomene oplettenheid en leerzucht zal men Jesus woord, zijne daaden, en zijne geschiedenis gadeslaan; en dra zal men voelen, dat daar in het eeuwig leven, de beste weg tot menschelijke verbetering en zielrust, te vinden zij.

§. 41.

§. 41.

Vierde handelwijze van Jesus en zijne Apostelen.

Jesus verkoos geene geweldige, sterk dringende, met één woord, geene onbehoorlijke middelen, ter bestrijding van het ongeloof: hij verkoos geen ander middel, dan den weg van onderrichting; waar aan hij daarom ook de hoogst mogelijke kracht wist bijtezetten.

Het is bekend, hoe men in onze dagen verzonnen hebbe, veele kunstige plannen en stoute onderneemingen aan Jesus toe te eigenen, om zijne Natie voor zich te winnen; naamelijk het invoeren van zekere verborgenheden, het stichten van geheime ordensgenootschappen, en wat dies meer is: maar deeze verdichtingen zijn zo ongerijmd en onbeschaamd, dat dezelve, overmids alle historische gronden daar voor ontbreeken, volstrekt valsch bevonden wierden, en als een flikkerend luchtverschijnsel zeer spoedig weder verdwijnen moesten. — Men behoeft de geschiedenis van Jesus slechts met een onbevooroordeelden geest na te gaan, om overtuigd te worden, dat hij geen ander middel wilde, dan alleen dat middel, welk berekend is naar de zedelijke na-

tuur

tuur der menſchen: naamelijk het algemeen onderwijs, door openbaar onderricht, of eene edelijke overtuiging, door aangevoerde bewijsgronden: niets dan de kracht der waarheid moest hem invloed op de gemoederen verſchaffen.

Men ontdekt geenen maatregel, die ſlechts een ſpoor van geweldaadigheid kan aanwijzen, om zich geloof te verſchaffen; geene daar op doelende verbindnis met de Grooten des Lands, of met de laagere ſtanden; geheel geene ſtaatkundige drijſveer werd daar toe in beweging gezet: hij vermijdde opzettelijk alles, wat ook ſlechts de minſte verdenking van dien aart verwekken kon, ook dat alles, wat juist wel geen dwang ſchijnt, doch echter dwang is: hij ſtelde b. v. geene verblindende beloften voor; wie hem wilde navolgen, dien verwees hij op kruis, en op gevaar van goederen en leven Matth. XVI: 24. volg. hij uitte geen verlangen naar geruchtmaakend aanzien; hoe dikwijls was het meir van Tiberiäs zijne toevlucht, om in eene eenzaame plaats te ontwijken, en de beweegingen en hem zoo lastige bewonderingen des volks te ontgaan? hij bediende zich van geene ſophiſtiſche redeneeringen: zijne woorden waren wel geest en leven Joh. VI: 63. doch echter vol eenvoudigheid en natuur; hij pleegde geen vroom bedrog, want 'er is nergens eene angſtige achterhoudenheid, maar overal de grootſte vrijmoedigheid,

heid, in zijn ſpreeken en doen, op te merken; hij toonde geen geweldige en doordrijvende zucht, om Proſelyten te maaken: hij riep *een wee! over hen uit, die zee en land omreisden, om één Joodengenoot te maaken, en als hij het geworden was, uit hem een kind der helle maakten, tweemaal erger dan zij waren, Matth.* XXIII: 15. Tot zijne Discipelen zeide hij: *zo iemand u niet zal ontfangen, noch uwe woorden hooren, uitgaande uit dat huis, ſchudt het ſtof van uwe voeten af. Matth.* X: 14. Hij betoonde geenen dweepzieken ijvergeest: *ik ben niet gekomen* (zo ſprak hij met woorden en wandel) *om te veroordeelen, maar om te behouden! Joh.* III: 17. *Gij weet niet van hoedanig een geest gij zijt. Luc.* IX: 55. *Laat het onkruid en de tarwe te ſamen opwasſen tot den oogst Matth.* XIII: 24 — 30. hij wist niet van eene verhitte twistzucht; op hem pasten de woorden: *Hij zal niet twisten noch roepen, en daar zal niemand zijne ſtem op de ſtraten hooren. Matth.* XII: 19 hij mijdde het doldriftig afwijzen van allen tegenſpraak: ontmoette hij denzelven, hij bezat zich zelven met onverwinlijk geduld, hij was vervuld met kalmte van geest, en gaf bedachtzaam andwoord met overtuigende bewijzen. Hij dreigde en veroordeelde geenen dubbenden twijfelaar, of zwakken, of klein geloovigen: hij beminde zelfs den Jongeling, die tot de van hem ge-

vorderde groote proef nog niet komen kon. *Marc.* X: 21. *Wie tegen mij niet is, die is voor mij!* zoo ſprak hij ook met opzicht tot die geenen, welken hem nog niet volgden. *Marc.* IX: 38. en vervolgens. *Het gekrookte riet wilde hij niet verbreeken, noch de glimmende vlaswieke uitbluſchen. Matth.* XII: 20. Hij ontdekte zelfs geene hardheid en bitterheid tegen verklaarde ongeloovigen en vijanden der waarheid: in zijne aankondiging van het oordeel, dat hen wagtte, mengden zich traanen van Godlijk mededoogen. *Luc.* XIX: 41.

Zoo ver was er Jeſus zelfs af, van ooit een meer of min geweldig middel, of eenigen weg van dwang, in te ſlaan, ter bereiking zijner oogmerken: en even zoo moesten zijne jongeren ook te werk gaan: Zij moesten geensſins heerſchen, ten minſten door geene ſoort van burgerlijk geweld; maar zij moesten zich alleen door de uitvoering van hunnen last, *onderwijst alle volken en doopt ze, predikt het Euangelie allen creature!* invloed verſchaffen, en Burgers voor Jeſus Rijk winnen, *Matth.* XXVIII: 19, 20. en *Marc.* XVI: 15, 16. want dit Rijk was geen Rijk van deeze weereld, geene weereldlijke ſtaatsregeling, en het ſloot daarom alle aardſche wapenen uit *Joh.* XVIII: 36. Hoe geheel overeenkomſtig het oogmerk van Jeſus zij deezen last

ook

ook werkelijk vervulden, getuigen hunne geschiedenis, hunne leer, daaden en schriften: zoo dat zij vrijmoedig van zich zelven durfden verzekeren: *onze wapens zijn niet vleeschelijk, maar krachtig in God.* 2 Cor. X: 4. *wij voeren geene heerschappij over uw geloof, maar wij zijn medewerkers uwer blijdschap.* 2 Cor. I: 24. en ook even dit vorderden zij van elken anderen Leeraar des Euangeliums: *Weidet de kudde Gods, niet als heerschappij voerende over het erfdeel des Heeren, maar als voorbeelden der kudde geworden zijnde.* 1 Petr. V: 3.

Daar nu Jesus geen ander middel ter bereiking zijner oogmerken, geen anderen weg tot het menschelijk verstand en hart, kende of billijkte, dan den weg van onderwijs; daar de waarheid alleen door zich zelve moest zegevieren, en hij alle andere ontwerpen, om door dwang den weg voor zijnen Godsdienst te baanen, en zijne groote bedoelingen door te zetten, ten sterksten afgekeurd en verboden heeft; *Luc.* IX: 52—56. kan elk ligtelijk begrijpen, dat hij aan dit eenig middel, aan de voordragt zijner waarheid, alle mogelijke kracht zal hebben willen en konnen geeven.

En hoe zeer dit van hem, en van de Leerlingen door hem gevormd, daadelijk geschied zij, leeren ons de Euangelische schriften.

Jesus onderwijs is een kort begrip van de reinste, verhevenste, en voor 't algemeen allernuttigste leeringen, die zich noodwendig moeten aanprijzen, bij elk menschlijk hart, dat liefde en gevoel voor waarheid, en voor de wezenlijke behoeften der menschheid heeft: zijn onderwijs is geen wijdloopig en gekunsteld stelsel, dat een zeldzaam vermogen van afgetrokkene bespiegeling vereischt of onderstelt, en voor de groote meenigte moeilijk is te verstaan en te onthouden, en haar daarom afschrikt. Het geheel kort begrip zijner leer laat zich tot weinige, maar groote en gewigtige, grondstellingen brengen. *Dit is het eeuwig leven, dat zij u kennen, den eenigen waarachtigen God, en Jesus Christus, dien gij gezonden hebt. Gij zult den Heere uwen God lief hebben boven alles, en den naasten als uzelven. Dit is de vervulling der wet. Doet dat, en gij zult leeven. Joh.* XVII: 3. *Luc.* X: 27, 28. en elders. Voor de nadere bepaalingen en toepassingen deezer voornaame grondstellingen opent zich een ruim veld, en elk Christen moet, door waarheidliefde geleid, dezelve, naar zijn vermogen opzoeken, en alles overeenkomstig zijne omstandigheden en behoeften toepassen. Daar toe hebben ons Jesus en de Apostelen zelf den leidraad in de hand gegeven, door alles, wat zij, met betrekking tot

zul-

zulke grondſtellingen, verder geleerd en gedaan hebben. Deeze nadere leeringen en toepasſingen verliezen zich echter zoo weinig in een gekunſteld leerſtelſel, dat veel meer de eenvoudigheid en duidelijkheid, of beknopte en klaare voorſtelling derzelve, zoo wel den denker als den ongeleerden in verwondering wegrukken: dezelve worden met zo veel alles overtreffenden nadruk, klaarheid. bevatlijkheid, waardigheid en ernst voorgedragen, dat er niets bij kan vergeleken worden, wat voor Jeſus tijden over des menſchen voornaamſte aangelegenheden ooit van iemand is ter baane gebragt. Zijne welſpreekendheid is geene verblindende ſchemering, maar een verlichtend licht; geen ſophiſtiſche woordenſtrijd, maar geest en leven; geen verwarrende redeneerkunst, maar hij gebruikte eene taal, die het menſchelijk hart innam. *Hij leerde als magt hebbende, en niet als de Schriftgeleerden*; (*Matth.* VII: 29.) welken zich verloren in vergezogte leenſpreuken, in geestelooze ſchriftverklaringen, in ſpitsvindige onderzoekingen van bijzondere gewetens vraagen, en in ſchoolſche twisten, of Hillel dan of Schammai gelijk hadden? Hij predikte, voor het verſtand en voor het geweten, waarheden van onmiddelijken invloed op de beöeffening, welke men ſlechts in derzelver waar licht, behoefde te beſchouwen, om te moeten toe-

ſtemmen, dat zij verdienen waarheden genoemd te worden, die van den hemel zijn nedergedaald. Hij wist zijne voordracht, naar de omſtandigheid en het geſtel van zijn volk, en naar de bijzondere behoefte zijner hoorderen, interichten, en de waarheid zo heilzaam en treffend, en met zoo veel kracht en nadruk, voor te ſtellen, dat elk ras ontdekken en voelen moest, dat hij alleen zo konne ſpreeken, wiens dagelijks werk, en *wiens ſpijze het is, dat hij den wil van zijnen hemelſchen vader doe. Joh.* IV: 34. Dit deed hij met eene naar de begrippen afdaalende bevatlijkheid en bevalligheid, die alles met bezorgde keuze te hulp roept, wat eenigzins kan medewerken, om de onzichtbaare waarheid aanſchouwlijk te maaken, te verzinlijken, en levendiger voor te ſtellen; waar toe hij zich bediende van menigerlei beelden, vertellingen en gelijkenisſen, en van wendingen die de opmerkzaamheid wekken, en het hart beweegen en roeren konden; terwijl hij tevens gebruik maakte van uiterlijke omſtandigheden, van toepasſelijke gebeurenisſen, en van zijn eigen voorbeeld!

Zoo leerde Jeſus! En de krachtvolle en voortreffelijke taal en geheele leerwijze van eenen Paulus, Petrus, Jacobus en Johannes, toonen den opmerkenden wel dra, in welke ſchool, en naar welk voorbeeld zich deezen gevormd hebben.

De

De uitwerkfels van zulk eene voordragt konnen veel duidelijker, dan eenige befchrijving, derzelver waarde en volgeestig vermogen aan den dag leggen. Want die leertrant maakte op eene zoo verwilderde, onleerzaame, in zoo veele vooroordeelen ingewikkelde, en met geheel andere verwagtingen vervulde Natie, als de toenmalige Jooden grootftendeels waren, een zeer ongemeenen indruk. *Het volk ontzette zich over zijne leer. Matth.* VII: 28. zij zeiden: *Nooit heeft een mensch zoo gefproken, gelijk deeze mensch. Joh.* VII: 46. *Als zij dit hoorden, werden zij verflagen in het hart. Hand.* II: 37. en wat dies meer is.

Schoon deeze indruk, door zoo menige van elders ontftaande hindernisfen, die nog te overwinnen waren, ook al bij veelen niet zoo diep hechtte, dat zij overgingen, om in Jefus te gelooven; zoo blijft echter die indruk een fterk getuigenis voor de inwendige waarde en kracht van zulk een onderwijs: en wanneer wij vervolgens gewaar worden, hoe veele Christen-gemeenten uit Jooden en Heidenen zoo fpoedig ontftonden, en wel door het eenig middel van onderwijs, zoo is dit een fterk fpreekend bewijs, hoe krachtig en voldoende dit middel, hoe groot en vermogend de kracht der waarheid door zich

zelve zij, om over alle haare hindernisſen te zegenvieren.

§. 42.

Toepasſing deezer handelwijze, als een voorbeeld voor ons.

Hoe weinig bedachten dit alle die Leeraars des Christendoms en Voorſtanders der Christelijke Gemeenten, die van dit alleen geöorloofd, met het voorbeeld van Jeſus en de Apostelen overeenſtemmend, en naar den aart van den menſchelijken Geest bereekend middel, of niet het minſte gebruik maakten, of althands meenden, benevens het zelve, ook dwangmiddelen te moeten aanwenden, en door allerhande geweldaadige poogingen, door een zoogenoemd vroom bedrog, door ſtaatkunde, door vervorming der Christelijke Kerk in een weerelolijk ſtaatsbeſtuur en door vloekſpraaken der Kerkvergaderingen, door banblikſemen, of door vuur en zwaard, de ongeloovigen te kunnen bekeeren, en alzo meenen, dat woord: *Dwingt ze om in te komen! Luc.* XIV: 23. tot hoon en ſchande voor het Christendom, te moeten vervullen.

Deeze ſchrikbaarende tijden zijn voorbij, in welken men den menſchelijken Geest als eene

machi-

machine, die ſlechts moet voortgeſtoten worden, behandelde; tijden gebrandmerkt door daadzaaken, die zoo veele wapenen aan het ongeloof in de hand gaven, om de leer des Euangeliums verdacht te maaken; die den Vrijgeesten gewenschte geleegenheid gaven, om den Christelijken Godsdienst te beſtrijden, en denzelven, als eenen onverdraagzaamen menſchenvijand, voor te ſtellen, en om alles daar aan toe te ſchrijven, wat het werk des onverſtands, der dweeperij en der baatzuchtige driften was. Maar, is daar mede in 't algemeen onder de Christenen ook reeds verdweenen alle ſoort van dwang, die in den eerſten opſlag wel minder ſchijn van dwang vertoont, maar echter in de daad, den naam van dwang even eens verdient? Zijn zij allen, die eene roeping hebben, of meenen te hebben, om de groote zaak des Christendoms te handhaaven, bezield met den zin van zijnen grooten Stichter? die vervuld was met eene Godlijke wijsheid en diepe kennis der menſchelijke natuur, als een waar hartenkenner, en die elk ander middel, om des menſchen geest door zijn licht te beſtraalen en gelukkig te maaken, buiten dat van onderwijs, volſtrekt niet gedoogen wilde? Of is het ſtichten van geheime gezelſchappen, waar toe onze leeftijd zoo veel overhelling ſchijnt te hebben, en waar door men meent voor de zuivere

leere den weg te baanen, beter, dan die vrije en opene weg tot waarheid, welken Jesus aanwees, toen hij beval, *op de daken te prediken, wat hij* zomwijlen *den zijnen*, om bijzondere redenen, *in het oor gezegd had*? *Matth.* X: 27. Of zijn alle door weereldlijk gezag ondersteunde bevelen, betreffende het geloof en ongeloof, wel iets anders, dan vleeschelijke wapenen, die Paulus niet gebruikt wil hebben? 2 *Cor.* X: 10. en die de overige Apostelen regtstreeks verwierpen, als zij der Joodsche Overheid, die hun de verdere verkondiging der haar zoo onrechtzinnig schijnende nieuwe leer, welke zij predikten, verbood, deeze groote grondstelling te gemoet voerden: *Men moet Gode meer gehoorzaam zijn, dan den menschen! Hand.* IV: 19. V: 29. Kan iemand zich de zoo dikwijls aangepreezene harssenschimmige ontwerpen, tot vereeniging van alle Godsdienstige gezindheden, door gemeenschappelijke geloofsformulieren, ook slechts verbeelden, zonder zich daar bij eene handelwijs voor te stellen, die met de natuur van den menschelijken geest onbestaanbaar is? Wat zal men zeggen van den valschen Godsdienstijver, die den of daadelijk, of naar ons vermoeden, dwaalenden mensch met een achterdochtig oog en met bitterheid beschouwt, en hem liefdeloos als een gevaarlijken man aftekent, en elken anders

den-

denkenden aanſtonds, als een vijand der waarheid en des Christendoms, veracht? Is dit geene openlijke afwijking van Paulus voorſchrift, die van zijnen Heer had geleerd: *het geloof met de liefde* te verbinden? 2 *Thesſ.* III: 15. Is de vervolgzucht, de kettermaakerij, de onzalige Theologiſche twistgierigheid (van welke bevrijd te worden de hoofdgrond was, waarom de naderende dood aan eenen Melanchton zoo begeerlijk voorkwam) zijn deeze heillooze driften, die zich daar bij, onder den ſchijn van zuivere waarheidliefde, en ijver voor de eere van God en Jeſus, listig weeten te verſchuilen, niet geheel gelijk aan de Joodſche blindheid, die waanden Gode een dienst te doen, wanneer zij de leere der Apostelen, welke der vermeende Joodſche regtzinnigheid den ondergang dreigde, vervolgden? Of is dit alles bij zulken, die het Christelijk geloof bevorderen willen, zoo weinig te bemerken, dat alle klagten daar over in onze dagen onbillijk zijn? En zijn niet alle deeze handelwijzen, die niets anders dan tegengeſtelde werkingen voortgebragt hebben, en voortbrengen kunnen, volſtrekt ſtrijdig met de eenige alleen vruchtbaare handelwijze, die Jeſus verkoos en geboden heeft?

Dat toch allen, die dwaalenden, tot ongeloof overhellenden, of daadelijk ongeloovigen,

voor

voor de Christelijke waarheid trachten te gewinnen, Jesus voorbeeld altijd in 'toog hadden, en het als eene beslischte zaak aanmerkten, hoe onmogelijk, hoe geheel strijdig tegens Jesus oogmerken, en tegen de menschelijke natuur het zij, door eenige soort van harde, doordrijvende, of geweldige middelen deeze of geene voorstellen aan anderen te willen opdringen! En dat daarom inzonderheid alle Leeraars van den Godsdienst bestendig zorgden, om aan het eenig, maar volkomen toereikend, middel van onderwijs, naar het voorbeeld van Jesus en de Apostelen, de hoogstmogelijke kracht en werkzaamheid te geeven, en daar door aan het Christendom den roemruchtigsten zegepraal, den zegepraal door zich zelven, te verschaffen! Dat zij altoos vervuld waren met den geest der *wijsheid*, *die van boven*, *die zuiver*, *vreedzaam*, *bescheiden*, *en gezeglijk is*, *en vol van barmhartigheid en goede vruchten*, *en niet partijdig oordeelende*, *en ongeveinsd.* *Jac.* III: 17. Het Euangelium van Jesus in zijne oirspronglijke zuiverheid en eenvoudigheid, met waardigheid en warmte, naar de vatbaarheid des volks, en met waarneming van plaatsen en tijden, voorgedragen, even als wij het in de leerwijze van Jesus en zijne Apostelen vinden, zal niet geheel zonder alle heilzaame uitwerking, ook voor den twijfelaar, den wan-

kelenden, en den ongeloovigen geleerd en gepredikt worden. In haar Godlijk licht te voorſchijn gebragt, zal Jeſus Leer zich ook aan deezen bewijzen, als eene kracht Gods, als een levend zaad, als een tweeſnijdend zwaard, dat tot in het binnenſte der ziele dringt, waar voor haare eerſte verkondigers dezelve verklaarden. Eene uitwerking, die ook ten deele daarom te wagten is, wijl het ongeloof van zoo veelen daar in is gegrond, dat zij verwerpen het geen zij niet verſtaan; ten minſten, dit is de alleen mogelijke weg daar toe! en wanneer daar bij de reeds dikwijls herhaalde voorſlagen, tot verbetering van den openbaaren Godsdienst, niet ongehoord bleeven, maar geduurig meer algemeen gevolgd wierden, dan zouden deeze verwagtingen nog meer gegrond en billijk zijn. Want dat veelen onzer tijdgenooten, door zoo veelerlei nog voortduurende ongeſchikte leerwijzen en inrichtingen, omtrent het in en uitwendige van het Godsdienstwezen, tot koelheid jegens het Christendom, van daar tot onverſchilligheid, van daar tot ligtzinnigheid, en eindelijk tot ongeloof gebragt, en daarin verſterkt worden, zal niemand, die onzen leeftijd gadeſlaat, ontglippen.

§. 43.

§. 43.

Vijfde handelwijze van Jesus en zijne Apostelen.

Jesus vordert van zijne tijdgenooten eigen nadenken, eigene vrije beproeving, en onderzoek van het geen hij beweert; hij wekt zelf twijfelingen in hun op; hij wijst deeze echter ook haare grenzen aan, terwijl hij aandringt op geloof. Niet slechts het middel zelf, waar door Jesus alleen zijne bedoeling, om het licht der weereld te worden, zogt te bereiken, zijn leerzaam onderwijs (§. 41.) maar ook de geheele aart en de wijze, op welke hij door dit middel werken, en over het ongeloof wilde zegevieren, verdient onze opmerkzaamheid.

Het eigen nadenken, het gebruik van het vernuft en gezond menschenverstand, eigen vrije beproeving en onderzoek, zogt Jesus op allerlei wijze, door zijn onderricht, bij anderen op te wekken, en hij vorderde dit uitdrukkelijk van hun, die het besluit wilden neemen, om zijne aanhangers te worden. Dit was ook onvermijdelijk noodig, wanneer zijn Godsdienst dat zou worden voor de menschen, wat hij bedoelde; een Godsdienst namelijk voor het verstand en het hart,

hart, die vaste overtuigingen, vroome bevindingen, goede gezindheden, eenen in alle deugden vruchtbaaren leevenswandel, blijde geloofsverwagtingen en gegronde hoope zoude voortbrengen. Daar toe moesten de edelſte krachten des menſchen opgewekt en werkzaam worden, wijl dan alleen die verſtandige overreeding uit erkende gronden mogelijk wordt, die waare belangneeming in de waarheid voortbrengt, en haar krachtig en werkzaam maakt. Alleen de Stichter van een valschgenaamden Godsdienst, die verder niets bedoelt, dan de waarneeming van zekere gebruiken, eene werktuiglijke Godsdienſtigheid, en een huiverig vasthouden aan plegtigheden en voorſchriften, kan geene vrije werking van den menſchelijken geest, geen onderzoek gedogen, om dat dezelve hem gevaarlijk zijn: maar een Godsdienst, gelijk die, welken Jeſus ſtichten wilde, welke geheel zedelijk van aart, en welke geest en leeven is, als zijnde *eene kenniſſe der waarheid, die naar de Godzaligheid is, in de hoope des eeuwigen leevens, welke God, die niet liegen kan, beloofd en geopenbaard heeft. Tit.* I: 1, 2. 2 *Theſſ.* II: 13, 14. deeze Godsdienst eischt van den mensch, dat hij zijn eigen verſtand wel gebruike tot behoorlijk onderzoek; op dat dezelve niet ſtrijdig met zich zelve ſchijne, en niet ophoude

de voor verstandige, vrije en zedelijke wezens gepast te zijn.

Ook kan men dit nuttig gebruik des verstands', welk de menschen tot menschen maakt, niet sterker aanbevelen, dan Jesus en zijne Apostelen gedaan hebben. Zij willen geene geweldige en doordrijvende middelen §. 41., zij gebruiken geene gebiedende magtspreuken, zij vorderen geen blind geen ongegrond geloof, maar een geloof, dat de vrucht is van nadenken, van overlegging en van erkentenis der vaste grondbeginselen; zij beroepen zich daarom overal op bewijsgronden, zij willen overal den lust opwekken tot onderzoek, of en in hoe verre iets waar zij, zoo wel in alle aangelegenheden in 't gemeen 1 Thesf. V: 21. als ook voornamelijk in den Godsdienst *Rom.* XII: 4, 5. 1 *Joh.* IV: 1. De geheele leertrant van Jesus toont, hoe zeer hij, zoo wel in zaaken van den Godsdienst, als in die des gemeenen levens, daar op aandrong, om van het gezond menschenverstand gebruik te maaken, deszelfs uitspraaken met die van den Godsdienst te vergelijken. *Luc.* XI: 39, 40. XIV: 16. *Matth.* XXIII: 16—33. het zedelijk gevoel, de grondbeginselen der zedelijkheid, te laaten beslissen. *Luc.* X: 25—37. en zich van de vernuftigheid, welke den kinderen deezer weereld in hunne soort bewijzen, niet

te

te laaten beſchaamen. *Luc.* XVI: 8. En dezelve toont zeer klaarblijklijk, hoe hij zoo meenige leering, om den geest des nadenkens op te wekken en te ſcherpen, in het ligt omkleedſel der Parabolen huldde, en ze met den uitroep beſloot: *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore!* *Matth.* XIII. hoe grondig hij bedenkingen beandwoordde, en hun, die zonder toereikende redenen zijne navolgers worden wilden, dit afraadde. *Luc.* IX: 57—62. hoe hij de hardnekkige vooringenomenheid voor alle aangenomene meeningen, die, bij gebrek van meer zorgvuldig nadenken, de ziel voor betere overtuigingen toeſluit, berispte. *Matth.* XII: 39. volg., hoe hij inzonderheid het geduurig herhaald naarvorſchen nadrukkelijk aanprees, *Joh.* V: 39. en hoe geheel in zijnen trant de Apostelen alle handelingen, die niet uit vast gegronde overtuiging voortvloeiden, voor zondig verklaarden, *Rom.* XIV: 23. en ſteeds daar op aandrongen, om onvermoeid naar volmaaking der kennis, naar geduurig toeneemende verlichting te ſtreeven, van de zedelijke kindschheid tot den mannelijken ouderdom voord te gaan, en zich daar bij de gronden zijner overtuiging en hoope ſteeds te herinneren. *Gal.* III: 23. volg. 1 *Cor.* II: 6. XIV: 20. *Hebr.* V: 12. VI: 14. 1 *Petr.* III: 15.

Daar deeze geest van onderzoek en beproeving veelal oorzaak is, dat men aan meenigerlei twijfelingen worde blootgefteld, kunnen en mogen deeze ook niet altijd euvel genomen, veel min zondig gereekend worden, daar zij een noodwendig gevolg zijn van het beproeven, en van het ftreeven naar wasdom in de kennis. Daarom vinden wij ook niet, dat Jefus eenige twijfeling op zich zelve, wanneer die uit zekere erkende zwaarigheden ontftond, ooit veroordeeld hebbe; alleen wanneer zij uit ftrafbaare traagheid, partijdigheid, onreine driften, en onderdrukten waarheidszin, voortkwam, berispt hij dezelve; zijn geheel gedrag en leerwijze waren zoo ingericht, dat zij, als een proefſteen der waarheid, aanleiding tot nadenken en twijffelingen verwekken konden. Jefus uitwendige gedaante, vergeleken met zijne verklaaringen, aangaande zijne hooge zending en waardigheid, de aankondiging van een Rijk door hem op te richten, met het gebrek aan allen aanzienlijken in 't oog vallenden toeftel daartoe; de voorzegging van zijnen aanftaanden geweldigen dood, juist op het eigen oogenblik, dat hij zijne Jongeren zalig roemt, wijl zij hem voor den Mesfiās erkenden, *Matth.* XVI: 16—21. dit alles moest bevreemding en twijfel baaren; en die gemoedsgefteldheid treffen wij aan bij veelen, die hem

hem voor het overige zeer waren toegedaan, en zich daaruit slechts langzaamerhand verheffen konden. De geheele wijze, op welke Jesus in zijne Tempelredenen, over zijn persoon waardigheid en bestemming, met de Jooden redentwistte, (toen hij zich daar over b. v. niet volkomen duidelijk verklaarde, dikwijls slechts voorafgaande stellingen opgaf, en het trekken van gevolgen daar uit aan hun zelven overliet) was van dien aart, dat dezelve aanleiding tot twijffelingen geeven moest, waar door men dan echter tot dieper nadenken opgewekt moest worden. *Matth.* XXII: 41—46. *Joh.* V, VII, VIII.

Zoo weinig wilde Jesus op eenigerlei wijze den menschelijken geest aan banden leggen; zoo zeer zogt hij veeleer de rechten des vernufts te bewaaren, en door nadenken, beproeven, en heilzaam twijfelen, zijne tijdgenooten tot eene gegrondde kennis van het Euangelie te brengen.

Maar te gelijk wees hij ook der twijfeling haare grenzen aan, en waarschuwde tegen eene twijfelzucht, die alle kennis der waarheid, alle gehoorzaamheid aan haare stem, alle gerustStellende overreeding onmogelijk maakt, en dus overstaat tegen het redelijk geloof, welk hij zijnen hoorderen geduuriglijk aanprees. Hij bestraf-

ſtrafte daarom de Fariſeeuwen en Schriftgeleerden dikwijls en ernſtig, welker twijffelzucht uit driftige partijſchap geboren werd, en eene der hoofdoirzaaken was van hun ongeloof. *Joh.* VIII: 42—47. V: 44. hij berispte hen, dat zij, uit gebrek aan waarheidliefde en opregtheid, tegen hun geweten handelden, en even daarom, om dat hij zijne leere naar hunne vooroordeelen niet gewoon was af te meeten, weigerden aan dezelve geloof te geeven, en ondanks zijne Godlijke zending, die hij door zijne Godlijke wonderwerken, onwederſpreekelijk bewees, in hardnekkige twijfeling volhardden, *Joh.* V: 30 — 44. hij mispreeś eenen Thomas, *Joh.* XX: 24. volg. en beſtrafte het ongeloof en de hardheid van het hart der zulken, die geloof weigerden aan de geenen, die hem gezien hadden na zijne opſtanding, op welker onwraakbaare getuigenisſen, zij zich, zonder eenig verder bewijs van eigene ondervinding, hadden moeten gerust ſtellen. *Marc.* XVI: 14. Hij ſtelde daarom die gewigtige grondſtelling voor: *Zalig zijn zij, die niet zien, en toch gelooven*, *Joh.* XX: 29. waar mede hij te kennen geeft: men is verpligt, ook dat voor waarheid aan te neemen, wat men wel niet in eigen perſoon ondervonden heeft, of zoo volkomen begrijpt, dat onze toeſtemming niet kan agterblijven; maar voor 't welke zich echter toerei-

reikende gronden aanbieden, om welken men het geene op dezelven berust aanneemt, en zich ook bij overgeblevene donkerheden gerust ſtelt. (*w*) Zalig zij, die zich zoo gedraagen! daar even dit gedrag getuigenis geeft aan hunne oprechte waarheidliefde: dit is het geloof, of die eige zoort van overreeding, (*x*) welke het Christendom zoo dikwijls vordert, en die ook met de opwekkingen tot eigen onderzoek en verſtandige beproeving zoo weinig ſtrijdt, dat dezelve veel meer noodzaakelijk vereischt worde, om tot deeze overreeding, tot dit geloof te komen: want ook dit geloof is geen blind, maar een redelijk geloof, dat op erkende gronden ſteunt; het onderſcheidt zich van die overreeding, die op ondervinding, op ten vollen begreepene zeer duidelijke en boven alle bedenking verhevene gronden, of op weeten rust; en wel daarin, dat deeze overreeding van zelfs volge, en onzen onweerſtaanlijken bijval afperſſe, terwijl eene uit het geloof geborene overtuiging te worſtelen heeft met veelerlei bedenkingen of donkerheden, die

(*w*) *Reinhards* Syſtem. der Chriſt. Moral 1 B. §. 176.

(*x*) Van geloof, in een meer bepaalden zin, het vertrouwen op Gods genade in Christus, wordt hier niet geſproken.

die niet geheel kunnen overwonnen worden, doch door welke men zich niet laat weêrhouden, van aan redelijke wel onderzogte en beproefde bewijsgronden zijnen bijval te geeven, en zich daar bij gerust te ſtellen. Gronden zijn er dus, even zoo wel bij deeze laatſte, als bij de eerſte ſoort van overtuiging, zoo wel bij het gelooven, als bij het weeten. In het weeten, het welk Jeſus door de uitdrukking *zien* bedoelt, is niets zedelijks; daar het noodzaakelijk van zelfs de overreeding voortbrengt, terwijl tegen de erkende gronden niets overſtaat: de overtuiging door geloof is in tegendeel van een zedelijken aart, daar het hier aankomt op eene naauwgezetheid van geweten en onpartijdigheid, om zich door overgeblevene donkerheden niet te laaten weêrhouden, van aan de gronden gehoor te geeven. Daarom kan dit geloof als een pligt voorgeſteld worden, en het is een zeker kenteeken van waarheidsliefde. Het weert allen twijfel en twistzucht en het onophoudelijk wankelen in zijne overtuigingen, en doet den oprechten onderzoeker zijn gewenschte doel, de waare geruſtſtelling, bereiken.

Op deeze wijze dan arbeidde Jeſus, geheel overeenkomſtig der menſchelijke natuur, het ongeloof zijner tijdgenooten tegen, terwijl hij nadenken en beproeven gebood, en daartoe opwekte, en, om aan het twijfelen, welk daar mede noodzaake-

kelijk verbonden is, eenen grenspaal te zetten, het geloof aanprees: en daar de aart des geloofs redelijke waarheidliefde onderstelt en insluit, zoo bemoeide hij zich zeer zorgvuldig, om te gelijk deeze waarheidliefde, op allerlei wijze, op te wekken en te versterken. §. 39.

§. 44.

Toepassing deezer handelwijze als voorbeeld voor ons.

Deeze geheele Leer en Handelwijze van Jesus is wederom een leerzaam voorbeeld voor alle Leeraaren van den Christelijken Godsdienst. Het opwekken tot nadenken en de aanmoediging tot onderzoek is één der voortreflijkste middelen, om het ongeloof voor te komen. Welk verwijt is meer gewoon, welke ergernis aan het Christendom meer gemeen, dan dat het niet strooke met de rede, en ons beveele, dingen te gelooven, die de proef niet kunnen doorstaan? Het is daarom van groot gewigt, al aanstonds het eerste onderwijs der jeugd in den Christelijken Godsdienst zoo in te richten, dat deeze gewend worde, den Godsdienst, als eene zaak voor verstand en hart, niet als een doode letterkennis, die slechts voor den mond en het geheu-

gen is, te beschouwen. Men zal de jeugd steeds moeten opleiden, om het gezond menschenverstand, het natuurlijk waarheidsgevoel, zoo wel in den Godtdienst, als in dingen van 't gemeene leven, te raadpleegen, en niets bij bloot napraaten, zonder erkende gronden, aan te nemen; men moet de verdere onderrichting altijd aan haare reeds erlangde kundigheden vast hechten; men mag zelfs aanleiding tot twijfel en bedenkingen geeven, en de tegenwerpingen niet terstond afwijzen, maar verder ontwikkelen, en zoo beandwoorden: met één woord, men moet op eene Socratische wijze haare begrippen uitlokken. Ook wordt het in onze dagen meer en meer noodzaakelijk, de jeugd, inzonderheid uit de hoogere standen, van welke te verwagten is, dat zij met gesprekken en schriften tegen het Christendom bekend zal worden, wat wijder te brengen, dan tot Catechetische onderwijzingen, en haar met de in zwang gaande tegenwerpingen en bestrijdingen zomwijlen bekend te maaken, en ter beproeving en wederlegging derzelven optewekken. Deeze geschilkunde behoort volstrekt mede tot het Godsdienstig onderricht, om dat zij veel toebrengt ter bevestiging en overtuiging; en belet, dat niet elke bedenking de oogen naderhand verblindde, en het ongeloof doe veld winnen, wanneer men op eene behoorlijke wij-

ze, met zuivere waarheidliefde, en niet te vroeg, daar mede aanvangt; gelijk dan in 't gemeen het Godsdienstig onderricht langer behoort te duuren, en niet reeds afgebroken te worden, wanneer de verstandsvermogens nog pas beginnen te ontluiken. Het verzuim hier van veroorzaakt nog zoo veel blind geloof onder de Christenen, en enkel duister gevoel, waar op hunne Godsdienst berust; welke gronden echter te zwak zijn, om daar op vaste overtuiging te vestigen; en niet de steenrots zijn, waar op zich het gebouw van den Godsdienst kan staande houden, *Matth.* VII: 24, 25., wanneer men daarna bekend wordt met twijfelingen en bedenkingen, dan zullen verleidende schriften en voorbeelden niet zelden een zoo onvast gebouw ijlings omver haalen, en den mensch vervoeren tot volslagen ongeloof.

Het openbaar Godsdienstig onderwijs in Leerredenen zal ten dien einde ook doorgaands zoo ingericht moeten worden, dat men toone daar op uit te zijn, dat er niet slechts geloofd, maar recht geloofd worde: weshalven men zich beijveren moet, om door duidelijke en zich aan het natuurlijk gevoel aanprijzende gronden, alles klaar aan het verstand te brengen; altijd den geest van bescheidenheid en billijkheid, nooit aangematigde meesterach-

tigheid, op eenen beslisſenden toon, te laaten door- ſtraalen; en om op de heerſchende ſoorten, meest gewoone voorſtellingen, en bijgebragte gronden des ongeloofs, bij geſchikte geleegenheden, acht te nemen, en dezelve te ontzenuwen: welk alles echter op eene wijze geſchieden kan, dat men den Godsdienst geenzins de gedaante van een twistgeding geeve. Men zou te ver gaan, wanneer men dergelijke bedoelingen uit de openbaare voordragt van den Godsdienst meende te moeten verbannen, onder voorwendſel, dat dezelve alleen met de Practijk te doen hebbe, deeze toch moet wel overal het voornaam eindoogmerk zijn; en daarom zou ook het beſtrijdeu en wederleggen der dwaalingen van minder belang, welke de hoofdzaak niet betreffen, ondoelmaatig zijn; dan evenwel, of b. v. het character en doel van Jeſus en zijne Jongeren, dat reine zuivere geweest zij, 't welk elk onpartijdig Lezer hunner geſchiedenis erkent, of liever dat verdagte en onwaardige, het welk zeker *Fragment* Schrijver en de Opſteller van den *Horus* aan dezelven toeëigenen: of de geloofwaardigheid der Apostelen beslist, en hun getuigenis onverwerpelijk zij, en of de geſchiedkundige daadzaaken, gelijk de buitengemeene lotgevallen van Jeſus, b. v. zijne opſtanding,

ze-

zeker, dan of het met dit alles flechts zoo gefteld zij, gelijk de *Brieven in den volkstoon* (*y*) dat alles met bedrieglijke verwen teekenen: dit zal toch niemand onder de onverfchillige vraagftukken, die op de Practijk geen invloed hebben, konnen rangfchikken. Op zulke en foortgelijke aanvallen en twijfelingen acht te nemen, is in onze dagen noodzaakelijk, overmids men in 't algemeen daar mede zeer bekend geworden is: en het zal de voordragt en de geheele behandeling van zulke onderwerpen meer belangrijk maaken, wanneer men merken kan, dat dezelve uit zulken oogpunt worden voorgedragen. Veele ligtzinnigen, twijfelaars die reeds wankelen, of die tot ongeloof overhellen, leezen veel meer de fchriften tegen, dan voor den Godsdienst, waarom het openbaar onderricht, dat voor deeze lieden nog alleen is overgebleven, gebruikt moet worden, om hen te onderrichten en te recht te brengen, in zoo verre dit, zonder voor anderen onverftaanbaar te worden, gefchieden kan.

Wanneer men met den eenen of anderen twijfelaar in 't bijzonder te doen heeft, dan zullen verfcheidene maatregels, naar de verfcheidenheid der bron-

(*y*) Dit gefchrift van *Bahrdt*, en zoo veele dergelijken, hebben het ligtzinnig ongeloof aanmerkelijk bevorderd.

bronnen van twijfel, noodig zijn; het zij dezelve in onweetenheid, het zij in partijdige driften, het zij in wezenlijke zwaarigheden, gegrond moge wezen.

Ook in onze dagen is de partij der eersten, die het Christendom verwerpen, zonder het zelve recht te kennen, nog steéds talrijk genoeg. Wat men ook geduurig van opgeklaarde tijden spreeke, de ondervinding leert, dat eene oppervlakkige Godsdienst-kennis de heerschende zij, en dat de geroemde verlichting in 't geheel meer op wat anders, dan op den Godsdienst, betrekking hebbe.

Even zoo onlochenbaar is het, dat zeer veelen uit ligtzinnigheid en onverschilligheid jegens den Godsdienst in 't gemeen, en wegens de strijdigheid van deszelfs voorschriften met hunne neigingen, het Christendom afkeuren, elke twijfeling en bedenking daar tegen aangrijpen, en zich daar in versterken. De onweetenden moeten eerst gebracht worden tot kennis van dat geen, waar over zij het waagen te beslissen: maar den ligtzinnigen en vooringenomenen trachte men eenige algemeene hoogachting voor waarheid en zedelijkheid in te boezemen: kan men het zoo ver niet brengen, dan zullen de onwederspreekelijkste bewijzen zoo weinig bij hen uitwerken, als Jesus wonderen bij zoo veelen zijner tijdge-

rooten hebben uitgewerkt: om welke oorzaak Jesus ook aan den eisch der Jooden van geduurig nieuwe wonderen niet voldeed, dewijl dezelven, zoo ras men de waarheidliefde onderdrukt had, altijd vergeefsch geweest zouden zijn. *Luc.* XII: 29.

Bij welmeenende twijfelaaren daar en tegen, die om wezenlijke zwaarigheden twijfelen, zal men in derzelver vrijmoedige navorschingen en twijfelingen niets berispelijks, maar veel eer veel lofwaardigs vinden: men zal derzelver overgang tot volslagen twijfelaarij, naar Jesus voorbeeld, daar door best verhoeden, dat men hen doe bedenken, hoe het geloof ook een weg tot de waarheid zij, wanneer de ondervinding en eene leerstellig beredeneerde zekerheid ons ontbreeken. Men zal moeten aantoonen, hoe redelijk en noodzaakelijk dit geloof zomwijlen zij; bij voorbeeld, omtrent geschiedenisſen, die op onverwerpelijke getuigenisſen rusten; en daarom ook bij eene openbaaring, gelijk de Christelijke is, wier Godlijke oirsprong zich op onverwerpelijke getuigenisſen vestigt; te meer na dien het Christendom ons tot deugd, en gelukzaligheid zoekt te brengen, welke echter zonder geloof niet mogelijk zijn; en men zal hun overtuigend moeten aanwijzen, dat er bij nog overblijvende donkerheid en onvolledige begrippen echter zeer wel

wel eene gerustſtellende zekerheid kunne plaats hebben; en dat daar bij voor ons niets te verliezen, maar veel te winnen zij; wanneer wij ſlechts bij overblijvende zwaarigheden, de leeringen voorſchriften en beloften van het Chrisdom aannemen en ons ten nutte maaken. enz.

Even daarom kan en moet de Theologiſche demonſtreerzucht vermijd worden, die in vroeger dagen meer gewoon was, toen men meenigerlei ſtellingen van vooren zogt te bewijzen (z) die echter door de uitſpraaken der openbaaring zelve alleenlijk konden bewezen worden; 't geen daarom meer twijfel wekte dan ophief.

Bij dit alles zal men den twijfelaar, als eene hoofdoorzaak, moeten aanbeveelen, dat onpartijdige waarheidliefde, levendig gevoel van zedelijke behoefte, oprechte zucht naar derzelver vervulling, en begeerte naar verbetering, in de ziel moeten plaatſe vinden, en bewaard en aangekweekt worden; aangezien, het menſchelijk ge-

(z) Bij v. de redeneering van vooren: wat God al doen moet, wanneer het zondig menſchelijk geſlacht vatbaar zijn zal voor de Godlijke genade? in plaats daar van onderzoeke men ſlechts: wat God werkelijk gedaan hebbe? en ga onmiddelijk tot de Heilige Schrift, en geloove, dat de raad en de weg van God, dien zij ons toont, de beste moet geweest zijn.

gemoed zonder dit alles niet vatbaar is voor het geloof, maar zich in een doolhof van nieuwe twijfelingen ſteeds verwarren zal: want de aarde, waar op het zaad des woords vallen en zich ontwikkelen kan, is alleen *een goed en eerlijk hart*, *Matth.* XIII. verg. §. 39.

§. 45.

Zesde handelwijze van Jeſus en de Apostelen.

Jeſus begon van de allereerſte grondoorzaaken, welke hij voor bronnen van het ongeloof zijner tijdgenooten aanzag; en hij hield met wijsheid eenen trapswijzen voortgang in zijne onderrichtingen.

Het is voorheen reeds aangevoerd §. 31, 32. dat de hindernisſen des geloofs in Jeſus, bij het grootſte deel zijner tijdgenooten, inzonderheid bij de hoogere ſtanden, in derzelver verſtand en hart te gelijk verborgen lagen. Hun zedelijk bederf onderdrukte den waarheidszin en veroorzaakte, dat de vooroordeelen in 't verſtand des te dieper hechtten; terwijl de vooroordeelen daar en tegen weder ſterkte gaven aan het zedelijk bederf. Jeſus begon derhalven allereerst met zijne tijdgenooten te doen voelen, hoe zeer zij eene gehee-

heele zedelijke wedergeboorte nodig hadden; terwijl hij, gelijk ook zijn voorganger Joännes, aanving met den uitroep: *Bekeert u.* Het gevoel van zedelijke en Godsdienstige behoefte moest worden opgewekt; en daar door moest der waarheidliefde de weg gebaand, en zoo het gemoed voor het geloof in hem vatbaar gemaakt worden. verg. §. 37, 39. Jesus begon daarom ook niet, met het bestrijden van bijzondere dwaalingen en feilen, maar met dat geene, wat hij voor hét grondbeginsel van hun ongeloof hield, den geheelen zedenloozen denktrant van zijn volk, en inzonderheid van deszelfs Oversten; een denktrant, die in de heerschende volksvooroordeelen in 't gemeen, en in de Sadduceeuwsche en Fariseeuwsche stelsels in 't bijzonder, een magtig steunsel vond. Daarom kon zich ook Jesus aan geene der toenmaals heerschende partijen verbinden: zoo lang zij bleeven, die zij waren, was er tusschen hen en onzen Heer, aan geen vergelijk, aan geene overeenstemming, te denken. Hij moestgeheel zijn eigen weg gaan, *want men doet geen nieuwen wijn in oude lederzakken. Matth.* IX: 16, 17. Gelijk zich het grootste deel der Jooden daar in gelijk was, dat het eene geheele zedenverbetering behoefde §. 29—31. zoo was er ook voor hun allen eene bevrijding van hunne meer of min

diep

diep gewortelde vooroordeelen noodig, waar op Jeſus zich daarom ook niet minder heeft toegelegd. Hier bij gedroeg Jeſus zich wederom zoo, dat hij zich niet inliet, met elken bijzonderen tak der Joodſche Schoolgeleerdheid af te ſnijden; want hij liet zich ſlechts bij voorkoomende geleegenheid in, met het beſtrijden van bijzonderheden van deezen aart. Hij zogt veel meer den wortel zelf, de grondvooroordeelen, waar uit zoo veele anderen waren opgeſchoten, het valsch denkbeeld van den Mesſiäs, en de verdraaide voorſtellingen van Mesſiäs Rijk, uit te roeien. De Euangelie-Geſchiedenis, bijzonder de gewigtige onderhandelingen van Jeſus met de Overſten des volks in den Tempel, door Johannes opgetekend, leeren ons, dat hij dit groote ſtuk, de waare geſteldheid zijner waarde, zijner zending, en zijner beſtemming, ſteeds in het oog had, en deed opmerken, hoe veel er aan gelegen zij, dat men hier over recht oordeele.

Een wijze voortgang bij trappen in zijn onderwijs is hier insgelijks onloochenbaar. Jeſus verklaarde zich b. v. niet eer regtsſtreeks en openlijk voor dien, die hij was, als in het oogenblik zijner veroordeeling ten dood (*Matth.* XXVI: 63, 64.) Uit zijne wonderen. die hij voor werken zijns Vaders verklaarde, moest men

tot zijne Godlijke zending en Mesfiäsfchap befluiten. Even min verklaarde hij zich al aanftonds omftandig en volledig over de waare gefteldheid van zijn Rijk: Johannes de Dooper en hij zelf kondigden het flechts in 't algemeen aan: op meenigerlei wijze, en doorgaands bij gelijkenisfen, geeft Jefus daar over vervolgens eenige verdere wenken: b. v. *Matth.* XIII. *Dat zijn Rijk niet van deeze weereld zij*, moest men allengskens ten klaarften ontdekken: uit de wijze, waar op hij het zelve aanvanglijk begon op te richten; uit den plegtigen doop der bekeering door Johannes, en uit den doop, welken hij zelf door zijne Jongeren verrichten liet; uit zijne weigering, om zich met burgerlijke belangen optehouden; uit zijn geheel gedrag en uitwendige levenswijze; uit zijn gevolg van geringe Discipelen; en uit zijn geduurig ontwijken, wanneer het volk hem tot Koning wilde uitroepen enz. De geheele gefteldheid van zijne waarde en beftemming moesten ingebeelde Wijzen en Schriftgeleerden, door een nieuw overzien van hunne Godgeleerdheid, vergeleken met de uitfpraaken der Heilige Schrift, zoeken te verneemen; daar de verkeerde uitlegkunde, die thands onder hen heerschte (volgens welke zij flechts letterlijk en ftaatkuudig verftonden, wat een geestelijken en zedelijken zin had,) eene gewig-

wigtige hindernis voor hun geloof was, *Joh.* V: 46, 47.

De openlijke verklaaringen van Jesus tegen de Jooden, aangaande het einde van zijn lot, van het lot zijner Natie, van de uitbreiding van zijnen Godsdienst ook onder de Heidenen enz. deelde hij eerst mede, op het einde zijns levens, en ook toen nog in het kleed van gelijkenissen, verg. §. 28.

Den Jongeren zelven kondigde hij zijn lijden en dood eerst toen aan, wanneer Petrus de belijdenis aflegde, dat hij hem voor den Messiäs hield, op eenen tijd, wanneer Jesus niet verre meer van zijnen dood was (*Matth.* XVI: 21.) op meenigerlei wijze moesten de Jongeren in hun geloof en vertrouwen op hem vooraf geöeffend worden, eer zij tot het volle licht konden komen. In zijne laatste afscheidsreden opende en verlichtte hij hun inzicht in de aanstaande belangen zijns Rijks meer dan ooit, *Joh.* XIII—XVII. En wat hun ook toen nog duister bleef, werd volkomener opgehelderd, door zijne opstanding uit den dooden: eene zoo gewigtige gebeurenis die al, wat nog raadselachtig scheen, ten vollen oploste, en zijne aanhangers in staat stelde, om zich te verheffen tot een beslissend besluit over Gods bedoeling met de menschen door Jesus Christus; terwijl de schriftuitlegging en raad-

pleeging met Mofes en de Profeeten hier toe medewerkten, *Luc.* XXIV: 25—27. op deeze wijze zogt Jefus zijne tijdgenooten, en inzonderheid zijne Jongeren, trapswijze tot geloof en vertrouwen op hem, tot rechte voorftellingen, verwagtingen en uitzigten te brengen; daar dezelve te nieuw en te vreemd voor hun waren, dan dat zij zouden in ftaat geweest zijn om zich dezelve op eenmaal te verfchaffen.

De Jongeren en Apostelen onzes Heeren floegen naderhand eenen foortgelijken weg in. Terwijl zij de Jooden tot overtuiging, dat Jefus de waare beloofde Mesfiäs zij, zochten te brengen, trachtten zij hen in de gefchiedenis van hunnen Godsdienst en volk, en in den geest der voorzegging in te leiden, en hun aan te toonen, hoe alles licht, famenhang en voltoojing bekwam door Jefus leven en daaden, door zijne vernedering en verhooging, *Hand.* II, VII. zij fpraken van *melk en vaste fpijze*, 1 *Cor.* III: 2. 1 *Petr.* II: 2. en om de Atheeners voor het Euangelium te winnen, maakte Paulus een begin met de eerfte leeringen van den Natuurlijken Godsdienst. *Hand.* XVII: 22. volg.

§. 46.

§. 46.

Toepasſing deezer handelwijze als voorbeeld voor ons.

Hoe zeer dit alles de navolging der Leeraaren van den Godsdienst vereiſche, ſtraalt ons ras in de oogen. Elke onderneming, om over het ongeloof van bijzondere menſchen te zegevieren, zal vergeefsch zijn, zoo lang men de eerſte grondbeginſelen niet kent, waar op hun geheele ſtelſel rust: de beſtrijding van bijzondere ſtellingen is daar toe niet toereikend, daar deeze ſamenhangen met hunne aangenomene gronddwaaling (πρῶτον ψεῦδος). Hoe zeer verſchillende deeze grondbeginſelen konnen zijn, leert ons de geheele geſchiedenis des ongeloofs, en in 't bijzonder ook die van onze dagen. Men beſtrijdt de waarde, en de zuiverheid van het doel van Jeſus en zijne Jongeren; (*a*) de mogelijkheid eener openbaaring; of althands de mogelijkheid om haar voorwerpelijk aanzijn te bewijzen; (*b*) de

(*a*) Gelijk de *Wolfenbuttelſche Fragmentſchrijver*, *Bahrdt* en meer anderen.

(*b*) Gelijk *Fichte* in zijne *Critik aller Offenbarung*, Köningsb. A°. 1793.

de overeenkomst van den geöpenbaarden Godsdienst met de reden; (*c*) de zuiverheid van Jesus zedenleer (*d*) de geloofwaardigheid der Apostelen; het gewigt van het historisch gedeelte des Christendoms; de mogelijkheid en het bestaan der wonderwerken; de betaamendlijkheid der geloofsverpligting in den Godsdienst enz. welken van deeze grondbeginzelen in 't bijzonder de een of ander ongeloovige vasthoude, moet voor af uitgemaakt zijn; daar alle bestrijding van eenig vastgesteld besluit vergeefsch zal zijn, zoo lang men niet op de voorafgaande stelling acht neemt.

De noodzaaklijkheid van een trapswijzen voortgang in het Christelijk onderricht, welk eene vaste overtuiging zal uitwerken, is zoo klaar, dat men dit, als het eerste vereischte van een wijzen leertrant, hebbe aan te merken. Echter heeft men zulk een trapswijzen voortgang doorgaands meer in andere weetenschappen, dan in het Godsdienstig onderwijs gevolgd, terwijl zoo dikwijls juist van het geen moeilijkst te verstaan is, wordt aangevangen, in plaats dat men eerst het

(*c*) Gelijk zoo veele navolgers vau Bayle, ook in onze dagen.

(*d*) Gelijk *Riem* in zijn Geschrift. *Christus und die Vernunft*; en de Opsteller van het Werk, *System. der einzig wahren Religion.* &c.

het zedelijk gevoel behoorde optewekken, den waarheidzin te oeffenen, en van de ons naast omringende dingen tot verder afgelegene, van eenvoudige tot ſamengeſtelde, van zinlijke tot geestelijke, en van de zichtbaare natuur tot den Schepper opteklimmen, en alzo te doen voelen, welk een krachtig ſteunſel voor de deugd en de te vredenheid der ziele, door het geloof aan God en zijne voorzienigheid, worde aangevoerd; hoe dit geloof allerzuiverst door de leer van Jeſus konne verkregen worden enz. Hoe minder men zoo van trap tot trap voortgaat, des te meer wordt de Godsdienst een bloot geheugenwerk, des te grooter is de laauwheid en onverſchilligheid jegens denzelven, en des te ligter de overgang tot het ongeloof: en zoo kan het geheel overgeeven van eene zaak, voor welke men geene achting heeft, niet zeer moeilijk vallen. Leerrijk is derhalven de tegengeſtelde leerwijs van Jeſus, de trapswijze voortgang van zijn onderricht, voor elk Godsdienſtig onderwijs: navolgingwaardig is het gedrag van den Apostel Paulus, waar van hij zich jegens de Corinthiers bediende, *ik konde tot u nog niet ſpreeken, Broeders! als tot geestelijken* (als tot zeer verlichte en wel geöeffende Christenen) *maar als tot vleeschlijken, als tot jonge kinderen in Christus; ik heb u met melk gevoed, en*

niet met vaste spijze; want gij vermocht toen nog niet (dat verhevener onderricht kondet gij toen nog niet draagen) *en gij vermeugt ook nu nog niet; want gij zijt nog vleeschlijk.* enz. 1 *Cor.* III: 1. en volg.

§. 47.

Zevende handelwijze van Jesus en de Apostelen.

Jesus en zijne Apostelen verkeerden in hun onderricht leerwijze en geheel uitwendig gedrag onder hunne tijdgenooten zoo, dat zij zich wijsselijk wisten te schikken naar derzelver omstandigheden en behoeften.

Een gedrag, waar door men, in de bekendmaaking der waarheid, zorgvuldig acht neemt op het bevattingsvermogen, op de denk en voorstellingswijze, op de heerschende vooroordeelen, op de vermenging van het waare en het valsche in zekere heerschende begrippen, op den in zwang gaanden voorraad van denkbeelden, en de gangbaare maat van kundigheden, op de gesteldheid der gemoederen, en op al het geen de meeste kracht om te overtuigen en te roeren hebben kan, enz. en waar door men zich naar dit alles, zoo ver het zonder krenking der waarheid geschieden

kan,

kan, zoekt te ſchikken; dewijl het buiten dit onmogelijk zijn zou, der waarheid ingang, en zich zelven vertrouwen te verſchaffen, en de hindernisſen zijner bedoelingen allengskens te overwinnen. Zoodaanig een aan de omſtandigheden en behoeften van anderen ondergeſchikt gedrag heeft men altijd, als het echte kenteeken van eenen wijzen leertrant, beſchouwd; en het voorbeeld van Jeſus en zijne Apostelen toont, hoe zeer hun deeze wijsheid eigen ware. Jeſus diepe menſchenkennis, en zijne naauwkeurige kunde van den ſmaak, den geheelen toeſtand en de behoefte van zijn volk, van deszelfs bijzondere ſtanden, en van onderſcheidene perſoonen, ontdekken zich hier in een verwonderlijk licht. Hij heeft zelf zijne grondſtellingen hier over duidelijk verklaard, wanneer hij zijnen Jongeren het voorſchrift gaf: *Geeft het heilige den honden niet, en werpt de paarlen niet voor de zwijnen, Matth.* VII: 6. welk voorſchrift nader verklaard wordt, door de lesſe, welke Jeſus hun aanbeval, toen hij hen uitzond, om het Koningrijk van God te verkondigen. *Matth.* XII: 11 – 16, en waaruit men in het algemeen kan zien, dat zij zich, in het mededeelen der waarheid, van de grootſte voorzigtigheid, en van wijs beleid, doch zonder alle argelistigheid, bedienen moesten. Jeſus eigene handelwijs, in

de vorming zijner Jongeren, geeft hij te kennen, in die uitspraak: *Ik hebbe u nog veele dingen te zeggen, maar gij kunt die nog niet draagen. Joh.* XVI: 12. Zijn geheele leertrant droeg blijken van eene wijze nederbuiging om zich naar de behoeften zijner Jongeren, en die des Joodschen volks in 't algemeen, te schikken. Men beminde eene omkleeding der waarheid in beelden: en hoe vol is zijne voordragt daar van! deeze inkleeding koos hij opzettelijk, om meenigen zwakken, die het volle licht der waarheid nog niet verdraagen kon, toch ten minsten eenige wenken, en spooren tot verder nadenken, te geeven; daar hij in tegendeel hun, die reeds vatbaarder voor dit licht waren, gelijk zijnen Jongeren naderhand, de waarheid zonder bekleedsel voorstelde. *Matth.* XIII: 1—43. hij drukte zich geheel in de volkstaal uit, wanneer hij slechts hier door verstaanbaar worden kon; de beelden, die hij uitkoos, en zoo meenige spreekwoordelijke gezegden, enz. waren reeds bekend; en hij wist van dezelve naar zijn bijzonder oogmerk gebruik te maaken. (*e*) Ja hij gebruikte zorgvuldiglijk al het goede, dat hij nog bij

(*e*) Welk een gepast gebruik Jesus ook van de Rabbynsche spraak wist te maaken toonen de *Horae Hebr.* van *Lightfoot* in veele voorbeelden.

bij zijn volk aantrof, al ware het ook nog met meenigerlei dwaaling verknocht. Tot dit goede behoorde b. v. de algemeene verwagting van den Mesſiäs, hoewel voor 't overige deeze verwagting met veele dwaalbegrippen doorweven was; het aanzien, waar in Moſes en de Profeeten ſtonden, hoewel zij van de Jooden verkeerd genoeg uitgelegd en verſtaan wierden; en het geloof aan de onſterflijkheid der zielen en de opſtanding, bij de Fariſeeuwen, hoe veel zinlijks en verkeerds daar mede gepaard ging. Jeſus hechtte zijn onderricht aan dit goede, aan deeze grondſtellingen en verwagtingen, hoewel dezelve ook met meenige dwaalingen vermengd waren; en hij zocht de dwaaling van het waare in dezelve allengskens af te ſcheiden. Meenige dwaalingen zijner partijen wederlegde Jeſus niet aanſtonds; voorloopig gebruikte hij dezelve ſlechts, om de ongerijmdheid hunner beſchuldigingen aan den dag te leggen. Zoo ſtemde Jeſus b. v. de meening der Jooden geenszins toe, dat hunne bezweerders de duivelen konden uitwerpen: Hij bediende zich van een bewijs *κατ' ανθρωπον*, wanneer hij uit deeze, voor 't overige dwaalende meening der Jooden, die hij voor dit oogenblik aan haare plaats liet, de ongerijmdheid afleidde van hunne beſchuldiging, dat hi de duivelen door de kracht des duivels uitdreef. *Zoo ik de duivelen*

door

door Beëlzebub uitwerpe, door wien werpen ze dan uwe zoonen uit? Matth. XII: 26. Op soortgelijke wijze verkeerde Jesus in de verdediging zijner Jongeren, wegens het plukken van koornairen op den Sabbath. *Matth.* XII: 1. volg. Naar zijn groot plan moest eens de geheele Mosaïsche Godsdienst, en dus ook het vieren van den Sabbath, ophouden: maar hoe kon hij dit reeds toen, zonder alles tegen zich op te hitzen, rond uit zeggen? dit geschiedde slechts door een zekeren wenk vers 8. Hij hield zich daarom te vreden, met te wijzen op het voorbeeld van zulke Mannen uit de geschiedenis des Ouden Testaments, die een beslissend gezag hadden, en bepaalde daar bij zijne geheele verdediging.

Hij verzweeg nog veel, wijl hij wist, dat men nog niet alles draagen konde. *Joh.* XVI: 12. en dat men het of in 't gemeen nog niet bevatten, of het ten minsten niet toepassen kon, zonder het te misbruiken. Hij verbood zelfs meenigmaal uitdruklijk de ontijdige verbreiding van zulke waarheden, tot welke het voor hem belangrijk was zijn volk allengskens op te voeren, als bij voorbeeld zijn Messiässchap, *Matth.* XVI: 20. wijl dit toen nog meer nadeelig dan voordeelig geweest zou zijn, en elk langzaamerhand van zelf daar toe komen zoude. Doch grondstellingen, die regtstreeks en openlijk tot

bij-

bijgeloof en zedenloosheid vervoeren, tastte hij onmiddelijk en met zegevierende kracht aan, b. v. het aanzien der overlevering, *Matth.* V. VI. VII. en de huichelaarij der Fariſeeuwen. *Matth.* XXIII. Andere niet geheel zuivere wijzen van voorſtel, die een zoo onmiddelijk nadeel niet konden hebben, zocht hij ſlechts langzaam en trapswijze in nader licht te ſtellen. Zoo bepaaldelijk, b. v. als hij zich bij Cajaphas voor den Mesſiäs verklaarde, was het te vooren nog nooit openlijk van hem geſchied; hoewel hij ook al wat mogelijk was in 't werk had geſteld, om de Jooden tot die erkentenis te brengen. Het bragt geen onvermijdlijk en onherſtelbaar nadeel aan, wen elk niet aanſtonds ten vollen overtuigd wierd van zijne hooge eerwaardij, indien ſlechts voorloopig een algemeen vertrouwen op zijne uitſpraaken, en eene echte waarheidliefde, in het gemoed bevorderd ware: die volle overtuiging moest naderhand wel volgen, bijzonder, na dat hij van den dooden zoude zijn opgeſtaan. Zoo duidelijk en bepaald, als Jeſus zich voor Pilatus over den aart van zijn Rijk verklaarde, *Joh.* XVIII: 36, 37. was het voorheen nog nooit geſchied; het ſchaadde niet noodwendig, wanneer ook nog in het eerst eenige aardſche verwagtingen met deeze voorſtelling verknocht bleeven, wen zij ſlechts niet vol-

volstrekt en bloot aardsch en zinlijk waren, en men slechts niet vergat, dat het *zoeken naar de gerechtigheid* het eerste beding zij, om als een waardig lid van dit Rijk te worden opgenomen. *Matth.* VI: 33. Jesus Jongeren zelven waren hieromtrent nog niet tot gansch zuivere begrippen gekomen, *Hand.* I: 16. en bij hunne laatste vraag nopens dit stuk gaf Jesus geen ander bescheid, dan dat hij hun herinnerde de kracht des Geestes, die hen in alle waarheid leiden zou. *Hand.* I: 7, 8.

Dat Jesus bedoeling zich uitstrekte tot de oprichting van een Rijk der waarheid en gelukzaligheid, waar aan ook de Heidenen zouden deel nemen, daar van openbaarde hij in 't begin nog geheel niets. Hij zelf verklaarde, niet gezonden te zijn, dan tot de verlorene schaapen van Israëls huis, *Matth.* XV; 24. en hij gaf zijnen Jongeren, bij derzelver eerste uitzending, het uitdrukkelijk bevel, *van niet te gaan op den weg der Heidenen, noch in de steden der Samaritaanen, maar tot de schaapen Israëls*, *Matth.* X: 5, 6. slechts bij voorkoomende geleegenheid gaf hij dit door wenken en gelijkenisfen te kennen, b. v. *Matth.* VIII: 11, 12. XII: 16—24. *Luc.* XX: 9—18. *Joh.* X: 16. volg. en allerduidelijkst in zijnen laatsten last aan zijne Jongeren: *Predikt het Euangelium aan allen creature,*

Mark.

Mark. XVI: 15. *Gij zult mijne getuigen zijn in Jeruſalem, in geheel Judaea en Samarie, en tot het einde der aarde*, *Hand.* I: 8. welke uitſpraaken intusſchen nog zoo duiſter bleeven, dat Petrus nog eene bijzondere openbaaring behoefde, om te leeren erkennen, dat ook de Heiden een deelgenoot van Mesſiäs Rijk kon worden, en dat onder alle volken, die God vreest en gerechtigheid werkt, hem aangenaam zij. *Hand.* X. Even zoo ging het met Jeſus groot ontwerp, om de geheele tegenwoordige inrichting van den Joodſchen Godsdienst, om den geheelen offer- en tempeldienst, en de gantſche ſcheidsmuur, die tot nog toe tusſchen Jooden en Heidenen plaats greep, op te heffen; en hen allen te brengen, tot eene kudde, onder éénen Herder, en tot één lichaam, waar van hij het hoofd is; zoo dat de tegenwoordige ſchaduwen van toekomſtige goederen eens moesten verdwijnen, en derzelver wezen geest en waarheid alleenlijk overbleef. *Hebr.* X.

Uit de moeite, welke het den Apostelen kostte, zich tot dit groot uitzicht te verheffen, (*Hand.* X, XV.) blijkt reeds, hoe weinig Jeſus zelf zich daar over regtsſtreeks verklaard hebbe, ſchoon dit reeds uit den geheelen inhoud zijner leere, en derzelver beſtemming voor alle menſchen, onlochenbaar blijken, en als van zelfs volgen

gen moest. Ook deeze onderrichtingen behoorden tot de dingen, welken men in 't begin nog niet draagen kon. Jesus verklaarde uitdrukkelijk, *dat hij niet gekomen ware, om de wet of de Profeeten te ontbinden, maar om ze te vervullen Matth.* V: 17. van tijd tot tijd kon men eerst gewaar worden, dat hij hier mede alleen den geest der wet bedoelde. Het schaadde niet noodwendig, wanneer zijne Jongeren ook voorloopig, over de algemeenheid van Jesus plan, en de daar mede verbondene opheffing der geheele Burgerlijke Godsdienstige Nationaale Regeeringsform der Jooden, nog geene volledige opheldering verkregen: zij hadden deeze opheldering tog eerst noodig, wanneer zij, na Jesus hemelvaart, moesten beginnen, zijne plaats als Apostelen te vervangen; ook waren zij, na deeze verhooging van Jesus, eerst volkomen vatbaar voor zulk eene verlichting: daar en tegen zouden vroegere openlijke en duidelijke verklaringen van Jesus over dit zijn plan veele menschen, inzonderheid de Priesterschap, oogenblikkelijk tegen hem hebben opgehitst, en ook het vertrouwen op hem bij anderen geheel onmogelijk hebben gemaakt, en de vervolging tegen hem vervroegd, eer zijn uure gekomen was.

Gelijk Jesus zich, in de bekendmaaking der waarheid, naar de vatbaarheid en behoeften en

mo-

omſtandigheden van hun, met welken hij te doen had, wist te ſchikken; zoo betoonde hij zich ook even inſchikkende in al zijn overig gedrag. Hij gedroeg zich als *geworden onder Moſes wet*, *Gal.* IV: 4. hij bezocht de Joodſche Feesten, de Synagogen en den Tempel, hoe zeer ook de onvolkomenheid van alles, wat daar verricht werd, voor hem blijkbaar was. Hij vierde den Sabbath, hoewel hij wist, dat de Zoon des menſchen ook Heer des Sabbaths zij. *Matth.* XII: 6. Hij betaalde de Tempel ſchatting, hoewel hij tot derzelver betaaling (als zijnde niet een vreemde, maar het kind, de Zoon van God, voor wiens Tempel de ſchatting werd opgebragt) niet was verplicht; op dat de Jooden, gelijk Jeſus zelf verklaart, zich niet aan hem mogten ergeren, *Matth.* XVII: 24—27. Zoo heeft Jeſus met de zuiverſte waarheidliefde (die verre is, van dwaaling en ondeugd tebegunſtigen, of ligtzinnig te ontſchuldigen) met die edele vrijmoedigheid van geest, die aan de eere van God en de heiligheid zijner wet niets te kort doet, en met dien waardigſten ijver tegen al, wat de liefde tot waarheid en deugd verſtikken kon, met dit character van eenen waarheidsvriend, de verdraagzaamſte en liefderijkſte afdaaling naar de behoefte der zwakken verbonden: en dit deed hij uit liefde tot de waarheid; wijl deeze afdaa-

 ling

ling een noodwendig vereischte was, om anderen zeker en gelukkig tot het volle licht der waarheid te voeren. Jesus was verheven boven den voorbaarigen ontijdigen doldriftigen hervormingsijver, die alle deeze bedoelingen uit het oog verliest, en alle wanbegrippen op eenmaal wil uitroeien, en zich niet bekommert, of met het onkruid ook de tarw worde uitgeroeid. Jesus wilde door het licht der waarheid niemand verblinden, maar de menschen verlichten: hij zou te voorschijn treeden, als het licht eener koesterende zonne, van de schemering tot het morgenrood, en van daar tot den middagglans! wanneer hij daarom ook slechts ergens eenige goedwilligheid, en eenig blijk van vertrouwen, bemerkte, dan was hij vooreerst met die zwakke beginselen zeer wel te vreden; hij vertrouwde op de kracht der waarheid, die deezen kleinen zaadkorrel met den tijd wel tot verderen wasdom brengen zou; want *het gekrookte riet wilde hij niet verbreeken, de glimmende vlaswieke wilde hij niet uitblusschen. Matth.* XII.

Op dergelijke wijze bedienden zich ook zijne Apostelen van deeze afdaalende nederbuiging, vol van den geest dier echte en zuivere liefde, die langmoedig en vriendlijk is, die alle dingeu verdraagt, gelooft en hoopt. 1 *Cor.* XIII. Men kan niet meer verschooning in zijn gedrag jegens

dwaa-

dwaalenden betoonen, dan de Apostelen betoonden jegens de Christenen uit de Jooden, die niet begrijpen konden, dat de Mosaische wetgeeving, door het Christendom, en door den overgang tot het zelve, haare verbindende kracht verloor. Welk eene toegeevendheid betoonde Paulus, toen hij Timotheus om der Jooden wil liet besnijden; (*Hand.* XVI.) en toen hij zich de reiniging in den Tempel liet welgevallen. (*Hand.* XXI.) Hoe gepast wist hij te beginnen van de heerschende begrippen van anderen, en daaraan verdere onderrichtingen te hechten; en bewijzen aan te voeren, welken juist voor hun de meeste kracht van overreeding hadden? Ziet zijnen brief aan de Hebreen, welken hij, bij dit alles, geheel naar Jesus voorbeeld, weeten doet, dat er nog wel veel aan hun te zeggen ware, als slechts hunne nog zoo zwakke erkentenis dit niet moeilijk maakte. *Hebr.* V: 11. Welke verschoonende bepaalingen schrijft hij, ten aanzien van het Afgodenoffer, den Corintheren voor 1 *Cor.* VIII. Hoe gewigtig is hem de pligt, om zich somwijlen naar het dwaalend geweten van anderen te richten! *Rom.* XIV. Hoe neêrbukkend was, naar zijne eigene erkentenis, zijn geheel gedrag, in de verkondiging des Euangeliums; zijn te rug zien op de bijzondere behoefte van elk, naar dat hij met Jooden, Proselyten, Heidenen, of nog zwak-

ke aanvangeren in het Christendom, te doen had; terwijl hij verzekerde, *dat hij allen alles wilde worden*: dat is, zich, zoo veel mogelijk ware, naar de behoeften en omſtandigheden van eenen ijder ſchikken, om daar door den toegang voor de Christelijke waarheid in hun hart te openen, 1 *Cor.* IX: 20—23.

§. 48.

Toepasſing deezer handelwijze als een voorbeeld voor ons.

Dat deeze handelwijze van Jeſus en zijne Apostelen voor alle Christenleeraaren, in hun gedrag jegens ongeloovigen, zeer navolgingwaardig zij, is zoo klaar, dat het geen bewijs noodig hebbe. Het is onmogelijk op menſchen te werken, wanneer men de menſchen niet neemt, gelijk zij zijn; wanneer men niet veel, dat nog onvolkomen, dwaalend, halfwaar, in hunne begrippen is, bij voorraad laat ſtaan, en zijn onderricht aan dat geene hecht, wat zij in den Godsdienst over 't gemeen nog als waarheid aannemen: dit zij zoo weinig, en met zoo veel verkeerdheid doorweven, als het wil, men moet het aanneemen, om van een zeker punt te kunnen beginnen. Wie aan dit ſoort van menſchen op eenmaal het geheele ſtelſel van den Christelijken Godsdienst

voor-

voorhouden en opdringen wil, wie op éénmaal alle dwaalingen wil uitroeien, zal niets uitrichten. Erkentenis der waarheid is geene zaak van één oogenblik: zij vereischt langzaame beproeving, onderzoek en oeffening. Het komt hier echter zoo zeer aan op bijzondere gevallen, dat het niet gemaklijk zij, algemeene regelen van gedrag te geeven. Slechts het volgende zij ons, aangaande deeze wijze afdaaling van een Christenleeraar, die zich naar Jefus en der Apostelen voorbeeld gedragen wil, aanbevolen.

Men mag geenszins onderftellen, dat alle Ongeloovigen, Deisten, Naturalisten, enz. uit vijandfchap tegen het Christendom, ongeloovigen zijn. Zulk een oordeel zou onverandwoordelijk, onrechtvaardig en liefdeloos zijn. Wie niet wil toegeven, dat er welmeenende twijfelaars zijn, moet zelf nooit getwijfeld, bij gevolg niet beproefd en onderzogt hebben. Twijfelden niet Jefus eigen Jongeren, ook zelfs bij zeer duidelijke getuigenisfen? (*Marc.* XVI: 14.) en verklaart hen Jefus dan echter nog niet voor de zijnen? *Joh.* XVII. Welmeenende twijfelaars zijn zulken, die eenig en alleen, wegens zekere erkende zwaarigheden, twijfelen. Menfchen van dit foort verdienen onze achting, en wanneer wij in betrekkingen tot hen ftaan, die het ons veroorlooven, of tot pligt maaken, onze

zorgvuldigfte opmerkzaamheid en onderricht. Hier toe nu is de voorheen befchrevene afdaalende nederbuiging, om zich naar de omftandigheden en behoeften der menfchen te konnen en te willen fchikken, het eenig middel. Wanneer er eene billijke waarheidliefde bij hun is, zullen zij het ons niet ligt onmogelijk maaken, hen tot geloof aan de waarheid en Godlijkheid des Christendoms te brengen. Men moet flechts niet beginnen, met hun voor te ftellen, dat het, zonder deeze of die bijzondere bepaaling eener leere, of zonder deeze of die wijze van voorftel aan te nemen, onmogelijk zij, een Christen te zijn. Eene wijze toegevendheid is voorlopig volftrekt noodzaakelijk. Wanneer men zulk eenen ongeloovigen b. v., door de voorftelling van den vruchtbaaren, verhevenen, en practifchen inhoud der leere van Jefus, van de weldaadige werkingen, die zijn Godsdienst onlochenbaar op de weereld gehad heeft, van zijn onvergelijklijk character, en van zijnen onfchuldigen en heiligen wandel, tot de bekentenis gebragt heeft; dat deeze Jefus onmogelijk een bedrieger, een dweeper enz. genoemd konne worden; dat men hem voor den Leeraar der weereld moete erkennen enz. dan heeft men daar door reeds veel gewonnen: men trachte hem in deeze zijne overtuiging te bevestigen, en men houde hem daar bij ftil. Hoe ver-

verder hij in den geest en zin van dit heerlijk Euangelium indringt, hoe oprechter hij deszelfs voorſchriften en beloſten op zijn hart en wandel zoekt toetepasſen, des te meer zal hij inzien, dat de Auteur van het Euangelie een buitengewoon mensch zij geweest: hoe meer men hem in de geheele geſchiedenis voert, en toont, dat al de kunst der Wijzen niet vermogt, eene zoo heilige en volkomene leer uit te vinden (*e*) des te meer zal hij in de gedachte verſterkt worden, dat er eene buitengewoone hand der Godlijke voorzienigheid, in de verkondiging des Euangeliums door Jeſus, (*f*) en in deszelfs uitbreiding door de Apostelen, te erkennen zij. Hij zal aan Jeſus Goddelijke zending geloof ſlaan: een werk, zoo

(*e*) Het moet toch wel veele ligtzinnige verachters des Christendoms, veele valschgenoemde weereldwijzen, zeer verlegen maaken, wanneer een wijsgeer als KANT van de Christelijke zedenleer met zulk eenen eerbied ſpreekt, dat hij aan de zuiverheid haarer grondbeginſelen den voorrang geeft, boven alle menſchelijke ſtelſels, *dat is*, zegt hij (in der *Critik der Urteilskraft*,) *het eenige geval niet, dat deeze verwonderlijke Godsdienst, in de grootſte eenvoudigheid van voordragt, de wijsgeerte met veel bepaalder on zuiverder begrippen van zedelijkheid verrijkt heeft, dan deeze dus ver had kunnen opleveren.* enz.

(*f*) Gelijk b. v. REINHARD in zijn werk *über den Plan Jeſu* ſchoon heeft aangetoond.

zoo zegenrijk voor de weereld, als de grondvesting des Christendoms, zal hij waardig erkennen, om door een onmiddelijk Gezant van God verricht te worden: hij zal het gepast en der moeite waardig vinden, dat deeze Gezant zelfs wonderen, ter bevestiging zijner zending, verrichtte. En zal dan eindelijk de overtuiging, dat deeze Gezant de Zoon des levenden Gods zelf zij, nog lang kunnen agter blijven?

Even zoo zal men zich, zoo dra men iemand, door rechte schriftverklaaring, en het voorstel van deszelfs grooten en heerlijksten inhoud, tot hoogachting jegens de Heilige Schrift, of door een voorstel der klaarblijkelijk groote verdiensten van Jesus, tot achting voor hem, als den grootsten Weldoener des menschdoms, gebragt heeft, daar mede wederom voorloopig moeten vergenoegen; al mogt hij ook, over veele bijzondere punten en leerstukken, b. v. over de Godlijke ingeeving, met ons tot nog toe niet eenstemmig denken. Het is onvermijdelijk noodig, dat men hier met billijke verschooning handele, en dat men in 't gemeen aan alle Godgeleerde vraagen geene gelijke waarde hechte; wijl men anders niets zoude uitrichten, en hem, die op den weg is tot geloof aan het Christendom, geheel daar van afschrikken, wen men hier op staan wilde, dat hij of met alle bijzondere wijzen van ons voorstel vol-

volkomen moete inſtemmen, of anders op den naam eens Christens in 't geheel geen aanſpraak maaken moge. Mogt ieder Leeraar ſteeds bedenken, dat niet elke nog overblijvende beſchouwende dwaaling noodwendig in de beöeffening eene onverwinlijke ſchade aanbrenge, even gelijk het ook niet noodzaakelijk ſchaadde, dat Jeſus voorloopig bij de Jongeren nog zoo veele onvolkomenheid in hunne erkentenis verdroeg, tot dat zij in 't vervolg voor eene nadere onderrichting vatbaar wierden. Dit is geen Indifferentisme: want daar aan is alle waarheid in 't gemeen onverſchillig: zulk een gedrag is veeleer de echte reine Christelijke waarheidliefde, die ook den zwakken draagt, en zich naar deszelfs nog onvolkomene inzichten ſchikt, om hem allengskens te winnen. Dit was de eigene maxime van Paulus, *die den zwakken als een zwakke werd, op dat hij den zwakken mogt winnen, en allen alles, op dat hij immers eenigen behouden mogt.* 1 *Cor.* IX: 22, 23.

Het is daarom ook eene hoogst berispelijke maxime van zoo meenige nieuwe Godgeleerden en Schrijveren, die over veele Christelijke leerſtukken juiſter begrippen meenen te hebben, dan dus verre in zwang waren, dat zij dezelven, met eene onſtuimige drift tot hervorming, niet geheel ongelijk aan ſommige Omwentelingſtoo-

 kers,

kers, zoeken te doen gelden, en zich niet bekommeren, of niet te gelijk de vastheid des geloofs aan Godsdienst en Christendom in 't algemeen, de lust tot betering, en de gronden van zielrust voor veelen, worden weggerukt. Dit onverdraagzaam gedrag van zoo veelen, die echter den mond altijd vol hebben van verdraagzaamheid, ſticht oneindig veel ſchade, en verleidt de menſchen tot volſlagen ongeloof. Of de voorſtellingen, die zij willen zetten in de plaats van andere, welke zij voor dwaalingen verklaaren, waar en juist zijn? dit kan ſlechts een zorgvuldig, een bedagtzaam en een bedaard onderzoek bevestigen. Men is der waarheid het vertrouwen ſchuldig, dat zij zich zelve zal rechtvaardigen; een onſtuimige ijver en verhitte hervormingzucht zal nooit nuttig zijn, maar altijd ſchade doen.

Over het geheel zal men altijd, bij het onderwijs van ongeloovigen, nevens de vraag, is iets waar? te gelijk de vraag moeten overweegen: is het voor deezen of geenen in zijne omſtandigheden noodig te weeten? Is het behoefte voor hem? Past het voor hem? Is hij daar voor vatbaar? enz. Er zijn verſcheidene gewigtige Godgeleerde onderzoekingen, waar door veele waarheid is in 't licht geſteld, die daarom niet voor allen zijn: b. v. over den Canon der Heilige Schrift,

Schrift, over de Critiek, en de daar van af hangende bewijskracht veeler fchriftplaatfen enz. Dit te weeten, is de taak van elk Christen niet, ten zij men meene te mogen vorderen, dat elk Christen ook een Godgeleerde zij. Even zoo is het gefteld met de Christelijke Zedenleer. Hoe veele moeilijke vraagen bevat niet het zedekundig ftelfel, welker kennis en wijze van oplosfing in 't geheel niet voor de groote meenigte gefchikt is? Om zich in 't Godsdienftig onderwijs naar anderen wel te fchikken, is het dus alzins noodig, dat men beftendig acht neeme op de onderwerpen, die men onderwijzen wil, en dat men de maate van de waarheden bepaale, die voor hun, naar hunne behoeften, vatbaarheden, en omftandigheden berekend zijn: *wien weinig gegeven is, van dien zal weinig geëischt worden:* zoo verzekert de menfchlievende leer van Jefus.

Eindelijk zal men tot deeze afdaalende nederbuiging nog brengen moeten, dat men twijfelaaren, die men nog niet tot volkomen licht kan brengen, bijzonder op het hart drukke, hoe zij ten hoogften verpligt zijn, zich naauwgezet te houden aan dat geene, wat zij tot nog toe, ten aanzien van den Godsdienst en het Christendom, voor waarheid houden, om zich daar naar te richten, en het zelve getrouw te gebruiken: Waar dit gefchiedt, daar zal het meer en meer

ge-

gelouterd zedelijk gevoel ook ſteeds minder hindernisſen ontmoeten, om van de nog overige twijfelingen allengskens bevrijd te worden. Het geldt ook hier, wat Jeſus beloofde, *wien heeft* (en wie getrouw gebruikt het geen hij heeft) *dien zal gegeven worden, en hij zal overvloediglijk hebben.* De geest der waarheid, die Jeſus Jongeren in alle waarheid leidde, is ook nog werkzaam bij allen, die denzelven niet opzettelijk wederſtreeven.

Dat voor het overige de geheele inkleeding en gedaante, die men aan het Christelijk onderwijs moet geeven, geheel naar de vatbaarheid der Leerlingen zij te ſchikken, dat men zich ten dien einde van zoo veele Oosterſche beelden, Hebreeuwſche ſpreekwijzen enz. onthouden moete, om even dezelfde reden, waarom de eerſte Euangelie verkondigers dezelve gebruikten,; namelijk om verſtaanbaar te worden, ſpreekt wel van zelfs; doch is echter eene nog lang niet algemeen genoeg geworden zaak, welker verzuim veelen hindert te komen tot eene duidelijke Godsdienſtige kennis, en dus het gevaar eener toekomſtige overgang tot het ongeloof niet genoeg belet.

§. 49.

§. 49.

Achtste handelwijze van Jesus en zijne Apostelen.

Jesus bekrachtigt zijne Godlijke zending en leere tegen zijne ongeloovige tijdgenooten door wonderwerken, die hij als getuigenisſen daar voor beſchouwd wil hebben, terwijl hem echter de inwendige bewijzen niet min gewigtig zijn.

Wanneer men de geloofwaardigheid der Euangelisten en Apostelen, in het verhaalen van Jeſus leven, erkent, (en waar is ergens eene geſchiedenis, die reeds, in de geheele wijze van verhaalen, het kenmerk van geloofwaardigheid dieper ingedrukt vertoonde?) zoo kan en mag men ook niet twijſelen aan de buitengewoone wondervolle daaden van Jeſus, tegen welker mogelijkheid of Godebetamenlijkheid beſtrijdingen van vooren in het geheel niets gelden kunnen. Dit onderſteld zijnde, komt hier ſlechts de vraag in aanmerking, met welk oogmerk Jeſus onder zijne tijdgenooten zoo veele wonderen verricht hebbe? eene vraag, die zich uit Jeſus eigene uitdrukkelijke verklaaringen zeer duidelijk laat beandwoorden. Zijne Godlijke waarde en zending moest bewezen worden: er moest beves-

tigd

tigd worden, dat de Godheid zich door hem openbaarde; dat hij ware het affchijnfel van Gods heerlijkheid, en het uitgedrukte beeld zijner zelfftandigheid. *Hebr.* I: 3. zijne daar in doorftraalende naauwe gemeenfchap met de Godheid moest hem vertrouwen verfchaffen, en hem tegen het ongeloof zijner tijdgenooten helpen kampen. Hoe hoog een gewigt hij daarom zelf in zijne wonderen ftelde, blijkt uit zijne verklaaring aan Joännes den Dooper, wien hij dezelven laat bekend maaken, om hem daar uit te laaten befluiten, wie hij zijn moest! *Matth.* XI: 2—5. Hij beroept zich op zijne wonderen, als op fpreekende getuigenisfen zijner Godlijke waarde en zending, *De werken, die ik doe, getuigen van mij, dat de Vader mij gezonden heeft, Joh.* V: 36. X: 25, hij verklaart dezelven voor een voldoenden beweeggrond, om vertrouwen voor hem op te vatten, als hij zegt: *Indien ik niet doe de werken mijns Vaders, zoo glooft mij niet, maar indien ik ze doe, en gij mij niet gelooft, zoo glooft de werken, op dat gij meugt bekennen en gelooven, dat de Vader in mij is, en ik in hem, Joh.* X: 37, 48. Hij verzekert, dat een, bij zulke onwederfpreekelijke bewijzen, hardnekkig volhardend ongeloof, ten hoogften ftrafbaar zij: *Indien ik de werken onder hen niet hadde gedaan, die niemand anders gedaan heeft,*

zij

zij hadden geen zonde, maar nu hebben zij geen voorwendſel voor hunne zonde, Joh. XV: 22—25. Hij verklaart, *dat het Tyrus Sidon en Sodom verdraaglijker zijn zal in den dag des oordeels, dan Chorazin Bethſaida en Capernaum, die zijne daaden gezien en echter niet geloofd hadden, Matth.* XI: 20—24. Hij trekt uit deeze zijne daaden bewijzen, dat hem zulk een aanzien toekwam, als geen mensch zich zonder Godslastering durfde aanmatigen: *Wat is ligter te zeggen; uwe zonden zijn u vergeeven! of te zeggen: ſtaat op en wandelt? doch op dat gij moogt weeten, dat de Zoon des menſchen magt heeft op aarde, de zonden te vergeeven (zoo zeide hij tot den geraakten) ſtaa op, neem uw bed, op en ga heen naar uw huis, Matth.* IX: 5, 6. Op een meer beſlisſenden toon kon Jeſus van zijne wonderen, als van de gewigtigſte bevestigingsteekenen van zijn Godlijk aanzien, en de daar uit voortvloeiende verpligting tot geloof en vertrouwen op hem, niet wel geſproken hebben.

Maar dat Jeſus den bijval, en het geloof en vertrouwen in hem, hier op niet eeniglljk wilde gegrond hebben, is even zoo zeker: van daar zijne klagte, *Ten zij dat gijlieden teekenen en wonderen ziet, zoo zult gij niet gelooven, Joh.* IV: 48. van daar zijne weemoedige zugt, wanneer

neer men een teeken uit den hemel van hem eischte: *wat begeert dit geflacht een teeken? Marc.* VIII: 12. van daar zijne merkwaardige uitfpraak: *Zalig zijn zij, die niet zien en toch gelooven, Joh.* XX: 29. en zijn wijzen op de fchrift, die niet minder van hem getuigde, *Joh.* V: 39. benevens zijn eisch van geloof en vertrouwen in hem, eer hij ongelukkigen wonderdaadig hielp: *Matth.* IX: 28. en van daar zijne uitdrukkelijke verklaaring: *wie den wille doet des geenen, die mij gezonden heeft, die zal bekennen, of deeze leere van God zij, dan of ik van mij zelven fpreeke. Joh.* VII: 17. De inwendige voortreflijkheid zijner leere, de hoogstweldaadige invloed, dien zij, op de overtuigingen, gezindheden en op de rust en hoop der menfchen maakt, de eigen zalige ervaaring daar van, moesten derhalven voor elk even zeer, een getuigenis van de aanneeming waardigheid en Godlijkheid zijner leere zijn, als Jefus wonderen het waren. Allereerst moesten zekerlijk de wonderen de waarde van zijn perfoon en zending bevestigen; doch die moest dan ook te gelijk zijne leer in een Godlijk licht vertoonen: want hoe zouden de uitfpraaken van hem, die zich den Zoon en Gezant van God betoonde, geen nadenken, geene opmerkzaamheid en vertrouwen wekken? daarom verbond Jefus zijne leer en daaden zoo naauw te zaamen, dat

dat zij één geheel uitmaakten. Men moest van de daaden tot de leer, en van deeze tot geene besluiten.

§. 50.

Toepasfing deezer handelwijze, als voorbeeld voor ons.

Naardien Jefus zelf deeze famenvoeging van het bewijs, uit zijne wonderen en uit den inhoud zijner leere ontleend, noodzaakelijk keurde, om het ongeloof zijner tijdgenooten te overwinnen, (en dat de Apostelen zich even zoo gedroegen, en zich inzonderheid op Jefus opftanding, als op den fterkften grond zijner Godlijke zending en Mesfiasfchap beriepen, is klaarblijklijk uit alle derzelver redenen en aanfpooringen tot het geloof in Jefus naam, b. v. *Hand.* II. III. IV. *Rom.* I: 4. 1 *Joh.* I. enz.) hierom mag ook heden ten dage de Leeraar van den Godsdienst dat niet fcheiden, wat Jefus zelf zoo naauwkeurig heeft verbonden. Evenwel begint men thands meer en meer, het uitwendig bewijs, uit de wonderen afgeleid, voor min noodzaakelijk, of voor geheel ontbeerlijk, of voor volkomen onbruikbaar te houden, en zich alleen tot het inwendig bewijs, uit de voortreflijkheid van Jefus leer op zich zelf afgeleid, te

bepaalen. De kracht van het laatfte bewijs is alzins groot en gewigtig: want wat kan eene Godsdienstleer meer aanprijzen, meer Godewaardig vertoonen, dan, wanneer men uit haare uitwerkfelen kan bewijzen, hoe zij alle zedelijke behoeften der menfchen, *den honger en den dorst naar gerechtigheid*, bevredige (*Matth.* V: 6. *Joh.* IV: 13, 14. VI: 35.) hoe zij tot *dat licht brenge, dat waarachtig verlicht* (*Joh.* I: 9.) en tot *die rust der ziele* die ten volle verkwikt *Matth.* XI: 28. Maar, om welke oorzaak zoude men aan dit inwendig bewijs dat groot bijkoomend gewicht weigeren, welk daaraan buiten twijfel is toegevoegd, door dien deeze zelfde Gode waardige en heilzaame Leere nog daar te boven bevestigd is met zulke klaar blijklijke getuigenisfen, als Jefus Godlijke wonderwerken aan de hand geeven?

Men kan tog geene voldoende gronden tegen deeze famenvoeging van het in en uitwendig bewijs aanvoeren: maar er is zeer veel dat daar voor pleit. Of zou iemand willen zeggen: Wij konnen het uitwendig bewijs uit de wonderen ontleend vrijelijk in deszelfs waarde en onwaarde laaten, omdat het Christendom daar mede toch niet ftaat of valt. Maar dan beweert men iets, dat zich met de verklaaringen van Jefus zelven en van zijne Apostelen moeilijk laat vereffenen,

en

en dat in het algemeen niet kan worden ſtaande gehouden: dewijl men zich Jeſus leeringen en daaden in een zoo naauw verband kan vertegenwoordigen, gelijk door veelen in de daad geſchiedt, dat voor hun het Christendom daarbij ſtaa of valle, zoo dra de ſamenvoeging deezer twee ſoorten van bewijs al of niet worde opgeheven. En hoe kan iemand zeggen, dat men de wonderwerken, en het bewijs daaruit ontleend, altijd aan zijne plaats konne laaten, zonder de geſchiedenis des Christendoms daar door verdacht, het character van Jeſus en zijne Apostelen dubbelzinnig, en derzelver geloofwaardigheid twijſelachtig te maaken? of wil men tegen het toereikend gewicht van dit bewijs, uit de wonderwerken ontleend, inbrengen, dat het ſlechts voor zekere tijden en plaatſen geſchikt zij, en dat het ſlechts noodig ware voor Jeſus toenmaalige nog ruwe zinlijke en tot nadenken nog onbereide tijdgenooten, met één woord, ſlechts voor de Jooden, die van hunnen Mesſiäs iet verwagtten, naar welke verwagtingen zich Jeſus geſchikt en wonderen verrigt zoude hebben? (*Joh.* VII: 31.) dan vraage ik met recht, of men zich de volgende geſlachten, en zelfs onze tijdgenooten, dan ook dus konne en moge verbeelden, als of deezen reeds tot eenen zoo hoogen trap van beſchaaving en denkingskracht

verheven waren, dat zij zoodaanig een uitwendig bewijs geheel en al zouden konnen ontbeeren? en of er voor menschen, die toch, zelfs bij eene daadelijk voortgaande beschaaving, altijd nog menschen, en zinlijke vernuftige schepselen blijven, nevens de bewijzen uit den inhoud der leere afgeleid, ook niet altijd bewijzen uit gebeurde daadzaaken ontleend, noodig zullen blijven? Wil men eindelijk inbrengen dat dit bewijs, waneer men al deszelfs kracht niet loochenen wil, toch slechts voor de Schoolen der Godgeleerden moet worden overgelaaten; wijl het, deels wegens de ontwikkeling van het begrip van een wonder op zich zelven, deels wegens het moeilijk betoog van deszelfs geloofwaardigheid, en de daar toe vereischte wijsgeerige en geschiedkundige onderzoekingen, voor het volk niet vatbaar kan gemaakt worden: dan is deeze bezorgdheid waarlijk overdreven. Want wie vatbaar is voor wijsgeerigen en geschiedkundigen twijfel, is ook voor derzelver oplossing, en in 't gemeen voor hooger onderricht vatbaar; den ongeleerden en der groote meenigte overkomen zulke twijfelingen niet: dat, door een enkel woord, dooden het leven weder te geeven, eene zaak zij, waar toe alle menschelijke krachten niet toereikend zijn, en dus een wonder, kan elk wel dra bemerken: en even zoo is het gelegen

met

met de bewijskracht van een wonder, voor de hoogheid en Godlijke zending van dien, die het verricht: *wij weeten*, ſprak de blindgeborene, *dat God de zondaars niet hoort; indien deeze van God niet ware, hij zoude niets kunnen doen. Joh.* IX: 31 — 33. De geloofwaardigheid eener daadzaak, in 't gemeene leven, kan ook eindelijk het gezond menſchenverſtand des gemeenen mans zoo wel beproeven, en beſlisſen, dat het geenszins ondoenlijk zij, hem eene geruststellende overreding van de geloofwaardigheid der getuigen van Jeſus bij te brengen.

Men zal daar te boven, indien men de hiſtoriſche bewijzen van het betoog geheel wil afſcheiden, dikwijls meerdere zwaarigheden vinden: naardien de bewijzen, uit den aart der zaak ontleend, voor veelen niet zoo duidelijk kunnen gemaakt worden, als de bewijzen, die uit geloofwaardige getuigenisſen worden afgeleid: in tegendeel de inwendige bewijsgronden zullen altijd nog meer vermogen, wanneer hier bijkomt eene uitdrukkelijke Godlijke bekrachtiging, en een op zulke buitengewoone daadzaaken, als de geſchiedenis van Jeſus bevat, gegrond gezag. Zoo dra men overweegt, dat de Godsdienſten van alle Volken, van ouds, het kenmerk eener zoodaanige bekrachtiging vertoonden; dat men hetzelve altijd gezogt, ver-

dicht, en geloofd hebbe; zoo blijkt daar uit deszelfs noodzaakelijkheid voor de menschheid. En daar nu de Christelijke Godsdienst zoodanig eene ontwijfelbaare bekrachtiging ontfangen heeft, en door een buitengewoon Godlijk gezag is gestaafd; daar de ondervinding leert, dat zulk een gezag eene waarachtige behoefte der menschen is, en hen bepaalt tot een Godsdienstig en zedelijk gedrag, al zijn zij zich ook, van andere van inwendige gronden min levendig bewust, zoo zal men dit gewigtig hulpmiddel ter bewaaring des geloofs, toch niet konnen voorstellen, als iets, dat men in den tegenwoordigen tijd wel ontbeeren kan; men mag het zelve niet ongebruikt laaten liggen, noch deszelfs kracht verzwakken. De navolging der handelwijs van Jesus en de Apostelen, die zich op daadzaaken, als op bewijzen van het Godlijk gezag hunner uitspraaken, beriepen, zal velen beveiligen tegen het ongeloof, waar toe zij al ligt verlokt worden, indien zij deeze onontbeerlijke steunsels van hun geloof verliezen. Zoo er al nu en dan de een of ander zijn moge, die zich bewust is, dat hij ook dan het Euangelium voor eene Godlijke leere zou houden, al waren er geene wonderen door deszelfs Stichter verricht, dit is iet bijzonders voor dat onderwerp, maar dit kan volstrekt geen algemeen richtsnoer voor

an-

anderen zijn. Het verdient alle naauwkeurige opmerking, dat de Euangelisten Jeſus leer en daaden ſteeds zoo naauw verbinden, en derzelver onderlinge betrekking zoo kenbaar maaken; (*Matth.* IV: 13. *Marc.* I: 39. *Luc.* IX: 11.) en dat in 't bijzonder Johannes zijne bijdragen tot Jeſus geſchiedenis dus beſluite: *Deeze dingen* (te vooren verhaalde wondervolle gebeureniſſen) *zijn geſchreeven, op dat gij gelooven moogt, dat Jeſus zij de Christus, en geloovende het leven hebben in zijnen naam Joh.* XX: 31. zoo dat ieder het voor verſtandig en betaamendlijk moet houden, dat een Leerling zijnen Leeraar, een ſcholier zijnen meester, ook op zijn woord, geloove, tot dat hij, bij toenemende vorderingen, vatbaar worde, om de inwendige gronden van wijsheid en goedheid der hem voorgeſchrevene aanwijzingen te erkennen: en zoo zal men het ook betamend, voor den Leerling van Jeſus, voor den Christen, moeten vinden, dat hij Jeſus geloove, om de teekenen van zijn Godlijk gezag, tot dat hij tot zoodaanigen behoore, welken Jeſus gelukzalig prijst, *om dat zij niet zien en toch gelooven. Joh.* XX: 29. *Hebr.* XI.

§. 51.

Negende handelwijze van Jesus en zijne Apostelen.

Jesus laat zijne leer met het volmaaktste voorbeeld verzeld gaan, en vertoont in zijn persoon een afbeeldsel der reinste deugd, niet slechts om een voorbeeld van navolging te geeven, maar ook om het geloof aan hem en zijne leere op te wekken.

Het groot en heerlijk voorbeeld van Jesus, gelijk het ons zijne Leerlingen met eene edele eenvoudigheid verhaalen, terwijl zij slechts bij voorkoomende geleegenheid hier en daar eenige bijzondere trekken daar van aanstippen, uit welker samenvoeging een leven en character zonder wedergaa voor den dag treedt; dit voorbeeld heeft Jesus in zijn persoon, en in zijn leven, ook daarom aan den dag gelegd, op dat hij daar door de hindernissen van het geloof in hem, onder zijne tijdgenooten, overwinnen mogt: wat kan een mensch, in wien nog een vonkje zedelijk gevoel gloeit, zelfs tegen zijnen wil, en bij inwendigen tegenstand, meer bekooren, als de hoogheid en waarde der deugd, in het leven en character van deezen of geenen zoo zigtbaar vertoond?

toond? die veredeling en gelijkvormigheid met God, tot welke zij den mensch verheft, kan de mensch, wanneer hij in zinlijkheid of huichelaarij nog niet geheel verzonken ligt, niet zonder innerlijk gevoel van bewondering en hoogachting opmerken: en de kracht der woorden desgeenen, die zelf de heiligheid bezit, waar toe hij anderen oproept, laat prikkels achter in het doorwond geweten, met den wensch om eene dergelijke zedelijke goedheid, deelachtig te worden. Jesus Christus verzekerde, dat hij gezonden zij, om den heiligen wil zijns Vaders aan de weereld te openbaaren; en hij kon daar bij dit getuigenis aan zich zelven geeven, *dat het zijne spijze* (dat is waar voedsel voor zijnen Geest) *was, deezen wil te doen. Joh.* IV: 34. Hij deed aan de menschen den zielverheffenden eisch, om volmaakt te worden, gelijk zijn Hemelsche Vader: doch Hij zelf kon ook zijne vijanden uitdaagen: *wie van u overtuigt mij van zonde? Joh.* VIII: 46. Hij verkondigde de liefde, als het eerste en grootste gebod: maar waar heeft die liefde zich ooit, in meer zuiverheid, algemeenheid, belangeloosheid, opoffering en onverzettelijker volharding, vertoond, als in zijn hart? Hij verzekert, *daar toe geboren en in de weereld gekomen te zijn, om van de waarheid te getuigen Joh.* XVIII: 37. en hoe gloeide niet

zijne ziel, voor zijne van den hemel gebragte waarheid! Deeze waarheid met eene vrijmoedigheid, eene welberaadendheid, en een geduld, dat geene opoffering te groot en te kostbaar vondt, te verbreiden, was zijn eenig groot en dagelijks hoofdwerk; de eerste ontluiking deezer waarheid was zijne juichstof, *Luc.* X: 21. haare geduurig wijdere verbreiding, tot zegen voor de menschheid, en haar zegenpraal over de weereld, was de inhoud van zijn gebed, ook nog in zijne laatste uure (*Joh.* XVII.) Het geheele doel zijns levens was de eer van zijnen Hemelschen Vader geweest, waarom hij ook met die bewustheid tot den Vader gaan kon, zeggende: *ik hebbe u verheerlijkt op aarde, en voleindigd het werk, dat gij mij gegeven had, om te doen.* (*Joh.* XVII: 4.)

Uit dit alles leidt Jesus de verpligting af, niet alleen tot navolging van dit zijn voorbeeld, maar ook tot geloof aan zijne Godlijke leer en zending. *Die van zich zelven spreekt, zoekt zijne eigene eer; maar die de eer zoekt des geenen, die hem gezonden heeft, die is waarachtig, en geen ongerechtigheid is in hem;* die is zoo geloofwaardig, en vrij van alle verdenking van bedrog, dat hij geloof en vertrouwen vorderen kan. *Joh.* VII: 18.

Met recht kon Jesus dit ook vorderen, daar zulk

zulk eene rechtſchapenheid van character aan alle zijne lesſen een groot gewigt geeft, en de vastheid zijner eigen overtuiging zoo wel als de mogelijkheid haarer uitoeffening en opvolging zeer zichtbaar vertoont: en zelfs daar, waar reeds eenige vooroordeelen in 't verſtand hebben post gevat, zal het hart echter vervuld worden met warm en belangneemend gevoel van de vastigheid dier grondſtellingen, die zulke gezindheden kweeken, en zich daarvoor verklaaren. Deeze uitwerkſels vertoonden zich ook bij veelen van Jeſus tijdgenooten. Men voelde den oneindigen afſtand tusſchen zijne waare en de Fariſeeuwſche ſchijndeugd en huichelaarij; welke laatſte Jeſus, door zijn heilig leven en onberispelijken wandel, even zoo ſterk, als door zijne leer, beſtrafte. Van daar is het, dat hij ook dikwijls leerde, zonder te gelijk daar bij wonderen te doen, en dan zelfs leerde en ſprak met dien magtigen nadruk, en die zegevierende kracht op de harten der menſchen, welke een gevolg was van zijn eigene diepe en levendige overtuiging, en van zijne eigene ondervinding der waardij zijner hemelſche waarheid, dat men dit met die uitwerking bekroond konde zien, *dat veelen in hem geloofden. Joh.* VIII: 30. X: 42.

§. 52.

§. 52.

Toepasſing deezer handelwijze als voorbeeld voor ons.

Door navolging deezer handelwijze van Jeſus, zal men het ongeloof in onze dagen ook nog altijd gelukkig tegenwerken.

1.) Men vertoone het leven en character van Jeſus dikwjls, en van meer dan eene zijde, in deszelfs waar bekoorlijk licht; het beſlaa een wezenlijk deel der onderrichtingen, zoo wel in de Catechiſatien, als in den openbaaren voordragt van den Godsdienst: het beeld van eene zoo reine deugd, van zoo eene grootheid en goedheid van hart, van zoo eene heerſchappij over zich zelven, ook bij de zwaarſte beproevingen, van eene zoo onbepaalde welwillenheid, ook jegens zulken, die zich dezelve zoo weinig waardig betoonen, van zoo eene onderwerping aan God, ook wanneer de bitterſte lijdenskelk werd ingeſchonken, van eene zich altijd zoo gelijk blijvende overeenſtemming en vastigheid in deeze gezindheden, ook in zulke omſtandigheden, waarin alles dreigt den grooten man te doen beeven en wankelen; dit ſchoone beeld van zulk eene wijsheid deugd en vroomheid kan

ſlechts

ſlechts laage zielen geheel gevoelloos laaten: het moet, behoorlijk voorgeſteld, belangneeming hoogachting en aanbidding jegens hem verwekken, in wien zich, ook op deeze wijze, *de heerlijkheid des eeniggeboren Zoons van den Vader* openbaarde, *vol van genade en waarheid. Joh.* I: 14.

De geheele geſchiedenis van Jeſus, ook in dit opzigt, recht en met meer vlijt gebruikt, dan van veele Leeraaren van den Godsdienst tot nog toe plagt te geſchieden, zal het hart van meenigen twijfelaar verheffen, verwijden, en te vreden ſtellen, meenigen ligtzinnigen tot ernst brengen, en het verſtand veeler ongeloovigen, dat met verſcheidene vooroordeelen tegen het Christendom was ingenomen, de erkentenis afpersſen, dat de Stichter des Christendoms alle zijne vereering waardig zij. En zal deeze waarachtige overtuiging hem, die tot nog toe een twijfelaar of ongeloovige was, dan ook niet allengskens verder brengen, voor hem een grondſlag tot geloof aan het Euangelium worden, en hem vatbaar maaken, om deszelfs heilige ſtem meer en beter te verſtaan?

2.) Naardien Jeſus groot voorbeeld, in zelf volmaakt op te volgen, het geen hij als Gods wil verkondigde, de kracht der waarheid, tot overwinning der twijfelaarij en des ongeloofs,

zoo

zoo ſterk verhoogde, zoo volgt daar uit tevens, hoe gewigtig het voorbeeld van alle Leeraaren van Jeſus Euangelium, ook ten huidigen dage, tot aanprijzing van het zelve zij. En naardien het voorbeeld van een Christen Leeraar, die het geen hij leert, door zijn leven verloochent, veelen tot ongeloovigen in de beöeffening kan maaken, zoo ligt er op de Leeraars des te grooter verpligting, om *zich zelven allenthalven ten voorbeelde van goede werken te ſtellen, op dat de tegenſtreever beſchaamd worde Tit.* II: 7, 8. *om hun licht te laaten ſchijnen voor de menſchen, op dat die hunne goede werken zien, en den Hemelſchen Vader verheerlijken. Matth.* V: 16. en gedrongen worden, om God te prijzen, over de kracht der leere en lesſen, welke daar toe leiden. In onze dagen, in welken de achting voor den geestelijken ſtand (gewis niet altijd en overal zonder deszelfs eigen ſchuld) zoo ſterk is afgenomen, en het ligtzinnig ongeloof zeer gewoon is geworden, mag elk het gewigt deezes voorbeelds wel van de ernſtigſte zijde betrachten, en zijne waakzaamheid verdubbelen, om van den wijds en zijds heerſchenden geest van beuzelaarij en laauwheid in den Godsdienst onbevlekt te blijven. Och of alle Christen Leeraars den hun aanvertrouwden grooten en waardigen werkkring, met dien zin

en

en geest vervulden, die Jesus, bij de uitvoering van zijn verheven plan, ter verlossing verbetering en zaliging der menschheid, bezielde! dat zijn beeld zich diep in hun indrukke, zoo als zijne gansche ziele in deeze Godlijke bezigheid leefde en werkzaam was; zoo als opofferingen van eigen rust en gemak hem niets kostten; zoo als eigenbaat eer en heerschzugt geen kracht op hen oeffenden; zoo als de tegenspraak, onleerzaamheid en de geringe vrucht zijner poogingen, hem niet verbitterden of moedeloos maakten; zoo als hij tegenkanters met verdraagen, lasteraars met rustige verdediging en beschaaming, door zijn onberispelijk voorbeeld, beändwoordde, aan zwakken, een verschoonend geduld en nederbuigende liefde, aan twijfelaaren gewillige en zagtmoedige onderrichting liet ontmoeten; zoo als hij de grondvesting en bevordering van menschelijk heil zijne spijze, zijnen lust, zijn groot dagwerk noemde, waar toe hij onophoudelijk werken moest, eer de nacht kwame, in welken niemand werken kon. Het Christelijk Leeraarambt, gevoerd met dien verheven zin en geest (geheel het tegengestelde van den werktuiglijken arbeid des daglooners, of des huurlings bij de kudde) en met zulke zuivere bedoelingen waargenomen, kan en zal nog altijd onder de menschen veel uitwerken, en *het*

zout

zout der aarde zijn, het welk het zedelijk bederf tegenwerkt *Matth.* V: 13. Daar zal meenige ſpottende tong verſtommen moeten, en het ligtzinnig ongeloof zal een ſteunſel minder hebben! de gronden, de bewijzen, de vermaaningen, de waarſchuwingen, de geheele taal van eenen man, die zelf inwendig voelt en naauw gezet beöeffent, wat hij leert; dit alles werkt ongelijk ſterker en levendiger, en dringt dieper in de harten van anderen in: het daar door gewekt vertrouwen op zulk eenen Leeraar maakt opene ooren en gewillig volgende harten, ook zelfs om zijns woords wil, en zelfs dan, wanneer de inzichten van veelen in de bewijzen, uit den aart der zaak ontleend, nog te zwak mogten zijn. De twijfelingen nopens de waarheid des Christendoms, en nopens de mogelijkheid de nuttigheid en zaligende kracht der Christelijke deugd en vroomheid, zullen dra van zelf verdwijnen, bij het bemerken van deezen Christelijken levenswandel, welke veel krachtiger dan alle leere predikt. Zoo is en blijft het dan een groot gewigtig en onfeilbaar middel ter verſtooring des ongeloofs, het geen Paulus aan Timotheus aanbeval: *oeffent u zelven tot Godzaligheid.* 1 *Timoth.* IV: 7.

§. 53.

§. 53.

Tiende handelwijze van Jesus en de Apostelen, en *Toepassing dier handelwijze voor ons.*

De groote zorgvuldigheid, eindelijk, *met welke Jesus zich, ter vorming zijner jongeren tot zijne toekomende plaatsbetreeders in de verkondiging van 't Euangelie, bezig hield; de geruime tijd, dien hij daar toe aanwendde; de meenigvuldige leerwijzen; de trapswijze voortgang, dien hij hier toe wijsselijk bezigde; de veelerlei oeffeningen beproevingen en pooginggen, die hij met hun te werk stelde, om hen vatbaar en waardig te maaken, dat hij ze als arbeideren in zijnen wijnberg zond; en het groot en gelukkig gevolg van deeze zijne poogingen, die hij tot aan zijn einde, met onverdroten geduld, hier toe heeft aangewend, zoo dat zij, na zijn afscheid van de aarde, als zijne booden in de weereld heenen gingen, en het Euangelium met zoo veel zegen verkondigden:* dit voorbeeld moet in ons de overtuiging verlevendigen, *hoe gewigtig, ook nog in onze dagen, het ambt van eenen Christenleeraar, en deszelfs vorming daar toe, zij.* Oneindig veel hangt nog steeds daar van af, naardien aan den Geestelijken stand

naast en onmiddellijk de bewaaring en bevordering des Christendoms is toevertrouwd, en het Christendom meerder of minder vereerers vinden zal, naar maate de Leeraars dit hun ambt, met grondiger kennis, wijsheid, voorzichtigheid, en warme deelneeming, weeten en trachten te vervullen. De Leeraars van den Christelijken Godsdienst zijn, voor het grootste deel der menschen de eenigen, van welken het zelve voedsel voor zijnen onsterflijken Geest, en onderricht over zijne eerste en grootste belangen, en over deszelfs behoorlijke aanwending in alle omstandigheden deezes levens, scheppen kan. Hoe moet deeze gedachte eenen ieder, wien het Christendom en menschelijk geluk niet onverschillig zijn, tot den wensch aanvuuren, dat de inwendige waardigheid en geschiktheid tot een beroep, welk voor het geluk der menschheid zoo gewigtig is, bij allen, die zich aan het zelve toewijden, steeds algemeener mogen zijn, en dat ieder onophoudelijk werkzaam zij, om door geduurig dieper indringen in den Geest des Christendoms, daar naar te streeven, dat hij aan zijne erkentenis en inzichten in het zelve geduurig meer waarheid, zekerheid, vastheid, volstandigheid, en rijpheid geeve; om overal, bij openlijke en bijzondere onderrichtingen, in en buiten de Kerk, den volwassenen en der jeugd, den denker en niet denker, den sterken en zwakken, een getrouw

Leeraar

Leeraar, een wijs raadgeever, en een zedebeſtuurend Vader te worden; op dat hij in deeze Goddelijke bezigheid *zich zelve behoude, en de geenen, die hem hooren.* 1 *Tim.* IV: 16.

De geheele geſchiedenis des Christendoms kan ons leeren, hoe zeer deszelfs ſtaat en geſteldheid, en deszelfs werkzaamheid en invloed, van de meer of min doelmaatige vorming en geſteldheid der Leeraaren altijd afhing; en dit blijft, bij de tegenwoordige inrichting onzer burgerlijke maatſchappije, nog altijd het geval. Hoe grondiger kenners van hun vak de Leeraars des Christendoms zijn; hoe zorgvuldiger zij al het waare en goede, bij de toeneemende algemeene beſchaaving der menschheid, ook in hun vak weeten over te brengen, daar voor ten nutte te maaken, en naar de behoeften des tijds aan te wenden; hoe minder zij zich, in het beſcheiden beproeven, onderzoeken, navorſchen en leeren, ruste gunnen; en bij dit ſtreeven naar kennis, die groote Practijk, het eigen zalig genot van den Godsdienst, niet vergeeten; hoe meer zij van de liefde en belangneming voor de waarheid en voor de menschheid zijn bezield, en zich regeeren laaten, en zulks in hun gantſche leven zigtbaarlijk vertoonen, wat het Christendom, getrouw beöeffend zijnde, van de menſchen maaken, en waar toe het dezelven verheffen konne, hoe het eene kracht Gods zij tot zaligheid eenen

iegelijk die gelooft *Rom.* I: 16. zoo veel gelukkiger bevorderaars onderhouders en verdedigers des Christendoms zullen zij zijn, en ook in de bestrijding des ongeloofs niet vruchteloos arbeiden.

Alle voorheen opgenoemde middelen tot stooring van het ongeloof vereenigen zich hier in. De Christelijke Leeraar moet de man zijn, die in staat is, van alle bovengemelde, door het voorbeeld van Jesus en de Apostelen ons afgeteekende middelen, in derzelver geheelen omvang, gebruik te maaken! Dikwijls moet hij daarom de rechte waarde van zijn ambt ernstig bepeinzen, en onderzoeken, in hoe verre hij daar toe gekoomen zij, en daar aan beandwoord hebbe, en hij moet zich ten dien einde eenen zulken of dergelijken spiegel dikwijls voorhouden, als *Erasmus* (*f*) geeft van een waardigen Kerkleeraar: *In eenen prediker* (zegt hij) *wordt boven al vereischt, dat zijn hart rein zij van alle gebreken en menschelijke begeerlijkheden; dat zijn leven zuiver zij en onbevlekt, niet alleen van euveldaaden, maar zelfs van alle vermoeden en schijn des kwaads; dat zijn geest vast, gehard en onwankelbaar zij tegen alle de kunstgreepen des Satans; dat zijne ziel gloeie van edel vuur, om zich algemeen nuttig en verdien-*

ste-

(*f*) Ecclesiast. L. I. P. 45.

ſtelijk te maaken; dat zijn verſtand de dwaasheid van het volk weete te beteugelen; en zijn geest voorzigtig en doordringend zij, om gemakkelijk te bevroeden, wat, bij wien, wanneer hij ſpreeken moet, en hoe hij zijne redevoering hebbe in te richten: hij moet met Paulus van toon kunnen veranderen, en allen alles worden, naar dat hij beſpeurt, dat het heil zijner hoorderen dit vordert. Want dit moet het eenig doelwit zijn, waar toe de prediker alle zijne redevoeringen heeft te richten; wendt men zijne oogen daar van af, dan kan het niet misſchen, of men berokkent der gemeente des Heeren een des te grooter gevaar, naar maate men meer toegerust is in welſpreekenheid. enz.

Waar bij deeze groote Man, na dat hij inzonderheid de verpligting van eenen Christenleeraar, tot eenen voorbeeldigen levenswandel nader had uitgebreid, nog het volgende heeft gevoegd:

Welligt zegt iemand hier, wie weet dit niet? lever iets nieuws! — Ik weet, dat dit dagelijksch in de heiligdommen gezongen, in de kloosters opgezegd, in de redevoeringen gehoord, en in de Euangelien gelezen worde. Maar helaas! zij zijn, buiten twijfel ſlechts zeldzaam, die zich met ernst en opzet op deeze onophoudelijk herhaalde ſtukken toeleggen, daar deeze het toch waarlijk zijn, die eenen prediker waarlijk groot en den Apostelen gelijkvormig maaken. enz.

Wanneer dergelijke, uit de droevige ondervinding dier tijden ontleende, vermaaningen in onze dagen minder verzuimd wierden; wanneer die edele ijver, (mens illa ignea, & ad bene merendum de omnibus flagrans) die vuurige begeerte om zich algemeen nuttig en verdienstelijk te maaken, steeds algemeener en zichtbaarer onder de Leeraars des Euangeliums worden mogt, zoo dat een ieder in zijnen kring daar naar streefde, om *tot alle goed werk volmaaktelijk te zijn toegerust* 2 *Tim.* III: 17. dan zouden zij allen, ook bij hunne ondernemingen tegen het ongeloof, het vertrouwen mogen opvatten, welk een Paulus had, *dat hunne arbeid niet ijdel zijn zou in den Heere.* 1 *Cor.* XV: 58.

Mogten dan alle tegenwoordige en toekomstige Christenleeraars malkanderen broederlijk de hand en hulpe bieden, om deeze groote en schoone hoope werkstellig te maaken! *De oogst is wel groot, doch de arbeiders zijn weinigen: bidt dan den Heer des oogstes, dat hij arbeiders in zijnen oogst uitstoote.* *Matth.* IX: 37, 38.

SYMBOLUM:

Ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ.

VERHANDELINGEN

VOOR HET JAER

MDCCXCVI.

PRYSVERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN GODSDIENST,

TEGEN DESSELFS HEDENDAEGSCHE

BESTRYDEREN.

VOOR HET JAAR 1796.

TE AMSTERDAM, HAERLEM EN IN 'S HAEGE.

Bij J. ALLART, C. VANDER AA, B. SCHEURLEER,

MDCCLXXXXVII.

VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELIJKEN

GODSDIENST,

OPGERICHT IN 'S HAEGE.

VOOR HET JAER MDCCXCVI

TE AMSTERDAM, EN IN 'S HAEGE,

BIJ J. ALLART EN B. SCHEURLEER,

MDCCXCVIII.

A P P R O B A T I E,

over de Verhandeling van F. Liefstink, over het belang van Jesus opstanding, *uitgegeven door het Haagsche Genootschap ter verdediging van den Christelijken Godsdienst.*

Uitgegeeven naa voorgaande visitatie en approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Universiteit te Leyden.

Leyden
den 4. *July* 1798.

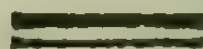
SEBALD FULCO JOH. RAU,
Facult. Theol. t. h. Decanus.

VOORBERICHT.

De Leezer ontvangt in deeze bladen twee Verhandelingen, door het Genootſchap in het jaer 1796 *bekroond; de eene van den Weleerw. Heer* W. F. LANG, *over de ongenoegzaemheid van de Natuerlijke Godgeleerdheid; de andere van den Weleerw. Heer* F. LIEFSTINK *over het belang van Jeſus Opſtanding uit de dooden, in het Programma van dat jaer, 't welk in deezen bundel is voor aen geplaetst, gemeld.*

De Bestierders hebben wegens deeze Verhandelingen niets te berichten, bewust, dat men onder het leezen der eerstgemelde zal onder 't oog houden, dat de Schrijver derzelve, een Leeraer der Luterſche Gemeente zijnde, ook als zoodanig hier en daer ſpreekt, waarom ook dezelve aen de Theologiſche Faculteit ter approbatie niet is aengeboden.

Zij wenſchen ook over deeze Werkjes eenen uitgebreiden Zegen.

PROGRAMMA.

Voor het Jaer 1796.

Het Genootſchap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, opgericht in 's Graevenhaege, heeft deszelfs Algemeene Vergadering gehouden op Donderdag den 20ſten October 1796. De Aenſpraek aen de Leden is gedaen door den Heer JOHANNES HERINGA, *Predikant in 's Graevenhaege*, behelzende een kort Betoog *dat de Leere der Verzoening op de Zedenleere geene inbreuk doe, maer dezelve krachtiger bevestige.*

Nae het eindigen deezer Redenvoering is verſlag gedaen van de ingekomene Andwoorden op

de Prijsvraegen, en andere Verhandelingen, waer uit bleek,

1. Dat op de Voorstellen, in 't jaer 1793 uitgeschreven, welke in den verleden jaere noch niet konden beoordeeld worden, eenige andwoorden waren ingekomen.

a. Eene Hoogduitsche Verhandeling over de vraege, welke een Betoog vordert, dat de Natuerlijke Godgeleerdheid geen genoegzaem onderricht geeft van die middelen, wier kennisse voor den zedelijk bedorven mensch onontbeerlijk is tot eene gegronde hoope op eeuwige zaligheid, geteekend met de *Spreuk*: οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ ευαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ πιστεύοντι ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ ἕλληνι. In welke men, behoudens eenige bedenkingen, welke aen den Schrijver zullen worden opgegeeven, zoo veel schoons gevonden heeft, dat dezelve den gouden Eereprijs van eene Medaille, of vijftig Dukaeten, is waerdig gekeurd. Het bleek, bij de opening van het verzegeld briefje, dat de Schrijver is de Heer W. T. LANG, *Predikant te Singen, bij de Stad Durlach, in het Markgraefschap Baden-Durlach.*

b. Op

b. Op het Voorſtel, vorderende eene Historiſche voordragt van de leere der Verzoening, zoo als die, in de op malkanderen volgende Huishoudingen der Kerke meer en meer is ontwikkeld en duidelijker voorgeſteld; is ingekomen eene Latijnſche Verhandeling, betiteld: *Expoſitio Hiſtorica de reconciliatis Deo per Chriſtum hominibus*, met de *Spreuk:* — τȣ̃ ἀγριȣ τȣ̃ ἐσφραγισμένȣ ἀπὸ καταβολῆς κόσμȣ, JOHANNES *in Apocal.* 13: 8. waar in veele blijken van geleerdheid en belezenheid zich opdoen, maer die het juist oogmerk der uitgeſchrevene Vraege niet getroffen heeft; waerom de Vraeg andermael wordt uitgeſchreven, met uitnoodiging, ook van deezen Schrijver, om deeze aengelegene ſtoffe nader te bearbeiden, en de andwoorden in te zenden voor den eerſten Januarij 1798.

c. Nog onderſcheidene Andwoorden op het Voorſtel, eiſchende een beknopt Vertoog, waerin de voornaemſte bewijzen voor de Leere der Godlijke Driëenheid opgegeeven, naer de regelen eener gezonde Uitlegkunde ontvouwd, en tegen de bedenkingen der hedendaegſche Beſtrijderen aengedrongen en gehandhaefd worden; doch van wel-

ke geene zoo voldoende is voorgekomen, dat aen dezelve de uitgeloofde Eereprijs kon worden geſchonken; waerom dit Voorſtel blijft uitgeſchreven, om beandwoord te worden voor den eerſten Januarij 1798.

2. Dat op het Voorſtel, in den jaere 1794 uitgeſchreven, vorderende een Betoog van 's menſchen zedelijk bederf en onmagt ten goede, afgeleid uit de Rede en uit de Schrift, en verdedigd tegen de hedendaegſche wanbegrippen, voor den eerſten September deezes jaers geene Andwoorden zijn ingezonden — maer wel op de Vraege in het Programma deszelvden jaers gemeld, over den invloed van Jeſus eeuwige Godheid, op de heiligmaeking en vertroosting der Christenen, doch niet zoo voldoende, dat er een prijs aen kan worden toegewezen, waerom deeze Voorſtellen op nieuw, voor een onbepaelden tijd, worden voorgedraegen.

3. Dat de Vraeg, aengaende de voordragt van den weg der zaligheid, zoo wel in de Boeken des Ouden als des N. Testaments, wat de hoofdzaeke betreft, en het belangrijke van de Schriften des O. Verbonds, uit dien hoofde, wel beandwoord is, maer niet zoo voldoende, dat het Genootſchap eenen Eereprijs heeft kunnen toewijzen.

4. Dat

4. Dat over de Vraege, ten behoeve van den gemeenen man in 1794 opgegeeven, onderzoekende, hoe de gemeenzaeme bijeenkomften der Christenen tot waere ftichting best worden ingericht, van tijd tot tijd eenige Verhandelingen zijn ingekomen, maer die voor de algemeene Vergadering deezes jaers niet konden worden beoordeeld, waerom de uitfpraek over dezelve eerst in het volgend jaer 1797 zal kunnen gefchieden.

5. Dat, behalven Andwoorden op uitgefchreven Prijsvraegen, ook bij het Genootfchap eenige andere Verhandelingen zijn ingezonden, over verfchillende onderwerpen, van welke eene den uitgeloofden Eereprijs van een zilveren Medaille is waerdig gekeurd. Deeze hadt ten titel: *Kan ik achting hebben voor het Christendom, hetzelve voor eene van God verleende Openbaring houden, zo lang ik de Opftanding van Jefus onder de onbewezene en onzekere dingen plaatfe?* geteekend met de woorden: *Wij weeten dat gij zijt een Leeraar van God gekomen: want niemand kan deze tekenen doen, zo God niet met hem is* NICODEMUS. In het geopend Billiet vondt men den naem van den Heer FOKKO LIEFSTINK, *Predikant te Rauwerd en Yrnfum in de Clasfis van Sneek.*

Het

Het Genootſchap noodigt op nieuw alle kundige vrienden van waarheid en godsvrucht, ter beandwoordinge der volgende Vraegen en Voorſtellen:

I. Nae de uitgaeve eener gekroonde Verhandeling, ten betooge, dat God eigenlijk gezegde ſtraffen op de overtreeding zijner wetten heeft bedreigd, en dat hij als Richter de zonden daedelijk ſtraft, verlangt het Genootſchap een betoog: Dat de ſtrafoefenende Geregtigheid Gode waerdig is, en geenſins als eene haetelijke, maer veel meer als eene beminnelijke eigenſchap van het hoogſte en beste Wezen beſchouwd mag worden, welke, in het beſtier der wereld, ter bewaering van de orde, en ter bevordering van het algemeen welzijn, noodzaeklijk en zeer belangrijk is; en dat daer uit ook het Gode betaemende van 's Middelaers zoenlijden, ter verlosſing van zondaeren, tegen hedendaegſche Beſtrijders, klaerblijklijk kan bevestigd en verdedigd worden.

II. Hoedanige begrippen hadt de Schrijver van den brief aen de Hebreen, aengaende het Hoogepriesterſchap van Jeſus, en in hoe verre blijkt derzelver overeenſtemming met die

die der overige Schrijveren van het Nieuwe Testament?

III. Welke is de eigenlijke aert van Jesus Propheetische bediening, en hoe onderscheiden is Hij in het bijzonder, als de eenige Opperleeraer zijner Kerke, van, en uitmuntende boven Moses en de Propheeten des Ouden, en boven alle van God gezondene Leeraeren des N. T.

VI. Eene opgaeve, wat er in de echte gedenkstukken der Griekſche en Latijnſche Schrijveren, die voor den tijd van Jeſus en de Apostelen geleefd hebben, te vinden zij, tot opheldering en bevestiging der gebeurtenisſen, welke in de Boeken van het O. T. verhaeld worden.

Men verwacht de Andwoorden op de drie eerſte Vraegen voor den eerſten Januarij 1798, en op het laetſte Voorſtel voor den eerſten April 1798.

Het Genootſchap wenscht, gelijk voorheen, ook zulke Verhandelingen te ontvangen, welke naer de vatbaerheid van mingeoefenden geſchikt zijn, en noodigt daer toe, met aenbieding van een zilveren Medaille, alle Voorſtanders van het waere Christendom uit, met vrijheid, om zulke ſtoffen te verkiezen, welke zij voor onzen tijd gewichtig keuren, of zich te bepaelen tot die,

welke, voorheen opgegeeven, en noch niet beandwoord zijnde, in 't Programma des voorleden jaers gemeld zijn, of ook wel tot

1. De betaemelijkheid eener wel geregelde zelfsliefde. of
2. Het fchandelijke en fchaedelijke der kwaadfpreekendheid.

Men verzoekt, dat de Andwoorden voor den eerften September 1797 worden ingezonden.

Eindelijk belooft het Genootfchap, even als in de vorige Programmata, een zilveren Medaille, aen elken Schrijver, die voor den eerften September 1797 aen hetzelve zal gezonden hebben:

1. Eene wel bewerkte Verhandeling over eenig voornaem Leerftuk, welk in onze dagen door de zoo genoemde nieuwe Hervormers beftreden wordt.
2. Eene bondige wederlegging van eene der dwaelingen, welke door die zelvde lieden thands verbreid worden.
3. Eene oordeelkundige opheldering en handhaeving van eene of meer voornaeme bewijsplaetzen uit het O. of N. T., bekend onder den naem van loca Clasfica, *tegen de nieuwer aenvallen of verdraijingen der hedendaegfche Beftrijderen.*
4. Eene befcheidene en duchtig wederleggende

Re-

Recensie van eenig nieuwlings uitgekomen waerheid ondermijnend of Godsdiensthoonend Geschrift.

5. Of een wel gepast Vertoog over een gewichtig stuk van de beoefenende Godgeleerdheid.

De Schrijvers, die, door het beandwoorden van alle de gemelde Voorstellen, na den prijs dingen, worden verzogt, zich der kortheid en klaerheid te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen, *in leesbaer Schrift*, liefst in de Nederduitsche of Latijnsche, of des noods in de Hoogduitsche Taele, met Romeinsche letters, vrachtvrij, te zenden aen den Secretaris des Genootschaps, D°. Adrianus van Assendelft, *Predikant te Leiden*, en zich te schikken naer de voorwaerden, in vorige Programmata opgegeeven.

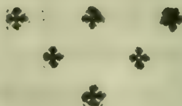
Het Genootschap verwagt, behalven op andere, van tijd tot tijd uitgeschrevene, en noch niet beandwoorde Vraegen en Voorstellen, welke aen het einde van 't Programma des vorigen jaers gemeld zijn, ook de andwoorden op de volgende vraegen, voor den eersten April 1797.

1. Eene opgaeve der drangredenen voor de onderscheidene Gezindheden der Christenen, om, ijder uit haere eigene beginselen, zich tegen de hedendaegsche zoogenoemde nieuwe hervormers te verzetten.

2. Een

2. Een Betoog, dat in de Schriften des O. T. eigenlijk genoemde rechtsstreeksche voorspellingen aengaende onzen Heere Jesus Christus gevonden worden.
3. Welk een denkbeeld hechten de Bijbelschrijvers aen de Koninglijke waerdigheid of heerschappij van den verheerlijkten Middelaer Jesus Christus?

Het Genootschap behoudt aen zich het recht, om, naer goedvinden, en ten algemeenen nutte, gebruik te maeken van alle de inkomende Verhandelingen, en dezelve, schoon 'er de Prijs niet aen is toegewezen, geheel of ten deele gemeen te maeken, 't zij met bijvoeging der Zinspreuken, door de Schrijvers gebruikt, 't zij met uitdrukking van hunne Naemen, indien zij, daartoe verzogt wordende, dezelve gelieven te openbaeren.

P R O E V E

EENER

BEANDWOORDING

DER OPGEGEEVENE

V R A A G E,

VORDERENDE EEN BETOOG:

DAT DE NATUURLIJKE GODGELEERDHEID GEEN GENOEGZAAM ONDERRICHT GEEVE VAN DIE MIDDELEN, WIER KENNISSE VOOR DEN ZEDENLIJK BEDORVEN MENSCH ONONTBEERLIJK IS TOT EENE GEGRONDE HOOPE OP EEUWIGE ZALIGHEID.

DOOR

W. T. L A N G,

PREDIKANT TE SINGEN, IN HET MARKGRAAFSCHAP BADEN-DURLACH.

AAN WIEN DE GOUDEN EEREPRIJS TOEGEWEZEN.

P R O E V E

EENER

BEANDWOORDING

DER OPGEGEEVENE

V R A A G E,

VORDERENDE EEN BETOOG:

DAT DE NATUURLIJKE GODGELEERDHEID GEEN GENOEGZAAM ONDERRICHT GEEVE VAN DIE MIDDELEN, WIER KENNISSE VOOR DEN ZEDENLIJK BEDORVEN MENSCH ONONTBEERLIJK IS TOT EENE GEGRONDE HOOPE OP EEUWIGE ZALIGHEID.

Men kan zich, in 't gemeen, geenen *Godsdienst*, zonder *God*, en, als waaren *Godsdienst*, niet zonder behoorlijke kennis van God, gepaard met een daarmede instemmend levensgedrag, mogelijk denken. Deze toch zijn de twee onäffcheidbaar wezenlijke hoofddeelen, welke den *Godsdienst*, in 't gemeen, dus ook, in het bijzonder eenen *waaren Godsdienst* uitmaken. Zelfs zou iemand, welke eene gebrekkige kennis van God bezit, zonder eene daar aan geëvenredigde levenswijze, even zoo wel zonder *Godsdienst* zijn, als iemand, die wel

eene behoorlijke kennis van God, maar geene daarmede overëenkomende *zedelijkheid* heeft.

Waare Godsdienst, van welken wij, hier, eigenlijk fpreken, kan, langs tweederlei wegen, verkregen worden; *of*, uit beginfelen der *Rede*, op de *Phyfifche* natuur in 't gemeen, of bijzonder op de *zedelijke* natuur des menfchen, toegepast; *of*, door mededeeling van eene bovennatuurlijke *oorzaaklijkheid* (*cauffaliteit.*) Het één en ander is, in den grond, Godlijke Openbaring, alleen met dit onderfcheid, dat deze, in het *eerfte* geval, door algemeene inrichtingen der Natuur, en dus *middelijk* vernomen wordt, waarõm zij ook *Natuurlijke Godsdienst* genoemd wordt; doch, in het laatfte geval, door bijzondere fchikkingen, welke in eene *onmidlijke* bekendmaking beftaan, waarõm zij ook, bij uitnemendheid, den naam van *Openbaring* draagt.

Men leert de mogelijkheid, om, langs dezen tweederleiën weg, *Godsdienst* te verkrijgen, begrijpen, wanneer men de wijze overweegt, op welke men, gewoonlijk, zijne kundigheden bekomt — uit eigene kunde, (beginfelen der *Rede*,) en ondervinding, of uit kunde van anderen, die alleen ons eigendom wordt, door mededeeling.

Deze beide wijzen, om *Godsdienst* te verkrijgen, hebben hetzelfde doel en oogmerk; wes-

weshalven de bijzondere ſchikkingen van God de algemeene, welke hetzelfde doel hebben, niet kunnen wegnemen. Hetgeen, dienvolgends uit de algemeene Godlijke ſchikkingen, behoorlijk, gekend wordt, of gekend kan worden, kan onmogelijk ſtrijden met het geen, uit bijzondere ſchikkingen gekend, of door mededeeling geſchonken wordt, en zoo omgekeerd, of God zou zijn eigen doel en opgmerk moeten verwoesten.

Wanneer er nu eene (bijzondere) Openbaring zal gegeven worden, kan de grond daar van niet daar in gelegen zijn, dat de Natuurlijke Godsdienst valsch is; ten zij men wilde beweeren: dat wij, daaröm,' van anderen, door mededeeling, kundigheden ontvangen, omdat onze eigene valsch zijn.

Deze grond wordt zichtbaar, door eene beſchouwing van het oogmerk, hetwelk mededeeling, in 'tgemeen, bedoelt, en dit oogmerk, door het geen medegedeeld wordt.

Mededeeling heeft betrekking, *of*, op voorwerpen, die wel binnen den kring der kundigheden van het onderwerp liggen, aan hetwelk zij worden medegedeeld, maar die of geheel — nog niet, of niet in die mate, als nodig is, gekend zijn — waarbij het hetzelfde is, of deze kundigheden reeds voorheen volmaakter geweest,

en door deze of gene oorzaak, weder achter uit geraakt, dan, of zij nog nooit den nodigen graad van volkomenheid bereikt hebben — *of* de mededeeling betreft zulke voorwerpen, die buiten den kring der kennis van het Onderwerp zijn, welke zich alleen tot eigene kunde, uit beginzelen, en eigene ervaring, bepaalt. Van dezen aart zijn *daadzaken*, welke eerst, door mededeeling, in den kring der kennis komen.

De grond der mededeeling is derhalven — of reeds voorhanden zijnde kundigheden (*notitiae*) te volmaken, of zulken, die hier nog niet voor handen zijn, te fchenken.

Zij zijn niet voor handen, of, om dat het Onderwerp nog niet alles, wat in zijnen kring is, heeft opgefpoord, of, om dat zij buiten denzelven gelegen zijn.

Nademaal het geen in het *algemeene* plaats heeft, ook in het *bijzondere* begrepen is, zoo moet de grond der mededeeling, in 't gemeen, ook dan voorhanden zijn, wanneer er eene Godlijke mededeeling zal gefchieden; alleen met dit onderfcheid, dat, hier, iet zal kunnen medegedeeld worden, dat niet alleen buiten den kring van het één of ander onderwerp, maar zelfs geheel buiten den kreits van alle menschlijke kundigheden gelegen is.

Eene kennis van een of niet genoegzaam, of

nog

nog geheel niet gekend voorwerp, dat tot het tegenwoordig, of met opzicht tot het toekomend welzijn des menfchen nodig is, wordt eene behoefte van denzelven, welke men, wanneer het voorwerp wel in den kring der menschlijke kennis ligt, maar nog niet genoegzaam overdacht is, eene *betreklijke* (*relative*), maar, indien het daarbuiten ligt, eene *volftrekte* (*abfolute*) behoefte noemen kan. Eene *betreklijke* — dewijl het alleen voor die genen eene behoefte is, die, voor *zekeren* tijd, in kundigheden nog niet hooger geftegen zijn: eene *volftrekte*, dewijl zij, voor alle menfchen, ten *allen* tijde, behoefte blijft.

Deze houdt nooit op zulks te wezen, hoe hoog ook een geflacht in kundigheden toenemen, ja het gantfche veld der mogelijkheid van het menschlijk weten doorlopen mogt. Alle voortgangen, die voor de Rede, door zich zelve, mogelijk zijn, kunnen alleen in voorwerpen gedaan worden, welke binnen, maar niet in die, welke buiten haren kring liggen. Indien er eene *Openbaring* gegeven werdt, (waardoor ik, in 't vervolg, alleen die gene verftaan zal, welke de Christenen *daarvoor* houden, met uitfluiting van alle andere voorgewende Openbaringen, die geene overweging verdienen,) dan zou zij even daarôm een waar bewijs zijn, dat de *Algemeene*

Openbaring, als de bron van den Natuurlijken Godsdienst, voor zekere behoeften *niet toereikende* is. Behoefte van eenig onderwerp onderstelt altijd eene ongenoegzaamheid van een of ander vermogen, (*facultas*), in hetzelve; het zij dan alleen voor eenigen, of voor allen tijd; in het eerste geval noemt men die eene *betreklijke*, in het ander eene volstrekte ongenoegzaamheid, (*Insufficientia*). —

Dat *betreklijke* en *volstrekte Behoeften* mogelijk zijn; dat de grond, waaröm eene *Openbaring* gegeven wordt, *ongenoegzaamheid* van den Natuurlijken Godsdienst zou moeten zijn, dit geeft de Natuurlijke Godgeleerde toe, en moet dit toegeven. In het veld der *mogelijkheid* zijn hij, en de Voorstander der Openbaring het eens; maar dan verdeelen zij zich, wanneer er van *daadlijkheid* gesproken, en de vraag gedaan wordt: of er zoodanige behoeften in den *Natuurlijken Godsdienst* der menschen gevonden worden?

„ De (menschlijke) Rede", zegt de Verdediger van den *Natuurlijken Godsdienst*, „ heeft, met betrachting tot den Godsdienst, geene behoeften, noch volstrekte, noch betreklijke; zij kent zelve, het geen haar nodig is te weten. Zij is dus *genoegzaam*, en behoeft geene vreemde hulp. *Openbaring*, derhalven, is onnodig, ja!

ja! zelfs schadelijk, en elke leere, die voor *Openbaring* wordt uitgegeven, vooräf reeds verdacht — *schadelijk*, dewijl alle eigen voortgaan in het kennen gestremd wordt, wanneer God dat gene mededeelt, hetwelk de *Rede* zelve erkennen kan. En deze wordt, dusdoende, in den eigenlijken zin, eene trage Rede (*ignava Ratio*)" —

Zonder nog te onderzoeken, welke van deze beide partijën gelijk heeft, is nogthans, ééns voor al, ten aanzien van *betreklijke behoefte*, dit vooräf zichtbaar, dat niet alle mededeeling voor de voortgangen en vorderingen der Rede schadelijk is; men kan een geval denken, dat verscheiden geslachten *die* hoogte van zekere kundigheden niet bereiken, welke, tot zekeren graad van *zedelijkheid*, veréischt wordt. Dezen tot dien graad te verheffen — is toch zeker niet alleen, niet schadelijk, maar integendeel, weldaadig, en even daaröm ook niet onnodig. Ik zeg den man dank, die mij een ter gezondheid en genezing heilzaam kruid of gewas, dat ik nodig heb, leert kennen; het is waar, ik had het zelve kunnen leeren kennen, doch, niet dan na vele, zelfs vergeefsche proeven; misschien ook had ik het geheel niet, of te laat, gevonden. — Daar uit, derhalven, dat de Rede zekere haar nodige kundigheden eindelijk zelve

kan verkrijgen, volgt nog niet, dat eene mededeeling van dezelven onnodig en schadelijk zou wezen. Dit gevolg gaat dan eerst door, wanneer de mededeeling geen voorwerp ten oogmerk heeft, het welk zedelijkheid en gelukzaligheid betreft. —

Wat de *volstrekte* behoefte aanbelangt, het is zoo, indien deze geene plaats heeft, is eene Openbaring geheel onnodig; doch, daaröm kan men nog niet zeggen, dat eene mededeeling van kundigheden, die buiten den kring der Rede liggen, alhoewel zij ook geene behoefte betreffen, voor haar schadelijk is. — Iet, waar zij nooit, door eigen vermogen, toe geraken kan, brengt haar naarsporen geen hinder aan. Indien de redenkaveling van den Natuurlijken Godgeleerden vooräf — zonder zich nog in den twist te mengen — als rechtmatig zal erkend worden, moest zij op deze wijze zijn ingericht: Nademaal er geene *betreklijke* Godsdienst-behoefte, dewijl de Rede, ten tijde van elke aangenomen Openbaring gekend heeft, hetgeen haar nodig is, noch ook eene *volstrekte*, plaats heeft, zoo volgt, dat, in het eerste geval, eene Openbaring schadelijk, en, gelijk in het tweede, onnodig, en gevolglijk de *Rede*, in Godsdienstzaken, voor zich zelve genoegzaam is. De gevolgtrekking van den Voorstander der *Openbaring*

ring is rechtmatig: dewijl er zoodanige behoeften zijn, is zij niet genoegzaam. Hier mede wordt, echter, in dezen twist, geen woord ten besten van dezen gesproken, voor dat het pleitgeding, naar eisch, onderzocht en beöordeeld is; ik zie, alleenlijk, op de rechtmatigheid der gevolgtrekking: of zijne stelling ook *Kategorisch* waar zij, laat ik nog onbeslist, volgends den regel der *Logica*: *Conditio nil ponit in esse.* De Natuurlijke Godgeleerden moet, derhalven, tegen den Verdediger der Openbaring, aantoonen, dat er, in den Natuurlijken Godsdienst, geene behoeften zijn, welke de Rede niet in staat is te voldoen; het bewijs van het tegendeel is de zaak van den Verdediger der Openbaring.

Naar aanleiding der opgegeven vraag: *Of de Natuurlijke Godsdienst genoegzaam zij, om den zedenlijk verdorven mensch eeuwig zalig te maken?* zal ik, zonder, vooräf, partij te kiezen, onderzoeken, of er, in den Natuurlijken Godsdienst, wezenlijk, behoeften, in den bovenstaanden zin genomen, al dan niet worden gevonden? En vervolgends, naar bevind van zaken, mijn oordeel, welke der beide partijen, naar mijne gedachten, gelijk hebbe, zonder achterhouding, melden. — Ik bepaal mij zelven, hier bij, bijzonder, tot het onderzoek van *volstrekte* behoeften, en wel, hoofdzaaklijk, alleen

leen tot ééne van deze natuur. *Vooreerst*, tot *volstrekte* behoeften — dewijl het bestaan derzelven alleen reeds den twist beslist, en een bewijs uit de *betreklijke* overtollig maakt; hoofdzaaklijk, alleen op *éêne* behoefte, indien er eene zoodanige is, welke, op zich zelve reeds, den uitslag geeft, dewijl dit alle wijdlopigheid — waar toe ik ook geenen tijd overheb — bespaart, en evenwel hetzelfde oogmerk doet bereiken. *Vervolgends*, niet tot *betreklijke* — dewijl men, bij het onderzoek derzelven, waarbij het daar op aankomt, dat men toone, wat de *Rede* op zich zelve — zonder bijzondere hulp eener *Openbaring* — gekend heeft, en kennen kan, bij beide partijën, niet ligt ingang vindt, nadien er geen einde is aan den twist, over de rechtmatigheid van het bezit en vooringenomenheid, met het eens aangenomen gevoelen aan de wederzijdsche gronden eene onderwerpelijke waarde toekent, welke zij, voorwerpelijk, niet hebben. Bovendien kan noch de Bestrijder, noch de Verdediger van den geöpenbaarden Godsdienst, wanneer zij beiden, in denzelven, zijn opgevoed, genoeg bepalen, wat de Rede, op zich zelve, kennen kan, alzoo men het één en ander voor een zuiver voortbrengzel der Rede zou kunnen houden, waartoe echter de Openbaring geholpen heeft.

Zoo

Zoo kan iemand, welke een ligchaam in deszelfs loop beschouwt, zonder te weten, dat het van twee krachten te gelijk bewogen wordt, de Diägonaal-lijn van het Parallelogramma, die het doorloopt, voor eene lijn aanzien, welke een ligchaam doorloopt, dat slechts van ééne enkele kracht gedreven wordt, dat is, hij kan eene saamgestelde werking voor eene eenvouwige houden. Want, dat de Rede thans, nadat zij zich ook met geöpenbaarde leerpunten heeft bezig gehouden, veel, het welk deze bevatten, kent, is nog geen bewijs, dat zij ook, zonder dezelven, tot zoodanige kennis zou gekomen zijn. Daar zijn verhinderingen, waar door zij, aan zich zelve overgelaten, geduurende verscheiden geslachten, in haren voortgang en vorderingen, gestremd wordt. Dezen zijn, dikwijls, de oorzaak, dat zij nooit tot hare kennis brengt, het geen nogthans in haren kring ligt, en het geen zij, zonder deze hindernisfen, wel hadt kunnen kennen. Die *Malabaar*, die, bij zijne Natie, eenen grooten roem van geleerdheid hadt, en wien een Zendeling opmerkzaam hadt gemaakt, op de Wijsheid van God, verwonderde zich niet weinig, hoe hem eene zoo gewigtige zaak, tot hier toe, hadt kunnen ontgaan. Op deze wijze is het ligt mogelijk, dat de *Rede* zich stout verheft, en op kundigheden, als op ei-

eigen voortbrengzelen, roemt, welke zij, nogthans, alleen door middel van vreemde hulp verkregen heeft. Ten einde het gezegde op te helderen, zal ik flechts een vluchtig oog op de leere der onfterflijkheid van den menschlijken geest werpen. De Wijsbegeerte weet, in onze tijden, de heerlijkfte bewijzen daar voor aan de hand te geven; het is zoo, dezen hebben wel geene Wiskundige zekerheid, die zij ook nooit hebben kunnen, om dat onfterflijkheid geen voorwerp is, vatbaar voor aanfchouwing, evenwel bezitten zij zoo veel fterkte, dat zij eene overwegende hoop op eene perfoonlijke voortduuring geven. Heeft de *Rede* altijd op dien trap van kennis, in deze leere, geftaan, waar zij thans ftaat? Heeft zij, het geen zij thans kennen kan, altijd gekend, en indien dit het geval niet is, heeft zij dan, op zich zelve, zonder vreemde hulp, zulke vorderingen gemaakt? Wat zij, op zich zelve, gekend heeft, kan alleen de Gefchiedenis dier Wijsgeerte leeren, die door lieden, welke geene Openbaring hadden, gevestigd is. Geen Gefchiedkenner zal loochenen, dat *Griekenland*, hier, boven alle landen uitmunt; en elk, die de Beginzelen kent, op welken de verfcheiden hoofden der onderfcheiden Schoolen hunne leeringen bouwden, weet, dat, onder de Wijsgeeren van dit bloeijend Rijk,

So-

SOKRATES de zuiverste denkbeelden, in de leere van God, en de onsterflijkheid der ziel, heeft voorgedragen. Zoo lang de *Physische* oorzaken de hoofdvoorwerpen van de Studie der Wijsgeeren uitmaakten, gelijk dit het geval was voor SOKRATES, zoo lang bleven die denkbeelden van God en de onsterflijkheid, welke een gevolg waren van de kennis der Eind-oorzaken, (*caussae finales*), die SOKRATES, het eerst, in de Wijsbegeerte invoerde, onöntwikkeld. PYTHAGORAS nam wel de onsterflijkheid der ziel aan, maar stelde ze op eenen lossen grond — op het bestaan eener *Wereldziel*. Dus konden alleen die genen hem toestemming geven, welke, insgelijks, eene Wereldziel aannamen, en den menschlijken geest voor een deel derzelve hielden. DIOGENES LAËRTIUS zegt, (*Libr.* VIII. 28.) dat PYTHAGORAS geleerd heeft: διαφέρειν ψυχὴν ζωῆς, ἀθάνατον τε εἶναι αὐτὴν, ἐπειδήπερ καὶ τὸ ἀφ᾽ οὗ ἀπεσπασαι, ἀθάνατον ἐστι. Dit — ἀφ᾽ οὗ ἀπεσπασαι, is volgens PLUTARCHUS, (*de Placitis Philos.* L. IV. C. 7.) ψυχὴ τοῦ παντὸς. De leere van SOKRATES leeren wij van PLATO kennen, en deze besluit, in zijnen *Phaedon*, op de volgende wijze: „ De „ ziel deelt het ligchaam leven mede, de dood „ is het tegendeel van leven; het tegendeel van „ het geen zij altijd geeft, neemt zij niet aan,

„ maar,

„ maar, dit is de dood, gevolglijk, neemt zij „ den dood niet aan, dat is, zij is onsterflijk." CEBES wordt van SOKRATES, wien PLATO sprekende invoert, gevraagd: of hij dit voor bewezen houde? Μάλλαγε ἱκανως, was zijn antwoord. CICERO, (*Tusc. Quaest. Lib.* I. C. 17.) zegt: dat PLATO, even als PYTHAGORAS, de ziel voor onsterflijk gehouden, en ook den grond daar van opgegeven heeft, welken hij (*Cap.* 23.), op deze wijze, uitdrukt: *Sentit animus, se movere, quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena, moveri, nec accidere posse, ut ipse unquam a se deseratur. Ex quo efficitur aeternitas.* Zulke bewijzen konden misschien, in de Schoolen, waar men zich door bespiegelingen, liet medeslepen, eene voorbijgaande werking doen; maar, in oordeelkundige gevallen, laten zij geene kracht van overtuiging achter. Het is, daaröm, geen wonder, dat SOKRATES, bij zijn doodvonnis, volgends bericht van CICERO, de volgende gezindheden te kennen gaf, (*Libr.* I. *Tusculan. Quaest.*) *Necesse est enim, sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors auferat omnes, aut in alium quendam locum ex his terris migretur — sed tempus est jam, hinc abire me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. Utrùm autem sit melius, Dii immortales sciunt, hominem quidem scire*

ar-

arbitror neminem. Immortalitas, vervolgt CICERO, *me delectat; idque primum ita esse, deinde etiamsi non sit, mihi tamen persuaderi velim. Nescio quomodo, dum Platonis dialogos lego, assentior, quum posui librum, & mecum ipse de immortalitate coepi cogitare, assensus omnis elabitur.* —

Even min behoeft men zich, derhalven, daar over te verwonderen, dat PLATO, in zijnen *Phaedon*, wenschte, van de hoope op een beter leven, door eene Godlijke uitspraak, (*διὰ λόγȣ τινὸς Θείȣ*) verzekerd te worden. De bewijzen der Grieken doelden meer daar op, om eene voortduuring, dan wel onsterflijkheid, waar toe ook persoonlijkheid behoort, te betogen. Zoo veel zie ik klaar, uit deze Geschiedenis, dat zij het denkbeeld van voortduuring na den dood gehad hebben, dan of zij daarmede ook *onsterflijkheid* verbonden? dit kan ik niet vinden; dewijl zij *aeternitas* en *immortalitas* altijd, gelijk CICERO, voor woorden van dezelfde betekenis nemen. — Even min hadden zij het zuiver denkbeeld van *eenvouwigheid*, (*simplicitas*). Het is waar, nadien zij de bewoordingen gebruikten, met welken de nieuwe Wijsgeeren zuivere denkbeelden verbonden hebben, drong men hun ook — door woorden misleid — dezelfde denkbeelden op; waaröm ook velen geene

zwarigheid gemaakt hebben, om alles, wat de later Wijsgeeren leerden, zelfs geöpenbaarde voorwerpen, reeds bij de Ouden te vinden. Doch, dat ἀσώματον, waar de Grieken de ziel voor hielden; bevatte zeker niet het denkbeeld van *eenvouwig*, zoo als dit eerst, in zijne zuiverheid, uit de ſchool van RENÈ DES CARTES komen kon; het was ſlechts het tegengeſtelde van eene grover *Masſa* of klomp, en beändwoordde, aan het geen wij zeer fijn en dun of *aetherisch* noemen. Hier van geeft ons CICERO een bewijs; nadat hij de ziel, *incorpoream naturam omnisque concretionis ac materiae expertem* genoemd hadt, vraagde hij toch, of zij *vuur* of *bloed* zij? (*Acad.* IV. 39. vergel. *Tuſcul.* I. 22) Dat nu de Wijsgeerte, in het tijdverloop van den Christelijken Godsdienst ongelijk verder voortgegaan, dat bijzonder de bewijzen voor de onſterfiijkheid der ziel eene geheel andere gedaante verkregen hebben, ligt al te klaar in den dag, dan dat het eenig bewijs zou nodig hebben. HUME zelve, de fijnſte onder alle *ſceptici*, wiens getuigenis, hier, het grootſte gewigt heeft, legt deze belijdenis af, dat er eerst, zedert 1700 jaren, nieuwe en beter denkbeelden van Godsdienſtige voorwerpen in de wereld zijn. Het is niet waarſchijnlijk, dat de *Rede*, zonder hulp der *Openbaring*, zoo ver

ge-

gekomen is. Doch, men moet twee onderſcheiden vragen hier beändwoorden: Heeft niet de *Openbaring*, over het geheel, de *Rede*, in zulken ſtaat, geſteld, dat zij verder in hare kundigheden kon voortgaan? en, gaf niet misſchien een enkel leerſtuk derzelve aanleidende gelegenheid, om een voorwerp nader te leeren kennen, het, met gronden, in te zien, en het tot een doel der rede (*conſilium rationis*) te kunnen beärbeiden?

Wat de eerſte vraag betreft, geloof ik, niet zonder grond, dat de *Openbaring* op die bewijzen, welke op eene betere kennis der Godlijke Eigenſchappen berusten, grooten invloed heeft gehad, nadien toch elk Christen Wijsgeer die kennis, het eerst uit de Openbaring, geleerd heeft. De leere van de Voorzienigheid is reeds een bewijs, dat bij de Grieken de kennis van God, in zulke zuiverheid, als in de nieuwe Wijsgeerte, niet voor handen was. — Dat de Wijsgeer thans het één en ander, dat van de Openbaring geſchonken is, doorzien, en met gronden onderſteunen kan, is nog geen kenmerk, dat hij zelve het eerst uitgevonden heeft. — De tweede vraag zou gemaklijker te beändwoorden zijn, indien de Wijsgeeren ook telkens de aanleiding hadden opgegeven, waardoor zij tot zekere bewijzen, of nadere bepalin-

gen, eener zaak gebracht waren. Doch, volgends de Geſchiedenis, heeft de Openbaring, ook hier, invloed gehad, gelijk ik ſlechts door eenige voorbeelden wil aanwijzen.

Het duidlijk denkbeeld van *Onſterflijkheid* is gewis een eigendom van nieuwer tijden. Men zou hetzelve, ja, indien men wilde, uit de openlijke Godsdienstleere van oude volken kunnen opmaken, maar deze was niet de leere der Wijsgeerige Schoolen. Doch, in dezen is geen, of, ten minſten, geen duidlijk denkbeeld van onſterflijkheid te vinden, waar van de geſteldheid van hare bewijzen getuigt, welke alle geſchikt waren, om meer de — het zij *Metaphyſiſche* of *Phyſiſche* — voortduuring te betogen. WOLF was de eerſte, die dit denkbeeld, door nadere opgaven van deszelfs wezenlijke deelen, in het licht ſtelde, die aantoonde, dat, tot onſterflijkheid, behalven de voortduuring des beſtaans, ook werkzaamheid der edeler krachten, met de bewustheid van het voorledene, met één woord, *perſoonlijkheid*, gevorderd wordt. Doch, hij erkent zelve, dat de gelijkenis van den Rijken man en LAZARUS hem daar toe de aanleiding gegeven heeft.

Het bewijs, het welk KÄSTNER heeft voorgedragen, voor de onſterflijkheid der ziel, is ſchoon. Indien er geene onſterflijkheid is, zegt hij,

hij, dan kan elk booswicht (*sceleſtiſſimus*) zich aan de Opperheerſchappij van God onttrekken; en, met den dolk in de hand, hem het hoofd biedende, de gehoorzaamheid opzeggen. De aanleiding daar toe was weder, volgends zijne eigene bekentenis, die merkwaardige gevolgtrekking van CHRISTUS: God is niet een God der dooden, maar der levenden.

Wanneer zulke aanleidingen onbekend zijn, dan houdt men veel, omdat het thans, nu het gegeven is, uit gronden kan gekend worden, voor een zuiver voortbrengzel der Rede. Van daar ontſtaan dan tusſchen den Voorſtander der Openbaring en den Natuurlijken Godgeleerden ſteeds duurende twisten, over de rechtmatigheid van het bezit van zekere kundigheden. — Deze houdt alles, wat uit gronden kan begrepen worden, voor een zelf verkregen eigendom der Wijsgeerte; de eerſte alleen dat geen, wat de *Rede*, op zich zelve, gekend heeft, of zou hebben. Van beide kanten wordt gefaald; de Natuurlijke Godgeleerde kan niet bewijzen, of de Rede, zonder Openbaring, op dien trap van Godsdienſtige kundigheden ſtaan zou, waar zij thans op ſtaat; maar ook kan de Aanhanger der Openbaring, insgelijks, niet aantonen, dat de Rede niet, het geen zij thans kent, ééns zonder Openbaring, gekend zou hebben. — Het

ſpreekt van zelve, dat ik hier zulke kennis bedoele, die alleen door het Rede-vermogen, en niet door de Openbaring, verkregen wordt. — De laatſte kan alleen dit betogen, dat de Openbaring, op de volmaking van den Natuurlijken Godsdienst, eenen grooten invloed gehad heeft. Het is waar, de twist wordt daar door nog niet beſlist: evenwel behoorde de opmerkzaamheid op de Openbaring te worden opgewekt, om dezelve niet zoo veräch telijk te behandelen, nadien zij toch eene *cauſſa ſocia* (medewerkende oorzaak) van de tegenwoordige volkomenheid van den Natuurlijken Godsdienst is.

Nademaal nu de Natuurlijke Godgeleerde daar op ſtaat, dat zijn Godsdienst, ook zonder Openbaring, op denzelfden graad van volkomenheid ſtaan zou, en deze bewering, zoo min als de tegengeſtelde, bewezen kan worden, en dewijl, boven dien *betreklijke* Godsdienst-behoefte alleen *betreklijke* ongenoegzaamheid bewijst, welker wegneming de *Rede* voor eene zaak houdt, welke binnen haar vermogen ligt, en daaröm gelooft, eene Openbaring aan eene zijde te kunnen leggen, zoo onderneem ik het onderzoek van *volſtrekte* behoeften, wier beſtaan of niet beſtaan den eigenlijken uitſlag, in dezen twist, geven moet. Hier over kan de Verdediger der

Open-

Openbaring zich niet bezwaaren, nadien hij zelve het voldoen van *betreklijke* Godsdienst-behoefte niet voor het hoofddoelwit houden kan, maar toegeven moet, dat dezelve, alleen, om het hoofddoelwit, waaröm eene Openbaring gegeven is, geschied is, het welk, om bereikt te kunnen worden, eenen grooter trap en omvang (*comprehensio*) van kundigheden veréischte, dan die was, op welke het menschdom, tot den tijd der Openbaring, stondt. Indien deze voldoening, (*satisfactio relativis religionis naturalis indigentiis seu necessitatibus data*) het hoofddoelwit der Openbaring was, dan behoefden, in dezelve, geene wonderwerken voor te komen, nademaal men, het geen ook de *Rede* begrijpen kan, niet, uit hoofde van wonderwerken, voor waar houdt. Maar, even min behoeft de Natuurlijke Godgeleerde onvergenoegd te zijn, dat de voldoening van *betreklijke* behoeften, als een mededoelwit (*finis secundarius*) van eene Openbaring aangenomen worde. *Vooreerst*, is dit niet onbetaamlijk voor de Godheid, dat zij het menschdom, in voorwerpen, die of onmidlijk, of midlijk, de zedelijkheid betreffen, eenigen tijd vroeger, tot eenen hooger trap verheft, dan het, op zich zelve, zou gekomen zijn. *Ten tweeden*, indien men een hooger doel eener Openbaring kon denken,

om het welk die voldoening noodzaaklijk zou zijn, zoo kan hij zelfs de betaamlijkheid en voegzaamheid derzelve, als mededoelwit, niet ontkennen.

Worden er nu, in den Natuurlijken Godsdienst volstrekte behoeften gevonden? of, zijn er voorwerpen, welke buiten den kring der kennis van de *Rede* liggen, en die, nogthans, voor den mensch, tot zijne gelukzaligheid, noodzaaklijk zijn? welker kennis tot het uitzigt (*prospectus*) op het toekomend welzijn, en tot de rust van het tegenwoordig leven onontbeerlijk is?

Eéne der eerste en gewigtigste onderzoekingen, welke zelfs op het bestaan van den Godsdienst invloed heeft, is die, tot welke het kwaad in de wereld aanleiding geeft. Indien de bekende vraag van EPIKUUR, in den Natuurlijken Godsdienst, onöplosbaar zou blijven, dan moesten wij, omtrent ons welzijn, zoo wel in dit leven, als na den dood, beängstigd zijn, nadien hetzelve, noch *hier*, noch *daar*, van ons zelven, maar, van een wezen afhangt, het welk de natuurlijke oorzaken in zijne magt heeft. Indien de Natuurlijke Godsdienst den oorsprong van het kwaad in de wereld niet zou kunnen rechtvaardigen, dat is, de vereffening (*conciliatio*) van hetzelve met het denkbeeld der Gods-

lij-

lijke Eigenſchappen en Voorzienigheid niet daar kon ſtellen, dan zou deze *Verëffening* eene waare *behoefte* zijn, en, indien de mogelijkheid hiervan van een voorwerp afhing, buiten het menſchelijk vermogen van kennis liggende, zou het eene *volſtrekte* behoefte zijn.

Nademaal het zedelijk kwaad het gewigtigſte is, zal ik mij enkel tot hetzelve bepalen. Dit, zegt de Natuurlijke Godgeleerde, kan de Natuurlijke Godsdienst, alszins, met het denkbeeld der Voorzienigheid verëenigen. PLATO deedt dit reeds, in zijnen *Timeus*. THALES zeide reeds: (volgends DIOG. LAËRT. I. 35.) Καλλιςον κόσμος, op dezen rechtmatigen grond, ποίημα γαρ Θεȣ̃. Wie zou het voortreflijk boek van den Engelſchen Bisſchop GUIL. KING, *over den oorſprong van het kwaad* — het meesterſtuk van den onſterflijken LEIBNITZ, de *Theodicee* — niet kennen, als ook, het geen des laatstgenoemden groote leerling, BULFINGER, *over het Kwaad*, geſchreven heeft? — Dit moet toch elk toeſtemmen, dien het geen last is, een mensch te wezen, dat, indien de Godheid ſcheppen zou, zij niet weder *Godheden*, maar alleen *bepaalde* wezens kon voorbrengen. En zou er *verſcheidenheid* plaats hebben, dan moesten er ook bepaalde wezens, van verſcheiden ſoort, geſchapen worden. Dewijl men gee-

geene eindige dingen, zonder wezenlijke onvolmaaktheden, kan denken, zoo zijn, zelfs in de beste wereld, bepalingen noodzaaklijk. Indien deze geene plaats dienden te hebben, dan zou het gantsch getal van redelijke en gevoelige wezens nog in een eeuwig Niet liggen. Wie over bepalingen klaagt, klaagt daar over, dat hij een eindig wezen, en wie over de bepaalde soort van bepaalinge, waardoor de klasse van menschen onderscheiden is, onvergenoegd is, is zulks daar over, dat hij een mensch is. Derhalven, kan het voortbrengen van eindige en bepaalde wezens der Godheid tot geen verwijt verstrekken. Doch, uit deze bepalingen volgt ook eene mogelijkheid van zondigen. Trouwens, het is een gevolg van het denkbeeld van een bepaald wezen, dat zijne verstands- en andere edele vermogens zich alleen bij vervolg ontwikkelen, zoodat het, niet *op ééns*, het gantsche rijk der waarheden duidlijk doorziet, waar uit dus onwetendheid en dwalingen ontstaan kunnen. Dezen kunnen zich ook tot zedelijke voorwerpen uitstrekken, dat is, een eindig wezen kan ook, in het schatten der waarde van eene zaak, mis hebben. Hier door bekomt de vraag, waaröm God wezens geschapen heeft, die zondigen kunnen? haar antwoord. Maar, er is nog eene andere overig: waaröm God dit, door de be-

bepalingen mogelijk, kwaad toegelaten en niet verhinderd hebbe? Maar, wat hadt God moeten verhinderen, de kwaade daad, of de kwaade wils-grondneiging (*willens maxime*) zelve? doch, in beide deze gevallen, zou de vrijheid, en met haar alle deugd, vernietigd zijn geworden. Het nalaten van het kwaad zou het gewrocht van eene vreemde kracht zijn. Als God altijd werkte, het zij, dat hij de daad verhinderde, of de wils-grondneiging veränderde, dan zou de laatste, in den grond, nooit beter worden; want, enkel in de volbrenging verhinderd worden, is toch niet, de wilsneiging zelve verbeteren; en, de gestadige verändering van de laatste, door eene vreemde kracht, is eerst eene verbetering van den wil zelven, wanneer de mensch deze verandering niet wederstreeft; immers, indien niet alle deugd ophouden zal deugd te zijn, zoo moet de wil zelve toch bevatbaarheid (*receptiviteit*) voor zijne verandering hebben, en mag niet wederstreven (*). Door steedsduuren-

(*) Dus volgt hier niet uit, dat de bovennatuurlijke genadewerking van den Heiligen Geest de wils-grondneiging niet zou kunnen veränderen, zonder de deugd te vernietigen. Dit is de mening: Indien God de wils-grondneiging veränderen zal, dan moet de mensch bevatbaarheid (*receptiviteit*) voor deze verände-

rende inwerking van eene vreemde kracht zou, op zijn hoogst, een Inſtinctſoortig willen van het goede ontſtaan; maar, dit is geene deugd. Wanneer dus God, telkens, het kwaade verhinderde, alle gelegenheid daar toe afgeſneden, en volſtrekt niets, dat bekoring heeft, geſchapen hadt, dan zou echter de wil zoo min verbeterd, als verergerd zijn, terwijl zoo wel het één als het ander eene werking van eigene kracht zijn moet. Bovendien, als er geene gelegenheid tot kwaad plaats hadt, dan zou er ook geene gelegenheid tot het goede plaats hebben; want, hetzelfde voorwerp, naar mate van de geſteldheid der wils-grondneiging, wekt den éénen tot het ééne, en den anderen tot het ander. Hadt God niets bekorends geſchapen, dan zou er ook geen ver-

dering hebben, die God zal voortbrengen, dat is, de mensch moet toch willen, dat God zijnen wil verändere; hij mag niet wederſtreeven. Heeft de mensch geheel geene vatbaarheid (*Receptiviteit*) voor deze verändering van zijnen wil, dan zal ook God zijnen wil niet veränderen. *Beneficia non obtruduntur.* Zoo hadt FARAO geene vatbaarheid (*Receptiviteit*) voor de verändering der grondneiging van zijnen wil, die daaröm ook door God niet veränderd werdt. Tegen 's menſchen wil vindt geene verbetering van dezen wil plaats. (*Aantek. van den Auteur.*)

vermaak wezen. Zoo er geen wijn zou zijn, omdat hij gelegenheid tot kwaad kan geven, hoe veel nut en vermaak zou er wegvallen. — Of, zo wij ongevoelig (*ad ſenſum gratiae torpentes*) zouden zijn, dan zouden wij ook voor geene gelukzaligheid vatbaar wezen. Gevolglijk, zou het kwaad niet weggenomen worden, zonder de vrijheid te vernietigen; alzoo de waarde van alle deugdzame gezindheden en handelingen van een vrij eigen gebruik der krachten afhangt. SENEKA maakt dezelfde aanmerking: *Dii*, zegt hij, *Epiſt.* XC. *philoſophiae ſcientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam, ſi hanc quoque bonum vulgare feciſſent, & prudentes naſceremur, ſapientia, quod in ſe optimum habet, perdidiſſet; inter fortuita eſſet. Nunc enim hoc in illa pretioſum atque magnificum eſt, quod non obvenit, quod illam ſibi quisque debet, quod non ab aliis petitur.*

Nademaal dan de Natuurlijke Godsdienst, op deze wijze, het kwaad in de wereld rechtvaardigen kan, heeft dezelve, in dit leerſtuk, geene behoefte. —

Laat ons zien, of niet misſchien de Rede tot deze *Theodicee* iet genomen heeft, dat in haren tuin niet gewasſen is? Indien dit zoo was, en de waarheid van zijne *Theodicee* op eene voorwaarde rustede, die hij niet weten kan, omdat zij bui-

buiten den kring van zijne kennis ligt, dan moest men hem het vermogen ontzeggen, om eene *Theodicee* te kunnen leveren. Het fundament eener *Theodicee* is de ſtelling, welke de *Scholaſtiken*, op hunne wijze, dus uitdrukken: *origo mali eſt ex veritatibus aeternis, quae ſunt in intellectu Dei, independenter ab ejus voluntate.*

De voorwaarde, welke, ten aanzien van het zedelijk Wereldkwaad, indien eene rechtvaardiging van hetzelve plaats zal vinden, moet aangenomen worden, is, dat men wel bepaalde wezens, en, als er menſchen beſtaan zullen, op deze bijzondere wijze bepaalde wezens, waar door de klasſe van menſchen ontſtaat, aanneemt; want, dit is noodzaaklijk, en niets gebrekigs; maar dat men tevens die verwerpt, dat God gebrekige menſchen geſchapen heeft. Uit bepalingen volgt enkel eene mogelijkheid van zondigen. Indien nu menſchen, als voorwaarde der *Theodicee*, aangenomen wierden, welke niet alleen deze beſtemde ſoort van bepalingen, waardoor men hen, als *menſchen*, denkt, maar ook nog, behalven deze, eene gebrekige evenredigheid van hunne vermogens hadden, waar uit, niet alleen eene mogelijkheid, maar zelfs ook nog, bij allen — ouden en jongen — een nader gevaar, van te zondigen, volgde, zou men ook dan nog het

kwaad

kwaad in de wereld, uit deze bepalingen, kunnen rechtvaardigen? ....

De eerfte vraag: waaröm God menfchen gefchapen heeft, die zondigen konden? was, uit deze bepalingen, te beändwoorden. Maar, indien de menfchen, behalven de wezenlijke bepalingen, ook nog eene gebrekige evenredigheid van hunne vermogens hadden, dan zou deze vraag dus luiden: waaröm fchiep God wezens, welke, door zoodanige gebreklijke evenredigheid, die, behoudens hun wezen, wel kon wegblijven, voor een nader gevaar, van te zondigen, blootgefteld zijn? ... Waar uit zou nu deze vraag kunnen beändwoord worden? Dit zou elk moeten toeftemmen, dat, indien God menfchen, met eene duidelijk kenbare gebreklijke evenredigheid, gefchapen hadt, het daaruit ontftaande zedelijk kwaad niet zou kunnen gerechtvaardigd worden.

Hoedanigen mensch neemt nu de Natuurlijke Godsdienst, als voorwaarde van zijne *Theodicee*, aan? Zulken, die enkel, op eene beftemde wijze, bepaald is, door zulke bepalingen, waar door hij *mensch* wordt? of zulken, die, behalven deze bepalingen, ook nog eene gebreklijke evenredigheid van zijne vermogens bezit? .... Ongetwijfeld, het eerfte. Maar, met welk recht doet hij dit? Hij moet toch menfchen,

als

als voorwaarde van zijne *Theodicee*, aannemen, zoo als hij dezelve, volgends eene *algemeene* ondervinding van *alle* tijden, kent, derhalven, zoo als zij waarlijk zijn. Maar, van dezen leert eene onloochenbaar algemeene ondervinding van alle tijden, dat zij niet alleenlijk die beſtemde ſoort van bepalingen hebben, waar door zij de klasſe van menſchen uitmaken, maar ook nog eene gebrekige evenredigheid van hunne vermogens, met één woord, dat zij niet ſlechts menſchen, maar ook nog verdorven menſchen, zijn. Wij nemen, in de menschlijke natuur, een dubbel begeringsvermogen waar — een *zinlijk*, en *een redelijk*, (*facultas appetendi ſenſibilis & rationalis*). Het eerſte wordt, door zinlijke beweeggronden, of *Motiven*, het andere door redelijke, bepaald. De zinlijke beweeggronden beſtaan in neigingen, (*inclinationes*), en zijn, op eene tweeledige wijze, tegen de redelijke, overgeſteld; vooräerst — naardien de Rede, bij alle neigingen — zonder onderſcheid, of zij na het kwaad, of, te gelijk met de redelijke, na het goed uitgaan, zich meer lijdelijk bevindt, dan bij deze. Ten tweeden — naardien de redelijke beweeggronden enkel iet goeds maar de zinlijke ook kwaad uitwerken kunnen. Nu leert eene algemeene ondervinding, dat neigingen, in deze laatſte betrekking genomen, dat is, in zoo ver-

verre zij met het goede ſtrijdig zijn, een overwigt hebben boven die beweeggronden, waardoor het redelijk begeringsvermogen bepaald wordt. Dit overwigt betonen zij, op eene tweeledige wijze, naardien zij, deels, tot eene volkomene, dat is, uit- en inwendige onzedelijkheid aanſporen; deels, aan uiterlijke goede, dat is, met de zedelijke wet overëenkomende handelingen, onzuivere beweeggronden onderſchikken. Ieder één weet, uit eigene ondervinding, dat hij, dikwijls, het goede kent, het voor zijnen pligt houdt, en ook het voornemen heeft, om het te volbrengen, en echter, eer hij er aan denkt, het tegendeel doet, of, indien hij al, uiterlijk, overëenkomſtig de zedelijke wet handelt, door beweeggronden daartoe gedreven wordt, die niet waarlijk zedelijk zijn; met één woord, dat hij, ter begunſtiging van zijne neigingen, handelt, wanneer hij, dikwijls, zelfs de zedelijke goedheid van het tegendeel erkend, en ook gewild heeft; dat dezen het zijn, waardoor ook het goede, wanneer het tot uitöefening kwam, door inmengzelen van onzuivere beweeggronden verdorven wordt. De Zedenleeräar vindt gelegenheid genoeg, om zoodanige onzuiverheid van beweeggronden, bij vele uitwendig goede handelingen, te zien doorſchijnen. Wie zou willen ontkennen, dat hij nooit, tegen de

overtuiging van pligt, ten dienfte zijner neigingen, gedacht of gehandeld, en geen overwigt van onzuivere beweeggronden ondervonden heeft, zou of niet weten, wat pligt is, of zich zelven niet kennen, of een huichelaar zijn moeten. Dit overwigt is niet alleen, bij volwasfenen, maar ook, bij kinderen, merkbaar. Deze vertonen, reeds voor de jaren van onderfcheiding, tusfchen goed en kwaad, eene grooter gemaklijkheid, om het zedeloze, dan wel het zedelijke, te doen. Is het waarnemen van kwaade voorbeelden daar ook de oorzaak van?.... Het is zoo, dat, door kwaade voorbeelden, onzuivere neigingen kunnen opgewekt worden, welke zich anders niet zoo ligt zouden geöpenbaard hebben. Maar het is even waar, dat kinderen, ook in zulke zaken, waar zij nog geen zoodanig voorbeeld gezien of gehoord hebben, of, indien dit ook gebeurd ware, echter niet in ftaat zijn, zich daar van een denkbeeld te maken, allerleï onzuivere neigingen vertonen. Bovendien, dewijl enkel iet uitwendigs kan afgekeken worden, (*adfpectu difci*,) hoe kan men dan zeggen, dat zij kwaade neigingen, die toch iet inwendigs zijn, van voorbeelden leeren? Het beftaan derzelven kan daar uit niet verklaard worden, dat zij nog niet vatbaar zijn, om het goede in te zien, want, zij zien even min het zedelijk kwaad in, en be-

to-

tonen toch eene grooter overhelling (*propensio*) tot hetzelve.

Het is eene ervaring van *alle* tijden, dat het zinlijk begeringsvermogen, overäl, in geene gelijke evenredigheid ftaat met het redelijk. Dit verfchijnfel (*phaenomenon*,) viel den Zedenkundigen der oudheid even ééns in de oogen. SENEKA, welke gelegenheid genoeg hadt, om niet alleen, over de geringer, maar ook over de hooger klasfe van menfchen, waarnemingen te doen, geeft er, zonder eenig blanketzel, dit refultaat van op: *Libr.* III. *de ira* C. 26. zegt hij: *haec per totum genus humanum vulgata funto. Omnes inconfulti & improvidi fumus, omnes incerti, queruli, & ambitiofi. Quid lenioribus verbis ulcus publicum abfcondo? omnes mali fumus. Quidquid itaque in aliis deprehenditur, id unusquisque in finu fuo inveniet.* Niet alleen hebben *Stoïcijnen*, welke men geern voor fombere Zedeleeräars houdt, die alles in een ongunftig licht befchouwen, dit opgemerkt, maar ook andere waarnemers der menfchen, die men zeker van geene ftrengheid, maar veel meer van eene al te groote losheid in de Zedeleer, befchuldigen kan. OVIDIUS is hier van een voldoende getuige, en deze laat MEDEA zeggen:

Video meliora proboque, deteriora ſequor.

Dewijl nu dit overwigt der zinlijkheid, door eene *algemeene* ondervinding van *alle* tijden bevestigd wordt, kunnen wij niet anders beſluiten, dan dat daar van een *objective* (voorwerpelijke) grond voor handen, dat is, dat het, in de algemeene tegenwoordige natuur van den mensch gegrond moet wezen. Men zal misſchien denken, dat dit beſluit van de Openbaring ontleend is; maar neen, het is een zuiver beſluit der Rede. ARISTOTELES, deze, in het trekken van ſluitgevolgen, zoo behoedzame ARISTOTELES, de algemeenheid van het zedelijk verderf der menſchen waargenomen hebbende, zeide eindelijk, *Ethic. Libr.* I. C. 13. „ Wij moeten „ aannemen, dat er in het gemoed iet voor han„ den is, hetwelk van de gezonde Rede afwijkt, „ en met haar ſtrijdig is". De algemeenheid van dit overwigt van het zinlijk begeeringsvermogen is, in de daad, alleen daar uit begrijpelijk, dat men onderſtelle, dat het in de menschlijke natuur zelve gelegen, aangeboren, en niet verkregen is. Indien dit laatſte plaats hadt, dan moesten kinderen, ten minſten, jegens het zedenloze onverſchillig zijn, dat is, geene overwegende overhelling tot hetzelve vertonen.

Zulk

Zulk een overwigt nu is, openlijk, eene gebreklijke evenredigheid, nademaal wij het niet anders, dan als een waar, in de menschlijke natuur diep ingeworteld kwaad, kunnen beschouwen; waaröm ook KANT, één der diepzinnigste Wijsgeeren van onzen tijd, het, met eene bewoording, die deszelfs afstamming aanduidt — *het radicale kwaad* — noemt.

Zulke menschen dan, zoo als zij werklijk aangetroffen worden, en, volgends de ongewijde Geschiedenis, altijd geweest zijn, moet de Natuurlijke Godsdienst, als de voorwaarde van zijne *Theodicee* aannemen, wanneer hij binnen de palen van zijn grondgebied blijven wil. — Doch, deze zijn niet enkel wezens van een bestemd soort van bepalingen, zonder welken men hen niet, als menschen, denken kan, maar ook, daar men in hun, zonder uitzondering, eene gebreklijke evenredigheid van hunne vermogens vindt, welke niet tot de noodzaaklijke bepalingen behoort, *verdorven* wezens. Dan, dewijl de Natuurlijke Godsdienst aanneemt, dat de menschen in eene oorzaaks-betrekking tot God staan, zoo moet hij ook aannemen, dat God zulke menschen geschapen heeft, zoo als eene algemene ondervinding van alle tijden hen leert kennen. Aan te nemen — dat de menschen, zoo als zij uit de hand van God gekomen zijn, alleen die bestemde soort

van bepalingen hadden, waardoor zij menschen zijn, zonder die tegenwoordige gebreklijke evenredigheid van hunne vermogens, is eene daadzaak der Openbaring, waar van de Natuurlijke Godsdienst niets weet, omdat zij buiten het gebied der Rede gelegen is. Daar hij nu echter zulke menschen, als voorwaarde, aanneemt, welke die gebreklijke evenredigheid niet hebben, zoo matigt hij zich iet aan, en dat wederrechtelijker wijze, hetgeen een eigendom der Openbaring is, en moet het daaröm ook, dewijl het eene wederrechtelijke bezitting (*possessio per vim occupata*) is, met die bescheidene belijdenis, terug geven, dat hij, op zich zelven niet weten kan, of de menschen anders, dan zij, werklijk, zijn, uit de hand van God gekomen zijn.

Doch, dewijl de, door den Natuurlijken Godsdienst ondernomen *Theodicee* hare genoegzaamheid van deze voorwaarde erlangt, dat God de menschen, alleenlijk, met de hun noodzaaklijke bepalingen, zonder toevallige onvolmaaktheid, en dus ook, zonder eene gebreklijke evenredigheid van hunne vermogens, geschapen heeft, en de Natuurlijke Godsdienst deze voorwaarde, dewijl zij geen voorwerp van zijn weten zijn kan, niet mag aannemen, zoo vervalt voor hem deze geheele *Theodicee*, en de Rede heeft

de-

dezelve niet voor zich, maar voor de Openbaring, uitgewerkt. Deze voorwaarde is eene daadzaak, welke wij, enkel, uit de Openbaring kennen; de bovengemelde *Theodicee* is, derhalven, alleen voor die genen voldoende, welke ook eene Openbaring aannemen.

Derhalven blijft deze vraag voor den Natuurlijken Godsdienst te beändwoorden overig: waaröm schiep God menschen, die, behalven de wezenlijke bepalingen, ook nog eene gebreklijke evenredigheid van hunne vermogens hebben, waaruit niet alleenlijk eene mogelijkheid, maar zelfs nog een nader gevaar, van te zondigen, volgt?... Zoo lang deze vraag onbeändwoord (*silentio transmissa*) blijft, zoo is derzelver oplossing eene waare behoefte van den Natuurlijken Godsdienst. Het komt dus alleen daar op aan, of deze ooit in staat kan zijn, om deze vraag te beändwoorden, dat is, of de stukken (*data*) ter beslissing binnen den kring van zijne kennis liggen?.... Dit ziet elk in, dat de Natuurlijke Godgeleerde, gelijk ieder een, die gebreklijke evenredigheid, met betrekking tot eene *Theodicee*, niet kan aannemen, maar ze ontkennen zou moeten, of voor altijd, of slechts voor eenigen tijd, dat is, dat hij zou moeten beweeren, dat zij geheel niet, of niet altijd plaats gehad hebbe. Het eerste kan hij niet, nadien

eene algemeene ondervinding van alle tijden hem in den weg ſtaat. Maar, even min kan hij beweeren, dat zij niet altijd hebbe plaats gehad, nadien dit te beweeren van eene voorwaarde afhangt, welke eene daadzaak betreft, die buiten den kring zijner kundigheden ligt, en alleen door de Openbaring bekend gemaakt is. Deze behoefte is, derhalven, eene volſtrekte behoefte, weshalven ook de Natuurlijke Godsdienst, in deze gewigtige leere, en in alles, wat, met betrekking tot de toekomſte, daar van af hangt, nooit eenige geruſtſtelling geven kan. Ons oordeel, het welk aan den Natuurlijken Godsdienst de mogelijkheid ontzeide, om deze vraag te beändwoorden, was volledig. Want, wanneer, bij een *disjunctif* oordeel, de verdeeling der ſpheer, dat is, der menigte van voorſtellingen, welke een (algemeen) denkbeeld in zich bevat — van eenig denkbeeld, ook met betrekking tot deszelfs ſtoffe, en niet enkel *logisch*, *dichotomisch* (tweeledig) wordt, dan kan men, in de volledigheid der verdeeling (*completa diviſio*) niet misſen.

Blijft deze gebreklijke evenredigheid in de *Theodicee* van den Natuurlijken Godsdienst, ſtaan, dan helpen alle bewijzen van voren (*a priori*) dat is, uit het denkbeeld van God, niets; want, dezen kunnen hunne werking alleen

leen doen, wanneer er gesproken wordt van de toelating, maar niet, van scheppen van eenig kwaad. De ontallijke menigte (*copia*) van ordeningen in de Natuur noodzaken ons, aan dezen Ordineerer ook de grootste wijsheid en goedheid toe te schrijven; wanneer wij, derhalven, iet opmerken, waarvan wij den samenhang met deze eigenschappen niet inzien, dan mogen wij, uit dezelve, ook tot de gesteldheid van dat iet besluiten; dat is, wij moeten geloven, dat God alles zoo goed, als mogelijk was, gemaakt, en eenig kwaad alleen dan toegelaten heeft, wanneer, uit het niet toelaten, een grooter kwaad ontstaan zou zijn. Wij mogen toch van bekende uitwerkingen tot de oorzaak besluiten; komen ons vreemde uitwerkingen voor, wier doel wij niet inzien, en ze daaröm, dikwijls, voor een kwaad houden, dan moeten wij, uit hoofde der *bekende* uitwerkingen besluiten, dat ook deze tot het beste doel zijn ingericht.

Maar, wanneer men duidlijk erkende, dat eenig kwaad, het welk weg blijven (*abesse*) kon, geschapen was geworden, dan zou men ook het recht hebben, om van zulke bekende uitwerkingen tot de oorzaak te besluiten; en, naardien men ook weder uitwerkingen opmerkt, welke van wijsheid en goedheid getuigen, zou men of op eene strijdigheid dezer eigenschappen,

 of

of op het *Manicheïsmus* komen. De leere van THALES, καλλιςον κόσμος, dewijl zij ποίημα Θεȣ̃ is, zou niet meer gehoord worden. Een zedelijk kwaad kan, om wijze bedoelingen, toegelaten, maar niet voortgebracht worden. De leere kwaad doen, om iet goeds te bewerken, is onbeſtaanbaar met eene gezonde Rede. Uit het oogmerk, om kwaad te doen, kan men onmogelijk, tot een oogmerk, om goed te doen, beſluiten. De bewijzen van voren, (*a priori*), gelden derhalven, alleenlijk, voor een toegelaten kwaad; maar, dat het zedelijk kwaad, met betrekking tot deszelfs oorſprong een enkel toegelaten, alleen een mogelijk gevolg der wezenlijke bepalingen der menſchelijke Natuur zij, in welke geene nadere aanleg tot zedenloosheid plaats vondt, mag de Natuurlijke Godsdienst niet aannemen, wegens de ſtrijdige ondervinding der bekende menschlijke natuur, en zijne eigene onzekerheid, met betrekking tot de daadzaak, die hier omtrent licht geeft, en door de Openbaring eerst bekend gemaakt is.

Deze ongenoegzaamheid van den Natuurlijken Godsdienst, met betrekking tot deze voor hem onbeändwoordelijke vraag, toont de Openbaring daar door aan, dat zij die voorwaarde, waar van alle de rechtmatigheid eener *Theodicee* afhangt, als eene, haar eigene, en aan de Rede on-

onbekende, daadzaak, voorftelt, door wier bekendmaking alleen gemelde vraag hare oplosfing, en de, in den Natuurlijken Godsdienst deswegens plaats vindende, volftrekte behoefte hare voldoening bekomt. Volgends de geöpenbaarde Leere heeft die gebreklijke evenredigheid der menschlijke begeeringvermogens, die bij allen gevonden wordt, niet *altijd* beftaan. De eerfte menfchen, die God gefchapen heeft, hadden ze niet; in den ftaat der onfchuld (*ftatus integritatis*), waarin zij waren, GEN. II: 25 en III: 7. kon geen overwigt der zinlijkheid plaats vinden. Niemand zal ontkennen, dat zij ook een zinlijk begeeringsvermogen gehad hebben. Want, dit is, op en voor zich zelve, niet gebreklijk; zijne gebreklijkheid (*vitiofitas*) ontftaat eerst daar door, wanneer het, met het redelijk begeeringsvermogen, in geene behoorlijke evenredigheid ftaat.

Het Nieuwe Teftament geeft ons de bevestiging, dat de ftaat, waarin de eerfte menfchen waren, GEN. II: 25. een ftaat van onfchuld, of onbedorvenheid geweest is. PAULUS noemt 2 KOR. XI: 3. den ftaat, van welken EVA werdt afgeleid, ἁπλότητα (*vitae integritas*). Dezen ftaat noemt de Openbaring ook het beeld of de gelijkenis van God, (εἰκόνα, ὁμοίωσιν Θεȣ̃). Maar dit beeld heeft eene dubbele betekenis:

voor-

vooréérst, dat het een voorrecht, (*praerogativa*) aanwijst, hetwelk de menfchen nog hebben, in tegenftelling der beesten, te weten, de Rede, JAKOB. III: 9. In dezen zin, fchrijft ook MOSES, GEN. IX: 6. aan de gevallen menfchen het Godlijk beeld toe. *Ten tweeden*, wordt het genomen, voor den ftaat der onfchuld zelven, welke niet meer zoo beftaat. KOLOSS. III: 10. Dat dit beeld, weléér, in grooter volmaaktheid plaats moet gehad hebben, blijkt daaruit, dewijl wij volgends KOLOSS. III: 10 en EFES. IV: 22—24. weder daar toe vernieuwd moeten worden, te weten, εις επίγνωσιν, en ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι. Deze onverdorvenheid verloren de eerfte menfchen, door ongehoorzaamheid jegens God, GEN. III. ROM. V: 19. en planteden het verlies derzelve op alle hunne nakomelingen voort, en wel, op eene natuurlijke wijze. ROM. V: 12—19. JOÄNN. III: 6. Indien wij tot het Godlijk evenbeeld vernieuwd willen worden, moeten wij ophouden, menfchen te zijn, die zich door de zinlijke en zedenloze neigingen en begeerten laten leiden, EFES. IV: 22. en die geheel uitroejen. Haar te volgen heet *vleeschlijk* (σαρκικος ROM. VII: 14.) gezind zijn. Volgends ROM. VII. zijn het ἐπιθυμίαι τῆς σαρκος; dewijl nu PAULUS in dit *Hoofdftuk*, klaagt, dat de Rede eenen fteeds

ſteeds duurenden ſtrijd met het σαρξ heeft, en daarin onderligt, zoo is het klaar, dat hij, door σαρξ, het overwigt der zinlijkheid verſtaat. Nadien wij nu, door het afleggen der zinlijke onzuivere begeerten, tot het Godlijk evenbeeld moeten vernieuwd worden, zoo volgt, dat de eerſte menſchen, welke dit beeld bezaten, en welken wij moeten gelijk worden, zulke begeerten, en daaröm ook, het overwigt der zinlijkheid, niet gehad hebben.

Door deze, van de Openbaring bekend gemaakte daadzaak: dat de eerſte menſchen hunne begeeringsvermogens in eene rechtmatige evenredigheid bezaten, en dus onberispelijk (*integri*) waren; maar, door ongehoorzaamheid jegens God, dezelve verſtoord, en hunne natuur verdorven hebben, vervalt, in de leere van den oorſprong van het zedelijk kwaad, alle berisping, welke de Natuurlijke Godsdienst niet van den Schepper kon afwentelen, en de *Theodicee* bekomt hare genoegzaamheid en waarde. Want, nu bepaalt alles zich tot de vraag: waaröm God *menſchen* geſchapen heeft? en dit zal geen mensch van welgeſtelde zinnen Gode tot eene berisping toerekenen.

Dit zou dus *ééne* Bijlage (*additamentum*) zijn tot de *Acten* van den twist, tusſchen den Godgeleerden der Openbaring en der Natuur: om-

omtrent de vraag: of de Natuurlijke Godsdienst volstrekte behoeften hebbe, welke *alleen*, door eene oplossing (*solutio*) *der Openbaring kunnen voldaan worden?* .... — Van deze volstrekte behoefte, in de leere van den oorsprong van het zedelijk kwaad, tot welker voldoening men geene genoegzaamheid van den Natuurlijken Godsdienst denken kon, hing reeds veel af, in betrekking op den toestand des menschen na den dood.

Laat ons nu verder onderzoeken, of de Natuurlijke Godsdienst niet ook, misschien, eene zoodanige behoefte hebbe, welke onmiddelijk op het wel of kwalijk zijn na den dood betrekking heeft, van welker voldoening, of niet voldoening, de hoop van het ééne, en de vrees voor het andere afhangt? — Is er zoodanige, dan moet de twist, opentlijk, ten voordeele van den Voorstander der Openbaring uitvallen, welke beweert, dat de Natuurlijke Godsdienst ongenoegzaam is tot zaligheid. Wij zullen in de volgende punten ons onderzoek inrichten, en

1) het doelwit der schepping van redelijke wezens,

2) de eischen der zedelijke wet, met betrekking tot dezelven,

3) het gedrag der menschen jegens deze wet

4) of er eene ontschuldiging en verscho-

ning

ning plaats vindt, wanneer hetzelve daarmede niet overéénkomt?

5) eene wet der Rede, die gelukzaligheid naar mate van het zedelijk gedrag bepaalt, beſchouwen; en dan

6) het beſluit, met toepasſing op de menſchen, opmaken, met eene toetzing van die middelen van verzoening en vergeving, op welke men, zonder openbaring, denken kan, en eindelijk, in gevalle de Rede geen genoegzaam middel van verzoening weet op te geven,

7) dat in overweging nemen, het welk de Openbaring voordraagt, en zien, of het zelve *met de eiſchen der Rede* inſtemmende is?

I.

De kennis van het beſtaan van God is ook de kennis, dat de hoogſte Wijsheid, Goedheid, en Heiligheid, wezenlijke hoofddeelen van het denkbeeld van God zijn. Zijne oogmerken, derhalven, moeten ook daarmede inſtemmen, dat is, de beste zijn, en wel ten allen tijde; naardien hem deze eigenſchappen, uit kracht van zijne natuur, onveränderlijk toekomen. Heel natuurlijk moet men nu ook aannemen, dat God, ook bij de ſchepping, het beste doelwit en oogmerk gehad heeft. De *Mode*, die al het oude zoo

lang verändert, tot het zelve weder *Mode* wordt, heeft ook daar in haren vermogenden invloed bewezen, dat men begonnen heeft, gelukzaligheid *alleen* voor dit doelwit te houden. Maar, naauwkeuriger onderzoek zal toonen, wanneer men het oogmerk der fchepping van redelijke wezens, als een geheel, befchouwt, hetwelk uit verfcheiden deelen beftaat, dat gelukzaligheid alleen een deel en wel zulk een deel is, het welk, met de anderen, in evenredigheid van ondergefchiktheid ftaat.

Uit kracht der Godlijke goedheid behoort gelukzaligheid, onbetwistbaar, tot het doel der fchepping, en kan zoo min ontbreken, als men God zonder goedheid denken kan. Doch, gelijk ik deze, ten zij ik in een grof *Anthropomorphismus* wil vallen, onder voorwaarde van overëenftemming met zijne wijsheid en heiligheid, denken moet, zoo kan ik mij de uitdeeling van gelukzaligheid ook alleenlijk, onder voorwaarde denken, van het geen de heiligheid, volgends haar wezen vordert. Maar, deze vordert, uit kracht van haar denkbeeld, gehoorzaamheid aan de wetten der zedelijkheid, en gevolglijk, deugd.

Gelukzaligheid op zich zelve, zonder deugd, is, en kan, geen goed genoemd worden. Indien zij, op zoodanige wijze, een goed ware, dan zou men het moeten billijken, wanneer een deug-

deugniet, volgends de bedoelingen eener zedelijke wetgeving gelukkig gemaakt wierdt. Maar, alle Rede erkent, dat gelukzaligheid, met ondeugd gepaard, niet alleen geen goed, maar ook zelfs iet kwaads is. Het geen een goed op zich zelve is, moet altijd, en onder alle omſtandigheden, op zich zelve begeerenswaardig zijn. Gelukzaligheid is wel een goed, doch niet op zichzelve, maar alleen in een' betreklijken zin, onder voorwaarde van deugd. Deugd, integendeel, alhoewel ook derzelver beöefening geene aangename, maar zelfs rampſpoedige gevolgen met zich bracht, zou toch van elk redelijk wezen voor iet goeds moeten erkend worden. Zij is, ook zonder gelukzaligheid, begeerenswaardig; hare goedheid hangt van geene voorwaarde af, zij is derhalven een goed op zich zelve. Daar uit volgt, naardien deugd ook, zonder gelukzaligheid, doch gelukzaligheid niet, zonder deugd, maar eerst onder voorwaarde van deze, een goed is, dat 1) gelukzaligheid *alleen* het doel der ſchepping niet zijn kan; maar dat beide, in verband tot een geheel, begeerenswaardig zijn, en op deze wijze het hoogſte goed (*ſummum bonum*) uitmaken. Het, door hare verbinding ontſtaande geheel is, op zich zelve, begeerenswaardig, zonder eenige voorwaarde; doch, het geen, op zich zelve, begeerenswaar-

 dig

dig is, dat noemt men het hoogſte goed; maar dit kan alleen het doel der ſchepping zijn. 2) Dat in de verbindenis der deugd en gelukzaligheid, tot één geheel, deugd het hoogſte is, en gelukzaligheid aan haar ondergeſchikt. Want deze heeft, op zich zelve, geene waarde, maar bekomt die eerst door deugd. Het doel derhalven van de ſchepping der menſchen is een geheel, hetwelk uit twee, in betrekking van ondergeſchiktheid ſtaande, deelen — deugd en gelukzaligheid — beſtaat.

Dit doel is ook overëenkomſtig met des menſchen natuur, dewijl het rede en zinlijkheid voldoet, en hem van de klasſe der enkel gewaarwordende wezens onderſcheidt. Gelukzaligheid, als het eenige doel, drukt het karaktermatige der menschlijke natuur niet uit; het doel der Rede, als der edelſte kracht, blijft onzichtbaar, en verkrijgt eerst daardoor zijn kenbaar beſtaan, dat met de gelukzaligheid ook zedelijkheid, als het grensteken (*ſignum limitare*) van de enkel gewaarwordende natuur, verbonden wordt.

Het doel der ſchepping, als een geheel, dat uit twee deelen beſtaat, ſtemt niet alleen in met het getal der vermogens van de menschlijke natuur, maar ook met de evenredigheid, waarin dezelve tot elkander ſtaan. De redelijke natuur behoort den voorrang (*priorem locum*) te hebben,

ben, en de zinlijke onder haar te ſtaan — derhalven gelukzaligheid *alleen* tot het doel der ſchepping te maken, zonder zedelijkheid, als een hooger doel, aan te nemen, is zeker niet Gode-betaamlijk, maakt hem niet tot een voorwerp der hoogſte veréëring. Maar, wanneer God eerbied jegens zijne heilige wetten eischt, opvolging der pligten, welke dezelve ons opleggen, begeert, en vervolgends die heerlijke ſchikking maakt, dat hij daarmede gelukzaligheid verbindt, dan ontſtaat een doelwit, het welk Gode-betaamlijk en waardig is, en tot alle veréëring noodwendig opleidt. Daardoor wordt de eere of verheerlijking van God, in den volmaaktſten luiſter, zichtbaar, en dit doel te bevorderen is Gods eere te bevorderen. Deze is toch niets anders, dan de ſamenvatting van zijne Eigenſchappen, in zoo ver zij gekend en veréërd worden. Gelukzaligheid alleen, als het doel der ſchepping, maakt wel goedheid, (indien zij anders, zonder uitzicht op zedelijkheid, nog dus genoemd kan worden,) zichtbaar, maar verduiſtert de overige eigenſchappen van God, onder welke alleen echter dezelve veréërenswaardig is. Daaröm hadden de Ouden gelijk, wanneer zij de eere van God, als het oogmerk der ſchepping, aannamen.

Hier mede ſtemt ook de geöpenbaarde leere

overëen, welke de eere van God, zoo duidelijk, tot het doel der schepping maakt, dat men daar van niet afgaan kan, zonder haar geweld aan te doen. Dat ik, tot hier toe, door het doel der schepping, het laatste doel verstaan heb, was op zich zelve klaar. Elke eigenschap van God wordt, door de Openbaring, als een voorwerp der hoogste verëering, opgegeven. Dus is de geheele CIV Psalm een lofzang op de goedheid van God, welke hij, door de weldaaden in de natuur, aan den dag legt; als ook Psalm LXV. en Psalm VIII. Op gelijke wijze wordt zijne heiligheid geroemd, en als het doel en einde opgegeven, waar op alle onze handelingen behoren gericht te wezen. Jes. VI: 3. VIII: 13. Matth. VI: 9. Levitic. XIX: 2. En dat hier dit *heilige* (קדוש, ἅγιον) in betrekking tot zedelijkheid, en niet tot afzondering van het onheilige genomen wordt, bewijst de inhoud dezer plaatzen zelve; het zal toch een beweeggrond voor onze handelingen zijn, het welk ook uit 1 Petr. I: 15, 16 heel klaar is. — De kennis en verëering van alle Gods eigenschappen maakt zijne eere uit, waar van Psalm XIX: 2—9, als het doel der schepping, de verhevenste voorstelling geeft. God wil niet dulden, dat deze eere aan eenen anderen bewezen wordt. Jesaïa XLII: 8.

lo-

Indien gelukzaligheid alleen het laatste doel ware, dan hadt PAULUS ROM. I: 20 niet kunnen zeggen, dat God zijne Θειότης geöpenbaard heeft. Buiten twijfel toch, betekent deze de samenvatting van alle zijne eigenschappen. KOLOSS. III: 17. wordt, uitdruklijk, bevolen, dat de eere (ὄνομα) van God het doel van alle handelingen behoort te zijn. Overäl wordt deze eisch gedaan. De heerschappij van JESUS, FILIPP. II: 7—12. doch, van welke hij, toen hij Gods knecht werdt (μοϱφὴν δέλȣ λαβὼν) en in eenen staat kwam, in welken hij, boven andere menschen, niets zichtbaars vooruit hadt, (vs. 8. ὡς ἄνθϱωπος) niettegenstaande hij, te voren, God gelijk was, (ἐν μοϱφῇ Θεȣ̃), geen gebruik maakte, maar ze eerst weder, na het volbrengen van den verzoeningsdood aan het kruis (ὑπήκοος μέχϱι θανάτȣ), aannam, toen zijne hoogste waardigheid weder zichtbaar werdt, (ὄνομα τὸ ὑπὲϱ πᾶν ὄνομα) en voor allen eene reden van verëering (πᾶν γόνυ κάμψῃ) en van de erkentenis zijner heerschappij, (ὅτι κυϱιος), deze heerschappij behoort de grond van kennis en ook daardoor der bevordering van de eere Gods te wezen, (vs. 11. εἰς δόξαν Θεȣ̃). Bij alle handelingen, behoort de eere van God voor oogen gehouden te worden. I KOR. X: 31.

Antropomorphismus was de oorzaak, dat men be-

begonnen heeft, voor de eere van God, gelukzaligheid, als het doel der schepping, te stellen. Men verwisselde Godlijke eere met menschlijke eerzucht (*gloriae cupiditas*). Nu was het: kan God eerzuchtig zijn? Is het niet veelmeer zichtbaar, dat alles in de wereld tot nut der menschen is ingericht? en is dit zoo, is dan gelukzaligheid niet ontegenzeglijk het doel, dat niet miskend kan worden?

Uit eerzucht kan God, zekerlijk, zijne eere niet tot het laatste doel maken; dit heeft ook niemand beweerd. Dat alles, planten, dieren, starren, bij slot, altijd om den wil der redelijke wezens bestaan hebben, daar uit volgt nog niet, dat gelukzaligheid alleen het laatste hoofddoel is. Deze wordt, door het aannemen van Gods eere tot een laatste hoofddoel, niet uitgesloten, zij maakt slechts alleen dezelve in haren geheelen omtrek nog niet zichtbaar. Zij bevat nog in zich, hetgeen de gelukzaligheid eerst dierbaar maakt, te weten, de heiligheid van zeden. Deze wordt van alle Rede voor noodzaaklijk erkend; en, naardien Gods eer juist daar in bestaat, om ook deze te openbaren, zoo moet zij het laatste hoofddoel zijn. Wanneer Gods eer zich daar in openbaart, dat zij van redelijke wezens ook heiligheid van zeden vordert, en met deze gelukzaligheid verbindt, zoo kan onmogelijk

eer-

eerzucht de grond zijn, om zijne eer tot het laatſte hoofddoel te maken. Als men, voords, de leerſtellingen der genen overweegt, welke gelukzaligheid alleen, als het hoogſte doel, voorſtellen, dan valt derzelver onbeſtaanbaarheid (*inconſequentia*) gemaklijk in het oog. Daar uit, dat gelukzaligheid alleen het hoogſte doel is, zeggen zij, ſtraalt Gods eer geheellijk door; nadat zij echter vooräf geleerd hebben, dat deze de ſamenvatting van alle Godlijke eigenſchappen is, in zoo verre zij behoorlijk erkend en veréërd worden. Op deze wijze, zou dus, uit het denkbeeld van gelukzaligheid, ook de heiligheid, wijsheid enz. voortvloeijen!

I I.

Zedelijkheid is, in het doel der ſchepping, het hoogſte, de opperſte voorwaarde, onder welke gelukzaligheid alleen eenige waarde heeft. Hare waarde is volſtrekt, en hangt van geene andere voorwaarde af. Hare wetten zijn daaröm *onſchendbaar* of *heilig*. Het is het zelfde, of men God tot den wezenlijken en grond van kennis der beginzelen van de zedelijkheid maakt, dan of men ze beſchouwt, als wetten, die noodzaaklijk in de Rede liggen, op de wijze der beſchouwende (*theoretiſche*) beginſelen, en daaröm

God alleen midlijk tot derzelver wezenlijken grond aanneemt, dat is, de Rede, als het vermogen waardoor deze beginzelen gedacht worden, van hem afleidt. *Middelijk*, is God ook hier de grond van kennis (*principium cognoſcendi*); is hij de oorzaak der Rede zelve, dan wil hij ook, hetgeen als eene noodzaaklijke wet in haar ligt, en hetgeen zij, uit kracht daarvan, denken moet. In beide gevallen, kan men geen' tijd denken, waar in eene ſchending, dat is, vrijheid van de verpligting dezer wetten van zedelijkheid, plaats zou kunnen vinden. Zedelijkheid is het kenmerkende eener redelijke natuur; door het ſchenden derzelve houdt daaröm een redelijk wezen op, zijne natuur te behouden. Maar, een redelijk wezen kan zich onmogelijk van de verpligting ontſlaan, om redelijk te zijn. God is het oorſpronglijk beeld (*exemplar*) der zedelijkheid zelve; te onderſtellen, dat eene ſchending derzelve, ten eenigen tijde, naar zijnen wil zou kunnen geſchieden, is het zelfde, als alle denkbeeld van hem te niet doen. De verpligting der zedenwetten kan niet ophouden, ten zij deze wetten zelve afgeſchaft worden; maar dit is niet mogelijk, als een redelijk ſchepzel redelijk, en God — God blijven zal.

Deze onſchendbaarheid of heiligheid openbaart zich ook van achter (*a poſteriori*); op deze ſchen-

ſchending volgt, als gewrocht uit eene oorzaak, het gevoel van onwaardigheid, en zelfsveräch- ting (*contemtio ſui ipſius*) op den voet. Het beſtaan van deze betrekking van oorzaak en wer- king vooronderſtelt zeker, naar den regel, dat de mensch zedelijkheid erkent, en ook over zijn gedrag daarömtrent, over zijne zeden, onpartij- dig, oordeelt. Maar nogthans toont de onder- vinding, dat zelfs de grootſte verächters der zedelijkheid dit gevoel niet geheel kunnen uit- delgen. LA METTRIE hieldt het voor eene hersſenſchim, en nogthans klaagde hij er over, (*le remors*), dat het hem, dikwijls, in den wel- lust des levens hinderde, en dat hij dezen vijänd niet geheel overwinnen kon. — Zullen niet ook zijne navolgers, die zich overäl bevinden, in- dien al niet openlijk, ten minſten heimlijk, over deze *Remors de la Mettrie* klagen? Ja, deze klagten worden ook, eindelijk, vrij luid en open- lijk, vernomen; dit bewijst de menigvuldige zelfsmoord, dan door den dolk, dan door het water, of ſtrop, waar door zoo menig één, die te voren de afgod van velen was, uit het land der levenden wegſluipt.

Dit gevoel van zelfsverächting is geen gevolg der opvoeding, anders moest de zedelijkheid zel- ve ſlechts een werk der opvoeding wezen. Maar, indien zedelijkheid enkel een gevolg der

opvoeding was, gelijk MONTAGUE leerde, hoe zou men dan, over de opvoeding zelve, eene zedelijke beöordeling kunnen aanrichten? Dit is toch niet mogelijk, ten zij er iet ten grond ligt, dat eer, dan alle opvoeding, gedacht moet worden. Zedelijkheid, als een grondbeginzel (*principium*) maakt alleen de kennis mogelijk, of eene opvoeding goed of flecht is; zonder haar is er dergelijk onderfcheid niet. Even min kan zij daaröm een gevolg zijn der maatfchappelijke inrichting, zoo als MANDEVILLE meende. Want, in dit geval, zou de inrichting van eenen Staat, welke echter naar zekere grondregelen gefchieden moet, onmogelijk zijn, dewijl er geene vroegere zedelijke beöordeeling zou plaats hebben.

Dewijl men, derhalven, geen' tijd denken kan, waar in de zedelijke wetten konden gefchonden worden, zoo vorderen zij eene volmaakte gehoorzaamheid. Doch, nademaal de fchijn van volmaaktheid zoo ligt voor de volmaaktheid zelve genomen wordt, zoo heeft deze volmaakte gehoorzaamheid nog eene nadere opheldering nodig. Zij beftaat, in de overëenftemming met de zedelijke wetten; maar deze is tweeledig, eene inwendige en eene uitwendige. Wanneer enkel deze laatfte plaats heeft, ontftaat de fchijn van eene volmaakte gehoorzaamheid, en nogthans ontbreekt hier niet

flechts

ſlechts eene volkomene, maar alle gehoorzaamheid. Zoo kan eene handeling, uitwendig, met de wet overëenkomſtig zijn, welke nogthans geene zedelijke waarde heeft. Deze hangt alleen af van de bepalings - of beweeggronden van den wil; wanneer deze niet zedelijk zijn, dat is, is er geene inwendige overëenſtemming, dan heeft de uitwendige geene zedelijke waarde. Uit kracht van onze eigene Rede moeten wij ons zelven als onderdanen der zedewet beſchouwen, dewijl wij alleen, als zoodanige, waardig zijn, redelijke wezens te heeten. Maar zijn wij onderdanen van dezelve, zoo mogen wij, voor onze handelingen, niet naar willekeur, en eigen goeddunken, beweeggronden verkiezen. Als wij dit zouden doen, zouden wij, alhoewel ook onze handelingen, uitwendig, met de wet overëenkomſtig waren, nogthans dezelve niet *boven ons* erkend, geene achting daar voor bewezen, maar eigenlijk alleen gedaan hebben, wat *wij* wilden. In zoo verre zouden wij onszelven, altijd, als ongehoorzamen, moeten aanmerken. Daar uit blijkt, dat de inwendige overëenſtemming met de zedelijke wet daar in beſtaat, dat deze zelve de bepalingsgrond van den wil is. Indien derhalven eene handeling eene zedelijke waarde zal hebben, moet zij niet alleen, uiterlijk, met de zedelijke wet overëenkomen, maar ook, uit ach-

achting jegens dezelve, ontſtaan, en niet uit eene zelfdunkelijken en behagenden beweeggrond. Alle zedelijkheid hangt eeniglijk daarvan af, dat de achting voor haar den wil bepaalt, en niet zoo zeer eene neiging, of begeerte, of iet anders. Een voorbeeld zal dit ophelderen. Een rijk mensch onderſteunt den behoeftigen, met milde giften; deze handeling is geheel overëenkomſtig de zedelijke wet. Doch, men zegge ſlechts, dat de hoogmoed, om als een weldoener geroemd te worden, en van anderen verheven en geprezen te zijn, de beweeggrond van zijne weldadigheid was, dan zal alle zedelijke waarde van deze handeling terſtond verdwijnen. En waaröm? De beweeggrond der handeling was niet zedelijk, omdat zij niet, uit achting voor de zedelijke wet, geöefend werdt. Laat uitwendige daaden nog zoo fraai en ſchoon zijn, en talleloze bewonderaars ze met verbazing beſchouwen, het is alles enkel ſchijn, wanneer de zuivere beweeggronden ontbreken, welke, in het zedelijk licht beſchouwd, als de nevel voor de middagzon, verdwijnt.

Een ander volbrengt zelfs jegens zijnen vijänd, naar het uitwendige, eene buitengemeen ſchone daad, die hem veel moeite en veel zelfsverloochening kost; doch, men behoeft ſlechts te vernemen, dat hij deze daad daaröm verrichtede,

om-

omdat hij, binnen korten tijd, de hulp van zijnen vijänd nodig hadt, dan zal, met de zedelijke waarde ook haar luister vervallen. Het is dien volgends eene ontwijfelbare waarheid, waar niet achting voor de zedelijke wet den wil bepaalt, waar eene handeling niet, om de wet zelve, geschiedt, daar is geene waare deugd. In den grond, doet men alles, om zijne eigene neigingen, en schikt zich, uitwendig, naar de wet, wanneer deze neigingen geen nadeel geschiedt; dus wil men, in plaats van *onderdaan*, *heer* der wet zijn. Als men nu de bloote *uitwendige* overëenstemming des gedrags met de zedelijke wetten *wetlijkheid* noemt, en de *inwendige*, dat is, de zuiverheid der beweeggronden, die in de achting voor de wet bestaat, *zedelijkheid*, omdat deze, eigenlijk, eerst door de inwendige overëenstemming, gegrond wordt, dàn blijkt, dat, tot eene volmaakte gehoorzaamheid, niet alleen wetlijkheid, maar ook zedelijkheid behoort, of, met andere woorden, niet alleen overëenstemming met de letter, maar ook, met den geest der wet. Wetlijkheid alleen is, in den grond, een bedrog, dat omtrent dezelve gepleegd wordt (*fraus legis*). ARISTOTELES heeft reeds dit onderscheid gemaakt; eene handeling, zegt hij, moet niet alleen κατὰ λόγον, maar ook, μετὰ λόγον geschieden.

Zoo

Zoo zuiver en rein zijn de eischen der zedelijke wet, dat de enkel uitwendige ſchijn der daad voor haar zich in het ſtof verbergen moet. Doch, juist wegens deze zuiverheid, moet alle Rede haar eerbiedigen, en eene volmaakte gehoorzaamheid als volſtrekt noodzaaklijk erkennen. Zij ſchikken zich niet naar de neigingen der menſchen, voegen zich niet naar de gemaklijkheid van hun, die zoo geern de waarde der zedewet verminderen, om ze te gemaklijker te kunnen volbrengen. Losſe en ruime grondregels zijn de dood van alle zedelijkheid, dewijl zij eene onverſchilligheid invoeren, welke haar aan ieders willekeur prijs geeft.

In deze zuiverheid, welke de achting van alle Rede wegdraagt, vertoont zich ook de *Christelijke* zedeleere. Het Euängelie van Jesus leert niet duiſter of dubbelzinnig, maar met klaare woorden, dat de zedelijke wet onſchendbaar of heilig is, en eene volmaakte gehoorzaamheid vordert. Deze overëenſtemming der Euangeliſche en der Wijsgeerige, maar gezuiverde zedeleer is, voords, wel te begrijpen. Want alle zedelijke wetten, Rom. II: 14, 15. welke geene Rede kan wegredeneeren, dewijl zij in haar zelve liggen, zijn ook Godlijke geboden Filipp. IV: 8.

Zedelijke en Godlijke wetten zijn, derhalven, de-

dezelfde; uit achting voor de eerſten handelen, is hetzelfde, als dit te doen, uit hoogächting jegens God; trouwens, deze is de oorzaak der Rede, en dus ook der wetten, die in haar liggen. Wie deze overtreedt, leeft ook ſtrijdig met den wil van God. Van daar is het geheel natuurlijk, dat de veräcbter der zedelijkheid ook een veräcbter van God is. De zedelijke wet is ook een Godlijk gebod, daaröm moet zij, even als de Wetgever zelve, *heilig* zijn; men kan nooit denken, dat zij onverſchillig zou zijn jegens goed en kwaad ROM. VII: 12. Dat *νόμος ἅγιος* de zedelijke wet betekent, is uit *vs.* 7. duidelijk, alwaar *ὀυκ ἐπιθυμήσεις* betrekking heeft op EXOD. XX: 17. alwaar, openlijk, geſproken wordt van zedenlijke handelingen, welke ieder een als zoodanige erkent. Niet echtbreken, niet dooden, niet liegen, ook geene begeerte daar toe te hebben, alhoewel deze ook niet in daaden uitbreekt, zijn toch zeker geene verboden, welke enkel den Joodſchen ſtaat of de Joodſche Godsdienst-leer betreffen. CHRISTUS eischt ook eene *volkomene* gehoorzaamheid aan de zedewet. MATTH. V: 48. zegt hij: uw wil moet volmaakt zijn, gelijk de wil van God. Zonder op het voorgaande acht te geven, moet men uit de woorden van CHRISTUS zelve beſluiten, dat de volmaaktheid, welke hij eischt, alleen eene zedelijke zijn kan, dat is, dat onze

wil

wil volkomen met de zedelijke wet overëenkomstig, en zoo gesteld zijn moet, als de wil van God, als het oorspronglijk beeld van alle zedelijkheid. Maar, ziet men op den inhoud van het geheele *Hoofdstuk*, dan is dit buiten allen twijfel. *vs.* 17. zegt hij: dat hij niet gekomen is, om de wet af te schaffen, maar te vervullen, of, volgends eene andere uitlegging, in hare volkomene zuiverheid en waarde weder daar te stellen (πληρῶσαι). Dat door νόμος de zedewet verstaan wordt, bewijzen de bijzondere geboden, die van CHRISTUS, in dit *Hoofdstuk*, aangehaald worden. Of men nu πληρῶσαι, door *vervullen*, of door een *wederherstellen* der zuiverheid en waarde, verklaart, is, met betrekking tot onze stelling, dat CHRISTUS, in dit Hoofdstuk, eene volmaakte gehoorzaamheid vordert, hetzelfde. Volgends den inhoud van dit *Hoofdstuk*, is steeds het oogmerk van CHRISTUS, de zedewet, die, door de verdorven leere der Joodsche, bijzonder der Farizeesche Zedeleeraaren; welke de zedeleer naar hunne neigingen schikten, geheel misvormd was, weder in hare waare gedaante te toonen. Dit volvoert hij op zoodanige wijze dat hij, deels, de zedeleere van de onzedelijke bijvoegzelen, welke uit valsche gevolgtrekkingen der Joodsche Leeräaren ontstaan waren *vs.* 43. zuivert, terwijl hij de wet der lief-

liefde tot hare waare zuiverheid terugbrengt, en dat hij, deels aantoont, dat de gehoorzaamheid, aan de zedelijke wet verschuldigd, door bloote wettelijkheid, (uitwendige overëenstemming met de wet,) nog niet volmaakt is, maar dat tot hare volmaaktheid ook zedelijkheid (inwendige overëenstemming der gezindheid uit achting voor de wet,) verëischt wordt. Dat het niet genoeg is, slechts geen echtbreker in de daad te wezen, maar dat men zulks ook niet met gedachten wezen mag, dat men geene zoodanige neigingen en begeerten hebben, maar dat zelfs de gezindheid (*animus*) met de wet overëenstemmen moet. *vs.* 27, 28.

Dit houden velen voor strengheid, waaröm zij daar uit aanleiding nemen, om de Christelijke zedeleere te berispen, als niet geschikt en berekend voor de menschlijke Natuur. Maar de onpartijdige Rede erkent juist hier in de zuiverheid dezer zedeleere, welke zich alleen daar door de behoorlijke hoogächting verwerft. De Christelijke zedeleere moet onzuivere neigingen en begeerten, alschoon zij niet tot daaden komen, voor even strafwaardig kennen, als de daaden zelve. Want, alle zedelijke waarde of onwaarde der uitöefening van het goede, en nalaten van het kwaade hangt af van de gezindheid des gemoeds; naar deze alleen kan deze waarde

en onwaarde bepaald worden. Is dan de mensch verbeterd, wanneer hij, met onzuivere inzichten, het goed of kwaad, uitwendig, oefent of nalaat? Zoo lang dus het beginzel des wils, als de bron der handelingen, niet goed is, zoo lang blijft men steeds onzedelijk. Deszelfs goedheid nu vertoont zich daardoor, dat de wil aan de wet zoo onderworpen is, dat hij alles uit achting voor dezelve doet, en niet wegens zijne eigene neigingen. Als men wel, uiterlijk, overëenkomstig de wet handelt, maar alleen daaröm, omdat dit, toevalliger wijze, met de neigingen instemt, welke, eigenlijk, de beweeggrond zijn, dan heeft zoodanige handeling geene zedelijke waarde. Daaröm ontzegt CHRISTUS ook aan de liefde, die zich alleen tot vrienden bepaalt, dewijl eigene neiging, en niet achting voor de wet, derzelver beweeggrond is, alle zedelijke waarde (μισθὸν *vs.* 46) Wanneer de uitwendige gehoorzaamheid enkel een gevolg van eigene neigingen zou zijn, dan konden de grootste zondaars zoodanige gehoorzaamheid bewijzen; dewijl ook dezen (τελῶναι) elkanderen beminnen. Na dit alles, stelt hij de wet voor, *vs.* 48. dat de menschen, zoo wel ten aanzien van de wetlijkheid als zedelijkheid, zoo volmaakt behooren te wezen, als het oorspronglijk beeld der zedewet, welke de Vader in de hemelen

len is. — Deze zedelijke volmaakheid heet, met betrekking tot de menſchen, *zedelijke gehoorzaamheid*, bij God, *heiligheid.* Want menſchen zijn ook voor zulke grondneigingen (*maximen*) vatbaar, welke tegen de wet ſtrijden; nademaal zij onderdanen zijn, moeten zij aan dezelve deze grondneigingen onderwerpen, dat is, gehoorzaam zijn. God is zelve wetgever, en het oorſpronglijk beeld der zedelijkheid, daaröm kan zijne zedelijke volmaaktheid niet gehoorzaamheid, maar alleen heiligheid, heeten, dat is, zij is zoo geſteld, dat bij hem onzedelijke grondneigingen (*Maximem*) onmogelijk zijn. Zoo zijn de menſchen niet; daaröm wordt hij ook, bij uitnemendheid (κατ' ἐξοχὴν) de *Heilige* genoemd. Hos. XI: 9. 1 Sam. II: 2. maar zij moeten zulks *worden* 1 Petr. I: 16. dat is, hunne gehoorzaamheid behoort zoo volmaakt te worden, dat zij, even als God, geheel niet meer vatbaar zijn, voor grondneigingen, welke met de zedelijkheid ſtrijden. Die genen nu, welke de Heiligheid van God tot het doel (*finis*) van hunne handelingen maken, en de *Godlijke ſchikkingen* aannemen, welke hen tot dit doel opleiden, voeren ook reeds den naam van *Heiligen*, in tegenſtelling tegen de godlozen en ondeugenden. Efes. II: 19.

Een zoodanige zuivere zedeleere behaagde

zeker den *Farizeën* niet, wier eenig oogmerk en bedoeling was, met eenen uitwendigen glans van heiligheid, te fchitteren. Deze goldt bij hun meer dan de zuiverheid van gemoed en gezindheid, waar CHRISTUS zoo zeer op aandrong, waaröm zij ook boven verdienstlijke handelingen (*opera fupererogatoria*) uitvonden, welke zij ook ten toon konden dragen. Daaröm maakte wetlijkheid alleen hunne heiligheid uit; daardoor geloofden zij, aan de zedelijke wet volkomene gehoorzaamheid bewezen te hebben; dit was ook de oorzaak van hunnen onuitfpreekbaren hoogmoed op eigene gerechtigheid, en van hunnen afkeer van CHRISTUS, wiens ambt op deze wereld, op eene hun zoo rechtsftreeks tegenftaande wijze, werdt aangekondigd MATT. I: 21. Het oogmerk der zending van CHRISTUS tot de menfchen — welke in de verlosfing van de ftraffen der zonden beftaat volgends *vs.* 21 — eischte, dat CHRISTUS, als deze erkend, en als de grootfte weldaad gefchat zou worden, vooreërst de zedewet in hare zuiverheid en heilige waarde herftelde. Want de kennis dezer wet, in eene zoodanige gedaante, flaat den hoogmoed op ingebeelde heiligheid neder, en ftelt, even daar door, de gemoederen in ftaat, om de weldaadigheid van het gezegde oogmerk in te zien, en dankbaar te vereeren.

Daar-

Daaröm nam Christus ook elke gelegenheid waar, om deze waarde en heiligheid der zedelijke wet, tegen de *Farizeesche* leeringen, te betoogen, en tegen dezen te toonen, waarin de vervulling der wet bestaat, wat tot eene volmaakte gehoorzaamheid vereïscht wordt (δικαιοσύνη. Matth. V: 20.) Wetlijkheid, zonder zuiverheid van gezindheid heeft geene waarde Matth. VI: 1. Deze stelling droeg hij, bij alle gelegenheden, voor, het beginzel zelve van onze handelingen moet goed zijn Matth. V: 8. Dat hier καρδία zulk een beginzel betekent, is uit Matth. XV: 19 en Mark. VII: 21. te zien.

Voorbeelden stelden de verdorvenheid der *Farizeesche* zedeleere het best in het licht. Een Richter hadt zijn ambt, omtrent eene weduwe, uitwendig, met gerechtigheid waargenomen Luk. XVIII: 1. en evenwel noemt Christus hem eenen onrechtvaardigen Richter. Waaröm? Zijn beweeggrond, om deze weduwe gerechtigheid te laten geschieden, was niet zedelijk, hij deedt het niet, uit achting voor God (*vs.* 4. τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι) maar uit neiging tot gemak, om niet zoo dikwijls overlopen te worden. — Enkel het vermijden van nadeelen, of hoop op groote voordeelen, welke, met het overtreden of gehoorzamen der zedewet gepaard gaan, behoort geen beweeggrond onzer daaden te zijn.

Rom. XIII: 5. Wij moeten der Overigheid onderdanig zijn, niet alleen uit vreeze voor de ſtraffe (ὀργὴν), maar, omdat het, volgends de Godlijke wet, onze pligt is, en het geweten er ons toe verbindt (διὰ τὴν συνείδησιν). *Achting* voor de Godlijke wet is de grond der gehoorzaamheid, gelijk gebrek aan dezelve de grond der overtreding. De zelfde grond, indien iemand ééne enkele wet overtreedt, heeft ook plaats, wanneer alle overtreden worden — gebrek aan achting. Het volgt derhalven heel rechtmatig, dat hij, welke ééne eenige wet overtreedt, zoo aangemerkt wordt, als of hij tegen alle gezondigd hadt Jak. II: 10, 11. Hij, die voor God geene achting heeft, is even zeer in ſtaat, om, gelijk *één*, dus ook *alle* de geboden te overtreden.

De volmaakte gehoorzaamheid aan de Godlijke geboden wordt ook δικαιοσύνη genoemd. Δίκαιος heet de geen, welke nooit gezondigd, maar, zonder uitzondering, den wil van God gedaan heeft. Zoo voert Christus 1 Joann. II: 1. den naam van den *rechtvaardigen*, omdat hij zonder zonde is 2 Kor. V: 21. en den wil van God deedt Joänn. IV: 34. terwijl hij hem eene volmaakte gehoorzaamheid bewees Rom. V: 19. en Filipp. II: 8.; ἄδικος 1 Petr. III: 18. is derhalven iemand, die zoodanige gehoor-

hoorzaamheid niet uitgeöefend heeft. Δικαιοσύνη heet, derhalven, eene volmaakte overëenstemming der gezindheden en handelingen met de Godlijke wet; want, zij wordt ROM VI: 18. tegen over de zonde gesteld. Dit blijkt ook uit MATTH. V: 20. alwaar CHRISTUS bewijst, dat de enkele wetlijkheid, waaröp de *Farizeën* zoo hovaardig waren, nog geene gerechtigheid is. Het naaste gevolg is, dat, waar dezelve plaats heeft, ook vrijheid van straffe, (*immunitas a poena*), en, waar zij ontbreekt, strafwaardigheid plaats hebben moet. Daaröm betekent ook δικαιοσύνη vrijheid van straffe.

III.

Is nu het gedrag der menschen overëenkomstig met de eischen der zedelijke wetten? Deze vraag kan onmogelijk met ja beändwoord worden, naardien, zoo als wij, bij ons vorig onderzoek, over den oorsprong van het kwaad in de wereld, gezien hebben, eene *algemeene* ondervinding van *alle* tijden eene *algemeene zedelijke ongehoorzaamheid* der menschen bevestigt. Wie zou ook optreden, en met waarheid zeggen kunnen, dat hij nooit, ook zelfs alleen ten aanzien der wetlijkheid, gezondigd heeft? Maar, gesteld ook, dat alle de handelingen van iemand

wetlijk waren, zou hij daaröm op eene volmaakte *zedelijke* gehoorzaamheid kunnen roemen? Het is zoo, men vergenoegt zich geern met eene bloote wettelijkheid, en vergeet, terwijl men deze reeds, op de wijze der *Farizeën*, voor de vervulling der wet houdt, de zedelijkheid en zuiverheid des gemoeds en der gezindheden. Daaröm zoeken ook velen, welke hunnen zedelijken maatſtaf enkel van de wetlijkheid ontleenen, het *radicale* kwaad der menschheid weg te redenen, terwijl zij de zedewet met derzelver eiſchen, tot hun gemak, verlagen. Dan, men vestige ſlechts zijne aandacht op de beweeggronden, of men, wegens zijne neigingen, of om der wet wil, het goede gedaan, en het kwaad nagelaten heeft, en zoo menige hooggeprezen deugd, wier luiſter de oogen verblindde, zal ophouden, deugd te wezen. Ja, den ſtrengſten waarnemer van zich zelven ontſnappen vaak de werkingen der neigingen, vaak gelooft hij naderhand, dat achting voor de heilige wet van God de beweeggrond eener handeling geweest is, waarbij nogthans, in het oogenblik van derzelven ontſtaan, zijne neigingen als drijfveeren (*cauſſa*) gewerkt, en haar voor Hem, die alle bepalings-gronden van den wil doorziet, alle zedelijke waarde benomen hebben. De kennis der zedelijke wet, en hare zuiverheid en hei-

lig-

ligheid, gaf daaröm den ſterkſten grond van overtuiging van de daadlijkheid der zedelijke ongehoorzaamheid der menſchen. Met de geſteldheid der kennis ſtaat de erkentenis van die ongehoorzaamheid in het naauwst verband; hij, die de zedelijke wet naar zijne neigingen ſchikt, denkt er anders van, dan iemand, die ſtreng op de heiligheid der zeden ſtaat. Voords is de proef omtrent de rechtmatigheid van de onderſtelling der ongehoorzaamheid der menſchen gemaklijk op te maken. Ik wil thans niet ééns iet van de pligten zeggen, welke ieder eenen, als mensch, verbinden; elk neme ſlechts die in overweging, welke hij, in zijn bijzonder beroep, als arts, als prediker, of rechtsgeleerde, als koopman, of handwerksman, heeft waar te nemen; heeft elk zijne beroepspligten in die mate volbracht, dat hij zich volſtrekt van geene berisping en ſchuld bewust is? Zou hij niet meer hebben kunnen doen? Is er ook daar, waar hij zijnen pligt vervulde, altijd een echte zedelijke beweeggrond werkzaam geweest? Indien nu, bij nader onderzoek, zelfs zoo menige deugd, die, uit hoofde van bloote wetlijkheid, tot de ſom van het zedelijk goed gerekend werdt, ophoudt, deugd te zijn, zoo is veel meer duidelijk, daar er zelfs niet ééns *Wetlijkheid* volmaakt plaats heeft, dat er, onder de menſchen geene vol-

maakte gehoorzaamheid aan de zedewet te vinden is.

Wie, derhalven, deze, in hare zuiverheid, en zich zelven flechts een weinig, kent, zal zeker geene aanfpraak op verdienstlijkheid maken, en zoo veel te min zich verbeelden, die te bezitten, daar zij niet ééns, bij eene volmaakte zedelijke gehoorzaamheid, plaats kan vinden. Want, alles, wat zedelijk goed is, is immers ook pligt. Maar verdienfte kan flechts dan plaats hebben, wanneer men iet doet, waar toe men niet verpligt is. Alleen verdienfte zou toch eene zedelijk goede handeling moeten zijn; maar tot deze is men verpligt. Pligt en verdienften kunnen daaröm, onmogelijk, met elkanderen beftaan. Men verbeeldt zich flechts, verdienstlijkheid te bezitten, wanneer men geene andere zedeleer kent, dan die naar de menschlijke neigingen gefchikt is. Maar, bij zoodanige verbeelding, gaat de fieraad des menfchen, dat hij, naamlijk, een onderdaan der Godlijke wet is, verloren, en eindelijk, ontwent men zich geheelijk aan gehoorzaamheid uit pligt, waar door eene volkomene onvatbaarheid voor alle waare zedelijkheid verwekt wordt.

Gelijk de algemeene ondervinding, zoo leert ook de *Openbaring* deze algemeene zedelijke ongehoorzaamheid der menfchen. Deze is, derhal-

halven, geene aan de Openbaring bijzonder *eigene* leere, zoo als velen geloven, dat het menschdom aan eene zedelijke ziekte krank ligt; nemaar, even zoo wel een voorwerp der Wijsgeerte. Misschien zou deze leere nooit bestreden zijn, indien zij niet in de Openbaring stondt.

Niemand kan te voorschijn treden, en zeggen, ik ben rein van alle zonde (SPREUK. XX: 9. PREDIK. VII: 21. Wie dit doet, wie in de verbeelding van onzondig te zijn verkeert, die bedriegt zich zelven, en maakt nog boven dien God, wiens woord dit zedelijk verderf der menschen leert, tot eenen leugenaar 1 JOÄNN. I: 8—10. Dat deze leere ook de leere der ondervinding is, kan men uit vs. 8. afleiden; men kan de waarheid dezer leer in zich zelven vinden, als men eene behoorlijke zelfsbeproeving onderneemt. Algemeen ontbreekt de gehoorzaamheid, die van de Godliijke zedewet gevorderd wordt, PSALM XIV: 3. ROM. III: 10. Wij moeten allen belijden, dat wij menigmalen struikelen JAK. III: 2. Ook leidt de Openbaring dit algemeen zedelijk verderf af van het overwigt van het zinlijk begeerings vermogen, boven het redelijke, als het welk dan tot uitwendig met de wet strijdige daaden, dan tot onzedelijke beweeggronden, verleidt. Al worden ook de pligten duidlijk erkend, ja! al

heeft

heeft men ook menigmalen het voornemen, om ze te volbrengen, dan zijn er zoo ſterke verzoekingen, van den kant van het zinlijk begerings vermogen, dat men nogthans, niettegenſtaande dit opgevat voornemen, juist het tegendeel doet. Wil het redelijk begeerens vermogen zijne rechten handhaven, dan is het met het zinlijke in eenen ſteedsduurenden ſtrijd, die meermalen met ongelijke krachten gevoerd wordt, ROM. VII. en GAL. V. Het overwigt der zinlijkheid kan niets goeds werken, (ἐν τῇ σαρκὶ οὐκ οἰκεῖ ἀγαθὸν ROM. VII: 18.) van daar komen de zedelijke kwaade neigingen (ἐπιθυμίαι) GAL. V: 16—24. booze gezindheid (φρόνημα τῆς σαρκὸς) ROM. VIII. en booze handelingen of werken (ἔργα τῆς σαρκος) GAL. V: 19. Bij het overwigt der zinlijkheid moet de zedelijke gehoorzaamheid ontbreken; men volge alleenlijk zijne booze neigingen, en kan, gevolglijk, geen onderdaan der Godlijke wet meer zijn (νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ' ὑποτάσσεται) ROM. VIII: 7.

De valſche waan van verdienſte is ook even zoo ſtrijdig tegen de Openbaring, als tegen de zuivere Wijsgeerige zedeleere. Alle zedelijk goed is, volgends dezelve, pligt, en gevolglijk, vindt geene verdienſte plaats. Wanneer gij alles zult gedaan hebben, zegt JESUS,

LUK.

LUK. XVII: 10. wat u bevolen is te doen, zoo belijdt, dat gij deswegens even zoo min verdienste hebt, als die knecht, die zijne dienstpligten jegens zijnen Heer vervuld heeft; dat ook gij alleen gedaan hebt, wat uw pligt was. Hoe zou het ook mogelijk zijn, zich, voor God, op eene verdienste te beroemen, daar men, uit kracht van het denkbeeld van verdienste, niet alleen tot eene handeling niet behoeft verbonden te zijn, maar ook het vermogen, waarmede deze handeling gedaan wordt, niet moet te danken hebben aan den genen, jegens wien men zich op verdienste beroemt? Heeft de mensch niet alle vermogens van God ontvangen? Zich, des niettegenstaande, op verdienste te beroemen, is hetzelfde, als niet te willen erkennen, dat God de oorzaak van alle menschlijke krachten is, en jegens hem de grootste ondankbaarheid te bewijzen 1 KOR. IV: 7. De waan van verdienstelijkheid is strijdig met het geheele wezen van het Christendom. Waar toe de leere van den zoendood van CHRISTUS, indien de mensch zich nog zelve op verdienste beroemen kan? Zulk iemand heeft CHRISTUS niet van doen; hij heeft zich zelven veiligheid tegen het toekomende bezorgd, en kan gemoedigd zijnen dood te gemoet gaan. Doch, het is onbegrijpelijk, hoe onder Christenen de waan van ver-

dien-

dienfte heeft kunnen ontftaan, daar Rede en Openbaring er even fterk tegen fpreeken. Het is eerlijker voor dezen waan, indien onwetendheid *alleen*, en niet ook *belang* het hare hadt toegebracht, tot zijn ontftaan en bevordering.

I V.

Doch, het overwigt der zinlijke neigingen ten kwaade, maakt op zich zelve (*) nog geene onverwinlijkheid derzelven uit, en geeft daaröm ook den mensch geene ontfchuldiging, als of het geheel niet in zijne magt zou geftaan hebben, de eifchen der zedewet te voldoen. Het is waar, dat, uit dit overwigt meer dan bloote mogelijkheid, ja zelfs dat er een *nader* ge-

(*) Ik wilde hier alleenlijk, door het voorbeeld van oogfchijnlijk doodsgevaar de *volftrekte* mogelijkheid, om heerfchende neigingen te bedwingen, aantonen, dat is, dat de mensch niet zeggen kan, dat het *volftrekt* onmogelijk is, deze neigingen te overwinnen, dewijl dit eene outfchuldiging zou kunnen zijn. De *hypothethifche* mogelijkheid heb ik niet willen betogen, ik fta integendeel toe, dat deze neigingen, onder zekere omftandigheden, onöverwinlijk zijn, hoewel er nogthans, uit hoofde van gewillige liefde tot de zonde, toerekening plaats heeft. (*aantekening van den Auteur.*)

gevaar van zondigen uit ontſtaat; maar er volgt geene noodzaaklijkheid uit, om de neigingen ten kwaade in te volgen. Dit bewijst de bewustheid der zedelijke vrijheid, als mogelijk in allen gevalle; maar, dit is geene misleiding, maar het rechtmatigst bewijs, dat men, in plaats van de kwaade begeerten te volgen, ook hier zijne pligten zou hebben kunnen vervullen. De proef van deze rechtmatigheid kan men, in allen gevalle, opmaken. Iemand wendt voor, dat eene neiging voor hem onverwinlijk is, wanneer hem eene gelegenheid voorkomt, om ze te voldoen; nu ſtelle men, nevens het voorwerp zijner neigiug, den brandſtapel, om hem, terſtond na het voldoen derzelve te verbranden, men ſtelle zelfs, dat het de ſterkſte neiging der wellust zij; elk zal ligt vooruit zien, waar hij toe beſluiten, en dat hij, zeker, zijne, voor onöverwinlijk voorgewende neiging bedwingen zou. De grootſte wellusteling zal, in dit geval, rede en zinlijkheid niet lang met elkander in ſtrijd laten, maar, regelrecht, zonder veel heen en weder dobberen, naar de zijde der Rede overſlaan. De *toereikende* grond van de daadlijkheid van zedelijke misdaaden, ligt derhalven niet in het overwigt van het zinlijk begeerens vermogen, maar, dit overwigt wordt eerst een toereikende grond, wanneer het gebruik der vrijheid van

wier

wier mogelijkheid men zich, in allen gevalle, bewust is, wordt verwaarloosd. In de daad, wanneer het belang der neigingen zich hier mede in het ſpel mengt, ontſchuldigt men al te geern de zedelijke overtredingen, met zekere onverwinlijkheid der neigingen, om zich, eensdeels, met betrekking tot het voorledene, ten aanzien der eiſchen van de zedelijke wet, gerust te ſtellen; anderdeels, de vrijheid te behouden, om te mogen zondigen.

V.

Nu ligt de algemeen geldende Wet in de Rede: dat, in een zedelijk Rijk, (dat is, waar de oogmerken van alle redelijke wezens alleen door *zedelijke*, en niet door *natuur-wetten*, beſtemd worden,) zedelijkheid en gelukzaligheid in gelijke evenredigheid ſtaan, of, dat, met de waardigheid, om gelukzalig te zijn, in dezelfde mate, ook gelukzaligheid gepaard zal zijn. Elk redelijk wezen erkent deze wet, omdat het als een zedelijk wezen *moet*, zonder dat het een bewijs van derzelver waarheid nodig heeft; de enkele uitſpraak der Rede werkt hier eene onbepaalde overtuiging, en daaröm is deze wet als eene waare daadzaak (*factum*) der Rede aan te merken. In deze wet ligt nu het denkbeeld, niet alleen van eene waardigheid, om geluk-

lukzalig te zijn, maar ook, van eene ſtrafwaardigheid. Wanneer een redelijk wezen ſlechts, met waardigheid, om gelukkig te zijn, zich gelukzaligheid tevens denken kan, dan moet het zich ook, met onwaardigheid, het tegendeel van gelukzaligheid, in gelijke mate, verbonden voorſtellen. Maar, nu heet het tegendeel van gelukzaligheid — *ſtraffe*; in een zedelijk Rijk, moet derhalven met waardigheid — zaligheid, en met onwaardigheid, dat is, ſtrafwaardigheid, ook ſtraffe verbonden worden. Het één en ander is, onder eene zedelijke wetgeving, onäfſcheidbaar.

Deze algemeen geldende wet kan niet, dan met verwoesting van alle zedelijkheid, opgeheven worden. Het doel van een zedelijk rijk vordert, dat elk redelijk wezen, het welk een lid van hetzelve zijn wil, den evenredigen ſamenhang en verband, tusſchen waardigheid om gelukzalig te zijn, en gelukzaligheid, erkenne, als eenen beweeggrond, om zedelijk goed te zijn. Indien nu niet, naar mate van waardigheid of onwaardigheid, ook zaligheid of ſtraf werdt uitgedeeld, dan zou het erkennen van dien geëvenredigden ſamenhang, en tevens de beweeggrond, om zedelijk goed te zijn, wegvallen. Toegevendheid kan hier geene plaats vinden, nademaal deze, in een zedelijk Rijk, geene goedheid, maar zwakte

 is,

is, welk niet het behouden der zedelijkheid raadpleegt, maar een onverſtandig medelijden, of onverſchilligheid, verraadt. Dat, het welk wij ons, volgends zedelijke denkbeelden, als ſaamverbonden, moeten voorſtellen, wordt door de inrichting van onze natuur bevestigd; van de zedelijke waardigheid of onwaardigheid, hangt, onmidlijk, het gevoel af van tevredenheid of verăchting; de ondeugende vindt, in zijn eigen oordeel, en dat van anderen, zijnen verdienden loon.

De Rede draagt de uitöefening dezer wet, als eene toepasſing van hare zedelijke denkbeelden, op dat zedelijk Rijk over, welks oprichting zij eens van God, als Wetgever, en oorſpronglijk beeld van alle zedelijkheid, verwacht. „ Maar mag ook onze Rede, naar *hare* „ *zedelijke denkbeelden*, over het zedelijk Rijk „ van God oordeelen?"

Wij moeten, alszins, onderſtellen, dat zij, met alle recht, daar toe bevoegd is. Dat God in het toekomend Rijk, dat wij nog verwachten, naar zedelijke wetten, regeeren zal, daar aan kan niemand twijfelen, die van God behoorlijke denkbeelden heeft, en zedelijkheid, als een voorrecht voor de redelijke wezens, erkent. De zedelijke wetten, naar welke God regeert, nu zijn *dezelfde*, naar welke onze Rede, in het ze-

zedelijke, oordeelt, of daar van *onderscheiden.* Zijn het dezelfde, dan blijkt van zelve, dat onze Rede, over het zedelijk Godsrijk, voldoende oordeelen kan; maar zijn zij onderscheiden, dan zijn er slechts twee wegen open: of wij zouden de zedelijke wetten van God niet voor *zedelijke* kunnen erkennen, dewijl wij alleenlijk, *naar onze zedelijke denkbeelden*, eenen maatstaf, ter beöordeeling hebben, of wij zouden aan alle *onze* zedelijke wetten derzelver kracht moeten ontzeggen, dat is, haar voor onzedelijk moeten verklaren. Maar, het één en ander is onmogelijk; want, nademaal God de oorzaak van het vermogen, dat is, der Rede is, waar mede wij zedelijke wetten denken, zoo zou volgen, dat God de oorzaak van onzedelijke wetten zou zijn, het welk echter alle denkbeeld van God vernietigt. Wij moeten, derhalven, denken, dat de zedelijke wetten, naar welke God regeert, dezelfde zijn met die, naar welke wij oordeelen, en dat, gevolglijk, de Rede hare zedelijke denkbeelden, met alle recht, op het zedelijk Rijk van God, kan overbrengen. Nademaal nu het behoud van het zedelijk Rijk, op de zedelijkheid, en deze, op de uitöefening der gemelde wet, berust, zoo geloven wij, met alle recht, dat God ook, in zijn rijk, zich, naar dezelfde wet, gedragen zal. Zijne schikkingen

zullen ſteeds daar op doelen, om, het geen zedelijkheid eischt, uit te voeren, dat is, aan waardigheid, om gelukzalig te zijn, en aan ſtrafwaardigheid, eenen daar aan geëvenredigden toeſtand uit te deelen. Of dit nu *natuurlijke* of *poſitive* (*ſtellige*) ſtraffen zijn zullen, is tot ons oogmerk, het welk enkel en alleen eenen geëvenredigden ſamenhang tusſchen zedelijkheid en zaligheid vordert, het zelfde. Alleen dit moet ik nog aanmerken, dat de ſtellige of willekeurige ſtraffen van God heel wel met eenen waaren Godsdienst beſtaan, ja! zelfs noodzaaklijk kunnen wezen, niettegenſtaande zij voor velen een groote ſteen des aanſtoots geweest zijn. Te weten, zij heeten niet *willekeurig*, zoo als velen geloven, als of God, in het bepalen derzelven, zonder eenig opzicht op de zedelijkheid van redelijke wezens, en eenen daar mede in evenredigheid ſtaande toeſtand, en dus enkel naar willekeur handelde, waarbij het zijn zoude: *ſtat pro ratione voluntas.* Neen! zedelijkheid is, ook bij dezen, het voorname oogmerk van God; maar daaröm, dewijl zij geene gevolgen der kwaade handelingen en daaden, op zich zelve, zijn, maar onmiddelijk, door den wil van God, doch, welke alles, overëenkomſtig de zedelijkheid inricht, verördend worden. De natuurlijke gevolgen van kwaade daaden kan men, vaak, door

door ſchranderheid, ontwijken; vaak, zijn zij niet geëvenredigd aan de misdaad; het behoud der zedelijkheid kan, daaröm, vorderen, dat er nog bijzondere ſchikkingen gemaakt worden, om het gezag der zedelijke wet te verzekeren en te beveiligen. De willekeurige ſtraffen zouden wel onmogelijk zijn, indien men onderſtelde, dat God, naar eene blinde willekeurigheid, ſtrafte; maar dit heeft ook nog geen verſtandig mensch beweerd; doch, men dwaalt openlijk, wanneer men de natuurlijke ſtraffen, als de eenig mogelijke, voordraagt.

De uitwendige toeſtand is niet het *natuurlijk* gevolg van een zedelijk gedrag, gelijk wij gelegenheid genoeg hebben, om op te merken; maar hij verhoogt of vermindert ons geluk. Op deze wijze kan ook God, na den dood, den ondeugenden in eenen toeſtand verplaatzen, die geen natuurlijk gevolg van zijn gedrag is, maar die, naar de afmeting der Godlijke wijsheid, welke alles uitdeelt, naar de mate der zedelijkheid, zijne rampzaligheid, zeer veel, vergroot en vermeerdert. Daar uit wordt de mogelijkheid niet alleen der willekeurige ſtraffen, maar ook der beloningen, begrijpelijk.

Dat nu God, in het zedelijk Rijk, waarvan ook wij éëns leden hopen te worden, het geen wij, uit zedelijke denkbeelden, hebben afgeleid, werkſtellig maken, en dus naar de meerge-

melde wetten, regeeren zal, kunnen wij reeds, uit de *tegenwoordige* regering der wereld, kennen en opmaken. Bij alle inrichtingen der wereld, daar zij zoo zichtbaar gedachten onderstellen, moeten wij immers God, als oorzaak aannemen; hoe meer wij deze inrichtingen kennen, des te onderscheidener kenmerkend worden ons de gedachten, welke door dezelven worden uitgedrukt; des te sneller en overtuigender ons besluit op God, als derzelver oorzaak. Zoo erkende de Schilder Protogenes aan den trek, welken, geduurende zijne afwezenheid van huis, Apelles aan ééne zijner schilderijen getrokken hadt, dat niemand, dan Apelles, dit hadt kunnen doen. Thans erkennen wij, dat, met zedelijk goede of kwaade daaden, ook aangename of onäangename gevolgen verknocht zijn. Als wij God kennen, wordt de vraag: wie dezen band gelegd heeft? onnodig. Doch, de handelingen zijn daaröm niet goed of kwaad, omdat zij aangename of onäangename gevolgen na zich trekken, maar zij trekken die na zich, omdat zij goed of kwaad zijn. Niet de gevolgen der handelingen en daaden, maar de wet der zedelijkheid is het beginzel van kennis van goed en kwaad. Deze aanmerkingen maak ik daaröm, dewijl de gevolgen, indien zij eene daad goed of kwaad maakten, nooit straffen zouden kunnnen genoemd wor-

worden, en de Godlijke wetgeving uit dezelve niet zichtbaar zou zijn. Want, wanneer eene daad, om de gevolgen, kwaad ware, en deze gevolgen ſtraffen zijn, dan zou zij, wegens de daarop volgende ſtraffen, kwaad zijn. De ondeugende zou daaröm alleen ondeugend zijn, omdat hij geſtraft wordt. Dan, zoo is het niet; hij is niet ondeugend, omdat hij geſtraft wordt, maar, hij wordt geſtraft, omdat hij ondeugend is, en de zedelijke wetten niet geächt heeft.

Bovendien, wanneer eene handeling of daad, wegens de natuurlijke gevolgen, goed of kwaad zou zijn, dan zou, dikwijls, ook eene ondeugende daad goed zijn, dewijl zij, ſomtijds, in de wereld, ook aangename gevolgen met zich voert. Daaröm dan, dewijl de handelingen goed of kwaad zijn, heeft God ook, met dezelve, volgends een natuurlijk verband, dergelijke gevolgen verbonden, welke eerst, in betrekking tot de zedelijkheid, *beloningen* of *ſtraffen*, genoemd kunnen worden. Volgends eene beſchouwing der natuurlijke gevolgen, ondernomen ten aanzien van het zedelijke, is het nu eene gewone ondervinding, dat God, op deze wereld reeds, met waardigheid of onwaardigheid ook geluk of ongeluk verbindt, en dus die wet hier reeds toepast; wij vinden dit nog wel niet, in zijne *algemeenheid*, uitgeöefend; want me-

nig één is, in gelukkige omſtandigheden, zoo, dat hem alles naar zijnen wensch en zin gaat, die niets min dan deugdzaam is, terwijl de deugdzame onderdrukt en vervolgd wordt. En dus duurt dikwijls geluk en ongeluk, juist in eene tegengeſtelde evenredigheid met zedelijkheid, tot aan het einde des levens voort. Doch, even daaröm, dewijl hier, op deze wereld, de behoorlijke uitdeling van zaligheid, met de zedelijkheid, niet altijd geſchiedt, dewijl God het zedelijk Rijk, in zijne geheele volmaaktheid, op deze wereld, nog niet heeft uitgevoerd, zoo beſluit de Rede, zoo wel uit zedelijke denkbeelden, welker waarheid zij niet, dan met de omkering van alle zedelijkheid, kan opgeven, als op eene ondervinding, die reeds, in deze wereld, van de Godlijke Regeering getuigt, dat God, aan gene zijde van het graf, als de heiligſte Wetgever, die rechtmatige uitdeling daar ſtellen, en dan eerst zijn zedelijk Rijk, in deszelfs geheelen omvang, oprichten zal. Het begin dezer inrichting, het doel van den heiligen Wetgever, ziet men hier reeds, uit de natuurlijke gevolgen der handelingen en daaden; dewijl nu de eiſchen der beöefenende Rede, ten deele, in deze wereld, reeds vervuld worden, het welk een klaar bewijs is, dat de Rede, volgends hare zedelijke wetten, van de Godlijke wetgeving oordeelende,

de, in hare eifchen niet dwaalde, zoo moeten wij denken, dat God het doel van een zedelijk Rijk, en volkomene algemeenheid, nog daadlijk maken (*Reälifêren*), dat is, dat er een tijd komen zal, wanneer wel- of kwalijkvaren, in de fchoonfte overëenftemming (*Harmonie*) met de zedelijkheid, zullen ftaan.

De waarheid der bovengemelde wet, die eene grondwet is van een zedelijk Rijk, kan, met toepasfing op de Godlijke Regering, noch de Godgeleerde der Openbaring, noch de Natuurlijke Godgeleerde loochenen, of zij moesten beiden hunne eigene zedelijke denkbeelden voor valsch verklaren, en de ondervinding wegredeneren, door welke derzelver gegrondheid reeds bevestigd wordt. Voor beiden blijft het eene noodzaaklijke ftelling: dat God, na den dood, en dan eerst, zonder uitzondering — naar waardigheid of onwaardigheid, gelukzaligheid of ftraffe zal uitdeelen. De befchouwing van een zedelijk Rijk leidt ons ook tot eene nadere bepaling der zaligheid, welke, in hetzelve, met zedelijkheid een geëvenredigd verband hebben moet. —

Om de overéénftemming van de leere der Openbaring met het eind-oogmerk, welk de oefenende Rede als noodzaaklijk in een zedelijk Rijk erkent, aan te tonen, heeft men geene ge-

dwongen Uitlegkunde nodig, welke de plaatzen der Schrift uit een aangenomen famenftel verklaart. De hier van handelende plaatzen leggen, gelijk het ook niet anders zijn kan, de ongedwongenfte overéénftemming (*Harmonie*) bloot. Trouwens, hier moet overéénftemming wezen, dewijl het wezen van den geöpenbaarden Godsdienst te niet zou gedaan worden, indien de eifchen der Rede, met betrekking tot het zedelijk Rijk, ongegrond waren, en, indien er volftrekt geen zoodanig Rijk, en in hetzelve geen zalige of onzalige ftaat, naar mate van het zedelijk gedrag, plaats zou hebben. Het zedelijk Rijk is nog aanftaande; daar in zal God, naar de waardigheid, of onwaardigheid, om zalig te wezen, ook zalig maken of ftraffen. Dit bevestigt PAULUS ROM. II: 6—16. God zal een iegelijk vergelden, naar zijn zedelijk gedrag (κατὰ τὰ ἔργα *vs.* 6.) Den *waardigen*, dat is, die door het onäfgebroken uitöfenen van goede daaden, (κατ' ὑπομονὴν ἔργε ἀγαθε *vs.* 7.) naar dien heerlijken, aanzienlijken, en onverganglijken toeftand hebben geftreefd, (δόξα και τιμῆ is de tegenftelling van den veel geringer toeftand op aarde,) eeuwige zaligheid, ζωὴν αἰώνιον *vs.* 7. ζωὴ kan hier niet enkel de voortduuring des levens aantonen, dewijl ζωὴ de grootfte weldaad zijn moet; de ondeugenden verkrijgen ook voortduuring, maar, vol-

volgends opgave van dit HOOFDSTUK, eene hoogst rampzalige ζωὴ bevat, derhalven, openlijk, behalven de voortduuring, ook nog zaligheid in zich. Dit blijkt ook daar uit, dat ζωὴ αἰώνιος, als eene tegenstelling van eenen rampzaligen toestand (κόλασις MATTH. XXV: 46.) gebruikt wordt.

Maar den *onwaardigen* straffe (ὀργὴ *vs.* 8.) Dewijl deze het tegengestelde is van ζωὴ, JOÄNN. III: 36. zoo moet zij daar in bestaan, dat de onwaardigen in eenen rampzaligen toestand komen. Volgends de grondwet van het zedelijk Rijk, zal God allen oordeelen *vs.* 11. Het is het zelfde, of zij de geöpenbaarde wet (νομον *vs.* 12.) al dan niet gehad hebben, (νόμον μὴ ἔχοντες *vs.* 14.) maar alleen de zedelijke wetten der Rede (φύσει τὰ τῦ νομȣ ποιῆ). Deze heeten natuurlijke, dewijl zij in elke Rede liggen (γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις). Te weten, altijd wordt, het geen, bij allen, zonder onderscheid, gevonden wordt, natuurlijk genoemd. Daaruit kan men ook, zonder moeite, de stelling beöordeelen, dat PAULUS alleen van de *Mosaïsche* wet spreekt. — De stelling, dat God den toekomenden toestand der menschen, naar waardigheid, zal richten, hangt *onäfscheidbaar* te samen, met het geloof aan het bestaan van God, HEBR. XI: 6. Doch, waardigheid bete-

tekent hier geene verdienstlijkheid, maar alleen de voorwaarde, onder welke de goedheid van God, die tevens van zijne Heiligheid bepaald wordt, gelukzaligheid, als beloning uitdeelt. — Beloning (*praemium*) is, derhalven, een kenmerk der heilige goedheid van God, en geen loon uit verdienste (*merces merito danda*). In dezen zin, is God μισθαποδότης. Μισθόν, als men de betekenis van dit woord, niet in THOMAS DE AQUINO, maar, in het *Euängelie* zelve zoekt, betekent ook nooit verdienste; immers LUKAS (Cap. VI: 32 — 34.) drukt, het geen MATTHEUS Cap. V: 46.) μισθὸν noemt, uit door χάρις: alhoewel ook iemand de godlijke wetten volmaakt gehoorzaam geweest ware, nogthans zou hij nog geene verdienste hebben, maar, God zou hem alleen, wegens zijne waargenomen pligten (ROM. IV: 4. κατὰ τὸ ὀφείλημα) belonen. Doch, eene volmaakte gehoorzaamheid is nergens onder de menschen te vinden; daaröm geschiedt alle beloning, die God geeft, naardien er in den mensch volstrekt geen grond daar toe aangetroffen wordt, uit louter genade (κατὰ χάριν). Daaröm is ook, als genade, of, als beloning, geven hetzelfde. God beloont of straft heel naauwkeurig, naar mate van het gedrag der menschen. Wie rijklijk, of spaarzaam, zaait, zal ook, in de-

zelfde

zelfde mate, oogsten, 2 KOR. IX: 6. De straffe klimt, met de menigte en sterkte der beweeggronden ten goede, wanneer deze veracht worden MATTH. XI: 20—24.

Het volmaakte zedelijk Rijk, waarin de toestand des menschen in de stiptste evenredigheid staat, met de waardigheid of onwaardigheid, is, op deze aarde, nog niet bereikt, maar eerst te verwachten.

Hier kan de deugdzame ongelukkig, en de godloze gelukkig zijn PRED. VIII: 12—14. en X: 1—3. JOB haalt het, als een bevestiging van God, tegen zijne vrienden, aan, dat de godvruchtige, zijn geheele leven lang, tot aan zijn einde, ongelukkig, en in tegendeel, de godloze gelukkig zijn kan. Het oogmerk van den LXXIIIsten PSALM is, te waarschuwen tegen de ergernissen, over het geluk der godlozen. Doch, zoo is het alleen, *op deze wereld*; alleen in deze kan de onwaardige gelukkig zijn; maar, in de toekomende, niet meer PSALM XVII: 14; elk één ontvangt dan het geen zijne werken waardig zijn. LUK. XVI: 24, 25.

Uit het geen tot hier toe gezegd is, kan men ook het gevoelen van sommige *Sociniänen* beöordeelen, dat men het denkbeeld van zoodanige gerechtigheid, volgends welke God zou moeten straffen, zonder daar van te kunnen af-

staan,

ſtaan, naar F. SOCINUS *Prael. Theol.* c. XVI. *pag.* 87, of volgends welke hij elke overtreding ſtraft naar CRELL. *de Dep.* c. XXV. *pag.* 268. in de Schrift niet vindt.

V I.

Natuur en geöpenbaarde Godsdienst leiden ons, dienvolgends, beide tot dit noodzaaklijk beſluit, dat de *mensch*, aan zich zelven overgelaten, geen zeker uitzicht op een zalig leven hebben kan. Zulk uitzicht vereïscht de bewustheid van waardigheid, om zalig te zijn, en deze, volgends de eiſchen der Rede en Openbaring, eene volmaakte gehoorzaamheid aan de Godlijke wet. Waar deze ontbreekt, heeft ſtrafwaardigheid plaats, die, in een zedelijk Rijk, ook met onöntkoombare ſtraffe gepaard gaat. Doch, met de bewustheid van ſtrafwaardigheid, kan eene redelijke hoop van zaligheid zoo min vereënigd worden, als zaligheid met ſtraffe. Waar is nu een mensch, die zich zelven van eene volmaakte gehoorzaamheid aan de Godlijke wet — ik wil niet éêns zeggen, ten aanzien van zedelijkheid, maar ſlechts van wetlijkheid — bewust is? Kan dan zich iemand, wie ook, bij deze bewustheid van ſtrafwaardigheid, eene *gegronde* hoop vormen, van zalig te zullen worden?

den? Wij ſpreken niet daarvan, of iemand zich, uit ligtvaardigheid of valſche denkbeelden, eene hoop vormen, maar, of de Rede, uit algemeen voldoende gronden, daartoe recht geven kan? Doch, zij zegt, in vriendſchappelijke overëenſtemming met de Openbaring, dat, gelijk in het natuurijk zaajen en oogſten, zoo ook, in het zedenrijk, het gedrag des menſchen, met zijnen toekomenden toeſtand, in een onſcheidbaar verband ſtaat. GAL. VI: 7. Het is eene natuur- en zedewet, dat alles zijns gelijk hervoortbrengt. Wie, bij de bewustheid van ſtrafwaardigheid, echter, op zaligheid hoopt, en dus eene zaak, die met haar geheel in geen verband ſtaat, is aan den Landman gelijk, welke onkruid zaait, in hoop, van, in den oogsttijd, tarwe te zullen kunnen inzamelen.

De ſlotſom (*Reſultat*) van alle onze tot hier toe gemaakte Wijsgeerige en Bijbelſche aanmerkingen loopt gevolglijk daar op uit, dat de menſchen, volgends de uitſpraken der Rede en der Openbaring, wegens hunne onlochenbare zedelijke ongehoorzaamheid, en de daar uit noodwendig ontſtaande bewustheid van ſtrafwaardigheid, geene gegronde hoop op een zalig leven vinden.

Tegenwerping: „ Evenwel, indien in het „ zedelijk Rijk, gelukzaligheid naauw- „ keu-

„ keurig uitgedeeld wordt, naar mate
„ van zedelijkheid, zoo kan doch de
„ mensch, welke, alhoewel hij zijne
„ pligten overtreden, nogthans ook
„ goed gedaan heeft, naar evenredigheid
„ van zijn zedelijk gedrag op gelukza-
„ ligheid hoopen."

Antwoord: Niemand zal ontkennen, dat God, bij de bestemming van den toekomenden toestand, in het zedelijk Rijk, acht zal slaan op de bijzondere goede daaden van zulken mensch. Doch, of ook deze, alleen naar bijzondere goede daaden ingerichte toestand, zaligheid te noemen zij? deze is eene andere vraag. Vooreërst, is het onzeker, of de enkele goede daaden van iemand, die, aan den anderen kant, ook weder zedelijk ongehoorzaam is, dezelfde zedelijke waarde hebben, welke aan dezelfde daaden en handelingen toekomt, van iemand, die volmaakt gehoorzaam is? Alles komt hier aan op de zuiverheid der beweeggronden; maar, of dezen in eenen persoon, die wel goede maar ook kwaade daaden pleegt, in dien graad voor handen kan zijn, als in iemand, die volkomen zedelijk is? is eene *problematische* vraag. Het naaste gevolg hier uit is, dat een zedelijk ongehoorzaam persoon, uit hoofde van het goede, dat hij ook

ge-

gedaan heeft, met zekerheid op die beloning niet mag hoopen, welke hij, bij eene volmaakte gehoorzaamheid, had kunnen verwachten.

Ten tweeden: De toeſtand, die enkel naar bijzondere goede verrichtingen van een' ander ongehoorzaam perſoon is ingericht, kan nooit zaligheid genoemd worden. Immers, dezelve is, van den anderen kant, ook ſtrafwaardig; nu ſtaan de toeſtanden, in welken hij, wegens goede en kwaade daaden, komen moet, *of* in evenredigheid van *opvolging*, zoodat een aangename op eenen tegenſpoedigen volgt, *of* de toeſtand, die geëvenredigd is voor de kwaade daaden en gezindheden, wordt, wegens de goede alleen, verzacht. Maar, in beide gevallen, is geene zaligheid mogelijk. Niet in het eerſte geval: is de opvolging zoo geſteld, dat de aangename toeſtand ſteeds vooräf gaat, en de ſmartlijke volgt, dan wordt de laatſte ſlechts zoo veel pijnlijker (*). Maar eene zoodanige opvolging is,

(*) De zaak is evenëens geſteld, ook, wanneer een aangenaame toeſtand op eenen rampſpoedigen volgt. Want

1) wanneer de overtuiging daar is, dat, als dan, op den aangenamen ook weder een rampſpoedige volgt, zoo zal bij menſchen welke de ligtzinnigheid afgelegd hebben, de gewaarwording van het aangename ver-

is, bij de bewustheid van onwaardigheid, niet éëns mogelijk; de uitwendige toeſtand kan dus wel verwisſelen, maar niet de inwendige. Onäangename gewaarwordingen zijn onäfſcheidbaar van de bewustheid van onwaardigheid. En, indien ook de uitwendige toeſtand, die volgt, aangenaam ware, zoo is de inwendige dit daaröm nog niet, en dus kan dezelve in de gewaarwording tot een niet worden. — dat eene verzachte toeſtand alle zaligheid uitſluit, is op zich zelve klaar. Doch, het waarſchijnlijkst is, dat enkele en bijzondere goede daaden en gezindheden met zoodanige verzachting beloond zullen worden; trouwens, wanneer de uitwendige en inwendige toeſtand onäangenaam is, en de uitwendige wordt verzacht, dan wordt deze verzachting, in allen gevalle, in de gewaarwording, iet wezenlijks. —

Niettegenſtaande nu de Natuurlijke Godgeleerde de eiſchen der zedelijke wetten, dat men haar eene volmaakte gehoorzaamheid behoort te be-

vernietigd worden, dewijl, indien er toch weder een rampſpodige volgt de bewustheid reeds vooräf plaats heeft, dat deze ſlechts des te ſmartlijker zal wezen.

2) Het is eene zielskundige ervaring, dat lieden, die veel ellende ondervonden, ook eindelijk de vatbaarheid voor het aangename verliezen. (*Aantek. van den Auteur.*)

bewijzen, niet kan ontkennen, zoo min als de algemeene ongehoorzaamheid der menschen, daartegen, en de daaruit ontstaande strafwaardigheid, zoo komt hem nogthans het besluit, van strafwaardigheid op eene straf, zeker met haar gepaard zullende gaan, en op een ontkennen van de hoop, om zalig te worden, te overhaast voor. Dit is nu geheel strijdig met de grondwet van een zedelijk Rijk; kan hij dan ook ontkennen, dat gelukzaligheid in de naauwste evenredigheid moet staan met zedelijkheid? Volgends zuivere zedelijke denkbeelden — onmogelijk. Nu, dan kan hij ook niet ontkennen, indien *slechts* gelukzaligheid met waardigheid kan verbonden worden, dat met onwaardigheid ook het tegendeel van gelukzaligheid verbonden moet worden. Of ontkent hij misschien dit, dat dezelve met waardigheid *maar alleen* kan verbonden worden? Dan, dit is eene onbetwistbare waarheid, gelijk wij reeds gezien hebben, dat een redelijk wezen gelukzaligheid *maar alleen*, onder voorwaarde van waardigheid, billijken, en dus ook uitdeelen kan. De Natuurlijke Godgeleerde heeft ook tegen deze stelling: dat gelukzaligheid in evenredigheid moet staan met zedelijkheid, op en voor zich zelve, niets in te brengen, en evenwel, wanneer deze van *God* jegens *hem* zal toegepast worden, streeft hij er tegen aan. 't Is zoo, de wensch,

om zalig te worden is eene zoo gewigtige zaak; dat men alles opzoekt, om de tegenredenen te verzwakken; en liever zijne Rede mistrouwt, dan zijn hart. Vooräf kan men zich voorſtellen, dat, wanneer men, tegen de onloochenbare grondwet van een zedelijk Rijk, iet van God, als deszelfs beſtuurer, hoopt, niet meer de zuiver zedelijke, maar *anthropomorphitiſche* denkbeelden van God tot eenen grond zullen liggen. Laat ons zien, op welke gronden de Natuurlijke Godgeleerde zijne hoop vestigt, dat ſtrafwaardigheid niet met ſtraffe gepaard zal gaan. God, zegt hij, is de Liefde, een Vader, wiens ontferming eindeloos is; menſchen vergeven toch elkanderen hunne misſlagen, hoeveel meer zal hij, die boven alle beledigingen verheven is, zoo handelen jegens de zwakke menſchen. — Dat God de Liefde is, zal niemand ontkennen; alleen, men make daar van geene toepasſing, welke alleenlijk van eene menschlijke Liefde geldt. Immers, deze wordt, dikwijls, door gronden bepaald, welke de Godlijke wil niet kan volgen, zonder in zwakheid te vallen. God ſcheldt de ſtraffe kwijt, deze is de ſtelling; op welke, in den Natuurlijken Godsdienst, de hoop der zaligheid berust. Maar, hoe ſcheldt God de ſtraffe kwijt? Hier zijn ſlechts twee wegen mogelijk. Of door bloote *onvoorwaardelijke* verge-

geving, of door eene begenadiging, die eene *voorwaarde* onderſtelt.

a) *Door blooie onvoorwaardelijke vergeving.* Doch, daar door, dat de rampen en ſtraffen, welke wij ons moeten voorſtellen, als, in een zedelijk Rijk, met kwaade handelingen en gezindheden, verbonden, worden weggenomen en kwijtgeſcholden, is de ſtrafwaardigheid niet weggenomen. De mensch is immers niet ſtrafwaardig, wegens de rampen, die met zijne onzedelijkheid gepaard gaan, en verbonden zijn, maar, dewijl hij de Godlijke wetten niet geächt heeft. Gebrek aan achting jegens dezelve is de eenige oorzaak der ſtrafwaardigheid. Zeker, indien men, alleen wegens de gevolgen, welke eene zedelooze levenswijze met zich voert, ſtrafwaardig ware, dan zou, door het kwijtſchelden en wegnemen dezer gevolgen, dat is, der ſtraffen, ook de ſtrafwaardigheid vervallen, en dan kon God, behoudens de zedelijkheid, ook ſtraffen kwijtſchelden door bloote vergeving. Dan, alzoo ſtrafwaardigheid ontſtaat, door het overtreden der zedewet, en niet wordt voortgebracht, door de kwaade gevolgen van kwaade daaden, zoo blijft zij, alſchoon ook deze kwaade gevolgen of ſtraffen opgeheven wierden.

Door bloote vergeving zou, dienvolgends, de ſtrafwaardige, zalig, gelijk die, welke zich der

zaligheid waardig gemaakt heeft, in het genot der zaligheid zelve, strafwaardig zijn en blijven. Maar, dan zou het niet waar zijn, dat God, als het oorspronglijk beeld van alle zedelijkheid, naar zedelijke wetten regeert; het zou niet waar zijn, dat hij achtneemt op het zedelijk gedrag. Indien nu deze achtneming, in de uitdeeling der zaligheid, wegviel, dan is er geen beweeggrond meer, om zedelijk goed te zijn; geene achting meer voor de Godlijke wet; met één woord, een onvoorwaardelijke begenadiging, of kwijtschelding van straffe keert alle zedelijkheid om. Hier kunnen wij niet dwaalen, nademaal ons oordeel gegrond is op onveränderlijke zedelijke denkbeelden, en, gelijk wij boven gezien hebben, ook, met betrekking tot de Godlijke Regeering, geldt. Niemand kan, derhalven, redelijker wijze, hoopen, dat God, in een geval, waar in alle zedelijkheid zou weggenomen worden, straffe kwijt zal schelden.

Daar uit wordt nu verder blijkbaar, dat wij ons de Liefde Gods, alleen onder de bepalende voorwaarde van zijne heiligheid, en in welke wij ons hem, als eenen Vader vertegenwoordigen, mogen voorstellen, die, naar zijne oneindige ontferming, zoo geern vergeeft. Zijne liefde, het is waar, openbaart zich, door *weldaadigheid;* maar, deze bestaat daar in, dat hij, in zijn Rijk, schikkingen maakt, om gelukzaligheid, doch, alleen on-

onder de voorwaarde van deugd, uit te deelen. Strafwaardigen nog met zaligheid te belonen, dit kan geene liefde genoemd worden; dus zou geen zondaar meer tot erkentenis en gevoel der zedelijkheid en zijner verpligting, komen; geen deugdzame zou meer ſtandvastig blijven, wanneer eene kwaade daad winst belooft, en de goede alleen opöffering vordert; maar, elk zou het gevoel van onwaardigheid en zelfsverächting, dat op kwaade daaden en gezindheden volgt, voor eene herſenſchim houden. Eene zulke liefde zou de erkentenis der zedelijkheid, de achting voor dezelve, niet bevorderen, maar beide verhinderen, ja! vernietigen. Wie zou zelfs van eenen mensch, die, door zijne weldaadigheid, anderen alleen zedelijk ſlechter maakte, zeggen, dat hij waare liefde jegens hen geöefend heeft? En, als hij het nadeel zijner weldaadigheid nu nog vooruit wist, zou niet elk één zoodanige liefde verfoejen? Zal dus de Godlijke liefde zich zelve niet vernietigen, dan moet zij, op het geen alle Rede voor het hoogſte erkent, op zedelijkheid acht hebben, waardoor zij eerst eene, de grootſte achting waardige, eigenſchap wordt. Als zij enkel betreklijk was tot het welzijn der menſchen, en daaröm de ſtraffen wegnam, dan zou zij, daar welzijn eerst, onder voorwaarde van deugd, een goed is, het geringer (wel-

 zijn

zijn) bezorgen, en het hoogste (deugd) verwaarlozen, en, gevolglijk, openbare zwakheid zijn.

Bij zoodanige vergeving, zou wel op het nut van eenen enkelen gezien worden; dan, men vrage elk, wat men behoort te doen, of, op het nut van eenen onwaardigen zien, of de achting voor de zedewet handhaven, waarvan de waare gelukzaligheid van de geheele wereld der geesten afhangt? Hij zal niet lang in twijfel staan, wat hier te verkiezen zij. De strafwaardige, welke, door zoodanige vergeving, op zaligheid hoopt, verlangt derhalven, dat God een kwaad, (zijne overtreding,) zal voorbijzien, om een grooter kwaad te stichten. — Over het geheel, zou God, of door twee, onderling strijdende, beweeggronden, tot één en het zelfde besluit gebracht worden, of ondeugd en deugd zouden eene gelijke waarde hebben. Ziet God op zedelijkheid, en zou hij, nogthans, den waardigen en den onwaardigen belonen, dan zouden twee, met elkanderen onderling strijdende, beweeggronden — deugd en ondeugd — in hem, het zelfde besluit hebben voortgebracht, om met zaligheid te belonen. Ziet hij niet op het zedelijk gedrag, is deugd noch ondeugd de beweeggrond van zijnen wil, maar geschiedt alles, uit loutere liefde; wat voorrecht heeft dan deugd boven ondeugd? Op zijn hoogst blijft zij slechts

een

een ledig denkbeeld, in welks schoonheid zich misschien dweepers vermaken mogen.

De éénc mensch, ja, kan den anderen, die hem beledigd heeft, uit loutere liefde, vergeven; doch, alleen de beledigingen jegens *hem*, maar niet in zoo verre deze beledigingen jegens hem ook te gelijk eene *kwetzing der zedelijke wetten* zijn. Door zijne vergeving, wordt niet de belediging jegens deze wetten, maar alleen de belediging jegens zijn persoon, weggenomen en kwijtgescholden. Indien, door het kwijtschelden der persoonlijke belediging ook te gelijk de daardoor voortgebrachte kwetzing der pligten zou worden weggenomen en kwijtgescholden, dan kon de ééne mensch den anderen nimmermeer vergeven. Het besluit is derhalven verkeerd, dat God vergeeft, dewijl menschen vergeven kunnen. God is Wetgever, in het zedelijk Rijk, die voor de handhaving der zedelijkheid, onder alle redelijke Wezens, te zorgen heeft. Gaat deze, door eene bloote onvoorwaardelijke begenadiging, verloren, zoo houdt God, wanneer hij, gelijk de menschen, vergeeft, uit hoofde van openbare onverschilligheid jegens zedelijkheid, voor ons op, het oorspronglijk beeld derzelve te zijn; wij hebben dan eenen God, met menschlijke liefde, maar zonder zedelijke eigenschappen. Dat ons gevoelen geene

ſchending is van het Godlijk recht, om genade te oefenen, is reeds daar door wederlegd, dat de zedelijke wetten, waar op ons gevoelen gegrond is, ook Godlijke wetten zijn, tegen welken God nooit handelen zal. Het is de grootſte roekloosheid, zegt men, te willen bepalen, wat de oneindige doen of niet doen kan. Dit is waar, wanneer wij de onmogelijkheid van het tegendeel eener wijze van handelen, niet duidlijk inzien, dat wij, volgends onze kortzichtigheid, zijne magt of wijsheid niet mogen bepalen tot eene *eenige* wijze van handelen. Doch, dat is evenwel geene roekloosheid, wanneer men beweert, dat God niet doen zal iet, het welk alle zedelijkheid omkeert en vernietigt, zoo als dit het geval is bij eene onvoorwaardelijke begenadiging.

De vraag is niet, of hij, naar zijne volſtrekte magt genade kan bewijzen, maar, of hij dit doen kan, in zoo verre wij hem, als het oorſpronglijk beeld der zedelijkheid, veröeren? Doch, als zulk een oorſpronglijk beeld moeten wij ons aan hem voorſtellen, ten zij wij alle waardige denkbeelden van hem verwoesten willen; volgends deze wijze van voorſtelling, welke de eenig waardige is, wordt nu alle hoop nedergeſlagen, om door bloote vergeving zalig te worden. Dit niet tegenſtaande hoopt men

nog

nog ſteeds, ook in de klaarſte bewustheid van ſtrafwaardigheid, ſtraffeloos te zullen vrijgaan. Van waar komt dit? Hier is *Anthropomorphismus* weder de oorzaak; daar werkt, onderwerpelijk (*ſubjective*), hoop, waar er voorwerpelijk (*objective*), dat is, uit algemeene gronden der Rede, geene voor handen is. Het recht van begenadiging, dat eene menschlijke Overigheid oefent, heeft, dikwijls, ongemerkt invloed, en wordt, met alle die bepalingen, welke alleen aan de menschlijke Overigheid eigen zijn, op God overgedragen. Deze kan zekerlijk genade bewijzen, maar, in een geheel ander opzicht, dan God zulks doen zou; haar oogmerk ziet alleen op daaden, welke invloed gehad hebben op het wel of kwalijk varen van den Staat. Als er, door hare begenadiging, geen verdere of geene grootere onheilen of kwaaden ontſtaan, dan dat is, waaröm zij ſtraffen moet, zoo kan zij alszins het recht van genade te bewijzen oefenen. Op enkele kwetzing der zedelijkheid, wanneer deze zich niet in daaden openbaart, die ſchadelijk zijn voor den ſtaat, ſlaat zij geen acht, anders zou zij ook kwaade gezindheden moeten ſtraffen. Maar, dit blijft een bijzonder recht (*regale*) der Godlijke regering. Indien derhalven God alleen op daaden en handelingen te zien hadt, welke ſchadelijke gevolgen hebben,

in-

indien God, alleenlijk, diensvolgends, deugd en ondeugd bepaalde, dat is, indien hij ſtrafte, niet omdat de daad ſtrijdig is met de zedelijke wetten, maar, omdat zij ſchadelijke gevolgen heeft, dan zou men misſchien nog eer, van het recht van vergifnis eener menschlijke — op de Godlijke regering, beſluiten kunnen. Maar, nademaal deze op de geheele zedelijkheid, wier omvang toch meer in zich bevat, dan enkel daaden, die uitwendige gevolgen hebben, te zien heeft, zoo neemt dit beſluit deze wending: Eene menschlijke Overigheid kan genade bewijzen, wanneer de ſtaat er geene kwaade gevolgen van te vreezen heeft, dus kan ook God, behoudens de zedelijkheid, kwaade gezindheden en daaden voorbij zien. Doch, de vraag: of God dit doen kan? is dezelfde met deze: of men, behoudens de liefde, wreed kan wezen? In een zedelijk Rijk, wordt de waarde van een lid van hetzelve geheel anders bepaald, dan in eenen menschlijken ſtaat. *Hier* is reeds die geen, welke zich ſlechts van daaden wacht, die voor den ſtaat ſchadelijk zijn, een goed en deugzaam burger, alhoewel hij, op zich zelven, een ſlecht mensch is; enkel zijne ſchranderheid, en niet zijne liefde tot de deugd kan oorzaak zijn, dat hij zich van zulke daaden wacht. Maar *daar* wordt alles, naar het beginzel van den wil, geſchat,

en

en daaröm op de geheele uitgeſtrektheid der zedelijkheid gezien.

Onmetelijk is het nadeel, welk grove *Anthropomorphiſche* denkbeelden van God veröorzaken. Eene heilige en zuivere liefde voor de deugd, die alle veröntſchuldigingen der ondeugd verfoeit, en enkel, uit achting voor de Godlijke wet, ſtandvastig blijft, gaat met de waardige denkbeelden van God verloren, en valt weg in zedelijke ligtzinnigheid. De Godlijke wet erkent men voor heilig, maar God wenscht men zich, als eenen vriend van onheiligheid. Groot is de Godlijke ontfermer, zeide daaröm MOHAMED, toen hij het overſpel met de huisvrouw van zijnen Stiefzoon ontſchuldigde. Zulk een zedeloos vertrouwen maakt zeker, met betrekking tot het voorledene, gerust, en, voor het toekomende, onbekommerd.

Uit dit alles vloeit nu deze gevolgtrekking voort, dat de Natuurlijke Godgeleerde, naardien de Rede, volgends alle zedelijke denkbeelden, openlijk ſtrijdt met eene onvoorwaardelijke oefening van genade, daarop zijne hoop niet zetten kan, dat ſtrafwaardigheid niet geſtraft zal worden.

Hier ſtaat ook de Openbaring weder met de Rede in de vriendſchappelijke overëenſtemming (*harmonie*), en ijvert even zeer tegen eene onvoor-

voorwaardelijke vergifnis. Trouwens, indien deze plaats vondt, dan was het Euängelie een verdichtzel; alle voorzeggingen en beloften, die op CHRISTUS betrekking hebben, ijdele droomen en leugens; JESUS zoendood zonder bedoeling, ja! men zou met de liefde van God volstrekt niet kunnen overënbrengen, hoe zij aan hem eene zoodanige straf hadt kunnen voltrekken.

De hoop, dat God, zonder voorwaarde, vergeven en genade bewijzen zal, wordt dus reeds, door eene beschouwing van het wezen des Christendoms, geheel nedergeslagen. Doch, wij willen echter de uitspraak der Rede, dat eene leere van onvoorwaardelijke vergifnis de ondeugd begunstigt, en de deugd verwoest, ook in hare overeenstemming (*harmonie*) met Bijbelplaatzen beschouwen, en ten dien einde ROM. VI: 1—19, welke eene hoofdplaats dezer leere is, wat nader ophelderen. PAULUS droeg de leere voor, dat de genade van God, welke zich in de vergeving der zonde openbaart, altijd grooter is, dan de zonde *Hoofdstuk* V: 20. Deze leer veröorzaakte misverstand, en gaf aanleiding tot eene tegenwerping, welke PAULUS *Hoofdstuk* VI. wederlegt, dat immers, op zoodanige wijze, alle beweeggronden ten goede verzwakt, ondeugd begunstigd, en deugd gedood worden.

Van

Van de zonde, waartoe de mensch, buitendien, zoo vele bekorende verzoekingen heeft, zal niemand meer afstand doen, als men weet, dat de genade Gods altijd meer is, dan de zonde. Het zal niet onvoeglijk zijn, de bijzondere plaatzen van dit HOOFDSTUK op te helderen, om het besluit, waarmede PAULUS deze tegenwerping oplost, te beter te kunnen overzien.

vs. I. Volgt wel daar uit, (te weten, uit de stelling; dat de genade van God grooter is, dan de zonde,) dat wij in de zonde mogen volharden, op dat de genade zich des te rijklijker en overvloediger zou kunnen vertonen (πλεονάσῃ)?

vs. 2. Ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ. — Kan niet betekenen: wij zijn der zonde afgestorven, of hebben daar van geheellijk afstand gedaan, maar wij zijn, *voor de zonde* gestorven. Het bewijs voor deze betekenis ligt in *vs.* 10. alwaar PAULUS van CHRISTUS zegt: τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ. CHRISTUS, die zonder zonde was, kon niet *der zonde afsterven*; want, dit verönderstelt, dat hij te voren gezondigd zou hebben, maar *voor de zonde* sterven. De zin van dit *vers* is derhalven: wij hebben, als 't ware, de straffe der zonde met CHRISTUS doorgestaan; de dood van JESUS behoorde dus zulken indruk op ons te maken, als of wij zelven zoodanigen dood, tot straffe van onze zonden, geleden hadden, en daar-

daarom ook, als zoodanigen, die wegens de zonde eene zoo vreeslijke ſtraffe hebben uitgeſtaan, de zonde te verfoejen.

vs. 3. Ἐις Χριςὸν Ἰηςȣ̃ν. — Tot belijdenis van CHRISTUS, als men hem voor zijnen Heer en Verlosſer erkent, en zijne leere aanneemt. Ἐις τὸν θάνατον. — Tot deelneming aan zijnen dood, die daar in beſtaat, dat wij geloven, dat *dezelve*, in onze plaats, *voor ons*, geſchied is.

vs. 4. Βαπτίσματος ἐις τὸν θάνατον. — Door den Doop in zijnen dood zijn wij met hem begraven geworden, dat is, wij moeten ons als zoodanigen aanmerken, die zelve, om onze zonden wil, geſtorven, en die ook begraven zijn. (dit laatſte is het bewijs, dat wij ons zelven, voor *waarlijk* geſtorven, houden moeten.) Διὰ τῆς δόξης. — CHRISTUS heeft, door zijne opſtanding, welke op zijnen, voor ons geleden, dood volgde, de eere van God verheerlijkt, dat is, deze eere gehandhaafd, die wij geroofd hadden, dus moeten ook wij, daar wij als zoodanigen zijn aan te merken, die geſtorven zijn, na dezen doorgeſtanen dood, de eere van God daardoor verheerlijken, dat wij eene nieuwe levenswijze aanvangen.

vs. 5. Ὁμοιώματι τȣ̃ θανάτȣ ἀυτȣ̃. — Indien wij CHRISTUS gelijkvormig zijn geworden, met betrekking op zijnen dood, (indien wij, met

met hem, voor onze zonden geſtorven en begraven zijn,) dan behoren wij hem ook gelijkvormig te wezen, met betrekking tot zijne opſtanding, (de eere van God te verheerlijken, die wij beledigd hadden.)

vs. 6. Παλαιὸς ἄνθρωπος — is de oude zondige levenswijze, die door het Christendom verbeterd zou worden, EFES. IV: 23. en hetzelfde als onze zonde. Συνεσταυρώθη — onze zonde werdt daaröm zoo ſtreng in CHRISTUS geſtraft, opdat wij eenen afkeer van dezelve bekomen zouden, en daaröm haar niet verder dienen. —

vs. 7. Wie geſtorven is, dat is, voor zijne zonde den dood, als eene ſtraffe, heeft doorgeſtaan, die is vrij, (δεδικαίωται) van de zonde — zij kan hem niet meer toegerekend worden, nadien hij reeds geſtraft is; hij is daaröm niet meer ſtrafwaardig, dewijl men niet tweemalen ſtraft.

vs. 8. Doch, indien wij met CHRISTUS geſtorven, dat is, hem in den dood gelijk zijn, dan moeten wij ook met hem leven, en ons zelven ook, ten aanzien van dit nieuw leven, in betrekking tot CHRISTUS, aanmerken, dat is, daar in hem gelijkvormig zijn. Het één en ander is onſcheidbaar ſaam verbonden.

vs. 9—11. Maakt PAULUS nu het beſluit op; gelijkerwijs CHRISTUS niet meer ſterft,

 (want,

(want, hij is slechts *éénmaal* voor onze zonden gestorven) maar thans Gode leeft; zoo moeten wij ons zelven ook, als zoodanigen, aanmerken, die, wegens onze zonden, met den dood, gestraft zijn, en derhalven niet weder op nieuw beginnen te zondigen, maar Gode leven. Nadien CHRISTUS maar éénmaal voor de zonde gestorven is, zoo kunnen ook wij *maar éénmaal*, als zoodanigen, aangezien worden, welke de straffe onzer zonden doorgestaan hebben; zondigen wij op nieuw moedwillig, op Gods genade af, en blijven wij in de zonde, dan sterft CHRISTUS niet meer voor ons, en wij moeten dan zelve de straffe dezer *nieuwe* zonden dragen, dewijl wij ons geenen *tweeden* dood van CHRISTUS kunnen toeëigenen. Het eindelijk besluit is nu: de dood van JESUS, in onze plaats geleden, moet ons, in de toeëigening, zoo van de zonden afschrikken, als of wij zelven voor onze zonden den dood geleden hadden. Alleen onder deze voorwaarde, rekent God ons den dood van JESUS toe; zijne genade vertoont zich dus zoo overvloedig, niet in eene bloote onvoorwaardelijke kwijtschelding der straffe, maar zoo, dat zij veelmeer eenen afkeer van de zonde eischt, alsöf wij de doodstraffe voor haar hadden doorgestaan, doch, in de toerekening van CHRISTUS dood.

Ver-

Verre zij het dan, dat de Christelijke leere van de Rechtvaardigmaking de beweeggronden tot het goede wegnemen, de deugd verwoesten, en de ondeugd begunſtigen zou, dat zij veelmeer de ſterkſte drijfveer is tot een heilig leven. Op dit bewijs, dat de leere van den zoendood in het naauwst verband ſtaat met zedelijkheid, konden de tegenpartijders onmogelijk iet te berispen vinden; want het gaat, gelijk de bewijzen van PAULUS gemeenlijk doen, in zoo geſloten voortgang van denkbeelden, voort, dat het tot een voorbeeld kan dienen, hoe eene ſtoffe (*thema*) volgens Redekundige (*logiſche*) regelen behoort beärbeid en uitgewerkt te worden.

b) Door eene begenadiging, welke eene *voorwaarde* verönderſtelt.

Kent de Rede, daar zij de bloote vergeving der ſtraffe niet kan aannemen, eene voorwaarde, onder welke eene begenadiging plaats vindt? Deze is de vraag, welke nog beändwoord moet worden, eer men tot de volkomene beſlisſing van den twist kan overgaan, of de Natuurlijke Godsdienst genoegzaam zij tot zaligheid? Zoo veel mag men vooräf vorderen, dat, indien er zoodanige voorwaarde ware, dezelve zoo geſteld moet zijn, dat de grondwet van een zedelijk Rijk ongeſchonden bewaard blijve. Met derzelver omkering vervalt alle zedelijkheid; indien

zij derhalven niet ongeschonden bleef, dan zou men alle poging, om een middel van genade uit te vinden, vooräf voor vruchteloos moeten verklaren. Uit kracht van deze wet, moet de Rede vorderen, dat door eene, misschien voorgestelde, voorwaarde van genade, de heiligheid van den Godlijken Wetgever zoo uitblinke, dat men terstond erkennen moet, dat zedelijkheid bij hem het hoogste is; insgelijks, dat zijne goedheid jegens de onderdanen van zijn Rijk, door deze schikking, zich vertone, om gelukzaligheid, naar evenredigheid met het zedelijk gedrag, uit te deelen. Immers, dewijl men zich de goedheid van God, onder de bepaling zijner heiligheid, moet voorstellen, zoo zou de Rede zich nooit laten overreden, noch, dat God van eenige voorwaarde van genade-oefening gebruik zal maken, waarin zijne heiligheid en goedheid niet zichtbaar zijn; noch, alschoon ook iemand voorgaf, deze voorwaarde, als een middel van genade, door eene Godlijke Openbaring, te weten, dat deze van God bekend gemaakt zou zijn. Wanneer eene voorgewende Godlijke Openbaring met noodzaaklijke zedelijke denkbeelden strijdt, dan zal de Rede niet lang besluiteloos blijven, naar welken kant zij zich wenden zal. Maar, indien haar hare palen niet onbekend zijn, zal zij bescheiden wezen, en het

on-

onderſcheid erkennen, tusſchen het geen, *alleen* uit hare tegenwoordig zijnde denkbeelden, *niet* kan doorzien worden, en tusſchen het geen met hare noodzaaklijke denkbeelden *ſtrijdt*. In het eerſte geval maakt zij *hare* palen niet tot de grenspalen van *alle* rede; maar in dit laatſte handhaaft zij hare haar van God gegeven rechten; ten naauwkeurigſten, het welk zij ook moet doen, alzoo zij van dezelven geen' afſtand kan doen, of zij moet ophouden, Rede te zijn. Dus ſpreekt zij ſterk tegen eene onvoorwaardelijke vergiffenis, dewijl deze met hare zedelijke denkbeelden niet kan overëengebracht worden; en waarlijk, in dit opzicht heeft men hare ſtem bij geen volk, hoe verkeerd ook deszelfs zedelijke denkbeelden mogten wezen, nooit geheel kunnen ſmooren. Van hier ook, dat men allerhande middelen van verzoening heeft uitgedacht, welke heel natuurlijk, hoe verder een volk, in zedelijke kundigheden, achter ſtondt, des te meer onvoldoenend moesten uitvallen. Dus hieldt men offeränden, ceremoniën, vasten, zuiveringen, enz. voor iet, dat de Goden, als een *aequivalent*, als iet evenwaardigs, in de plaats der ſtraffe zouden aannemen. Zelfs zouden de offeränden der *Israëliten* even zoo onvoldoenend geweest zijn, indien zij niet, als voorbereidingen, gediend hadden, op de groote inrichting

 van

van verzoening des Nieuwen Teftaments, waarop elk *Iraëliet*, in het geloof aan die beloften, gewezen werdt.

Alle deze zelve uitgedachte voorwaarden van verzoening, hoe onbeftaanbaar zij ook met eene gezuiverde zedeleere mogten wezen, waren nogthans fteeds een bewijs, *vooreerst:* dat de Rede, zelfs in hare grootfte zedelijke zwakheid, evenwel zedelijkheid, door het één of ander middel, zocht te handhaven, en niet geheel, door het geloof van eene onvoorwaardelijke vergiffenis, in onverfchilligheid verviel. *Vervolgends:* dat, ook naar de ruwfte zedelijke denkbeelden, echter altijd het denkbeeld van ftrafwaardigheid, met de overtreding der zedelijke wet, onfcheidbaar gepaard werdt; en *eindelijk:* dat toch geen volk den Goden het opzicht over deze wetten onttrokken hadt, zoo lang het, naamlijk, het geloof aan het beftaan van eene oorzaak der wereld, of van meer Goden, niet geheel liet vaaren. Doch, zulke eene onttrekking is flechts het werk van één oogenblik! Door deze ervaring wordt ook die waarheid bevestigd, welke reeds uit andere gronden bekend is: dat er een wezenlijk onderfcheid is, tusfchen deugd en ondeugd, dat zij op wetten betrekking hebben, die even als de befchouwende — *noodzaaklijk*, in de Rede gelegen zijn, en dat er

tus-

tusſchen deugd en ondeugd een onderſcheid is, als tusſchen waarheid en leugen; doch, dat ook deze wetten, welke deugd en ondeugd beſtemmen, onöntwikkeld blijven, en daaröm tot eene verkeerde toepasſing gebracht, maar nooit gegeheel onderdrukt kunnen worden.

„ Maar indien de zedelijke wetten noodzaak- „ lijke wetten der Rede zijn, gelijk de beſchou- „ wende, waaröm blijft men dezelve niet zoo „ getrouw, als dezen? "

Alhoewel wij dezelve ook voor noodzaaklijk verklaren, willen wij daarmede echter niet beweeren, dat zij, gelijk de beſchouwende beginzelen der Rede, eene redekundige (*logiſche*) noodzaaklijkheid hebben; dat is, dat er eene onmogelijkheid, om het tegendeel te denken, plaats hebbe; wij willen er ſlechts zoo veel mede zeggen: dat haar beſtaan in de Rede, zoo min, als het beſtaan der beſchouwlijke wetten, van eenen onpartijdigen Richter geloochend kan worden, en dat men, alhoewel zij niet *logisch* noodzaaklijk zijn, nogthans even min tegen dezelven handelen zou, als tegen de beſchouwlijke, indien 'er niet zoo vele verhinderingen, van den kant der zinlijkheid, voor handen waren. Ik geloof, dat, bij eene louter *redelijke* Natuur, zedelijke noodzaaklijkheid, het zelfde werken zou, als de *logiſche*.

 Om

Om tot ons oogmerk te rug te komen, bij beter zedelijke kundigheden, moest de Rede, noodwendig, alle gewaande voorwaarden van verzoening, welke het *beginzel van den wil* niet veränderden, verwerpen, en naar eene zoodanige omzien, welke met de eifchen der zedewet in een onfcheidbaar verband ftaat. Van die natuur is *alleen* bekeering (*emendatio vitae*). Deze is, volgends de belijdenis van den Godgeleerden der Openbaring en der Natuur, eene zoo *noodzaaklijke* voorwaarde, dat, zonder haar, geene hoop, om zalig te worden, mogelijk is; maar zij is ook de *eenige* voorwaarde van genade, die binnen de grenzen der Rede kenbaar is, dat is, buiten haar kan de Rede geene andere voorwaarde, uit haren voorraad van denkbeelden, kennen. Alleen, niettegenftaande zij eene *noodzaaklijke* voorwaarde der genade is, echter vraagt men, of zij ook deze genade en vergifnis kan *uitwerken*, dat is, of zij een genoegzaam een voldoenend middel zij? dan of zij hare noodzaaklijkheid heeft als eene *conditio fine quâ non?* Het openen van mijn venfter is ook *noodzaaklijk*, als ik licht in mijne kamer wil hebben: maar daaröm *werkt* zij mij het licht niet, maar daar toe is de zon nodig.

Indien nu ook bekeering geen genoegzaam middel van verzoening zou zijn, zoo moest de Na-

Natuurlijke Godgeleerde, dewijl zij het eenigſte middel is, dat uit de Rede gekend kan worden, eene gegronde hoop, dat er met ſtrafwaardigheid geene ſtraffe gepaard zal gaan, opgeven, en daaröm de nederige belijdenis afleggen, niet, omdat de Rede geen ander middel meer kent, dat er volſtrekt geen mogelijk is, dit zou roekeloosheid wezen, en de palen der *menschlijke* Rede tot palen van *alle* rede maken, maar — dat de Rede geen ander kan uitvinden, en dat er, gevolglijk, in den Natuurlijken Godsdienst, geen uitzicht plaats hebbe, hoe met ſtrafwaardigheid zaligheid verënigd kan worden?

Wij willen thans, ten einde de genoegzaamzaamheid der bekeering, als een middel van genade, nader te kunnen onderzoeken, derzelver bijzondere ſoorten onderzoeken. Zij is volkomen of onvolkomen. In het laatſte geval, loopt het van zelve in het oog, dat hier, met bekeering met al, nogthans nog eene zedelijke ongehoorzaamheid overblijft, en de bekeerde mensch nog ſteeds een overtreder der zedelijke wetten is. Welke grond zou er nu voor handen zijn, dat de Rede eene gegronde hoop zou koesteren op eene vergeving van het voorledene? Bij eene onvolkomene bekeering houden niet éëns *alle* kwaade gezindheden en handelingen op; de verbeterde levenswijze zelve is derhalven niet vrij

van ſtrafwaardigheid, en deze ſtaat toch ſteeds in de naauwſte evenredigheid met ſtraffe. Het is wel ontegenzeglijk waar, dat men ook, naar mate van waardigheid, welke na de bekeering voortgebracht wordt, ook gelukzaligheid mag hoopen; in deze verbinding ligt geen grond, dat daaröm de ſtraffe, die in evenredigheid met ſtrafwaardigheid ſtaat, zal worden weg genomen; veel meer is de Rede genoodzaakt, uit den zelfden grond, waaröm zij, wegens waardigheid, om gelukkig te zijn, op gelukzaligheid hoopt, ook, wegens ſtrafwaardigheid, ſtraffe te onderſtellen. Indien, derhalven, door eene onvolkomene bekeering, niet ééns alle ſtrafwaardigheid, met betrekking tot de levenswijze, die na de bekeering volgt, wegvalt, hoeveel min kan de ſtrafwaardigheid, die voor dezelve plaats hadt, weggenomen zijn. Door onvolkomene bekeering houdt de mensch alleen op, een grooter overtreder te wezen, en wordt een geringer overtreder; wie zou nu geloven, dat de overtreder der zedelijke wetten, omdat hij een geringer overtreder wordt, zou ophouden, ſtrafwaardig te wezen, dat is, de kwaade gezindheden en verrichtingen, omdat zij niet meer zoo menigvuldig zijn, niet meer ſtrafwaardig zouden zijn? Nu hebben wij gezien, dat met ſtrafwaardigheid, welke toch, bij eene onvolkomene bekeering,

voor

voor en na nog dezelfde blijft, geene zaligheid gepaard kan gaan, zonder de grondwet van het zedelijk Rijk, en met dezelve alle beweeggronden tot het goede, omver te ſtoten. De Rede kan daaröm ook, onvolkomene bekeering niet voor een genoegzaam middel van verzoening erkennen, noch daar op eene redelijke hoop ſtellen.

Maar geeft eene volkomene bekeering, dat is, na welke geene zedelijke kwaade gezindheden of daaden volſtrekt geene plaats meer vinden, geene zoodanige hoop? ——

Uit eene volkomene bekeering volgt alleen, dat God, van dien tijd af, wanneer zij ſtand heeft gegrepen, naar mate de waardigheid, om gelukzalig te zijn, ook gelukzaligheid uitdeelen, maar niet, dat daardoor vooräfgegaane ſtrafwaardigheid weggenomen zal worden; veelmeer is het een gevolg van dezelfde wet, die ons op gelukzaligheid, naar mate der waardigheid, doet hopen, dat ook, met onwaardigheid, het tegendeel van gelukzaligheid, dat is, ſtraffe gepaard moet gaan. Indien men, door de waardigheid, na de bekeering volgende, behalven de daarmede in evenredigheid ſtaande gelukzaligheid, ook nog het wegnemen der ſtraffe, wegens voorgaande ſtrafwaardigheid, hoopte, dan zou men meer verwachten, dan men, volgends de uitſpraak

van

van zijne eigene Rede, verwachten kan. Waardigheid wordt reeds, in die mate, als zij zulks is, beloond; zij is de grond dezer beloning, en meer niet: het wegnemen der ſtraffe, wegens voorgaande ſtrafwaardigheid, zou eene nieuwe beloning zijn, waar toe die waardigheid geen grond is, en evenwel moet de Rede onderſtellen, dat dezelve (waardigheid) alleen de grond is, waaröm God beloont. Indien ook volkomene bekeering de grond ware, niet alleen der gelukzaligheid, welke zij zich waardig heeft gemaakt, maar ook nog van de opheffing der ſtraffe, wegens voorgaande zedelijke ongehoorzaamheid, dan moest zij iet verdienſtelijks zijn, en daar door de verdiende ſtraffe door voldoening (*compenſatie*) wegnemen. Dan, het is reeds genoegzaam betoogd, dat de berrekking van den mensch jegens de zedelijke wet alle verdienſte uitſluit. Het is reeds onzedelijk genoeg, dat men, bij zodanige bekeering, eerst *begint*, dat te doen, wat men *behoorde* te doen. Wie zal den genen, wien een gewigtig ambt is toevertrouwd, prijzen, omdat hij, na lang tijdsverloop, hetzelve eerst gemoedelijk *begint* waar te nemen? Geen redelijk wezen kan ontkennen, dat hij aan de zedelijke wetten eene volmaakte gehoorzaamheid ſchuldig is; door volkomene bekeering lost men wel een gedeelte van zijne ſchuld af, dat is,

men

men vervult, na de bekeering, de eifchen dezer wetten, maar daar door heeft men zich nog niet van zijne fchuld ontflagen, die men voor dezelve gemaakt heeft. De verpligting tot de tegenwoordige volkomene bekeering, als men deze thans voortgebracht heeft, kan toch de verpligting tot de, voor de bekeering, verzuimde, maar toch verfchuldigde zedelijke gehoorzaamheid niet wegnemen. Doch deze zou, door het kwijtfchelden der ftraffe, weggenomen worden.

Wanner iemand verpligt is, een ambt waar te nemen, hetwelk, het gantfche jaar door, dagglijkfchen arbeid, welke, ingeval van nalatigheid, niet meer vergoed kan worden, vordert, dan zal men zeker niet met hem voldaan zijn, indien hij eerst, na een half jaar, het zelve begint te verrichten. Of, wanneer een ander fchuldig is, elken dag der week eene gulden te betalen, maar eerst, op het einde der week met eene gulden begint te betalen, wie zal zeggen, dat hij daaröm zou kunnen verwachten, van de verzuimde betaling vrij gefproken te worden? 't Is zoo, hij kan, in dit geval, vergoeding geven, of de fchuld kan hem kwijtgefcholden worden. Maar is dit ook het geval in het zedelijke? Bekeering kan geene vergoeding zijn, zoo min als het betalen, op het einde der week, voor het verzuimde, indien het niet vergoed wordt.

In-

Indien de mensch, na de volkomene bekeering, iet goeds kon doen, waar hij niet toe verpligt was, dan zou er misſchien vergoeding mogelijk zijn. Maar alle goed is, voor den tegenwoordigen tijd, pligt; alſchoon men, derhalven, alle goed, dat mogelijk is, volbrengt, zoo heeft men echter alleen gedaan, het geen men ſchuldig is te doen. Meer goed, dan de zedelijke wet vordert, kan er niet zijn, nadien anders alle denkbeeld van het goede zou verloren gaan. Verzuimde betaling kan wel geſchonken worden, dewijl die geenen invloed op de zedelijkheid heeft, maar met ſtrafwaardigheid, welke, na het kwijtſchelden der ſtraffe, toch overblijft, zaligheid te verbinden, neemt alle beweeggronden tot zedelijk goed weg, en dit mag men van den Regeerer van het zedenrijk niet verwachten. Zelfs *volkomene* bekering, derhalven, geeft geene redelijke hoop, dat, met voorledene ſtrafwaardigheid, zaligheid gepaard zal worden; hoe veel min mag men, op eene *onvolkomene* bekeering, als een genoezaam middel van verzoening zijne hoop ſtellen? En deze is het nogthans alleen, die van menſchen verwacht kan worden. Nademaal nu bekeering de eenige voorwaarde is van vergiffenis, die door de Rede gekend kan worden, maar deze niet genoegzaam is, en zaligheid, welke vergiffenis veronderſtelt, eene noodzaak-

lijke

lijke behoefte blijft van alle menſchen, zoo is zij, voor den natuurlijken Godsdienst, eene *volſtrekte* behoefte, dat is, binnen den kring der menschlijke Rede is geen middel meer te kennen, waardoor eene hoop zou kunnen voortgebracht worden, dat met ſtrafwaardigheid zaligheid gepaard zou gaan. De Natuurlijke Godsdienst is derhalven ongenoegzaam, volgends Wijsgeerige gronden, om aan den zedelijk verdorven mensch een zeker en geruſtſtellend uitzicht op de zaligheid, in het toekomend zedelijk Rijk van God, te bezorgen.

Nademaal het plijtgeding voor de rechtbank der Rede, die zoo wel van den Godgeleerden der Openbaring als der Natuur als bevoegd erkend wordt, gevoerd is, zoo kan de laatſte zich niet bezwaren, dat de Natuurlijke Godsdienst het aangematigd (*geuſurpeerd*) recht, om zaligheid te bezorgen, verloren heeft.

„ Men zou, misſchien, nog kunnen tegenwer-
„ werpen: of niet misſchien de ſtraffen van
„ God, reeds hier, op deze wereld, door
„ de *natuurlijke* kwaade gevolgen der
„ kwaade daaden en handelingen *voltrok-*
„ *ken* worden, en dat, op deze wijze, de
„ ſtrafwaardigheid, voor het toekomende,
„ weg valle?"

In-

Indien op deze wereld reeds 1) met elke ſtrafwaardigheid ook ſtraffe verbonden was en gepaard ging, en 2) ons de evenredigheid der ſtrafwaardigheid tot de ſtraffe, zoo wel in grootheid als duurzaamheid, bekend was, dan zouden wij kunnen weten, of eene bepaalde ſtraffe voltrokken zij, in *deze*, dan of zij nog voortduure in de *toekomende* wereld, na den dood. Dan, nadien noch het eerſte, op deze aarde, altijd gebeurt, noch het tweede ons ooit bekend is, zoo kan men nooit de voltrekking der Godlijke ſtraffen, door de natuurlijke ſlechte gevolgen van kwaade gezindheden en daaden, op deze wereld, onderſtellen en aannemen, noch eenig de minſte hoop daar op ſtellen. Immers, 1) niet ééns hebben *alle* kwaade daaden *ſtraffende* gevolgen; de ondervinding leert maar al te dikwijls, dat velen, door ſchranderheid of ligtzinnigheid, en gelukkige geſteldheid des ligchaams, dezelve ontgaan. Deze valt, door de eerſte zonde van onkuischheid, in een onöverzienbaar onheil naar ligchaam en eere, terwijl een ander, vele jaren lang, deze ondeugd pleegt, en ongeſtraft ontkomt. Strafwaardigheid bleef hier ongeſtraft. Doch, alhoewel zelfs iemand zich, door zijne zonden, daadlijk, kwade gevolgen op den hals heeft gehaald, echter kan men niet zeggen, dat hij geſtraft is. Hier komt alles aan,

op

op het erkennen en het gevoel van ſtraffe en ſchuld.

Daar lijdt een *onſchuldige* dezelfde kwaade gevolgen, maar hij erkent ze niet voor eene *ſtraffe*, dewijl hij zich van geene ſchuld bewust is. Wanneer dit gevoel van ſchuld, bij den genen, welke zich, door eene kwaade daad, nadelige gevolgen berokkend heeft, geene plaats heeft, dan kan men even min zeggen, dat hij geſtraft is, als de onſchuldige, die *dezelfde* gevolgen dulden moet. Maar dat de erkentenis en het gevoel der ſtraffe menigvuldig ontbreekt, ziet men daar uit, dat de ſchuldigen zich met *het zelfde* lijden der onſchuldigen troosten, en dus voor zich hun lijden minder maken. Dan, geſteld ook, dat de ſchuldige, welken de ſtraffe, op deze wereld, reeds treft, ook de nadelige gevolgen zijner booze handelingen voor werklijke ſtraffe *erkenne*, weet men dan, of dezelve ook al aan zijne ſtrafwaardigheid geëvenredigd zij? 2) Maar kwaade handelingen maken nog alle zedelijkheid niet uit. Wie kan weten, of kwaade gezindheden, welke niet in kwaade daaden uitbreken, in deze wereld, reeds geſtraft zijn? Men weet wel, dat kwaade gezindheden, even als zulke daaden, ook inwendige kwaade gevolgen hebben, maar, of dit telkens zoo zij? is eene andere vraag. Ligtzinnigheid, verſtrooijing,

(*distractio animi*) in beroepsbezigheden en vermaken, neigingen enz. zijn zoo vele oorzaken, welke de inwendige kwaade gevolgen, dewijl die zich enkel in het geweten openbaren, verstikken kunnen. Wij kunnen niet ééns van ons zelven zeggen, of alle kwaade gezindheden en daaden hare geëvenredigde kwaade gevolgen gehad hebben? Dezelfde oorzaken kunnen ons de schuld doen vergeten, en eindelijk de verbeelding van onschuld doen ontstaan. Doch al onderstelt men ook, dat alle kwaade handelingen en gezindheden hare inwendige kwaade gevolgen, als straffen, gehad hebben, zoo kan men wederöm niet weten, of deze ook aan de strafwaardigheid geëvenredigd zijn geweest, zoo wel in graad als duurzaamheid, en dus ook niet spreken van voltrekking der straffe. Veelmeer moeten wij besluiten, dewijl wij, volgends een onloochenbare ondervinding, het kwaad, noch *alles*, noch *geëvenredigd* gestraft zien, dat de natuurlijke kwaade gevolgen van een zedeloos gedrag, even zoo min als de aangename gevolgen, van God gericht zijn, om als voltrekking te dienen, maar om ze als voorlopige schikkingen aan te merken, welke op eene toekomende volmaakter inrichting wijzen, maar intusschen de onveränderlijke heiligheid van God, in het handhaven der zedelijkheid, door daaden, toonen en bevestigen moeten.

De

De bekeering bestaat daar in, dat de mensch zijne gezindheden en handelingen, overëenkomstig de zedelijke wetten, begint in te richten. Indien nu deze (handelingen en gezindheden) als middelen van verzoening, verworpen worden, dan kan ook bekeering geen zoodanig middel wezen. Volgends dit besluit, wordt de verwerping der bekeering, *als een middel van verzoening*, uit de Openbaring zichtbaar. Volgends deze zijn wij allen zondaars, ons allen ontbreekt de zedelijke volkomene gehoorzaamheid, geen mensch wordt door de *werken der wet* gerechtvaardigd, (begenadigd, of vrij van de straffe der zonden); maar *om niet*, *zonder de werken der wet*, (zedelijk goede gezindheden en daaden) Rom. III: 20—30. Gal. II: 16. *a*). Om niet (δωρεὰν) geven zegt, iet, op zoodanige wijze, aan eenen anderen mededeelen, dat deze daartegen niets behoeft te geven of te doen; alle tegengave of wederdienst wordt uitgesloten, en liefdaadige mildheid is de eenigste grond Matth. X: 8. — *b*) *zonder* of *niet* door de werken der wet (χωρὶς ἔργων of οὐκ ἐξ ἔργων νόμου.) Velen onderstellen dat νόμος enkel de *Mosaïsche* leere betekent, in zoo verre zij *alleen* voor *Israëliten* verpligtende is; en waaröm? De wet wordt tegen over het geloof (πίστει) gesteld, welk den Christelijken Godsdienst betekent Rom. III: 28.

Gal. III: 23. en wordt duidelijk tot Moses gebracht Gal. III: 17—19. daaröm zijn, door de genen, die onder de wet zijn (οἱ ὑπὸ νόμου) alleen *Israëliten* te verstaan, en ἔργα νόμου zijn gezindheden en daaden, die met de *Mosaïsche* wet overëenkomen b. v. besnijdenis, offeränden, plegtigheden enz., waar door de Jooden vergeving der zonden hoopten te bekomen. Paulus zal, derhalven, alleen aandringen op de verzoening, door het geloof in Christus, dewijl de tot het Christendom bekeerde Jooden aan de werken der *Mosaïsche* wet nog eene kracht van verzoening toeschreven.

Voor één oogenblik toegegeven, dat νόμος enkel de voor de Jooden verpligtende wet betekene, zoo zal het bewijs, dat men niet door zedelijke werken gerechtvaardigd wordt, slechts des te sterker worden. Dat de Jooden besnijdenis, offeränden, plegtigheden, vasten enz. voor eene oorzaak van de vergeving der zonden hielden, is zoo bekend, als dat zij bekeering voor geen genoegzaam middel van verzoening aanzagen. Zulke handelingen, dewijl zij *boven* de eischen der zedelijke wetten gingen, hadden den schijn en het voorkomen van verdienstlijkheid. Nademaal nu God deze handelingen, die den schijn van verdienstlijkheid hebben, niet als middelen van verzoening wilde aannemen, zoo moesten de

de Jooden des te meer erkennen, dat hij veel min zedelijke werken daar voor zal laten gelden, waar geene verdienfte maar zuiver pligt is.

Doch, het is niet waar, dat νόμος alleen de *Mofaïfche* wet betekent, in zoo verre zij enkel voor Jooden verbindende is. Dikwijls wordt νόμος blootlijk voor de *zedelijke* wet genomen, gelijk MATTH. V: 17. enz., alwaar het oogmerk van CHRISTUS toch openlijk is, de zedelijke wet weder in hare waarde te herftellen. Wanneer PAULUS met Jooden fpreekt, ja, dan neemt hij νόμος voor de *Mofaïfche* wet, naar derzelver geheele uitgeftrektheid; want zij moesten weten, dat de vergiffenis niet door werken der *zedelijke*, of *burgerlijke*, of *kerkplegtige* wet, verkregen wordt. Maar hadt hij met Jooden en Heidenen *tevens* te doen, dan neemt hij νόμος in den zin, in welken zij *voor beiden* verbindende is, dat is, naar het zedelijk deel; naar dit toch verbindt de *Mofaïfche* wet ook de Heidenen, niet zoo ver MOSES ze heeft bekend gemaakt, maar, in zoo verre zij zedelijk is. Dit bewijs vindt men ROM. III. Ongetwijfeld toont PAULUS hier, dat *allen* genade te hoopen hebben, niet alleen Jooden, die hier in geloofden, een groot voorrecht te bezitten, maar ook Heidenen; en wel uit dezen grond, dewijl allen de genade nodig hebben, naardien zij allen zondaars

zijn *vs.* 10 en 23, het welk uit de eifchen der wet gemaklijk blijkt; deze geeft aan elk eenen kennis, dat hij een zondaar is *vs.* 20, weshalven de aangeboden genade ook onverdiend (δωρεὰν) *vs.* 24. gefchonken wordt, *vs.* 20 bewijst duidelijk, dat PAULUS eene gevolgtrekking maakt, welke *alleen* gelden kan, onder de veronderftelling, dat νόμος in den zin, in welken zij voor Jooden en Heidenen verpligtende, dat is, in zoo verre zij zedelijk is, genomen wordt. Indien PAULUS, door de wet, *alleen* de Joodfche leere verftondt, hoe kon hij dan zeggen, dat daar door ἐπίγνωσις ἁμαρτίας (*kennis der zonde*) verkregen wordt? Eene wet, waarnaar Jooden en Heidenen hunne zedelijkheid moeten afmeten, moet toch zeker eene zedelijke wet zijn. Dit gevoelen wordt door *vs.* 31 geheel buiten allen twijfel gefteld. Door het geloof, ftaat daar, doen wij de wet niet te niet, maar wij handhaven veel meer haar gezach, (ἱστῶμεν). PAULUS, die groote ijveräar tegen de Joodfche leere, kon onmogelijk dezelve willen handhaven, daar hij ze overäl voordraagt, als afgefchaft door CHRISTUS. Nademaal nu Jooden en Heidenen, uit de hun *gemeene* zedelijke wet, kennen, dat zij zondaars zijn (ὑφ' ἁμαρτίαν), zoo kunnen, door de genen, die onder de wet zijn, (οἱ ὑπὸ τὸν νόμον) niet enkel Jooden, maar er moeten

ook

ook Heidenen door verſtaan worden. Uit Rom. X: 4. volgt niet, dat νόμος enkel de Joodſche leere betekent; ook hier begrijpt zij de zedelijke wet in zich. Christus is ook het einde der zedelijke wet, niet als of hij die te niet gedaan of afgeſchaft heeft, maar, omdat men, door hare werken, niet gerechtvaardigd wordt. Alleen door Christus kan men vergiffenis, met uitſluiting van alle werken der wet, verkrijgen; het mogen dan zedelijke, of burgerlijke, of kerkplegtige wetten zijn: in dit opzicht dan, dat alle deze werken geene vergiffenis of verzoening geven, is Christus het einde der wet. Al verſtaat Paulus al door νόμος dikwijls de *geheele* Moſaïſche wet, echter kon hij tevens ook met Heidenen ſpreken, nademaal, in derzelver omvang, ook een gemeenſchappelijk, te weten het zedelijk deel, begrepen is, en op deze wijze, Jooden en Heidenen de hun nodige lesſen vonden.

Wij verkrijgen onze vergiffenis en genade, deze is de eenſtemmige uitſpraak der Christelijke leere, niet door beſnijdenis, offeränden, vasten enz. — *excluſive* tegen de Jooden — ook niet door zedelijke werken — tegen beide — Jooden en Heidenen, waar in de bekeering des menſchen beſtaat. Nademaal nu ook de Openbaring de bekeering, als een middel van verzoening, verwerpt, en deze het eenige voor de Re-

de kenbare middel is, zoo volgt, zoo wel naar wijsgeerige, als ook naar bijbelſche gronden, dat de Natuurlijke Godsdienst niet genoegzaam is, om den zedelijk verdorven mensch zaligheid te bezorgen. PAULUS betoogt deze ongenoegzaamheid ook nog op eene andere wijze. De ſtelling, van welke hij aanvangt, is deze; CHRISTUS is niet vergeefs of zonder bedoeling (δωρεὰν GAL. II: 21) geſtorven; daar uit leidt hij deze gevolgtrekking af, dat de werken der wet, of de bekeering niet kunnen zalig maken; derhalven is ook de Natuurlijke Godsdienst, die zich alleen op deze, als middel van verzoening, beroept, volgends eene behoorlijke gevolgtrekking uit de ſtelling van PAULUS afgeleid, ongenoegzaam en onbekwaam, om gegronde hoop op zaligheid te geven. Indien de mensch door bekeering, als een middel van verzoening, zalig wierdt, dan was CHRISTUS, openlijk, zonder bedoeling, geſtorven.

VII.

Niettegenſtaande er, volgends de Rede, geen genoegzaam middel van vergiffenis, gekend kan worden, echter is zulk een middel niet iet onmogelijks. Dit toont de Openbaring, door het daarſtellen van een middel van verzoening, het welk, gelijk wij, in 't vervolg, zien zullen, al-

le

le eifchen vervult, die eene Rede, naar de zuiverfte denkbeelden van zedelijkheid eifchende, ooit in zoodanig middel vorderen kan.

De zedelijk verdorven mensch verkrijgt onverdiende genade door den zoendood van JESUS.

Deze is de ftelling, waar door de kring der kundigheden van de Rede, met betrekking tot hare hoogfte behoefte, wordt uitgebreid. Deze uitbreiding echter, beftaat niet alleen daar in, dat de Rede wetenfchap krijgt van deze beftaanlijke ftelling, maar ook de mogelijkheid derzelve, in zoo verre zij een middel van verzoening bevat, met betrekking tot hare zedelijke eifchen inziet. Dan, dit bewijst niet, dat zij dit geöpenbaarde middel van verzoening zelve zou hebben kunnen uitvinden. Immers, *vooreerst*, iet kan, nadat het bekend gemaakt is, uit gronden worden ingezien, hetgeen nogthans nooit zou uitgevonden zijn. Komt hier nu, *ten tweeden*, nog bij, dat, het geen bekend gemaaakt wordt, tot de daadzaken behoort, gelijk dit geöpenbaarde middel van verzoening, dan kan de Rede, onmogelijk, uit zich zelve, de daadlijkheid eener daadzaak erkennen, maar wel derzelver mogelijkheid, achter na, inzien.

De Openbaring ftelt den zoendood van JESUS, op eene menigvuldige wijze, voor als het

middel van verzoening en vergiffenis. Wij bevatten hier, onder denzelven, de *geheele* gehoorzaamheid, of, gelijk men in het leer-onderwijs ſpreekt, de verdienſte van Christus; wij ſluiten dus zijne daadlijke gehoorzaamheid niet uit, maar geloven, dat deze lijdelijke en daadlijke gehoorzaamheid, *voornaamlijk* in dezen zoendood, te gelijk werkzaam geweest is, en gepaard gegaan heeft Filipp. II: 8. Men vindt nergens, dat de in den dood bewezen gehoorzaamheid van eene *ändere* (*pasſive*) natuur geweest is, dan de voorgaande, maar wel dat zij eene *uitſtekender* werkzaamheid vertoond hebbe, alzoo de overwinning meer aandrang en nadruk eischte. Het uitſtekende van deze gehoorzaamheid wordt, in de aangehaalde plaats, door θανάτε δὲ ςαυρε̃ zeer kenbaar gemaakt; van daar brengt ook de Schrift meestäl κατ᾽ ἐξοχὴν alleen den zoendood van Christus, als het middel der genade en vergiffenis, bij, welk voorbeeld wij ook hier volgen.

Wij hebben allen gezondigd, en derven allen roem bij God (wij zijn voor God verwerpelijk,) maar worden om niet gerechtvaardigd (δικαιε̃μενοι) door de verlosſing van Jesus Christus, welke zij als een verzoen-offer in onze plaats gegeven heeft, en dit door het geloof in zijn bloed (dood). Rom. III: 23—25. Wij wor-

worden gerechtvaardigd door het geloof in CHRISTUS, in wien wij hebben de verlosfing, door zijn bloed — vergeving der zonden. GAL. II: 16. KOL. I: 24. In hem is onze zonde met den dood geftraft; dezen dood rekent God ons toe, dat is, hij wil ons als zoodanigen aanmerken, welke de ftraffe hunner zonden in zichzelven geleden hebben, ROM. VI. Eén is voor allen geftorven, daaröm worden allen als zoodanigen aangemerkt, die zelven de doodsftraffe doorgeftaan hebben — πάντες ἀπέθανον 2 KOR. V: 15. Worden wij als zulken aangezien, die de ftraffe hunner zonden geleden hebben, dan zijn wij niet *ftrafwaardig*, maar vrij van de ftraffe. Doch, naardien wij alleen, door de toerekening van CHRISTUS dood, als zoodanigen aangemerkt worden, die zelve onze ftraffe hebben geleden, zoo kunnen wij de vrijheid van de ftraffe der zonde ook alleen door toerekening bekomen 2 KOR. V: 19. Deze toerekening van CHRISTUS dood en deszelfs werking — vrijheid van de ftraffe der zonde (δικαιωσύνη), vindt echter alleen plaats onder voorwaarde

1) van *geloof*, FILIPP. III: 9. Het geloof, als eene voorwaarde, wordt hier, zoo als deszelfs natuur eigenlijk medebrengt, als het tegengeftelde van *weten* genomen. Weten is een *voor waarächtig houden*, uit gronden, welke de

de Rede oplevert; geloven in tegendeel een voor waarächtig houden, op het getuigenis van een' *ander*; *hier*, op het getuigenis van God. Hetgeen wij, op het getuigenis van God, voor waarächtig houden, dat is, geloven moeten, is: dat God ons, om den zoendood van CHRISTUS, genade bewijzen, of van de ſtraffe van onze zonden vrij maken wil. Dewijl nu de dood van CHRISTUS het middel of de oorzaak, (de verdienende oorzaak) dezer genade, en daaröm ook der zaligheid is, zoo onderſcheidt zich dat geloof, hetwelk op de oorzaak der zaligheid betrekking heeft, van de overige ſoorten des geloofs, die op voorwerpen zien, welke voor waarächtig te houden nog niet zalig maakt, door de bijvoeging van het *zaligmakend* geloof. Zoo is het geloof der wonderwerken, of het geloof aan eene Voorzienigheid MATTH. VI: 25 — 31. nog niet zaligmakend. Het zaligmakend geloof is de noodzaaklijke en onvermijdelijke voorwaarde, onder welke alleen de bovengemelde toerekening geſchieden kan. (*)

Ge-

(*) Men merke hier echter aan — Het geloof, is voor allen volſtrekt noodzaaklijk, die hetzelve kunnen *hebben*. Gevolglijk zal het van die geenen, die geene vatbaarheid of gelegenheid hebben, om het geloof te ontvangen, niet zoo gevorderd worden. Wien veel gegeven is, bij dien zal men veel zoeken, en van hem veel

Geloven wij niet, dat CHRISTUS voor de ſtraffe van *onze* zonden den dood geleden heeft, dan kunnen wij ons zelven ook niet voor zoodanigen houden, aan welken de ſtraffe van hunne zonden voltrokken is ROM. VI: 11. Maar, kunnen wij ons zelven niet voor zoodanigen houden, dan zijn wij niet ſtrafvrij, maar, in onze eigene oogen, nog ſtrafwaardig. Want, indien wij ons zelven niet als geſtraft voor onze zonden aanmerken, dan krijgen wij ook geenen afkeer van de zonde, welken de ſtraffe, volgends hare bedoeling, behoort te verwekken; maar menſchen, die geenen afkeer van de zonden hebben, worden van den Heiligen God niet begenadigd. Nademaal nu het geloof in de toerekening der aan CHRISTUS voltrokken ſtraffe, als eene aan *ons* voltrokken ſtraffe, eerst de bedoeling der ſtraffe — afkeer van de zonde — te wege brengt, zoo kan men begrijpen, waarŏm het geloof als eene noodzaaklijke voorwaarde der vergiffenis gevorderd wordt. Uit de natuur van het zaligmakend geloof wordt dus ook zichtbaar, dat 2) de

veel vorderen LUK. XII: 48. en dus omgekeerd. Gevolglijk behoort men hier deze bepaling tevens in het oog te houden: Het geloof is voor allen volſtrekt noodzaaklijk, welke het, op deze wijze, hebben kunnen.
(*Aantekening van den Auteur.*)

2) de *nieuwe gehoorzaamheid* een noodwendig gevolg van hetzelve zij Rom. VI: 16, 17. Het geloof is de oorzaak van deze nieuwe gehoorzaamheid (ὑπακοῆς); waar dit geloof niet is als *oorzaak*, ontbreekt ook deze gehoorzaamheid als *uitwerking* of *gewrocht*. Geloven wij niet, dat Christus voor onze zonde de ſtraffe geleden heeft, dan houden wij ons ook, in de toeëigening, niet voor geſtraften, en hebben daarom ook geen afkeer van de zonde. Dus is het ook omgekeerd, waar deze nieuwe gehoorzaamheid niet is, daar ontbreekt ook dit zaligmakend geloof.

Deze nieuwe gehoorzaamheid neem ik hier, in eenen ruimen zin, in welken zij berouw of boete (μετάνοια) zedelijke verbetering, heiliging enz. in zich bevat, en zoodanige gemoeds geſteldheid aanduidt, waarbij men, uit achting voor God, opzetlijk, niet meer zondigt.

Deze nieuwe gehoorzaamheid is dus zoo noodzaaklijk tot zaligheid als het geloof, doch niet als oorzaak (verdienende) maar als een noodwendig gevolg der voorwaarde (het geloof), onder welke alleen de toerekening van Christus zoendood geſchiedt. De noodzaaklijkheid van deze gehoorzaamheid als een wezenlijk gevolg van het geloof, nademaal handelingen en gezindheden, die met de zedelijke wet overëenkom-

komſtig zijn, het wezenlijke daar van uitmaken, blijkt uit JAKOB. II: 14—17. Daar is derhalven geene ſtrijdigheid tusſchen PAULUS en JAKOBUS, maar alleen eene ſchijnſtrijdigheid, die daar uit ontſtaat, dat men geloofd heeft, dat JAKOBUS, in den zelfden zin, goede werken voor noodzaaklijk ter zaligheid houdt, in welken PAULUS die verwerpt. Maar deze verwerpt ze — GAL. II: 21. — als eene verdienende oorzaak, dewijl anders CHRISTUS te vergeefs en zonder bedoeling zou geſtorven zijn, indien zij zulks waren; maar JAKOBUS verdedigt hare noodzaaklijkheid, uit de noodzaaklijkheid van het geloof tot zaligheid, van het welk zij onäfſcheidbare gevolgen zijn. In dezen zin zijn zij zekerlijk zoo noodzaaklijk, als het geloof, *vs.* 24. hetwelk, zonder dezelven, geen zaligmakend, maar alleen een hiſtorisch geloof is, hetwelk ook de Duivel van het aanwezen van God heeft, en op dezelfde wijze worden zij ook van PAULUS gevorderd, 1 KOR. VI: 9, 10, EFEZ. IV: 2—24. ROM. VI: 1—19.

Deze nieuwe gehoorzaamheid, dit noodwendig gevolg van het geloof, is wel geen toeſtand van eene *volkomene* onzondigheid, maar toch veel *volkomener*, dan die bekeering of verbetering, waar toe de Rede, aan zich zelve gelaten, geraken kan. Trouwens, hier hebben gronden in-

vloed,

vloed, welke de Rede niet aan de hand kan geven. Daar toe behoort de voorſtelling van JESUS *zoendood.* Nademaal CHRISTUS zelve, die geheiligde perſoon, voor *onze* zonden, zoo ſtreng, geſtraft is, moet ieder, die *geloof* in hem heeft, zoo als wij voorheen gezien hebben, de zonde op het hoogst verfoejen. Deze invloed op onze gezindheden en daaden wordt HEBR. IX: 14. beſchreven. De ſchikking van God, om menſchen door CHRISTUS te begegenadigen, doet zijne *liefde*, in den hoogſten graad, doorſtralen, zoo als zij van de Rede niet gekend wordt, en deze moet, natuurlijker wijze, *dankbaarheid*, en dienvolgends gehoorzaamheid verwekken 1 JOANN. V: 3.

Daarbij komt de *zekerheid* der vergiffenis, welke de Rede mist, Wie, bij de bekeering van zijne vergiffenis zeker is, zal veel moeilijker tot eene zonde te brengen zijn, dan wie hier omtrent nog in onzekerheid verkeert. Bij deze ontſtaat nooit een onveränderlijk beſluit, bijzonder in gevallen, waar in, met het afſtaan van de zonde, groote opöfferingen verbonden zijn. Het menschlijk gemoed is zoo geern geneigd, wanneer het niet vrij is van de vrees van een toekomend kwaad, eene verhooging van hetzelve niet meer zoo hoog te rekenen, dat het daaröm de tegenwoordige bekeering der verzoekingen zou

te-

tegenſtaan. — Ik ga de overige voorwerpen, die op deze nieuwe gehoorzaamheid invloed hebben, voorbij, om niet te wijdlopig te worden. —

Maar is nu dit middel van verzoening, door de Openbaring daargeſteld, overëenkomſtig de eiſchen, welke eene Rede, die naar zuivere zedelijke denkbeelden oordeelt, in zoodanig middel vordert?

De daadzaak der Rede, dat men alleen met waardigheid, om gelukzalig te zijn, gelukzaligheid, en daaröm ook met ſtrafwaardigheid alleen ſtraffe gepaard denken en zich voorſtellen kan, is onloochenbaar. Eene tegengeſtelde verbintenis doet alle zedelijkheid te niet. Men kan derhalven de mogelijkheid van een verzoeningsmiddel alleen dan denken en zich voorſtellen, als de genade zoo kan bewezen worden, dat het zelfde doelwit, waaröm men zich met de onwaardigheid, om gelukzaligheid te zijn, het tegendeel der gelukzaligheid, dat is, ſtraffe, verbonden voorſtelt, op dezelfde wijze, bereikt, het erkennen der noodzaaklijkheid van zoodanige verbintenis zoo gewerkt en verkregen wordt, dat is, dat ſtrafwaardigheid niet ſtraffeloos vrij gaat. Want, op deze wijze, blijft deze daadzaak ongeſchonden. Na deze vooräf gemaakte vorde-

ringen, zullen wij de evenredigheid van het geöpenbaarde zoenmiddel, tot deze daadzaak der Rede, beschouwen.

Volgends de leere der Openbaring is de zonde der menschen in CHRISTUS gestraft, en wel naar alle de strengheid der wet. CHRISTUS was geen zondig, maar de heiligste persoon. Daar uit konden de begenadigden, gelijk de hoogste zekerheid der straffe, dus ook de hoogste heiligheid van God, als Wetgever der zedelijkheid, even zoo goed, ja nog meer erkennen, dan wanneer de straffe aan hun zelven voltrokken was geworden. Dit is reeds overëenkomstig met de grondwet van het zedelijk Rijk, nademaal hier de zekerheid en noodzaaklijkheid der straffe met strafwaardigheid op het helderst doorstraalt.

„ Maar, zal men misschien tegenwerpen, indien
„ wij daaröm strafvrij worden, dewijl een
„ ander voor ons gestraft is, dan is even-
„ wel onze eigene strafwaardigheid niet
„ weggenomen, nadien het oogmerk, waar-
„ öm men zich met strafwaardigheid straffe
„ gepaard voorstelt, in *ons* niet bereikt is
„ geworden. Hoe kan zedelijkheid ge-
„ handhaafd worden, wanneer een ander
„ *onze* straffe lijdt? —

Zon-

Zonder geloof is dit waar. Maar dit, gelijk wij reeds hebben aangetoond, maakt, dat de ſtraffe, aan CHRISTUS voltrokken, zoo werkt, als of wij die zelve geleden hadden. Het komt alleen daarop aan, of wij als zoodanigen kunnen aangemerkt worden? Indien dit zoo is, dan kan men ons ook als zulken aanzien, die niet meer ſtrafwaardig zijn. Hij, die zijne ſtraffe heeft doorgeſtaan, kan niet, ten tweedenmale, geſtraft worden.

God heeft de belofte gedaan, dat hij aan menſchen de ſtraffe, aan CHRISTUS voltrokken, wil toerekenen, onder voorwaarde, dat zij deze toerekening zoo aannemen, en voor waarächtig houden, als of zij zelven deze ſtraffe geleden hadden. Als zij nu deze voorwaarde vervullen, en zich zelven, door het aannemen en voor waarächtig houden van deze toerekening, voor daadlijk *geſtraften* houden, dan is het doel en oogmerk der ſtraffe — afkeer van de zonde — even zoo wel bereikt, als of die aan hun zelven voltrokken ware.

In dit opzicht, dewijl in hun het zelfde oogmerk, en het erkennen van het noodzaaklijk verband tusſchen ſtrafwaardigheid en ſtraffe bereikt werdt, kon God hen als geſtraft aanmerken, en dus ook als zulken, die niet meer ſtrafwaardig zijn, dewijl zij hunne ſtraffe uitgeſtaan hebben. Wie

nu dit oogmerk in zich zelven niet laat bereiken, wordt niet als gestraft aangemerkt, en blijft steeds strafwaardig. Dus wordt de grondwet van het Zederijk, gelijk in dit geval, dus ook in dat, waar in wij niet strafwaardig zijn, dewijl wij als gestraft aangemerkt worden, ongeschonden gehandhaafd. Dit alles is geene *sofisterij*, maar de zuivere leere der Openbaring. Rom. VI.

Dan, het geloof is niet alleen eene voorwaarde van het *opheffen* der strafwaardigheid, maar ook van de *waardigheid*, om zalig te wezen, Rom. I: 8. Hebr. X: 38. God heeft beloofd, dat hij de menschen, om Christus wil, niet meer *strafwaardig* beschouwen, maar ook bovendien *zaligmaken* wil. Indien wij nu die belofte aannemen, en zoo waaráchtig houden, dat wij het oogmerk der straffe in ons laten bereiken, en daaröm eene nieuwe gehoorzaamheid bewijzen, dan worden wij ook deze belofte: dat God ons zaligmaken wil, dat is, wij worden de zaligheid zelve waardig. Evenwel, wij verdienen ze niet, dewijl waardigheid geene verdienstlijkheid, en deze belofte uit genade geschiedt is.

Dat dit door de oneïndige wijsheid van God gekozen middel van verzoening in de gelukkigste evenredigheid tot de zedelijkheid staat, kan alleen die geen ontkennen, welke de geöpenbaarde leere of enkel oppervlakkig kent, of

uit

uit boosheid niet kennen wil. De heiligheid van God vertoont zich hier in haren waardigſten luiſter. Strafwaardigheid gaat zoo min ſtraffeloos vrij, dat God veel meer de noodzaaklijkheid der ſtraffe in CHRISTUS getoond heeft. Het bewijs, dat zedelijkheid het hoogſte is in het zedelijk Rijk, ligt klaar voor oogen. De toerekening der ſtraffe, aan CHRISTUS voltrokken, geſchiedt alleen onder eene voorwaarde, welke eene zedelijkheid werkt, die voor de Rede onbereikbaar is. Het is er ver af, dat de geen, welke deze voorwaarde (geloof) aanneemt, en van zijne verzoening zeker is, terug zou blijven in zedelijke gezindheden en handelingen, dat hij veelmeer, door verhoogde en vermenigvuldigde beweeggronden gedreven, ſteeds hooger en hooger in dezelve klimt 1 JOANN. III: 3. De zekerheid der ſtraffe wordt in CHRISTUS zoo zichtbaar, dat men, bij nieuwe zonden, over zijn toekomend lot, in geen twijfel ſtaan kan. De kennis en erkentenis van dit door God geſchonken genademiddel toont den mensch, indien hij op nieuw zondigen zou, niet alleen eene *zekere*, maar ook eene *verzwaarde* ſtraffe, dewijl zij de ſterkſte beweeggronden ten goede voordraagt, bij welke geringächting niemand meer ontſchuldiging vindt, maar elk ziet, dat hij de onmeetbare liefde van God, terwijl hij

het eenigst genademiddel, dat, behoudens de zedelijkheid, plaats kan vinden, moedwillig misbruikt, buiten ſtaat ſtelt, om zich zijner weder aan te nemen. HEBR. X; 26. enz.

De Openbaring toont zich derhalven, door het voordragen van dit zoenmiddel, in eene waarde en hoogheid, welke duidlijk haren Godlijken oorſprong openbaart. Indien zij hier in bedrogen was, dan zou elk moeten bekennen, dat zulk bedrog, het welk de verheerlijking van God, zedelijkheid, en gelukzaligheid der menſchen, op de waardigſte wijze bevordert en bewaart, onbegrijpelijk is. Niemand, behalven hij, welke de waardigſte denkbeelden van God heeft, en wien de zedelijkheid en gelukzaligheid der menſchen wezenlijk ter harte gaat, zou zulk een middel kunnen uitvinden; maar hoe kan men dit met bedrog overëenbrengen?

Zekerheid van genade en vergiffenis was de grootſte *volſtrekte* behoefte der Rede; deze heeft de Openbaring voldaan, en daardoor aan dezelve den grooſten dienst bewezen. Zij, welke het hoofd-oogmerk van JESUS dood daar in ſtellen, op dat hij daar door ons een *voorbeeld* van volkomene gehoorzaamheid aan God, en eene *bevestiging* van de waarheid zijner leere zoude geven, bewijzen dienvolgends aan de Rede geenen *dienst*, dewijl zij hare hoogſte behoefte onvol-

daan

daan laten, noch ook aan de Openbaring *getrouwheid*, nademaal zij iet anders ten hoofdoogmerk voordragen, dan het geen de Openbaring daar voor opgeeft.

Het is wel ontegenzeglijk waar, dat de Godlijke wijsheid, gelijk zij alöm met *één* hoofdoogmerk zoo vele andere verbindt, als daar mede gepaard kunnen worden, dus ook hier dit oogmerk mede bedoelt, dat CRISTUS ons een voorbeeld ter navolging zijn zou 1 PETR. II: 21. Maar dat dit het hoofd-oogmerk zou zijn, is tegen alle uitspraken der Schrift. Dit zelfde HOOFDSTUK *vs.* 24. stelt immers den dood van CHRISTUS als een hoofd-oogmerk voor. Indien CHRISTUS ons alleenlijk een voorbeeld van eene volkomene gehoorzaamheid aan God geven zou, dan moesten wij onze verzoening en vergiffenis, door zedelijke werken, zoeken; maar, dan is CHRISTUS te vergeefs gestorven. Bovendien zou het onbegrijpelijk zijn, waaröm God zoo groote toerichtingen omtrent CHRISTUS, in het Oude Testament, door voorzeggingen en beloften, in het Nieuwe, door wonderwerken, gemaakt heeft. Dit alles is toch overtollig, dewijl een voorbeeld ter navolging, niet naar voorzeggingen en wonderwerken, maar naar zijne volmaakte overëenstemming met de zedelijke wetten werkt. —

Even zoo min kan men aannemen en onderſtellen, dat CHRISTUS voor de waarheid zijner leere geſtorven is. Niet volgends de Schrift — want, op deze wijze, moesten wij weder onze zaligheid zoeken, door overëenkomst met de zedelijke wetten, en dan zou de dood van CHRISTUS zonder bedoeling zijn.

Niet volgends de Rede. — De waarheid van eene *zedelijke* leere kan volſtrekt niet bevestigd worden, door den dood voor dezelve te ondergaan. Het geen de Rede als waar erkent, tot deszelfs bevestiging heeft zij geenen dood nodig; het geen zij als onwaar beſchouwt, zullen geen duizend dooden haar waar maken. Maar, is eene leere van *geöpenbaarden* inhoud, dan wordt deze voegzamer door wonderen bekrachtigd.

Ten ſlot van het Pleitgeding tusſchen den Godgeleerden der Openbaring en der Natuur voeg ik nog als een aanhangzel eene kleine, hoewel niet ongewigtige aanmerking. Indien de zekerheid van eenen toekomſtigen zaligen toeſtand alle wenſchen van een redelijk Wezen zal voldoen, moet zij ook verbonden zijn, met de bewustheid van deszelfs duurzaamheid. Deze hangt onbetwistbaar af van de onveränderlijkheid van onze gezindheden in het goede; maar zoodanige onveränderlijkheid is voor de Rede geen voorwerp, het welk van voren (*a priori*) of van

ach,

achteren (*a posteriori*) kan bewezen worden. Integendeel, wij worden van achteren gewaar, dat een vervallen steeds mogelijk blijft. Aan de zekerheid van zoodanige onveränderlijkheid moet ons ondertusschen ten hoogsten gelegen zijn; hoop van een enkel mogelijk goed, en vreeze voor een enkel mogelijk kwaad houden, op de schale der gelukzaligheid, geen evenwigt; enkel *zekere* hoop kan gelukkig, maar bloote vrees voor de mogelijkheid van een toekomend kwaad reeds ongelukkig maken.

Doch, de Openbaring geeft ons, nopens de duurzaamheid van den toekomenden zaligen staat, en omtrent de onveränderlijkheid der gezindheden in het goede, genoegzaame verzekering; volgends haar, zal dan geene zonde meer plaats vinden, en alle gevaar, om weder in dezelve te vallen, overwonnen zijn, 1 KOR. XV: 55. Als alle zonde wegvalt, dan moeten ook de zaligen onveränderlijk zijn, in goede gezindheden. Hunne onveränderlijkheid blijkt ook daar uit, dewijl zij *volmaakte* rechtvaardigen (δικαίοι τετελειωμένοι) genoemd worden HEBR. XII: 23. Onze zaligheid zal onöphoudelijk duuren 1 PETR. I: 4, 5. 2 KOR. IV: 16—18. hetwelk niet zijn zou, indien een vervallen mogelijk was.

Het menschdom heeft nog eene behoefte, en

wel van eene volſtrekte Natuur, naar wier voldoening het zoo veel te meer moet verlangen, dewijl zij het beſtaan en de verbetering van zijn zedelijk leven betreft. Het is zoo wel een natuurlijke als christelijke pligt voor het menschdom, om naar zedelijke volmaaktheid te ſtreven MATTH. V: 18. Want zedelijkheid is het zuiver karakter der Redelijkheid in handelen, en daaröm is het ſtreven naar zedelijke volmaaktheid een ſtreven naar grooter redelijkheid. Deze behoefte des menschdoms nu beſtaat daarin, dat de Rede, tot het ſtreven naar zedelijkheid, alöm onderſteuning en verſterking nodig heeft. De groote en algemeene ondervinding, welke het gebrek van overëenkomst van het menschlijk leven met de zedewet aantoont, leert daardoor deze groote en algemeene waarheid, dat de beweeggronden, welke in den kring der Rede liggen, die kracht en ſterkte niet hebben, welke tot het ſtreven naar zedelijkheid nodig is, dat is, dat alle beweeggronden der Rede niet genoegzaam zijn, om eene zedelijke verändering, die het hart en den wandel des menſchen betreft, te bewerkſtelligen. De zedelijke verdorvenheid des menschdoms is een getuigen van die groote en algemeene waarheid. Voor de Rede, aan zich zelve overgelaaten, ſtaat de deugd, (niet eene *enkele* deugd, maar die geheele deugdzame zin

en

en gevoelens, zoo als een Christen behoort te hebben FILIPP. II: 5.) ſteeds op eene hoogte, tegen welke zij, op eenen diepen afſtand, opziet, en, als een vermoeid reiziger, naar onderſteuning en ſterkte verlangt. Deze onderſteuning en verſterking, welke de Rede behoeft, om naar zedelijkheid te ſtreven, vindt de Rede niet op haren eigenen grond, want zij zelve kan aan hare eigene beweeggronden geene genoegzaamheid geven voor het ſtreven naar zedelijkheid. Maar deze onderſteuning en verſterking wordt, in de Openbaring, aangeboden ROM. VIII: 13—17. Gelijk de menſchen het natuurlijk leven, niet zonder God, kunnen aanvangen en voortzetten, even min kunnen zij ook, zonder beſtendigen invloed en tegenwoordige inwerking van God, het zedelijk leven aanvangen, voortzetten en voltoojen. De eigenlijke wijze, hoe Gods inwerking geſchiedt, beſtaat daar in, dat hij het magteloos ſtreven der Rede, welke zich nooit, door zich zelve, uit deze onmagt kan opheffen, door zijnen Geest eerst levend maakt, en genoegzaam met kracht verſterkt (ζωοποιεῖ) 2 KOR. III: 3—8. en haar dus bekwaam maakt, om dat te vermogen, wat zij te voren niet vermogt, te weten, het zedelijk leven aanvangen, voortzetten, en daar in ſteeds volmaakter worden. Doch, naardien de hulpbehoevende

Rede

Rede geene rechtlijke aanſpraak op deze onderſteuning kan maken, dewijl dezelve een werk der barmhartigheid is, zoo deelt ons God, om CHRISTUS wil, alleen deze onderſteuning en verſterking mede, door den Heiligen Geest; alleen door CHRISTUS mogen wij vertrouwen, dat God ons, door zijnen Geest, tot het goede bekwaam zal maken 2 KOR. III: 4. enz: door deze verſterking en onderſteuning, welke God door zijnen Geest ſchenkt, om tot deugd te ſtreven, wordt echter de waarde der deugd niet vernietigd, maar veel meer verhoogd en vereëdeld, nademaal de menſchen thans zoo ver gebracht worden, dat zij de voortreflijkheid der deugd levendig erkennen, en vrijwillig willen, dewijl zij nu de kracht hebben, om ze te beöefenen en geheel te gevoelen. De bloote hoop op onderſteuning, wanneer de arbeid te zwaar, en de krachten te zwak zijn, ſpoort reeds op tot een inſpannen dezer krachten, welke, zonder deze hoop, zou achter gebleven zijn. Wie eenen arbeid voor zich ziet, daar hij niet voor opgewasſen is, wordt reeds vooräf moedeloos; maar, als hij hulp mag hopen, dan ſpant hij alle krachten in. Wanneer dus reeds de bloote hoop de krachten ſterkt, hoe veel meer zal die geen ſterkte verkrijgen, wien de Geest van God zelve levend maakt en bezielt. Deze behoefte moet de Rede

aan-

aanſporen, om eene Openbaring dankbaar aan te nemen, welke deze zoo nodige hulp aanwijst. Want, die door den Geest van God levend gemaakt worden, die zijn kinderen van God, en dus ook erfgenamen eener eeuwige gelukzaligheid, ROM. VIII: 14. enz.

Dus bevredigt en voldoet de Openbaring de wenſchen des Wijzen, en zal ſteeds van dezen, terwijl de basterdwijsgeer haar belastert, als de grootſte weldaad van God geſchat en vereërd worden.

SYMBOLUM:

Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον
τοῦ Χριστοῦ, δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν
εἰς σωτηρίαν παντί τῷ πιστεύοντι,
Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

ROM. I: 16.

VRAAGE:

KAN IK ACHTING HEBBEN VOOR HET CHRISTENDOM, HETZELVE VOOR EENE, VAN GOD VERLEENDE OPENBARING HOUDEN, ZO LANG IK DE OPSTANDING VAN JESUS ONDER DE ONBEWEZENE EN ONZEKERE DINGEN PLAATZE?

BEANDWOORD

DOOR

FOKKO LIEFSTINK,

PREDIKANT TE RAUWERT EN YRNSUM:

AAN WIEN EEN ZILVEREN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

V R A A G E:

KAN IK ACHTING HEBBEN VOOR HET CHRISTENDOM, HETZELVE VOOR EENE, VAN GOD VERLEENDE, OPENBARING HOUDEN, ZO LANG IK DE OPSTANDING VAN JESUS ONDER DE ONBEWEZENE EN ONZEKERE DINGEN PLAATZE?

§. 1.

Tot de, hier boven gestelde, vraage heb ik aanleiding gekregen, door de woorden van *Niemeyer*, welke ik vond in zijne *Volks en beöeffenende Godgeleerdheid* pag. 251. alwaar hij, in de aanmerking op §. 171., drie begrippen omtrent de opstanding van Jesus Christus opgeeft. „ Sommigen (zegt hij) lochenen de zaak geheel. Anderen vinden in het verhaal der „ Euangelisten te veel tegenstrijdigheden, om „ het voor een zeker bewijs van eene, van den „ gewonen loop zo afwijkende, gebeurtenis te „ kunnen houden. Nog anderen geloven, spooren te vinden, om den dood van Jesus in twijffel te mogen trekken, of dat zij het woord „ opstanding meer in eenen oneigenlijken dan „ eigenlijken zin en betekenis moeten neemen. „ (Hier op laat hij volgen) *De gematigdste*

„ *partij miskent niet de groote ſwarigheden en*
„ *het onvoldoende van veele verdedigingen;*
„ *maar vind te weinig gronden van zekerheid,*
„ *om zig voor het een of ander gevoelen ſtellig*
„ *te verklaren; gelovende ook, dat er in de*
„ *wezenlijke leerſtukken van den Christen Gods-*
„ *dienst niets door verandert, en dat voor den zel-*
„ *ven eeniglijk een grond van gezag wegvalt voor*
„ *die geenen, die zich, langs geenen anderen*
„ *weg, van deze leerſtukken kunnen overtuigen.*

Na dat ik deze gezegden, herhaalde reizen met aandacht heb overgelezen, kan ik niet anders zien, of de geleerde man meent er dit mede. „ Wanneer men onderzoekt, of het waar is, dat Jeſus is opgeſtaan, dan vind men veel, dat daar voor pleit, maar ook zo veele ſwarigheden, die er tegen zijn, dat men niet weet, wat men zal geloven. Veelen, die alleen letten op de bewijzen, welke er voor zijn, en daar door het gewigt der tegenwerpingen niet regt opmerken, neemen dezelve, als eene wel bewezene waarheid, aan: daar anderen, alleen op de ſwarigheden, die er tegen zijn, ziende, en daar door de kragt der bewijzen, welke er voor zijn, niet erkennende, dezelve als een verdigtſel verwerpen. Zij, die, geheel niet ingenomen voor het een of ander, de voor en tegen reden onpartijdig nagaan en beöordeelen, wee-

ten niet, wat zij kiezen moeten. Hebben zij hun oog op de bewijzen er voor, dan ſchijnen dezelve wigtig te zijn: maar gaan zij ook de ſwarigheden na, dan vinden zij dezelve zo groot, dat zij niet begrijpen kunnen hoe het waar kan zijn, dat Jeſus wederom is opgeſtaan. Het beſluit van hun onderzoek is daarom, dat de zaak twijffelagtig is; dat het wel waar kan zijn, dat Jeſus wederom verrezen is, maar ook wel, dat hij in de aarde is gebleven, en even als andere menſchen in het graf de verderving heeft gezien. Voor en tegen het een is bij hen zo veel, als er voor en tegen het ander is. Zij geloven het niet vast, als eene, daadelijk gebeurde, zaak, dat Jeſus is opgeſtaan. Zij ſtellen het tegendeel daarvan ook niet vast. Zij laaten het in 't midden; erkennende, dat zij, die de opſtanding lochenen, zo wel gelijk kunnen hebben, als zij, die dezelve beweren. Dit vermindert, bij hen, de waardij van het Christendom niet; het verzwakt hunne overreding niet van het gewigt en de Godlijkheid van de wezenlijke leerſtukken van het zelve. Deze verliezen, bij hen, niets van het vermogen, om het hart te vertroosten en te verbeteren. Alleenlijk hebben zij daar door één bewijs minder voor de Goddelijkheid van Jeſus leere. Zo lang men gelooft, dat Jeſus is opgeſtaan, levert deze gebeurtenis een

 grond

grond op, waaruit men zijne Godelijke zending kan betogen; maar wanneer men dat voor onzeker houd, mist men dat bewijs. Dat verlies, evenwel, is van geen groot belang. Het verhevene en voortreffelijke, het welk er in de leere van Jesus is, levert bij een waarheidlievend mensch zulk een bewijs voor derzelver Goddelijkheid op, dat men, al is het, dat men aan de opstanding van Jesus twijffelt, in zijne overreding daar omtrent niet behoeft te wankelen".

§ 2

De vraage is: wat wij van deze onderstelling moeten denken? Ik houde het integendeel daarvoor, dat met de waarheid of onwaarheid van Jesus opstanding het geheele Christendom moet staan of vallen. Zo dra ik aan de zwarigheden, welke tegen Jesus opstanding worden ingebragt, dat gewigt toekenne, dat ze mij de geheele zaak doen in twijffel trekken, dat ik dezelve geheel onder de onzekere dingen plaatse, dat moet, dunkt mij, mijne hoogagting voor het Christendom, niet alleen verminderen, en mijn geloof aan het zelve verzwakken, maar mij in tegendeel zulke vooroordelen tegen hetzelve geeven, dat het geheel zijne kragt bij mij verliest, dat de verhevenheid, welke ik anders in de leere zag, geensins genoegzaam is, om mij mijnen eerbied

voor

voor het zelve te doen behouden. Op de menigte van bewijzen voor het een of ander koomt het niet aan. Wanneer wij er maar één hebben, dat duidelijk is en boven allen tegenſpraak, dat is, om onze overreding te vestigen, genoegzaam. De waarheid lijd daarom geen nadeel, wanneer er een bewijs, van het welk wij ons anders ook bedienden, wegvalt. Houden wij een of meer wigtige bewijzen over, dan hebben wij grond, om met volkomene verzekering te geloven. Maar de opſtanding van Jeſus is een bewijs voor de waarheid van den Christelijken Godsdienst, van die natuur, dat ik niet zie, dat dezelve zijne waardij kan behouden, wanneer dat wegvalt. Het koomt mij voor, dat alle andere bewijzen geen kragt kunnen hebben, zo lang Jeſus opſtanding twijffelagtig is; dat dezelve al haare kragt verliezen, zodra men aanneemt, dat Jeſus misſchien in het graf gebleven is.

§. 3.

Wanneer ik alles, wat er in het Nieuwe Testament van de opſtanding van Jeſus ſtaat, bij elkander vergadere; dan zie ik niet, hoe iemand dezelve onder de onzekere dingen tellen kan, en te gelijk eenige achting behouden voor dat Godsdienſtig onderwijs, het welk in deze ſchrif-

ten, als uit den mond van Jesus en zijne onmiddelijke dienaars, word gegeven; hoe het gezag van Jesus leere bij hem ongekrenkt kan blijven, wanneer hij tegen deszelfs opstanding zo veele swarigheden vindt, dat hij geenen grond meer heeft, om dezelve met eenige verzekering te geloven.

Jesus heeft zelf zijne opstanding en wel bepaaldelijk op den derden dag voorzegt. Dit is de eerste bijzonderheid, welke wij aanvoeren, om te toonen, dat het Christendom niet staan kan, wanneer deze gebeurtenis twijffelagtig is. Terwijl Jesus met zijne Discipelen verkeerde, onderhield hij hen over zijne aanstaande lotgevallen. Toen hij nog bij de schaaren in het grootst aanzien was, voorspelde hij hun het treurig en verschriklijk lijden, dat hij eerlang zou moeten ondergaan. Hij voorzeide hun niet alleen, dat de Joodsche Overheden hem vervolgen en dooden zouden, maar hij geeft hun eene vrij nauwkeurige beschrijving van alle die mishandelingen, welke hij te wagten had. Hij besluit dezelve met dat gewigtig bijvoegsel, dat hij op den derden dag wederom zoude opstaan. Wanneer Jesus gestorven was en begraven, verzogten de Joodsche Grooten, dat het graf verzegeld mogte worden, en dat er een Romeinsche wagt bij het zelve geplaatst mogt worden, om dat die bedrieger

ger (zo als zij hem noemden) nog levende, gezegd had, dat hij ten derden dage wederom leven zoude. Dat Jesus zijne opstanding, op den derden dag na zijnen dood, had voorzegd, was dus vrij bekend. De Joodsche Regering wist het, en achtte het daarom zo nodig, dat er maatregelen genomen wierden, dat zijne aanhangers, om, ook na zijnen dood, zijn aanzien nog staande te houden, geen bedrog met zijn lijk konden plegen. Zij onderstelden, dat hij wel onder de dooden zoude blijven, dat daaruit wel blijken zoude, dat hij zig valschelijk eene Goddelijke zending had aangematigd: maar zij wilden door deze schikkingen zijne Discipelen alle gelegenheid beneemen, om gerugten van zijne opstanding, met eenigen schijn van waarheid, te verspreiden. In vroegere tijden gaf Jesus aan de Jooden, die zijne vrijmoedigheid berispten, tot een teken van zijne Goddelijke zending, *breekt gijlieden dezen tempel af, en ik zal denzelven in drie dagen wederom opbouwen.* 't Is waar, de vrienden en Discipelen van den Heiland scheenen met dit alles bij zijnen dood aan geene opstanding te denken. Zij begroeven niet alleen zijn lijk, zij namen het zelve niet alleen van voor het oog der menschen weg, en legden het in eene gewoone verblijfplaats der dooden, maar zij balsemden het zelve ook en deeden, naar lands ge-

bruik, groote kosten, om het zelve met ſpecerijen voor verderving te bewaren. Toen Jeſus, zo als de Euangelisten ons verhalen, was opgeſtaan, waren zij daaromtrent zeer ongelovig, in zulk eene maate onvatbaar voor eene verzekerde erkentenis van die zaak, dat bijna geene bewijzen toereikende waren, om hun allen twijffel daaromtrent te benemen. Het ontbreekt echter ook niet aan bewijzen, die ons toonen, dat zij de voorzeggingen van zijne opſtanding niet vergeten hadden, maar op dezelve zijne wederkomst in het leven hoopten, en gedurende dien tijd, dat hij onder de dooden was, zig met de verwagting daar van nog troostten. Wat willen anders de woorden van Cleopas zeggen, welke hij op den weg naar Emmaus tegen zijnen onbekenden reisgenoot ſprak? *daar beneven is het reeds de derde dag, van dat deze dingen geſchied zijn?* De zorge, welke de Jooden toonden in het verzekeren van zijn graf, bewijst ook niet onduidelijk, dat zij kennis hadden van zulk eene verwagting van Jeſus wederverſchijning in het leven, welke er bij zijne Discipelen was. Het ongeloof der Discipelen, hun balſemen en behandelen van Jeſus lijk, vertoont alleen de zwakheid van hun verſtand, door welke zij, het geen door Jeſus was voorzegd, niet blijmoedig konden verwagten; ja toen zelfs, wanneer Jeſus reeds

we-

wederom leefde, om het groote en buitengewone dezer zaak, bijna niet begrijpen konden, dat ze waarlijk zo was.

Heeft Jesus dus voorzegd, dat hij, van den Joodschen Raad mishandeld zijnde, en ter dood gebragt, op den derden dag, na dat hij gestorven was, wederom zoude leven, zo dat zijne vrienden, hoewel met zo veele inmengsels van ongeloof, daar op hoopten, en zijne vijanden het tegendeel verwagtten, als een bewijs, dat men alle beweging, welke hij in de wereld had gemaakt, voor bedrog moeste houden; dan is zijne wederkomst in het leven, zo dezelve waaragtig is, een onweêrsprekelijk bewijs, dat hij met een hooger gezag was bekleed; dat hij niet alleen eene goede meening had in zijne prediking en wandel, maar dat het getuigenis, het welk hij van hem zelven had gegeven, waaragtig was; dat hij, op eene buitengewoone wijze, op de wereld was verwekt, en zijne leere uit God was. Was hij integendeel in den dood gebleven, dan waren zijne vijanden gesterkt in hunne meening, dat hij een bedrieger was. Wat zou men van Jesus hebben moeten denken, wanneer hij, zig zelven Gods Zoon hebbende genoemd, en voorzegd hebbende, dat hij, gedood zijnde, weer op zou staan, even als andere menschen in het graf de verderving had gezien? Dan had hij, daar-

daarin het minsten, bedrog gepleegd, dat hij zig had uitgegeven voor het geen hij niet was, dat hij valsche dingen had voorzegd, zijne aanhangers met ijdele verwagtingen had gepaaid, en getragt had zig zelven gezag bij te zetten, met iets van zig te voorspellen, waar van het tegendeel was gebeurd. Men zou hem dan, op zijn best, eenen goedhartigen dweeper kunnen noemen, die veel goeds heeft gesproken en gedaan, die met eenen bijzonderen ijver werkte, om zijne tijdgenoten te verlichten en te verbeteren, en daaraan alles, zelfs zijn leven, opofferde, maar die te gelijk zulke hooge dingen van zig zelven heeft gedroomd, en, door ijdele verbeelding verblind, verwagt heeft, dat God hem, door een wonderwerk, wederom levendig zoude maaken, wanneer hij door de boosheid der Jooden was ter dood gebragt. Was het, toen levend, geslagt daar omtrent onzeker gebleven, waren er wel dingen geweest, die voor de waarheid van Jesus opstanding pleitten, maar ook even zo veele reden, om aan dezelve te twijffelen, dan zou niemand eenigen grond hebben gehad, om aan de leere van Jesus eenig hoog gezag toe te kennen. Niemand zou dan hebben kunnen weeten, of dezelve het onderwijs was van een Goddelijk afgezant, of van eenen welmeenenden geestdrijver. De Jooden zouden, ten minsten voor

een groot deel, geregtveerdigd zijn in de veragtelijke behandeling, welke zij Jeſus hadden aangedaan, zo lang het onzeker was, of hij, zo als hij voorzegd had, wederom levend was geworden. Zou Jeſus waardigheid gehandhaafd worden en zijn gezag bevestigd, dan moeste het blijken, dat hij was opgeſtaan; van de waarheid daarvan moesten zulke bewijzen voor handen zijn, dat dezelve bij ieder, bij wien eene regte waarheidsliefde was, daar door buiten allen twijffel wierd geſteld. Dan alleen waren de Joodſche Grooten, in hun gedrag omtrent Jeſus, regt beſchaamd. Dan alleen was de verhevenheid van zijnen perſoon, de geloofwaardigheid van alles, wat hij gepredikt had, genoeg bevestigd. Was er in tegendeel gegronde reden, om deze zaak in twijffel te trekken, dan was alles omtrent Jeſus onzeker, en zij zouden zig hebben kunnen beroemen, dat niemand hun konde toonen, dat zij, met Jeſus te kruiſigen, iets anders hadden gedaan, als dat zij iemand, die zig iets Goddelijks had aangematigd, hadden uitgeroeid. Hoe zou het met het geloof der Discipelen zijn gegaan, wanneer zij omtrent dit ſtuk zonder genoegzame zekerheid gebleven waren? Waren hunne begrippen omtrent den perſoon van Jeſus en de oogmerken van zijne verrigtingen, in zo veele opzigten, zo duister; zij gedachten tog

aan

aan zijne voorzeggingen en troostten zig daar mede na zijnen dood. Wanneer er nu, na dat de derde dag verlopen was, voor hun geene genoegzame zekerheid was geweest, van zijne opſtanding; in welke ongelukkige omſtandigheden zouden zij zig dan bevonden hebben. Zij hadden eenen man gevolgd, van wien zij zig een zeer hoog denkbeeld gevormd hadden, zij hadden hem, in alles, wat hij zeide, met eerbied geloofd, zig met een onbepaald vertrouwen aan zijne leiding overgegeven. Hij had hun, nog levende, dat, als een overtuigend bewijs van zijne Goddelijke zending, opgegeven, dat hij, geſtorven zijnde, zo kort na zijnen dood, wederom zou worden opgewekt: en nu was het onzeker, of hij wel wederom leefde. Er was wel iets, dat hun daar van eenige gedachten zou kunnen geeven, maar ook even veel, het welk hun het tegendeel moest doen vermoeden; zo dat zij, na het nauwkeurigst en onpartijdigst onderzoek, de zaak in 't midden moesten laaten. Konden zij dan den regten eerbied voor Jeſus behouden hebben, en aan zijne leere en voorſchriften verder dat gemoed verbindend gezag toekennen; zij zouden dan immers niet geweten hebben met wien zij hadden te doen gehad, of met iemand, die waarlijk was, het geen hij gezegd had te zijn; of met zulk eenen, die

die te hoog van zig zelven had opgegeven. 'T was voor hun onzeker, of zij met hun verſtand en hart gehoorzaamd hadden aan eenen bijzonderen afgezant van den hemel, of aan iemand, in wien een goed hart en goede bedoelingen vereenigd waren geweest met dweeperijen en ongegronde verbeeldingen. Dan alleen was hun geloof in Jeſus genoeg geſteund, de hoope, welke zij op hem geſteld hadden, behoorlijk bevestigd, wanneer zij zeker wisten, dat het was uitgekomen, zo als hij geſproken had; wanneer zij daaromtrent maar niet onzekere vermoedens hadden, maar genoegzame gronden tot eene volkomene verzekering. En wat moeten wij van Jeſus denken, wanneer wij, om gematigd te handelen, zijne opſtanding in 't midden moeten laaten, dezelve wel niet volſtrekt voor onwaarheid verklaren, maar ook even weinig dezelve vastſtellen? Ons word berigt van geloofwaardige getuigen, die met Jeſus hebben omgegaan en het uit zijnen eigenen mond hebben gehoord, dat hij gezegd heeft: zij zullen den Zoon des menſchen dooden, en ten derden dage zal hij wederom opſtaan. En nu is het voor ons onzeker, of het wel zo gebeurd is. Bij een onpartijdig onderzoek vinden wij 'er zo veel tegen, als voor. Neemen wij eens aan dat dit zo is, dat wij Jeſus opſtanding plaatſen moeten bij die

ſtuk-

ſtukken, die onzeker zijn; die een regt onderzoeker der waarheid niet kan vastſtellen, wanneer hij ook behoorlijk ziet op de ſwarigheden, welke er tegen dezeive worden ingebragt; heeft dat geenen invloed op ons geloof aan de leere van Jeſus, blijft dat het zelvde, even wel gevestigd, 't zij dat wij Jeſus opſtanding, als eene zekere waarheid, geloven, 't zij dat wij daar aan twijffelen en dezelve, als tegen derzelver beſtrijders niet te verdedigen, ter zijden ſtellen? Zo lang wij verzekerd zijn, dat Jeſus, naar zijne voorzegging, op den derden dag levendig is geworden, weeten wij, dat wij het onderwijs, het welk hij aan de wereld heeft gegeven, voor Goddelijk moeten houden, dat wij ſchuldig zijn, eerbiedig te geloven alles, wat hij geſproken heeft; daar God, met hem op eene wonderdadige wijze weêr op te wekken, hem openlijk voor zijnen Zoone heeft verklaard. Dan hebben de Apostelen, die na hem gepredikt hebben, niet maar eene zekere ſecte op de wereld geſtigt, maar eene leere verbreid, die eerst gepredikt was, door eenen buitengewonen Gezant van God, die op zulk eene zigtbare wijze, als de verhevenſte perſoon, van God verheerlijkt wierd. Maar koomen wij tot die gematigdheid, dat wij de opſtanding van Jeſus in twijffel ſtellen, dan is het onzeker, of die leere, welke wij

zo

zo hoogachten, en op welker zekerheid wij in alles zo betrouwen, niet gepredikt is door eenen man, die wel uit opregte beginfelen kan hebben gewerkt, en ook nuttige dingen kan hebben gezegd, maar die te gelijk, of gedroomd heeft, zig in eene verwilderde verbeelding iets Goddelijks heeft toegefchreven, of het bedrog te baate heeft genomen, om zijne prediking meer kragt bij te zetten. Wij zijn dan misfchien navolgers en belijders van iemand, die, op zijn best genomen, een welmenende dweeper was. De Apostelen hebben dan misfchien niets anders gedaan, als dat zij den naam van zulk eenen bijzonderen man op de wereld hebben rond gedragen, en zijne leeringen hebben gemeen gemaakt. Het Christendom is dan misfchien niet anders, als eene fecte, die, met veele verfcheidenheden, nog de leere van dien bijzonderen man in waarde houd. Men zou Socrates dan, in zeker opzigt, boven Jefus moeten ftellen. Houden wij de leere van Jefus voor beter en verhevener, dan die van Socrates; de laatstgenoemde zou daarom den voorrang verdienen, om dat hij zig zelven geenerlei verhevenheid heeft toegefchreven, levende geen wonderwerk aan zijn lijk heeft voorfpeld, maar, zig met anderen geheel gelijk ftellende, alleen zijne tijdgenoten naar zijn licht heeft onderwezen; daar Jefus dan

beloofd heeft, dat hij op den derden dag na zijnen dood wederom leven zoude, en het is anders uitgekomen. Hij heeft dat tot een teken van zijn Goddelijk Zoonschap opgegeven, en het is bij de uitkomst gebleken, dat alle die heerlijkheden, welke hij zig zelven toeschreef, niets waren. Koomen wij tot die gematigdheid, dat wij op deze gebeurtenis niet meer, als waarheid, staan, dan weeten wij ook geheel niet meer, waar voor wij Jesus moeten houden, en waaruit wij zijne prediking en onderwijs moeten afleiden.

Men zegt: de wezenlijke stukken van de leere van het Christendom worden daar door geheel niet veranderd, of hij, die dezelve gepredikt heeft, wederom is opgestaan, of in den dood gebleven. Wanneer wij dezelve waaragtig en nuttig vinden, dezelve erkennen voor eene leere, die geschikt en vermogend is, om het hart te vertroosten en te verbeteren; wat verschilt het ons dan, of wij geloven, dat de eerste verkondiger van die leere, door een Goddelijk wonderwerk, wederom is opgestaan, dan of wij, door veele tegenreden gedwongen, daar aan twijffelen. Met de bestrijders van het Christendom de onzekerheid daar van toetegeeven, ontvalt ons niets meer als een grond van gezag voor het zelve. Daar de opstanding van Jesus, indien er

genoegzame gronden waren, om dezelve te geloven, een zeer goed bewijs voor de waarheid en Goddelijkheid van zijn onderwijs zoude uitleveren, misſen wij dat, wanneer men dezelve voor onzeker houd. Maar het Christendom is buiten dat geſtaafd door zo veele overtuigende bewijzen, dat het op één niet aankoomt; dat het zelve geheel ongekrenkt kan blijven, al is het dat wij dit ééne moeten overgeven. Daar de leere zig zelve als zo verheven, voortreffelijk en Goddelijk blijft aanprijzen, is het verlies van eenen grond van gezag voor dezelve voor ons van weinig aanbelang. Ik onderſtelle hier voor een oogenblik, dat de opſtanding van Jeſus tot de leerſtukken van het Christendom niet behoort, maar alleen tot die gebeurtenisſen, die tot deszelfs bevestiging dienen (waar over wij hier na zullen handelen). Met die onderſtelling is er in zulk eene wettiging van die gematigdheid geenerlei kragt. Zo lang men alles in het afgetrokkene beſchouwt, zou men, volgends die redenering, zeggen, dat de zekerheid of onzekerheid van Jeſus opſtanding zo veel niet gaf of nam. Maar beſchouwt men alles wat nader, beziet men alles in verband, en overweegt men, van welken aart dat bewijs is, het welk wij met derzelver zekerheid winnen of verliezen, dan zien wij, dat ons wat meer ontvalt, dan een grond

van gezag, wanneer wij de onzekerheid van dit voorval toeſtemmen. Wij worden dan geheel onzeker omtrent den perſoon, die de eenige ſtigter van het Christendom is; niet in bijzonderheden, aan welke ons weinig gelegen ligt, maar in zulk eene, die onze hoogagting voor hem moet bevestigen, of ons allen eerbied voor hem beneemen. Welke achting kunnen wij voor Jeſus behouden, zo dra wij toegeeven, dat het wel zijn kan, dat hij dood is gebleven? Moet het ons niet zeer ſterke vooroordeelen tegen hem geeven, wanneer wij erkennen, dat hij met al het goede, dat hij geleerd en gedaan heeft, misſchien zulk een ſlegthoofd is geweest, dat hij, zonder eenigen grond, meende, dat God hem, gedood zijnde, door zijne almagt wederom levendig zoude maaken, en deze zijne ijdele verwagting openlijk heeft verklaard? Wij verliezen dan daar mede niet alleen eenen grond van gezag, dien wij zonder ſchade kunnen misſen, maar wij krijgen van de andere zijde iets, dat eene ſterke vooringenomenheid tegen Jeſus geheel onderwijs bij ons moet veroorzaken. Het brengt alles, wat Jeſus geleerd en gedaan heeft, bij ons in verdenking. Het verzwakt alle andere gronden van onze overreding, hoe gevestigd dezelve ook mogen zijn. Hoe veele bewijzen er anders voor de Goddelijkheid van de leere van Jeſus zijn,

wan-

wanneer ik evenwel toestemme, dat hij misschien niet is opgestaan, dan zullen dezelve mijn geloof voor wankelen niet bewaren kunnen. Te vergeefs zal men zig beroepen op de voortreffelijkheid zijner leere en zedekunde, daar die voortreffelijkheid zo groot niet zal kunnen zijn als men roept, zo het eens zo mogte zijn, dat Jesus onder de dooden gebleven was; dan zou er in zijne leere zulk eene verhevenheid niet kunnen zijn, dat men daaruit alleen genoegzaam derzelver goddelijkheid zou kunnen zien.

§. 4.

Gaan wij van Jesus zelve tot de Euangelisten en Apostelen over, om te zien, of wij, hunne schriften lezende, aan dezelve eenig gezag, en aan derzelver inhoud eenige waardij toekennende, zo gematigd kunnen zijn, dat wij aan de bestrijders van het Christendom kunnen toegeven, dat wij, edelmoedig willende handelen, de opstanding van Jesus onder de onzekere dingen moeten plaatsen. De Euangelisten zeggen ons niet alleen, dat Jesus gestorven en begraven is; dat de Jooden zijn graf lieten verzegelen en door een Romeinsche wagt bewaken: maar zij geeven ons een omstandig verhaal van zulke verbazende dingen, die er, geheel tegen de verwagting van den Joodschen

Raad, bij Jefus graf zijn voorgevallen. Volgens hun berigt gingen eenige vrienden van den Heiland, voort na het eindigen van den Sabbat, naar Jofephs hof, om hem in den ftaat des doods, in welken hij zig toen bevond, nog liefde te bewijzen, met zijn lijk, op eene kostbare wijze, te balzemen. Bij het graf gekomen zijnde, vonden zij het zelve open. De fteen, waarmede Jofeph den ingang van het zelve gefloten had, nog afgewenteld. In het graf zijnde ingegaan, ontmoetten zij daarin Engelen, die haar verklaarden, dat zij Jefus daar niet meer moesten zoeken, dat hij reeds was opgeftaan. Zij verhalen ons nauwkeurig de verfchijningen van den Heiland; wie hem gezien hebben, op welke plaatfen hij zig aan hun heeft vertoond, wat hij met hun gefproken heeft. Zij verhalen dit een en ander, op die zelfde wijze, als zijne geboorte, zijne gevangenneeming, zijne kruifiging en alle zijne andere lotgevallen en bedrijven. Zij zelf, moet men onderftellen, twijffelden geheel niet aan de waarheid dier gebeurtenis, of men zou hen voor onwaardige bedriegers moeten houden, die onbefchaamd, zonder ze zelf te geloven, zulk eene zaak hadden te boek gefteld. Zij verwagtten, buiten twijffel, dat ieder, die hunne berigten immer zoude leezen, hun verhaal van Jefus opftanding geloven zal, dezelve aanmerken, als

iets,

iets, dat waarlijk is gebeurd, en wel met zulke omstandigheden en gevolgen, als zij ons verhalen. Wat nu moet wel het gevolg zijn van eene gematigdheid, waarmede men de waarheid van deze berigten in twijffel trekt, en, niet tegenstaande dat alles, het welk men daarin van Jesus opstanding vind, dezelve houd voor eene zaak, welke men, om 't geen er tegen word ingebragt, geheel niet, als zeker, moet beweren. Kunnen wij (vragen wij wederom) daarmede wezenlijke achting voor het Christendom behouden, en de vertroosting van ons hart in het zelve zoeken? De Euangelisten kunnen hun aanzien bij ons niet behouden. Hunne verhalen kunnen niet belangrijk bij ons blijven, zo dra wij eene, zo gewigtige, bijzonderheid, daarin voorkomende, voor onzeker houden. Wat worden dan de Euangelisten, wanneer die gematigdheid word ingevoerd? Zij verhalen ons, dat Jesus vooraf voorzegd heeft, dat hij, gedood zijnde, op den derden dag wederom leven zoude. Zij zeggen maar niet ter loops, dat deze zijne voorzegging is vervuld; maar zij verhalen vrij omstandig, hoe het is toegegaan, hoe zijne vrienden, die hem zo wel kenden, hem een en andermaal hebben gezien, met hem gesproken, gegeten en gedronken hebben. Verklaren wij nu, dat Jesus opstanding, met dat alles, onzeker is; dan kan ik

niet anders zien, of wij ontzeggen daarmede de Euangeliefchrijvers alle geloof en hunne verhalen alle waardij. Berigten vier Gefchiedfchrijvers ons dezelfde zaak, zo duidelijk en omftandig; dan moeten wij dezelve op hun woord aannemen, en, niet tegenftaande eenige verfcheidenheden in hunne verhalen, voor iets, dat zeker is, erkennen, of hen verwerpen, als leugenfchrijvers, of zulken, die, half dromende, eenige wonderbare dingen hebben te boek gefteld. Elk ziet, dat het onzeker ftellen van Jefus opftanding dit gevolg noodzakelijk met zig brengt. Wat word er dan van het geheele Christendom? welk gezag kan het zelve bij ons behouden, wanneer de Euangelisten zo laag bij ons zijn gedaald? De Euangelifche verhalen zijn mede voorname bronnen, waaruit wij de leere van Jefus moeten kennen: maar welke hoogagting kunnen wij hebben voor dat geen, dat gehaald word uit berigten, welke wij, met opzigt op de gewigtigfte bijzonderheden, in twijffel trekken. De gematigdheid derhalven, waarmede men de waarheid, of onwaarheid van Jefus opftanding in 't midden laat, is van die natuur, dat daarmede het Christendom onmogelijk het regt aanzien kan behouden. Spreekt men daarmede geene bijzondere leerftukken tegen; men maakt de gefchiedverhalen, in welke de leere van Jefus is in-

ingeweven, onzeker, men maakt voorname bronnen van onze kennis van het Christendom veragtelijk, men ondermijnt dus het Christendom zelf.

§. 5.

De Apostelen zullen, met deze, zogenaamde, gematigdheid, even weinig hun aanzien behouden kunnen. Niet lang na Jesus dood kwamen zij, als zijne dienaars, voor den dag. Zij verkondigden bij alle gelegenheden, dat Jesus uit den dooden was opgewekt. Zij verklaarden dit telkens, als iets, het welk zij niet alleen voor waaragtig hielden, maar dat ook ontwijffelbaar voor ieder was, waar voor genoegzame bewijzen voor elk, die waarheid zogte, voor handen waren. In hunne redevoeringen, welke zij, in de eerste dagen van hunne bediening, deden, hielden zij de Jooden, tot hunne beschaming, voor, dat die zelfde Jesus, dien zij aan het kruis hadden laten nagelen, wonderdadig was opgwekt. Zij vermeldden dit overal, waar zij maar spreken konden; op alle plaatsen, daar zij Jesus bekend maakten en aanprezen, maakten zij ook gewag van zijne opstanding, noemden zij die, als eene merkwaardige en allergewigtigste bijzonderheid van hem.

Laten wij ons nu wederom voor een oogen-

 blik

blik bij die gematigden voegen, en met hun erkennen, dat er voor de waarheid van die gebeurtenis geene genoegzame bewijzen zijn; wat moeten dan de Apostelen bij ons worden, wat hunne schriften, wat de leere, die door hun gepredikt en geschreven is? Wij zien, dat zij met verzekering van Jesus opstanding spraken, dat zij er belang in stelden, om anderen dezelve op hun getuigenis te doen geloven, en wij worden nu, (zo als wij onderstellen) na een nauwkeurig en onpartijdig onderzoek, gewaar, dat het geheel niet uitgemaakt is, dat Jesus is opgestaan, dat wij, na alles wel te hebben gewogen, erkennen moeten, dat het onzeker is. Kunnen de Apostelen, met deze onderstelling, blijven, waar voor alle belijders van het Christendom hen anders eenparig erkennen? Wij houden hen voor verlichters der wereld, die door hunne prediking het rijk der waarheid zo verre hebben uitgebreid; voor Goddelijke gezanten, die, met buitengewoone gaaven van den hemel toegerust, na Jesus vertrek van de wereld, werkten, omdat geen, waarvan hij de gronden had gelegd, verder te voltojen. Maar die hooge gedachten kunnen wij van hun niet behouden. Dat geen, waar op hun geheele dienst en prediking rustte, is onzeker; de grond, waarop alle hunne bemoejingen steunden, is

mis-

misschien louter leugen. *Zij* verhaalden een voorval, het welk, indien het waaragtig was, zo ontroerend en beschamend voor den geheelen Joodschen Raad moeste zijn, en nu blijkt ons, dat het niets minder, als zeker is. Zij spraken overal van Jesus opstanding, als iets, waarop men volkomen staat kan maaken, en wij vinden alle bewijzen voor dezelve zo onvoldoende, de swarigheden tegen dezelve zo gewigtig, dat wij niet weeten, of wij dezelve niet onder de leugens moeten tellen. Moeten de Apostelen niet daar door alle achtbaarheid bij ons verliezen? Welken naam kunnen wij hun anders geeven, als dat zij menschen waren, die, op zijn best genomen, eenen grooten ophef maakten van eene zaak, welke zij, ligtgelovig zijnde, zonder grond maar aannamen, waar voor zij, die alles wat nader onderzoeken, geene genoegzame bewijzen vinden. Neeme ik, na dat ik eerst zo gematigd ben geworden, dat ik de onzekerheid van Jesus opstanding toegeeve, hunne schriften in handen; kan ik dan wezenlijke achting voor dezelve hebben? Wij zijn geleerd dezelve te leezen, als schriften van menschen, die eene buitengewone zending hadden, en met een hooger gezag waren bekleed; maar waar blijft dit een en ander, zo lang ik in die gedachte ben, dat zulk eene voornaame zaak, waar op zij zelf

zelf verklaarden, dat al hun aanzien steunde, misschien geheel niet is gebeurd? Zo twijffelagtig als ik dat houde, zo onzeker is het dan ook voor mij, of hunne schriften wel eenig geloof en betrouwen bij mij verdienen. Hoe veele bewijzen ik anders voor de achtbaarheid van derzelver schrijvers meene te hebben, wanneer mij evenwel getoond kan worden, dat een van hunne gewigtigste berigten met geen vertrouwen geloofd kan worden, dat maakt alle andere bewijzen kragteloos. Het kan niet anders, of het moet mij zeer ongunstige vermoedens geeven tegen alles, wat de Apostelen hebben te boek gesteld, mij ten minsten het vertrouwen beneemen op hunne leere en voorschriften. Welke verhevenheid kan ik verwagten in het onderwijs van zulke menschen, op welker berigten ik zo weinig staat kan maaken? Al de ophef, dien men van het Goddelijke van het zelve maakt, is dan ook misschien geheel ongegrond. Moete ik, bij het leezen van hunne schriften, hunne leringen voor goed en hunne voorschriften voor betamelijk en nuttig erkennen, dezelve zijn van haare kragt ontbloot, zo lang ik de gematigheid behoude, met welke ik hunne verzekeringen van de waarheid van Jesus opstanding voor ongenoegzaam verklare om mij dezelve te doen geloven.

Apostel Paulus verdient hier bij eene bijzondere

dere opmerking. Met opzigt op dien gevoelen wij op het allerklaarst, hoe weinig die gematigdheid kan ſamen gaan met het geloof en het betrouwen, het welk wij hem als eenen onmiddelijken dienaar van Jeſus ſchuldig zijn. Hij verhaalt ons de wijze, op welke hij van eenen boosaartigen vervolger een eerbiedige hoogagter van Jeſus is geworden. Met de ſterkſte vooroordeelen voor den verbasterden Godsdienst van dien tijd vervuld, beſchouwde hij de Christenen, als eene verderflijke Secte. Hij meende, dat hij Gode eenen aangenamen dienst deed, wanneer hij zig beijverde, om den voortgang en de uitbreiding daarvan, door allerlei middelen, te ſluiten; ja, indien hij konde, dezelve uitteroeijen. Te Damascus waren, naar de berigten, welke hij gekregen had, veelen, die deze nieuwe leere beleden. Zijn ijver dreef hem daarom derwaarts, om ook dat gezelſchap te verſtrojen; en allen, welken hij daar van in zijne magt konde krijgen, gevanglijk optebrengen naar Jeruzalem. Maar wat gebeurde er, naar het berigt, het welk hij zelf bij onderſcheidene gelegenheden gegeven heeft? Wanneer hij, vervuld met zulke voornemens en overleggingen, zijnen weg vervolgde, omſcheen hem een licht uit den hemel; en hij hoorde eene ſtemme, die hem toeriep: *Saul! wat vervolgt gij mij? ik ben Jeſus dien*

gij

gij vervolgt. Hij viel van verbaasdheid en schrik ter aarde. Die bij hem waren hoorden de stem, maar zagen niemand. Dit geval had zulk eenen invloed op hem gehad, dat hij in drie dagen niet konde zien, en gedurende dezelve ook niets at of dronk. Hij was daar door van zijne Joodsche vooroordelen geheel genezen, en betoonde zig sedert dien tijd een ijverig voorstander van Jesus en deszelfs zaak. In het bijzonder kwam hij voor de opstanding van Jesus, als eene zekere waarheid, uit; hij verkondigde dezelve met eene volle overreding van zijn hart, als een bewijs van Jesus heerlijkheid en Goddelijk Zoonschap.

Zo lang wij, de bewijzen voor die gebeurtenis genoegzaam erkennende, dezelve, als eene zekere waarheid, geloven, is Paulus in zijn bestaan en de wijze, op welke hij tot hetzelve gekomen is, eene bijzonderheid, door welke aan de geschiedkundige berigten nieuw gezag word bijgezet, en de waarheid van het Christendom op eene zigtbare wijze gestaafd. Word ons van de Euangelisten verhaald, dat Jesus, aan het kruis gestorven zijnde, door een Goddelijk wonder wederom is opgewekt, geeven zij ons een omstandig berigt van de onderscheidene verschijningen, waarmede hij zijne vrienden begunstigd heeft; hoe zeer word de geloofwaardigheid van deze berigten vermeerderd, wanneer

wij

wij zien, dat een der ijverigste Jooden zulk een eerbiedig hoogagter van Jesus, zulk een moedig prediker van zijn Goddelijk Zoonschap en opstanding wierd. Maar hoe verandert deze zaak, wanneer zij met de bestrijders van het Christendom erkennen, dat er voor Jesus opstanding geene genoegzame bewijzen voor handen zijn; dat het dus ook wel kan zijn, dat hij, gelijk andere menschen, in het graf gebleven en stof geworden is. Paulus moeten wij dan, op zijn minst, verlagen tot den rang der dweepers. Het verhaal van die ontmoetingen, die hem tot andere gedachten zouden hebben gebragt, dat wij anders met een heilig ontzach en eene eerbiedige verwondering zouden leezen, kan dan niet hooger worden gerekend, dan als een droom, welke door hem, die dezelve heeft te boek gesteld, met leugenagtige bijvoegsels is opgesierd. Paulus verhaalt, dat Jesus, op zulk eene ontzach verwekkende wijze, uit den hemel tot hem gesproken heeft, en wij hebben nu, bij nader onderzoek, ontdekt, dat Jesus misschien niet leeft. Paulus ontmoeting is even daarom ook misschien maar ingebeeld geweest. Het is ook wel mogelijk, dat er het een of ander is gebeurd, maar dat het berigt, het welk ons daar van gegeven is, geheel onwaare bijvoegsels heeft gekregen. Welke hoogagting kunnen wij hebben voor het

ge-

geheele Christendom, wanneer het twijffelagtig is, of een der verstandigste en ijverigste verkondigers van hetzelve niet een Godsdienstig slegthoofd is geweest, wiens, anders zo beschaafd, verstand, op eene, voor ons onbekende, wijze, wierd ingenomen tegen zijne voorige begrippen; wiens overreding van de waarheid van het Christendom op zekere ontroerende verbeeldingen rustte?

§. 6.

Zegt *Niemeyer*, dat, met de erkentenis van de geheele onzekerheid van Jesus opstanding, maar één bewijs van gezag voor het Christendom weg valt; dit bewijs, het welk wij dan minder hebben, is zo gewigtig, dat zonder hetzelve alle bewijzen van dat soort derzelver kragt missen, geheel ten niete worden. Dezelfde zaak word dikwijls niet door een, maar door verscheidene bewijzen gestaafd. Derzelver zekerheid word niet verminderd door het wegvallen van het een of ander dier bewijzen, wanneer de overblijvende daarmede derzelver kragt behouden. Al bleef er ook maar een bewijs over; wanneer dat op zig zelven staat, en aan geen tegenspraak onderhevig is, dan blijft de waarheid daar mede genoeg bevestigd. *Zo* is het ook met de

de gronden van gezag voor de waarheid van het Christendom. Wanneer, bij het wegvallen van een of meer bewijzen van dat soort, de andere even voldingend blijven, dan lijd de hoofdzaak daar bij niet: er zijn dan buiten hetzelve genoegzame gronden, op welke onze overreding, ook van dien kant, kan gevestigd blijven. Zijn er voor eene zaak verscheidene getuigen, dan blijft dezelve geloofwaardig, al is er tegen den eenen of anderen zo veel in te brengen, dat men zijn getuigenis, als niet zeker genoeg, moet laten varen. Maar wanneer men, met een getuige uittemonsteren, aan het getuigenis van alle overigen genoegzaam al haar kragt beneemt, dan zal het weg vallen van eenen grond van gezag de geheele zaak ondermijnen. Zo gelove ik, dat het hier met de zaak gelegen is, dat met de zekerheid of onzekerheid van de opstanding van Jesus alle gronden van gezag voor het Christendom bevestigd worden, of geheel ten niete worden gemaakt. Laten wij dit eens onderzoeken. De waarheid van het Christendom betogen wij, voor eerst, uit de geloofwaardigheid der geschiedverhalen; daar uit blijkt ons, dat er zulk een Jesus op aarde is geweest, die zo geleerd en zo geleefd heeft, als wij in die berigten vinden opgegeven. Wij bewijzen, dat de Euangelisten en Apostelen alle die kenmerken,

zonder eenig gebrek, bezaten, welke men met reden in geloofwaardige menfchen vorderen kan. Wij beroepen ons vervolgens, om Jefus Goddelijke zending te toonen, op de tekenen en wonderen, welke hij gedaan heeft. Wij betogen uit alle omftandigheden, zo verre ons die in de Euangelifche gefchiedenis worden opgegeven, dat daar in niets is, het welk ons de zuiverheid van Jefus oogmerken, in zijne bemoejingen, kan doen verdenken, en ons eenig vermoeden zou kunnen geeven, dat hij zijne eigene verheffing zoude hebben bedoeld. Deze bewijzen zijn op haar zelven redelijk, voor een waarheid lievend gemoed overtuigend: maar geen van dezelve kan regt fteek houden, geen van dezelve kan zo overtuigend blijven, wanneer Jefus opftanding word in twijffel getrokken. Alle de bewijzen, famen genomen en met meer andere van dat foort vereenigd, kunnen niet beftaan tegen de vooroordelen, die ons het erkennen van de onzekerheid van Jefus opftanding tegen het Christendom geeft. Hield ik het zelve voor eenen van God geopenbaarden Godsdienst, toen mij de geloofwaardigheid der Euangeliefche gefchiedenisfen, met eenige bewijzen, op welke ik niets te zeggen konde hebben, wierd getoond; wanneer mij ten laatften word aangewezen, dat Jefus opftanding onzeker is, dan zie ik, dat eene der voornaamfte

bij-

bijzonderheden in de gefchiedenis, tegen alles, wat voor dezelver geloofwaardigheid word gezegd, wel geheel anders kan zijn. En wat is zulk een gefchiedverhaal, op het welk men, in zulk een voornaam ftuk, zig niet verlaten kan? Zie ik de wonderen van Jefus, welke de Euangelisten ons verhalen, aan, als overtuigende blijken van zijne Goddelijke zending; alle zekerheid, welke dezelve mij gaven, verlaat mij wederom, zo dra ik mij gedrongen vinde te erkennen, dat ik voor zijne opftanding niet, als onvoldoende bewijzen heb. Dan immers weete ik niet, of ik hem houden moet voor iemand, met wien de Goddelijke almagt medewerkte, dan of ik hem moet gelijk ftellen met de Aegyptifche toveraars, die groote dingen deeden met hunne bezweringen, maar wier kragteloosheid bleek, zo dra het op een eigenlijk wonder aankwam. Misfchien is het dan ook met Jefus zo geweest. Hij deed veele verbazende dingen, hij beloofde ook, dat hij den tempel zijns lighaams in drie dagen wederom zoude oprigten, maar hij is dan te kort gefchoten.

§. 7.

Nog iets is er, waarom het twijffelen aan Jefus opftanding met de regte hoogagting voor het

Christendom niet beſtaanbaar is; naamelijk, dat de Apostelen dezelve in hunne leere en prediking zo hebben ingevlogten, dat ze daar van niet kan worden afgeſcheiden; dat hunne redeneringen alle kragt verliezen moeten, ja zelfs alle achtbaarheid daar van wijken moet, wanneer de zekerheid van Jeſus opſtanding daar in niet word onderſteld. Ten voorbeelde hier van kan dienen, het geen wij vinden Rom. VI: 4. — *Wij zijn dan met hem begraven door den doop, in den dood, op dat, gelijkerwijze Christus uit den dooden opgewekt is tot heerlijkheid des Vaders, alzo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden. Want indien wij met hem eene plante geworden zijn in de gelijkmaking zijns doods, zo zullen wij het ook zijn in de gelijkmaking zijner opſtanding: dit wetende, dat onze oude mensch met hem gekruiſigd is, op dat het lighaam der zonde ten niete gedaan worde; op dat wij niet meer de zonde dienen. Want die geſtorven is, die is geregtveerdigd van de zonde: indien wij nu met Christus geſtorven zijn, zo geloven wij, dat wij ook met hem zullen leven, wetende, dat Christus, opgewekt zijnde uit den dooden, niet meer en ſterft; de dood heerscht niet meer over hem. Want dat hij geſtorven is, dat is hij der zonde eenmaal geſtorven, en dat hij leeft, dat leeft hij Gode.*

Alzo

Alzo ook gij lieden houd het daar voor, dat gij wel der zonde dood zijt, maar Gode levende zijt in Christus Jesus onzen Heere. Men voege er bij Col. III: 1. *Indien gij dan met Christus zijt opgewekt, zo zoekt de dingen, die boven zijn, daar Christus is zittende ter regterhand Gods.* Men neeme eerst de gematigdheid aan, waar mede men de opſtanding van Jeſus onder de onzekere dingen ſtelt, en leze dan zulke en ſoortgelijke redeneringen in de ſchriften der Apostelen; hoe ras gevoelt men dan, dat alles veragtelijk word. Paulus ſpreekt op zulke plaatſen van de opſtanding van Jeſus, als eene zaak, aan welke hij zelf geheel niet twijffelde; hij onderſtelde, dat allen, aan welken hij ſchreef, dezelve met evenveel verzekering geloofden. Hij ſtelde dezelve tot een zinneprent van die verandering, welke er plaats moest hebben in het zedelijk beſtaan en leven van allen, die uit het heidendom tot het Christendom overgingen. Hij verbeeld de zulken, die gedoopt wierden, als, op zekere wijze, ſtervende, naamelijk aan de zonde, en als wederom opſtaande, een nieuw leven aannemende, voor zo verre zij, met het geloof in Jeſus te belijden, aannamen, een geheel ander leven te leiden, dan te vooren. Het zij misſchien niet waar, dat Jeſus is opgeſtaan, de verzekering, welke Paulus daar van had, zij

geheel en al ongegrond; dan dwaalde Paulus niet alleen, maar zijne redenering, met welke hij zulke gewigtige bedoelingen had, was van eene onzekere onderstelling ontleend. Hij bouwde dan zijne leringen op eenen onzekeren grond, en bediende zig van beweegreden, van welke wij, bij een behoorlijk onderzoek, gewaar worden, dat dezelve misschien niet in wezen zijn. Koomt dat nu met de waardigheid van eenen Apostel, van eenen verkondiger van zulk eene Goddelijke leere, overeen, zo te redeneren? Past het iemand, die buitengewoon verordend was, om de wereld te verlichten, uit zulke twijffelagtige beginselen te redeneren? Kunnen wij veel vertrouwen geeven aan iemands lessen, wanneer het ons blijkt, dat hij, om ons optewekken, zig beroept op een voorval, het welk wij op de lijst der onzekere dingen plaatsen? Hoe zeer moet het aanzien van het Christendom bij ons verminderen, het welk zulke verkondigers en voorstanders had, die zulke twijffelagtige dingen zo verzekerd vastftelden, en beweegredens ontleenden uit dingen, die een ander, met even zo veel grond, voor leugen verklaart, als wij dezelve voor waarheid houden?

§. 8.

§. 8.

Niemeyer zegt, *dat er in de wezenlijke ſtukken niets door veranderd word*, 't zij dat men de opſtanding van Jeſus, als eene welbewezene waarheid, aanneemt, 't zij dat men dezelve ontkent, of voor twijffelagtig houd. 'T is waar, zij heeft geen onmiddelijk verband met veele waarheden, welke men geloven kan, al is men van Jeſus opſtanding niet volkomen verzekerd. Wij kunnen de verbeterde denkbeelden van God en deszelfs volmaaktheden, van de deugd en het toekomend leven, die ons door het Euangelie gegeven zijn, behouden, al is het, dat wij van deze gebeurtenis geene vaste overreding hebben. Al gelooft iemand niets van den Christelijken Godsdienst, al verwerpt hij dezelve met verſmading, dat belet hem niet volſtrekt, die genoemde leerſtukken te geloven. Maar ſtaan wij voor een oogenblik toe, dat deze ſtukken het wezen van het Christendom uitmaaken; dan kan men nog niet zeggen, dat het twijffelen aan Jeſus opſtanding geene verandering daar in geeft. Of is het gelijk, van wien mij iets geleerd is? Erkenne ik het zelve voor in zig zelven aannemelijk en goed; het verſchilt tog veel, of ik het ontfangen heb van eenen Goddelijken afgezant, die, in zijne opſtanding uit den dooden,

zo kragtig wierd beweezen, Gods Zoon te zijn, dan of mij dat onderwijs gegeven is van een goed man van zijnen tijd, maar te gelijk door eene overmaat van verbijstering zo ingenomen met zig zelven, dat hij verwagtte, dat hij uit den dood wederom zoude opſtaan. In het laatst geval ontbreekt de volkomene zekerheid er aan. Wij hebben, indien het zo was, zulke gronden niet, om het toekomend leven te geloven, of een reeks van bedenkingen kunnen ons voorgeworpen worden, die onze overreding zeer verzwakken. Maar 't is er zo verre van daan, dat wij erkennen zouden, dat die ſtukken het wezen van het Christendom uitmaaken, dat wij integendeel het daar voor houden, dat het Christendom, boven deze dingen, iets anders is. Jeſus heeft omtrent die ſtukken een, veel verbeterd, onderwijs gegeven, dezelve ontheven van veele dwalingen en wanbegrippen: maar zijne verſchijning in de wereld bedoelde iets meer, dan dit; zij diende om verhevene waarheden, die het redenlicht niet konde leeren, bekend te maaken. Blijven deze in alles ook het zelfde, al houden wij zijne opſtanding voor geheel onzeker? Blijft zijn Goddelijk Zoonſchap, de verzoening der zonde door zijnen dood, zijne toekomſtige verſchijning op de wolken des hemels, om de wereld te oordelen, en de, daarbij

zul-

zullende plaats hebben, opſtanding der dooden, blijven deze dingen daarmede ook zo onveranderd? Wie zal dit beweren? Deze dingen moeten wij wezenlijke ſtukken van het Christendom noemen, willen wij het zelve beöordelen uit de opgave van Jeſus en de Apostelen zelf, en geen van deze ſtukken kan eenigen grond behouden, wanneer Jeſus niet uit den dood is opgewekt. Kunnen wij hem houden voor Gods Zoon, wanneer hij het leven niet wederom heeft aangenomen? Hij verklaarde zig daar voor; maar zo het niet zeker is, dat hij is opgeſtaan, is het ook twijffelagtig, of het getuigenis, dat hij van zig zelven heeft gegeven, wel waaragtig is. Kunnen wij op de verzoening, als door zijnen dood aangebragt, genoegzaam ſtaat maaken, zo lang wij niet zeker weeten, of hij den dood heeft overwonnen? Hij verkondigde zijne medemenſchen, dat hij gekomen was, om zijne ziele te geeven tot een rantzoen voor veelen, de Apostelen verklaarden zijnen dood voor eene offerhande, door welke de reinigmaking der zonden is te weeg gebragt: maar welke waardigheid zullen wij aan zijnen dood, tot dat gewigtig einde, toeſchrijven, wanneer wij dat gewigtig bewijs, het welk zijne opſtanding ons daar voor zoude geeven, misſen? Wat zullen wij denken van zijne wederkomst ten oordele, en onze opſtan-

ding uit den dood, zo lang wij geene zekerheid hebben dat Jesus leeft en zijne opstanding niet kunnen aanmerken, als de voorbode van de opstanding van allen?

De Apostelen verklaren Jesus opstanding voor een der gewigtigste leerstukken van het Christendom. Zij merkten dezelve niet maar aan als een zeker bewijs voor dat geen, het welk Jesus geleerd heeft, als een grond van gezag voor waarheden, die buiten dat zig zelven ook genoeg aanprezen, als aannemelijk en Goddelijk; maar zij vertonen dezelve als eene hoofdlering van het Christendom. Dit deeden zij niet alleen ingewikkeld, wanneer zij op alle plaatsen, daar zij predikten, van Jesus opstanding spraken, en daarvan, als eene, volkomen zekere, zaak getuigenis gaven; maar dit deeden zij uitdrukkelijk. Zij noemden de opstanding van Jesus, als een der wezenlijkste dingen van dat stelsel, het welk zij leerden. Rom. X: 9. zegt Paulus: *indien gij met uwen mond zult belijden den Heere Jesus en met uw hart geloven, dat God hem uit den dooden heeft opgewekt, zo zult gij zalig worden.* Wat moeten wij, bij het leezen van deze woorden, oordelen van die stelling, dat wij, behoudens ons geloof aan het Christendom, aan de waarheid van Jesus opstanding kunnen twijffelen? Paulus spreekt dezelve daarin

lijn-

lijnregt tegen. Hij kent aan die waarheid zulk een gewigt toe, dat hij aan derzelver geloof de zaligheid verbind. Hij geeft daar mede allerduidelijkst te kennen, dat het niet mogelijk is, op de regte wijze in den naam van Jesus te geloven, zonder van de waarheid dezer gebeurtenis volkomen overtuigd te zijn. Die zelfde Apostel telt de opstanding van Jesus onder *de verborgenheden der Godzaligheid*, onder die waarheden, welke het Euangelie bevat, als zo veele aansporende en aanmoedigende beweegredens ter beoffening van deugd en godvrugt. *God* (zegt hij) *is geopenbaard in het vleesch, geregtveerdigd in den geest*, 1 Tim. III: 16. Hij geeft dezelve op als een van die zekere gronden, waarop een Christen, onder het gevoel van zijne diepe afhanglijkheid en onwaardigheid, gemoedigd kan zijn. *Wie zal beschuldiging inbrengen* (zegt hij Rom. VIII: 33.) *tegen de uitverkorenen Gods? Christus is het, die gestorven is, ja dat meer is, die ook is opgewekt.* Paulus merkte de opstanding van Jesus dus niet aan, als eene zaak, met welker zekerheid wij alleen eenen grond van gezag meer krijgen, met welker onzekerheid wij niets verliezen als een geschiedkundig bewijs voor de waarheid van het Christendom, maar als een wezenlijk deel van het Christendom zelf, als eene waarheid, welker gelo-

vige

vige omhelzing het middel is ter vertroosting en verbetering van het hart. Leezen wij zulke en soortgelijke plaatsen eens met die gedachte: het is onzeker of Jesus wel wederom levendig is geworden; wat word er dan van de leere der Apostelen? Zij verklaarden, dat hij, die gelooft, dat Jesus is opgestaan, zalig is, en wij zullen alle reden vinden, om die zaak voor geheel twijffelagtig te houden. Zij bemoedigden hunne medemenschen daarmede tegen de ontrustende herinneringen van hun geweten, en wij weeten niet, of het tegendeel geen waarheid is.

Kunnen wij zo belijders van het Christendom blijven? Kunnen we zo eenige hoogagting behouden voor die geene, die de eerste stigters van het zelve zijn geweest? Begeren wij nog een duidelijker bewijs, dat de Apostelen de opstanding van Jesus aanmerkten, als een wezenlijk deel van het Christendom zelf, als eene waarheid van dat belang, dat met de ontkenning van dezelve de verzaking van het geheele Christendom gepaard moest gaan; wij vinden het zelve 1 Cor. XV. vooral vs. 14, 15. alwaar Paulus zegt: *indien Christus niet opgewekt is, zo is onze prediking ijdel en ijdel is uw geloof, en zo worden wij ook bevonden valsche getuigen Gods, want wij hebben getuigd, dat God Christus uit den dooden opgewekt heeft*, en vs. 17, 18. *indien*

dien Christus niet opgewekt is, zo is uw geloof te vergeefsch, zo zijt gij nog in uwe zonden, zo zijn dan ook verloren, die in Christus zijn ontſlapen. Hebben die gevoelens, welke Paulus met deze woorden heeft uitgedrukt, eenige overeenkomst met de denkenswijze van die gematigden, die het in 't midden willen hebben gelaten, of Jeſus opgeſtaan is, of dood gebleven? Wie ziet niet, dat Paulus, met zo te ſpreeken, die gematigdheid vrij duidelijk verklaart voor lijnregt ſtrijdig met de belijdenis van het Christendom? Met toetegeeven, dat Jeſus misſchien niet verrezen is, erkennen wij, volgens de duidelijk meening van Paulus woorden, dat het onzeker is, of de geheele prediking der Apostelen niet ijdel is geweest, of zij geene valſche getuigen, geene verſpreiders van onwaarheden zijn geweest, of het geloof van allen, die, op hunne aanmaning, het Christendom omhelsden, niet ijdel is en of zij, die, als Christenen hoopten gelukkig te ſterven, in hunne verwagting niet jammerlijk bedrogen zijn.

§. 9.

Dit een en ander licht ons merkelijk voor in het beöordelen van dat gevoelen, waar op men dat ſtelſel van gematigdheid bouwt, dat het Christen-

tendom ſtaan kan zonder die, zo genaamde, gronden van gezag, dat zonder dezelve, zelfs dan, wanneer ze ons ontnomen worden, onze overreding van deszelfs waarheid en Goddelijkheid genoeg kan gevestigd zijn. *Niemeyer* doelt daarop wanneer hij zegt: *voor zulken, die zig langs geenen anderen weg van deze leerſtukken kunnen overtuigen.* Hij onderſtelt, dat er anderen zijn, die zulke bewijzen niet behoeven, die zig langs eenen anderen weg van de waarheid van Jeſus leere kunnen overtuigen. Alle, die het Christendom voor eene, van God geopenbaarde, leere erkennen, gronden hun geloof mede op deszelfs inwendige waarde en voortreffelijkheid. Een van de bewijzen, waar mede zij tegen alle de beſtrijders van het Christendom voor deszelfs Goddelijkheid pleiten, is deszelfs redelijkheid, deszelfs geſchiktheid voor de behoeftens der menſchen, het Godebetamelijke van deszelfs leringen, en de verhevenheid van deszelfs voorſchriften. Men is het daarover eens, dat dit bewijs zeer overredend is, zeer vermogend, om gemoederen overtehalen, om hunne toeſtemming daar aan te geeven. Dan ſommigen drijven dit verder. Dit bewijs is bij hen het eenige; het is bij hen alleen genoeg. Wanneer iemand maar erkent, dat er nooit aan de wereld een onderwijs is gegeven, dat zo voor-

voortreffelijk is, als dat van Jefus, dan heeft hij, naar hunne meening, genoeg, om deze leere te geloven en te beleven; dan heeft hij die gronden van gezag niet nodig. De innerlijke aart van de leerftellingen van het Christendom maaken het dan voor hem genoeg aannemelijk. Zijne overreding behoeft dan niet gefterkt te worden door het betoog van de geloofwaardigheid der Euangelie gefchiedenis. Al twijffelt hij aan veele dingen in die verhalen, dan blijft dat één bewijs, het welk de natuur der leerftukken hem gaf, voldoenend. Al vind hij in die gefchiedenisfen zo veel onverklaarbaars, zo veel tegenftrijdigs, al ontdekt hij, tegen voorname en gewigtige bijzonderheden daarin, zo veele zwarigheden, dat hij dezelve, als geheel onzeker, moet ter zijden ftellen; dan nog, meent men, kan hij, alleen, door het geen hij in deszelfs leerftukken ziet, achting voor het Christendom behouden. Ik erkenne, alle bewijzen zijn op het verftand en het hart van allen niet van dezelfde kragt. Dit zien wij ook bij veele andere waarheden. Worden dezelve geftaafd door verfcheidene bewijzen; de een zal het een, een ander wederom een ander bewijs meest overtuigend vinden. Het geen deze voorbij gaat, als iets, dat weinig afdoet, zal geene erkennen, voor een bewijs, het welk aan geen tegenfpraak on-

onderhevig is. Zo is het ook met de waarheid van den Christelijken Godsdienst en de bewijzen voor dezelven gelegen. De een vestigt meest zijne overreding op de geloofwaardigheid der Euangelifche verhalen en de blijken van Jefus grootheid en Goddelijke zending, welke hij daarin ontmoet. Een ander heeft zijne aandacht daar op niet zo zeer bepaald: maar het geen Jefus geleerd heeft, koomt hem in alles voor als zo voortreffelijk en verheven, dat hij niet anders kan denken, of hij was van God gezonden. Zulk een onderftelt dan evenwel de waarheid der Euangelifche gefchiedenis, al kiest hij dezelve juist niet tot den voornaamften grond, om zijne overreding daarop te vestigen. Hij heeft, om in zijne overreding vast te ftaan, juist niet nodig, gedurig de bewijzen voor de hiftorifche waarheid der Euangelien nategaan, en altoos zijn oog te hebben op de buitengewone dingen, welke men in de gefchiedenis van Jefus vind. De innerlijke aart van de leere van Jefus geeft hem eene vrij beftendige voldoening; daar hij aan de verhalen, in welke dezelve voorkomen, aan de gebeurtenisfen, die er onmiddelijk aan verbonden zijn, geheel niet twijffelt. Het kan ook wel zijn, dat dit bewijs zijne overreding gevestigd houd tegen veele zwarigheden, die hem in de Euangelifche gefchiedenis worden aangewezen, welke hij niet

ver-

vermag op te losſen; ſwarigheden, die anders in ſtaat waren, zijn gemoed te ſchudden en zijne overreding te doen wankelen. Daar hij aan het voornaam beloop der geſchiedenis en de gewigtigſte bijzonderheden, daar in voorkomende; geheel geen twijffel heeft; houd het beſef van het Gode betamelijke en voortreffelijke van de leere van Jeſus hem in het geloof aan de waarheid en Goddelijkheid van het Christendom onwankelbaar ſtaande. Maar ſtellen wij eens, dat hem in die geſchiedverhalen zo veele dingen worden aangewezen, of door eigen onderzoek van hem ontdekt, die onverklaarbaar en bij ieder verſtandig mensch ongelooflijk zijn, dat hij niet meer weet; wat hij van de berigten der Euangelisten en Apostelen denken moet; denken wij er bij, dat hem, niet tegen het een of ander min gewigtige, maar tegen voorname bijzonderheden van Jeſus leven, daden of lotgevallen, zulke bedenkingen voorkomen, welke hij voor onoplosſelijk moet erkennen; zo dat hij ten minſten aan het geheele verhaal twijffelen moet, en het verſtand of de trouwe der Euangelisten moet verdenken; dan is de vraage, of hij in dat geval genoeg heeft aan het bewijs, uit de voortreffelijkheid van Jeſus leere genomen, of hij daar mede, terwijl hij de geſchiedenis verdenkt, in zijne overreding vast kan ſtaan, of het

twijffelen aan de waarheid der Euangelifche verhalen zijne achting voor het Christendom niet moet verminderen, zijn geloof aan hetzelve niet noodzakelijk moet verzwakken? Dit komt mij zo voor. Het bewijs voor de waarheid van het Christendom, het welk uit de gefchiedenis word ontleend, krijgt nieuwe kragt, door de overweging van den innerlijken aart van Jefus leere. Wanneer wij de geloofwaardigheid der Euangelifche verhalen hebben aangewezen, en de blijken van Jefus Goddelijke zending daaruit hebben bij een vergaderd, erkennen wij onze verpligting, om hem, als Gods Zoon, te hooren. Vinden wij dan, bij het nagaan van dat geen, het welk Jefus geleerd heeft, dat zijne leringen zo verheven, zijne voorfchriften zo Gode betamelijk en goed zijn, dat bevestigt niet weinig onze overreding, en legt op het ander bewijs niet weinig gewigt. Ja wij maaken geheel geene zwarigheid te erkennen, dat het bewijs, het welk wij uit de waarheid der gefchiedenis ontleenen, geen kragt heeft, wanneer dat, het welk wij uit de leere en de voorfchriften van Jefus haalen, er niet word bijgevoegd. Konden wij eens, naar onze mening, genoeg bewijzen, dat de Euangelifche verhalen geloof verdienen, dat daarin ook genoegzame blijken zijn, dat Jefus van God gezonden is; wanneer wij,

wij, bij het onderzoek van zijne leere en voorschriften bevonden, dat in dezelve niets bovenmenschelijks was, dat dezelve voor de behoeftens onzer natuur niet was geschikt, ja dat het aan ongerijmdheden in dezelve niet ontbrak, waar zouden dan alle onze geschiedkundige bewijzen voor Jesus Goddelijke zending blijven? De gesteldheid van Jesus leere zou dezelve omverwerpen en ons doen zien, dat wij in alle onze voorgaande redeneringen ons bedrogen hadden: op die zelfde wijze moet het bewijs, het welk wij uit de leerstukken van het Christendom ontleenen, onderschraagd worden, door de overreding, welke wij hebben van de geloofwaardigheid der geschiedenis en de blijken van Jesus Goddelijke zending, welke wij daar in ontmoeten. Beide bewijzen zijn aan elkanderen verbonden. Het een kan zonder het ander niet gelden. Het een moet aan het ander kragt bijzetten. Het Christendom rust op de geschiedenis; de gebeurtenissen, daarin voorkomende, zijn de grondslagen van hetzelve. De leere zelve word ons opgegeven in die verhalen. Zij is daarin als ingeweven. Zij is onmiddelijk verbonden met de voorvallen, welke men in de Euangelische geschiedenis aantreft. Zo dra ik de geschiedenis, in welke de leere van het Christendom is ingekleed, in haar geheel beloop of in eenige van haare

wezenlijkfte deelen, voor onverklaarbaar en ongelooflijk houde, zie ik niet, hoe ik de leere zelve eenig gezag meer kan toekennen. Geeft mij een gefchiedverhaal berigt van eenen zeer aanmerkelijken perfoon, van zijne verbazende verrigtingen en geheel buitengewone lotgevallen, zijn deze berigten doormengd met redevoeringen en gefprekken van dien zelfden man, in welken zig verhevene gevoelens openbaren en voortreffelijke voorfchriften gegeven worden: wanneer ik het verhaal niet geloven kan, zo veel daar in ontmoete, dat mij niet alleen duister is, maar dat mij geheel onaannemelijk voorkoomt; zal daar door niet de waardij van alles, wat de leere van dien man betreft, merkelijk bij mij moeten daalen? Zal ik in tegendeel niet met veel meer eerbied zien op de onderwijzingen van dien perfoon, wanneer ik, door de geloofwaardigheid van alle, in 't bijzonder de gewigtigfte, deelen van zijne levensgefchiedenis, overtuigd ben, dat hij eene hoogere zending had?

Ja, wanneer wij zo gematigd zijn, dat wij de Euangelifche gefchiedenis, zelfs in gewigtige bijzonderheden, erkennen voor een verhaal, dat wij niet verdedigen kunnen, maar op zijn minst voor twijffelagtig houden; dan verliezen wij niet alleen gronden van gezag voor het Christendom, maar wij krijgen even daar door fterke bewijzen tegen het

het zelve. Wat immers is in ſtaat, om iemand meer vooroordeel daar tegen te geeven, dan de gedachte, dat in de berigten, welke ons de Euangelieſchrijvers van Jeſus geeven, misſchien verſcheidene onwaarheden zijn, dat het voornaamſte daarin, het welk, indien het waarheid was, meest zijne verhevenheid zou kunnen bewijzen, geheel onzeker is? Wanneer de perſoon, dien ik, als den Stigter van dezen Godsdienst eerbiedige, bij mij verlaagd, zelfs verdacht gemaakt word, welke overreding kan ik dan van de waarheid en de Godlijkheid van zijn onderwijs behouden? Staa ik toe, dat zij, die zig aan de levensgeſchiedenis van Jeſus ergeren, daar toe alle reden hebben, dat er waarlijk zo veel in dezelve is, het welk geen verſtandig onderzoek verdragen kan; ben ik dan van zelve ook niet gedrongen, om te erkennen, dat ik geheel geen grond heb, om aan de leeringen en voorſchriften van Jeſus eenig hooger gezag toetekennen? Erkenne ik, dat alle die dingen, die mij, als blijken van Jeſus Goddelijke zending worden opgegeven, misſchien van alle waarheid zijn ontbloot; welke verpligting heb ik dan om naar hem meer te hooren, dan naar eenen anderen onderwijzer? Kan het wel anders, of wij moeten eene zekere minachting opvatten tegen eenen Godsdienst, welke men achtbaarheid heeft tragten bij te zetten, door van deszelfs Stig-

ter dingen te verhalen, welke ieder verstandig mensch van onzen tijd geheel ongelooflijk vind? Koome ik zo verre, dat ik niet meer weete, of de zendelingen van Jesus, de eersten, die na hem het Christendom op de wereld hebben verbreid, niet dingen van hem geloofden en getuigden, die de toets van gezond verstand niet verdragen kunnen; wat vertrouwen kan ik dan hebben op hunne onderwijzingen? Zij zijn dan misschien, op zijn best genomen, blinde hoogachters geweest van hunnen meester, die, zonder genoegzamen grond daar toe te hebben, zulke verbazende dingen van hem geloofden, en, als volkomen zeker, overal verbreidden. Welke kragt kunnen hunne redeneringen over de gewigtigste stukken bij mij hebben, waarin zij zulke bijzonderheden van het gedrag en de lotgevallen van hunnen meester, die dan geheel onzeker zijn, inmengden, zig op dezelve beriepen? Hoe kan, eindelijk, het Christendom staan en eenige achtbaarheid behouden, wanneer wij het Nieuwe Testament, waar uit wij alleen de kennis van het zelve haalen moeten, houden voor eene verzameling van schriften, waar in zo veel onverklaarbaars en ongelooflijks is; bij welker lezing wij gedurig dingen ontmoeten, van welke wij denken moeten: wie weet of dat geen leugen is? Kunnen wij achting hebben voor zulk een Boek, waar van wij onzeker zijn, of deszelfs

Schrijvers ons niet verſcheidene onwaarheden, als gebeurde zaaken, ja als blijken eener goddelijke tusſchenkomst, verhalen; of zij niet menigmaal, om de aangelegenſte waarheden te bewijzen, onwaarheden tot den grondſlag legden? Kunnen wij het iemand kwalijk neemen, wanneer hij verklaart, dat zulk een Boek, al zijn er hier en daar nuttige dingen in het zelve, bij hem in geene hooge waarde is, maar van hem met Mahomeds Alcoran in den zelfden rang ſtaat geplaatst? En waar blijven wij dan met het Christendom, het welk wij niet anders, dan uit deze ſchriften, kennen, welks Goddelijken oorſprong wij alleen uit dezelve bewijzen moeten? Men roeme dan zo veel van de voortreffelijkheid der leere, als men wil, men zoeke daar mede iemand van de waarheid en Goddelijkheid van het Christendom te overtuigen, alle deze redeneringen zullen dan van een gering vermogen zijn. Het andere, het welk er, met die onderſtelling, tegen het zelve is, weegt dan meer, dan rijkelijk, op tegen dat geen, waar mede men voor het zelve pleit.

Maar (zegt men) de geſchiedenis is ſlegts het bekleedſel, de leerſtukken zijn het wezen; al word de geſchiedenis, zelfs in voorname deelen, bij ons twijffelagtig, de leerſtukken blijven tog dezelfde, wanneer men ons daar in niets, dat ongerijmd, laag of gemeen is, kan aanwijzen,

 maar

maar met alle tegenbedenkingen, welke er tegen de geschiedenis worden gemaakt, derzelver verhevenheid en voortreffelijkheid aan geen tegenspraak onderworpen is, kunnen wij dan onzen eerbied voor het Christendom niet behouden, bij de geloovige erkentenis van het zelve niet volharden, al word er nog zo veel van de geschiedenis voor ons geheel onzeker? Ik andwoorde: neen; het bekleedsel en het wezen zijn hier zo aan elkander verbonden, dat men met het een ook het ander noodzakelijk moet verliezen. Vergaderen wij de goede onderwijzingen en nuttige voorschriften uit het Nieuwe Testament, terwijl wij al het geschiedkundige, als vol van duistere en onzekere dingen, ter zijden leggen; hebben wij dan een Goddelijk onderwijs? Hoe hoog men opgeeve van de verhevenheid en nuttigheid van het een en ander, het kan tog niet Goddelijk zijn; wij kunnen het zelve niet ontfangen, als een onderwijs, het welk ons van den hemel gegeven is. Het is niet meer, dan de woorden van eenen wijzen en goeden man, van wien men, ten minsten met geene zekerheid, iets hoogers denken kan, welke men heeft moeten verzamelen uit verhalen, in welke men buiten dat zo veele ongelooflijke dingen vind. Ontmoeten wij daar in iets, dat eenigzins boven ons bereik is, of met onze begrippen niet volkomen

strookt,

ſtrookt, dan kunnen wij het verwerpen, daar er niets is, dat ons ter aanneming van het zelve verpligt. Welke uitnemenheid heeft het Christendom zo boven den Mohamedaanſchen Godsdienst? Wie den Alcoran leest, vind daarin verſcheidene goede dingen, nuttige leringen, betamelijke voorſchriften. Daar in koomen verhevene gedachten van het Opperwezen voor, zedelesſen, van welke men erkennen moet, dat ze die van het Euangelie nabij koomen. Kunnen wij duidelijk bewijzen, dat veele verhalen en verſcheidene bijzonderheden, welke ons in dat boek voorkomen, dromerijen of verdigtſels zijn; de genoemde gedachten van God en de zedelesſen blijven daarom dezelfde. Al ſtaan ze in een boek van den onwaardigſten bedrieger, ze behouden haare dengdelijkheid; zij verliezen dezelve niet, onder welk een ſamenraapſel van ongerijmdheden ze gevonden worden. Maar is dat alleen genoeg, om ons achting te doen hebben en behouden voor den Godsdienst van Mahomed? Zo dra wij overtuigd zijn, dat deze man zig valſchelijk eene Goddelijke zending heeft aangematigd, dat in de berigten, die er van hem voor handen zijn, zo veele beuzelingen en onwaarheden zijn, kunnen we hem niet geloven, maar verwerpen zijn ſtelſel van Godsdienst, met verſmading, al is het, dat wij de deugdelijkheid van ſommige zijner leeringen en voorſchriften niet ontkennen

kunnen. Op die zelfde wijze hebben wij geheel geen grond meer, om het Christendom eerbiedig te geloven en gehoorzaam te betragten, wanneer wij de gebeurtenisfen, die daarmede zo nauw verbonden zijn, voor geheel twijffelagtig houden. Zegt men: dat mag zo zijn bij menfchen van geringer doorzigt en minder fterkte van geest, maar een verftandig man wankelt niet in zijn geloof aan de leerftukken van het Christendom, al ziet hij in het gefchiedverhaal, waar in dezelve begrepen zijn, veele duifterheden, zelfs onoplosfelijke zwarigheden. Het Goddelijke, het welk hij met zijn opgehelderd verftand in de leere ziet, is alleen genoegzaam, om zijne overreding te vestigen. Ik andwoorde: met zo te redeneren onderftelt men iets, dat wij geenzins toeftemmen, namelijk, dat eene leere, welke niet alleen in veele opzigten goed is, maar welker Godlijkheid zig van zelve aan een verftandig oog vertoont, aan eene gefchiedenis, die zodanig is, kan verbonden zijn, in dezelve zijn ingeweven. Dit ontkenne ik, en elk, die onpartijdig het ftuk befchouwt, zal zulks met ons moeten doen. In de levensbefchrijving van den grootften dweeper, die eene reeks van verdigtzels, van tastelijke ongerijmdheden bevat, kunnen wel eenige goede, zelfs voortreffelijke dingen voorkoomen, maar geen geheel ftelfel van leerftukken, welker Godlijkheid zig van ieder, die

op-

opmerkend is, laat gevoëlen. In een verhaal van die natuur verwagten wij zo iets niet. Wij kunnen van vooren met volkomene zekerheid vastſtellen, dat zulk een bekleedſel zodanig lig
haam niet kan bevatten, dat een verhaal, het welk vol van duiſtere, onverklaarbare, zelfs ongelooflijke dingen is, geene Godlijke leere behelzen zal. Ons gezond verſtand leert ons, dat niets minder de Godlijke wijsheid en goedheid zou betamen, dan een onderwijs, dat zo belangrijk is voor de wereld, intekleden in eene geſchiedenis, welke een verſtandig man niet lezen kan, zonder veel te ontmoeten, aan welks waarheid hij met alle reden twijffelt. Is, derhalven, de leere van het Christendom zo verheven, dan moeten ook de gebeurtenisſen, aan welke dezelve verbonden zijn, volkomen geloofwaardig zijn; dan moeten ook de geſchiedverhalen, die derzelver bekleedſel zijn, het naauwkeurigst onderzoek verdragen kunnen.

ZINSPREUK:

Wij weeten dat gij zijt èen Leeraar van God gekomen: want niemand kan deze tekenen doen, die gij doet, zo God niet met hem is.

NIÇODEMUS.

Bij

Bij de Uitgeevers deezes J. ALLART en B. SCHEURLEER zijn noch eenige Exemplaeren van de uitgegeevene Werken des Genootſchaps te bekomen, beſtaende in de naevolgende, ſederd het Jaer 1790 uitgekomene Verhandelingen, zijnde die, welke van 't jaer 1787 tot tot 1789 zijn in 't licht gegeeven, agter het eerſte ſtuk van 1791 vermeld.

1790. Eerſte Stuk.

I. Aenſpraek van den Weleerw. Heer D. A. REGULETH, over de redenen ter bemoediging, die den Vriend der Waerheid in deezen tijd van tegenſtand en ondermijning overblijven.

II. Verhandeling ten betooge, dat de weg tot waere gelukzaligheid, in deezen ſtaet van algemeen bederf, voor alle menſchen, wat het wezenlijke betreft, een en dezelfde zij, en door eene Godlijke Openbaering moet bekend worden, door den Weleerw. Heer J. ENGELSMA MEBIUS, *Pred. te Ryperkerk en Hardegaryp.*

1790. Tweede Stuk.

Verhandeling, waer in aengetoond wordt, op welke wijze en in hoe verre, ſederd de Leer van Christus in de wereld verkondigd is, de beſtrijding van dezelve heeft medegewerkt tot haere opheldering en bevestiging, door den Hoogeerw. Heer M. PAP SZATHMARI, *Theol. & Hiſt. Eccl. Prof. in Collegie Claudiopolitano.*

1790. Derde Stuk.

Vertoog over het vereischt gebruik, en hedendaegsch misbruik der Kritiek, in de behandelingen der H. Schriften, door den Weleerw. Heere JOD. HERINGA ELIZA'SZOON, *Pred. te Vliſſingen.*

1790.

1790. Vierde Stuk.

Practicaele Verhandeling, over den invloed van het geloof aen de geopenbaerde heilleere op de beoefening der Zedeplichten, door MATTHYS PANNEBAKKER.

1791. Eerfte Stuk.

I. Aenfpraek van den Weleerw. Heer M. RUMMERINK, over het diep en ver zich verfpreidend kwaed, het welk in 't bijzonder de hedendaegfche aenvallen tegen den Christelijken Godsdienst verwekken.

II. Verhandeling over de voornaemfte oorzaeken, dat allerlei fchriften, die of den geopenbaerden Godsdienst in 't gemeen, of de voornaemfte Waerheden van denzelven in 't bijzonder, beftrijden, in onze dagen grooter opgang maeken dan voorheen, en niet zelden zeer diepe indrukken in 't gemoed van den Leezer achterlaeten, door CHRISTIAAN welke naderhand gebleken is te zijn wijlen den Weleerw. Heer ALLARD HULSHOFF, in leeven *A. L. M. & Phil. Doct. Leeraer bij de Doopsgezinden te Amfterdam, Lid van de Hollandfche Maetfchappij te Haerlem, en van het Provinciael Genootfchap te Utrecht.*

III. Tweede Verhandeling over het zelfde onderwerp, onder de Spreuk: *haar woort zal voorteeten gelijk de kanker*, PAULUS 2 Tim. II: 17.

1791. Tweede Stuk.

I. Verhandeling over des menfchen oorfpronglijke verplichting, en den aert der gehoorzaemheid, die de Wet Gods vordert, door H. RITZEMA VAN LIER, *A. L. M. Phil. Doct. Predikant aen de Hoofdplaets van de Kaep de Goede Hoop.*

II. Verhandeling, waar in de Leere der Voldoening aen de Goddelijke Gerechtigheid door eenen Plaetsvervanger in een voornaem gezichtspunt befchouwd en verdedigd wordt, door den Weleerw. Heer H. H. TEN OEVER, *Predikant in 's Bosch.*

1792. Eerfte Stuk.

I. Aenfpraek van den Weleerw. Heer H. MENTES

TES, over het onberekenbaer groot belang der Christenen en de onwrikbaere vastheid van die waerheden, tegen welke de listige aenvallen, ook in onzen tijd, wel allermeest zijn ingericht.

II. Betoog der waere en eeuwige Godheid van onzen Heere Jesus Christus tegen de hedendaegsche bestrijdingen, door den Hooggel. Heer D. VAN DE WYNPERSSE, *Theol. Doct. Phil. Math. & Astron. Professor te Leiden.*

1792. Tweede Stuk.

Verhandeling over het zelfde Onderwerp, door den Weleerw. Heer Æ. G. UHLE, *Predikant in de St. Ægidius Kerk te Hannover.*

1792. Derde Stuk.

I. Verhandeling over de beste middelen, om den gemeenen man het belang van den Godsdienst te doen gevoelen, en hem, ter verkrijging van rechtmaetige begrippen omtrent denzelven, bevordelijk te zijn, door den Weleerw. Heer H. RITZEMA VAN LIER, *A L. M. Phil. Doct. Predikant aen de Hoofdplaets van de Kaep de Goede Hoop.*

II. Proeve over de Algemeenheid van de Leere der H. Schrift, of Betoog, dat de H. Schrift een altoos duurende en onveranderlijke regel en voorschrift van geloof en wandel voor alle menschen bevat, door PIETER HEMAN, *Makelaer te Amsterdam.*

III. Eenige gedachten over de Leere der Verzoening, door F. LIEFSTINK, *Pred. te Rauwerd en Trnsum.*

1793. Eerste Stuk.

I. Aenspraek van den Hoogeerw. Heer H. ROIJAARDS, *Professor aen de Hooge Schoole te Utrecht*, over de Liefde der waerheid, het zekerst behoedmiddel tegen de dwaelingen in de leer van den Godsdienst.

II. Aensporing tot eene naerstige bijwooning van den openbaeren Godsdienst, door den Heer DIRK BOING, *te Amsterdam.*

III. Verhandeling over het doorbreekend misbruik van Gods Naem, door den Weleerw. Heer

JAN

Jan van Eyk, *Predikant te Loosduinen.*

1793. Tweede Stuk:

Verhandeling, waer in de voortreffelijkheid der Euangeliebediening en derzelver belangrijke invloed op het waere welzijn van Kerk en Staet wordt aengeprezen, mede ingericht, om lieden van goeden huize aen te moedigen, dat zij hunne Zoonen niet te rug houden, maer gewillig aen den dienst der Kerke overgeeven; en om veel beloovende Jongelingen daer toe op te wekken, en tegen ontmoedigende zwaerigheden te versterken, door de Weleerw. Heeren A. Brink en T. Hoog, *Predikanten te Leeuwarden*, de laetste nu te *Rotterdam.*

1793. Derde Stuk:

Verhandeling over het zelfde Onderwerp door den Weleerw. Heer Corn. Swaving, *Predikant te Naerden.* Met Bijlaegen tot die zelfde stoffe uit de Verhandelingen van de Heeren Adriani en Boing.

1793. Vierde Stuk:

Oordeelkundige verdediging van de echtheid en ongeschondenheid der Prophetische Schriften des O. T., naer het Latijn van den Weleerw. Heer M. J. H. Beckhaus, *Predikant te Gladbach* en *Dombach.*

1794. Eerste Stuk:

I. Verhandeling over het nut en vermaek van een Godsdienstig leeven door den Weleerw. Heer F. T. Schmidt, *Prediker te Wahren in 't Hertogdom Mecklenburg.*

II. Verhandeling over het zelfde Onderwerp door den Weleerw. Heer J. G. Engels, *Prediker te Wald bij Solingen, in 't Hertogdom Berg.*

III. Verhandeling ten betooge der gemakkelijkheid van de Euängelische plichten of den Godsdienst van Jesus, door den Weleerw. Heer E. Tinga, *Pred. in 't Heerenveen, nu te Vlissingen.*

1794. Tweede Stuk:

Verhandeling ten Betooge, dat God eigenlijk gezegde straffen op de overtreeding zijner wetten bedreigd heeft, en dat hij als Rechter de zonde daedelijk straft, door den Hoog Eerw. Heer

Heer J. VAN VOORST, *Theol. Doct. Hoogleeraer der H. Godgeleerdheid en Kerkelijke geschiedenis en Academieprediker te Franeker.*

1794. Derde Stuk.

I. Josef in zijne kinderliefde en trouwe ter naevolging aengeprezen, door den Weleerw. Heer W. VAN OOSTERWIJK HULSHOFF, *in leeven Proponent onder de Doopsgezinden.*

II. Vertoog over het Wederzien door Denzelven.

1795.

I. Aenspraek van den Weleerw. Heer A. VAN ASSENDELFT, over de Eenvoudigheid der eerste Christenen, inzonderheid met opzicht tot de geloofsleere des Euangeliums, en de wezenlijke leerstukken van de Christelijke belijdenis.

II. Andwoord op de Prijsvraege: welke waren de eigenlijke oorzaeken, kenmerken en gevolgen van het Ongeloof der Jooden, omtrent den Persoon, de Leere en de Wonderwerken van onzen Zaligmaeker? welke was de handelwijs van Jesus en de Apostelen omtrent het ongeloof en de ongeloovigen van hunnen tijd? en in hoe ver kan die handelwijs ons thans ten voorbeelde dienen? door den Hoogeerw. Heer A. W. P. MÖLLER, *Doctor en Professor der Theologie op de Koninglijke Pruisische Universiteit te Duisburg aen den Rhijn.*

1796.

I. Proeve eener beandwoording der vraege, vorderende een Betoog, dat de Natuerlijke Godgeleerdheid geen genoegzaem onderricht geeve van die middelen, wier kennisse voor den redelijk bedorven mensch onontbeerlijk is tot eene gezonde hoope op eeuwige Zaligheid, door den Weleerw. Heer W. T. LANG, *Predikant te Singen, in het Markgraefschap Baden Durlach.*

II. Vraege: kan ik achting hebben voor het Christendom, het zelve voor eene van God verleende openbaering houden, zoo lang ik de Opstanding van Jesus onder de onbewezene en onzekere dingen plaetze? Beantwoord door den Weleerw. Heer F. LIEFSTINK, *Pred. te Raüwert en Trnsum.*

D03663177X
Duke University Libraries